

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

FORVM

Acta Juridica et Politica

VII. évfolyam
1. szám

SZEGED
2017

Redigunt

ATTILA BADÓ, MÁRTA DEZSŐ, ZSUZSANNA FEJES, KLÁRA GELLÉN,
ATTILA HARMATHY, MÁRIA HOMOKI-NAGY,
ÉVA JAKAB, JÓZSEF LICHTENSTEIN, LÁSZLÓ NÁNÁSI,
ARNDT SINN, ZSOLT SZOMORA, GERHARD THÜR

Redigit

MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota

FORVM Szeged

Szerkesztőbizottság:

BADÓ ATTILA, DEZSŐ MÁRTA, FEJES ZSUZSANNA, GELLÉN KLÁRA,
HARMATHY ATTILA, HOMOKI-NAGY MÁRIA,
JAKAB ÉVA, LICHTENSTEIN JÓZSEF, NÁNÁSI LÁSZLÓ,
SINN ARNDT, SZOMORA ZSOLT, THÜR GERHARD

Főszerkesztő

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Műszaki szerkesztő

MARVANEK JUDIT

Kiadja

BALOGH ELEMÉR

dékán

Kiadványunk rövidítése

FORVM Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Universitatis Szegediensis
ISSN 2063-2525 FORVM Acta Juridica et Politica

TARTALOMJEGYZÉK

ALMÁSI TIBOR	
Hermán nembéli Lampert királyi országbíró működésének okleveles adatai.....	5
ANTAL TAMÁS	
A tiranoni békeszerződés hatásai a királyi ítélőtáblákra – különös tekintettel a szegedire.....	31
HOMOKI-NAGY MÁRIA	
A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján.....	45
PAPP LÁSZLÓ	
Különbíróságok szerepe és rendeltetése a modern igazságszolgáltatási rendszerben.....	69
ROKOLYA GÁBOR	
Leszámolás a polgári közjegyzőkkel (1945–1956).....	83
STIPTA ISTVÁN	
A pénzügyi közigazgatási bíróság archontológiája.....	99

ALMÁSI TIBOR*

Hermán nembéli Lampert királyi országbíró működésének okleveles adatai

A 13. századi magyar igazgatástörténet közismert fejleménye az országbírói méltóság súlyának megnövekedése, és a királyság irányítóinak legszűkebb körébe való felemelkedése.¹ A tisztség kezdetei – miként a hagyományos felfogás mindeddig és jó ideje többé-kevésbé konszenzussal vallotta – a 12. század húszas-harmincas éveire nyúlhatnak vissza, amikor a királyi udvar székhelyén a nádor mellett ítélkező, állandó jelleggel működő második bíró tűnik fel *curialis comes* megjelöléssel.² Ennek az országbírói tisztség előzményeként felfogott királyi udvarispáni hivatalnak II. István király (1116–1131) korabeli létrejöttékor az volt a rendeltetése, hogy betöltője a nádor helyébe lépjen annak leadott feladatköreiben, ennek megfelelően átvette a királyi udvartartás irányításának reszortját, s hatáskörébe került az udvarbirtokok és azok népeinek felügyelete. Ez egyszerre jelentett számára részvételt a gazdálkodás irányításában a királyi jövedelmek kezelőjeként, illetve felső bírói feladatkört a felügyelete alá került királyi birtokok népei fölött. Lényeges következő fejlemény volt, hogy az udvarban ő vette át a királyi jelenlét

* SZTE BTK Történeti Intézet

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Allamtudományi Kutatóműhely* keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem együttműködésével készült.

² Hosszas viták után, amelyek körül forogtak, hogy az országbírói méltóság előzményei visszavezethetők-e Szent István korára, avagy csak a 12. század első harmadának végére alakultak ki, az utóbbi nézet vált uralkodóvá. Ebben a problémakört alapos és mélyreható elemzés alá vető Váczy Péter megállapításainak és következtetéseinek volt döntő szerepük. Ld. VÁCZY PÉTER: *A királyság központi szervezete Szent István korában*. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk. Serédi Jusztinián. Budapest, 1938. II. 48–61. pp. Széles körben elfogadott nézetei tükröződnek az országbírói intézménnyel kapcsolatos alapvető összefoglaló feldolgozásokban – v. ö. pl. BERTÉNYI IVÁN: *Az országbírói intézmény története a XIV. században*. Budapest, 1976.; Magyarország története I/1-2. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György. Budapest, 1984. (a vonatkozó rész Kristó Gyula munkája) –, lexikonokban – v. ö. pl. Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Budapest, 1994. (a továbbiakban: KMTL.), 511. (a vonatkozó szócikk Bertényi Iván munkája); Magyar Művelődéstörténeti Lexikon: Középkor és kora újkor. VIII. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest, 2008. 335. (a vonatkozó szócikk Jánoska Amália munkája) – és részletfeldolgozásokban is – ld. pl. GERICS JÓZSEF: *A királyi bírói jelenlét a XIII–XIV. század fordulóján*. Jogtudományi Közlöny 17. Új évfolyam 10. szám (1962) 651–657. pp.

bíróságán a királyt helyettesítő állandó bírói szerepet is, amely mozzanat döntőnek bizonyult a tisztség funkcióinak további formálódásában.³

Az elmúlt évek történeti kutatásaiban a nádori intézmény korai történetének összefoglaló feldolgozására vállalkozó Szöcs Tibornak⁴ sikerült sok vonatkozásban finomítani eme hosszú ideje rögzültnek tetsző képen. Alapos és jól adatolt elemzésének meggyőző következtetése, hogy a „Kálmán király által elindított reformok a központi bíráskodás tehermentesítésére végül úgy találtak maguknak utat, hogy a létrehozott udvarispáni tisztség átvette a nádor udvarnokföldekkel és kincstárral kapcsolatos teendőit, így a nádor kizárólag bírói feladatokat látott el: megmaradt a királyi jelenlét bíróságának élén.”⁵ Eszerint a *curialis comes* feladatkörének udvarispáni tartalmához kezdetben nem illeszkedett udvarbírói szerepkör, azt csak később, a nádornak a királyi prezenciális bíróságból történt kiválasztását követően kapta feladatul. Hogy ez mikor történt, annak idejét Szöcs Tibor ezen elemzése a 12. század végére valószínűsíti, közelebbről a III. Béla (1172–1196) kori udvar 1192 tájára feltételezett hivatali átszervezéséhez kapcsolja, amelynek nyomán a nádori törvényszéket a tisztség saját jogán bíráskodó ítélőszékévé alakították.⁶

A legfrissebb történeti irodalomban Szöcs Tibor az országbírói tisztség kezdeteit érintő újabb pontosító eredményekkel jelentkezett.⁷ Vizsgálatai nyomán olyan, újdonság számba menő megállapításra jutott, hogy az országbírói méltóság előzményét jelentő *curialis comesi* tisztség nem II. István kori eredetű, hanem azt horvát minták alapján már apja, Könyves Kálmán (1095–1116) meghonosította. A terminológia tanulmányozása arra mutat, hogy a horvát minta kizárólagos párhuzamként értékelendő,⁸ s a térségben 1002 után ismétlődően megjelenő magyar király személyes tapasztalatokat és ismereteket szerezhettek a Horvátországban ekkoriban már létező és múlttal rendelkező *curialis comesi* intézménnyel kapcsolatban. A horvátoknál e tisztség viselőjének eredendően birtokkezelői feladatai voltak, mégpedig az uralkodói birtokállományhoz kapcsolódóan. Miként Szöcs Tibor megállapítja, „amikor tehát Kálmán a 12. század elején

³ Finomabb nézetkülönbségek az egyes történészi álláspontokban elsősorban azon kérdésekben jelentkeznek, hogy mennyire volt vegyes természete az előzmény-funkciónak, azaz volt-e bírói tartalma már kialakulása-kor is a *curialis comesi* feladatnak, avagy eredetileg a birtokkezelői és gazdálkodásirányítási szerepkör kapott hangsúlyt, és az csak valamikor a későbbiekben egészült ki a bírói tevékenységgel. A jobbra kiindulópontként kezelhető Váczy Péter-féle álláspont szerint II. István király kiigazítva apjának, Könyves Kálmán királynak a felsőbíráskodás átalakítására vonatkozó törekvéseit, a nádort eredeti udvarispáni teendői alól felmentette, és megerősítve öt bírói feladatkörében, önálló bírói széket szervezett számára. Törvényszéke eleinte mind a királyi udvarban, mind pedig vidéki ítélkezések alkalmainál működött, de immár függetlenül attól a korábbi szereptől, amelyet a király bírói jelenlétének helyettesítőjeként látott el. E feladat a továbbiakban az udvar működtetéséért felelős szerepkör átvételével együtt a a *curialis comes*re hárult. Váczy Péter felfogása szerint tehát mind a nádor önálló bírói működése, mind pedig az udvarispán királyt helyettesítő szerepe igen koránról, már a 12. század első feléből eredeztethető.

⁴ SZÖCS TIBOR: *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Budapest, 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 5.)

⁵ Uo., 49.

⁶ Uo., mint előző.

⁷ SZÖCS TIBOR: *Miből lett az országbíró*. Századok 151. (2017) 1063–1088. pp.

⁸ Noha a *curialis comes*nek megfelelő, a horvátoknál *tepčija* vagy *tepčija* elnevezéssel illetett intézmény – Szöcs Tibor közleménye szerint – előfordul Szerbiában és Boszniában is, ám ilyen adatok csak a 13. századtól akadnak, ráadásul helyi megnevezésű nyelvi előfordulásaikhoz – ellentétben a horvát névhasználat – nem kapcsolódik a latin terminus, így nem férhet kétség hozzá, hogy a 13. század előtt a *curialis comes* latin névformájú minta csak horvát tapasztalat alapján kerülhetett a Magyar Királyságba.

létrehozta a magyarországi *curialis comes* intézményét, akkor azt egy itt is létező igény alapján tette: Magyarországon is kezelni kellett a királyi birtokokat és számon tartani eladományozásukat. Horvát királyként az ottani intézményrendszert megismerve láthatta, hogy ott jobban megszervezték ezt, és úgy vélhette, hogy hasznosabb, ha a feladatnak Magyarországon is külön gazdája lesz.”⁹

Szőcs Tibor vizsgálatai nyomán az is világosan kirajzolódik, hogy *curialis comes*ek nem csak a királyi udvarban fordultak elő, hanem alacsonyabb szinten is, mégpedig a vármegyékben éppúgy, mint a magánbirtokokon. A 12. századi adatok valamennyi szinten és birtoktípus esetében arra vallanak, hogy az udvarispáni tisztséghez kapcsolódó feladatkör középpontjában eleinte csak a gazdálkodás felügyeletével, a birtokkezeléssel és igazgatással, továbbá a földnyilvántartással összefüggő teendők álltak, és e funkció eredetileg nélkülözte a bírói, jogszolgáltatói természetű feladatokat.¹⁰ Felső szinten, a királyi udvarban a század során fokozatosan szélesedett ki a *curialis comes* irányító szerepe, aki lassan átvette a nádortól a királyi udvar ellátásának és működtetésének legfőbb felelős pozícióját, és III. Béla király korára lehet valószínűsíteni, hogy a folyamat elérte a királyi jelenlét bíróságán a királyt helyettesítő szerepkör átvételét is, míg a nádor saját jogán működtetett önálló bírói széket kapott.¹¹ Az ezt követő évtizedekben azután a királyi udvar *curialis comes*ének működésében a hangsúly mindinkább a tisztség igazságszolgáltatási feladataira tolódott át. A gazdaságirányítási teendők eközben a 12–13. század fordulóján fokozatosan egy másik tisztség, a 12. században még *magister cubiculariorum regalium*, 1214 után pedig *magister tavarnicorum regalium* megjelöléssel illetett önállósuló tárnokmesteri tisztség reszortjába kerültek át,¹² s ezt követően az udvarispánnak a királyt helyettesítő bíróként való működése vált az udvarban elsődlegessé. Ez a hangsúlyeltolódás némi időbeli csúszással a terminológiában is jelentkezett. A hagyományosan udvarispán értelemben kezelt *curialis comes* kifejezés mellé előbb csak rendre odakerült a királyi udvarra – mint a tisztség állandó működési helyére – utaló *aula regia* kiegészítés (*curialis comes aule regie*),¹³ majd a tisztség tartalmi módosulását határozottan visszatükrözve elnevezésében a *comes* ’ispán’ szó helyett nemsokára hangoztatottan előtérbe jut a *iudex* ’bíró’ megjelölés (*iudex curie regie* vagy *iudex aule regie*).¹⁴ Ugyan a következő félévszázadban stabilizálódó latin méltóságneve (*iudex curie regie*) ezek után mindig a királyi udvar bírójaként mutatja őt, valójában azonban tartalmilag már a magyar elnevezésben foglalt, az országnak úgyszólván valamennyi lakosára kiterjedő bírói illetékességét kifejező országbírói szójelentést kell értenünk a tisztségnév mögött.

Az országbírót az Aranybullák tanúsága szerint a 13. század középső harmadától a legfőbb világi méltóságviselők sorába számították, aki hasonlóan a nádorhoz és a bánhoz, az egyidejűleg több tisztség betöltésére jogosult országnagyok szűk körébe tarto-

⁹ SZÖCS TIBOR: *Miből lett az országbíró* i. m. 1086.

¹⁰ Uo., mint előző, 1086–1087. pp.

¹¹ SZÖCS TIBOR: *A nádori intézmény korai története* i. m. 46–49. pp.

¹² KMTL 662, ’tárnokmester’ szócikk (a szócikk Petrovics István munkája).

¹³ A terminológia finom módosulásának példáit 1219 és 1231 között ld. SZÖCS TIBOR: *Miből lett az országbíró* i. m. 1067–1068. pp.

¹⁴ IV. Béla király (1235–1270) trónra kerülését követően a királyi jelenlét bíróságát elnöklő királyt helyettesítő bírót nem nevezik tovább *curialis comes*nek, hanem *iudex* címmel minden esetben bírói mivoltára esik hangsúly a továbbiakban; ld. SZÖCS TIBOR: *Miből lett az országbíró* i. m. 1068. p.

zott (1222: 30. tc.)¹⁵ A királyi hatalom 13. század végi meggyengülési folyamata hatással volt az országbírói tisztségre is, elsősorban abban a tekintetben, hogy a méltósághoz kapcsolódó kiterjedt hatáskör megszerzése kívánatos célpontnak bizonyult a tartomány-úri magánhatalmát ekkoriban alapozó világi arisztokrácia néhány ambiciózus tagja számára.¹⁶ E pozícióból ugyanis igen jól lehetett álcázni a magánhatalmi törekvéseket. A közhatalom letéteményeseként fellépve, eszközként közhatalmi jogosítványokat használva minden gátlás nélkül le lehetett törni az ellenérdekeltek ellenállását, és a magánérdek érvényesítése jegyében legfőbb bíróként könnyen ki lehetett kényszeríteni egy-egy térség nemessége, illetve lakossága részéről az elvárt engedelmességet és a behódolást.¹⁷ Megfigyelhető, hogy a királyi akarat befolyása alól kicsúszó és önjáróvá, önérdekűvé vált országbírók helyett, az utolsó Árpád-házi király, III. András megpróbálta a királyi igazságszolgáltatás jogrendjét a reményei szerint az iránta való köteles engedelmességet megbízhatóbban tanúsító alországbírókra alapozni.¹⁸ Ebbéli várakozásaiban esetenként nem is kellett különösebben csalatkoznia.¹⁹

Az Árpád-ház kihalását követően az országbírói tisztség szinte elenyészni látszott, 1301 után úgyszólván eltűnik a forrásokból e méltóság említése. Ám ha adatok hiányában feltételezzük is, hogy az interregnum éveinek trónkövetelői egy-egy hívükre úgy tekintettek, mint nevükben törvényesen jogszolgáltatást gyakorló helyettesükre,²⁰ az ország fölötti tényleges uralom hiányában valódi országbíróról megalapozottan beszélni az ilyen esetekben mégsem lehet. Ha az országbírói archontológiákra tekintünk,²¹ akkor

¹⁵ „Item praeter hos quatuor jobagiones, scilicet palatinum, banum, comites curiales regis et reginae, duas dignitates nullus teneat.” Magyar Törvénytár / Corpus Iuris Hungarici. 1000–1526. évi törvénycikkek. Budapest, 1899. 142–143. (Millenniumi emlékkiadás).

¹⁶ Az V. István király (1270–1272) halálát követő évtizedekben, elsősorban is a királyi hatalom alapvető megrendülését elszenvedő IV. László király (1272–1290) kormányzata idején legalább 25 pozíciócsere történt az országbírói tisztségben, s a legtöbb alkalommal az ország leghatalmasabb úri nemzetségeibe (Aba, Ákos, Csák, Geregye, Gut-Keled, Hont-Pázmány, Kán, Pécs, Rátót) tartozó előkelők cserélték egymást a méltóságban. V. ö.: ZSOLDOS ATTILA: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest, 2011. 32–35. pp. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.)

¹⁷ A tartományúri hatalom kiépítéséhez a közigazgatási és jogszolgáltatási hatalmi jogkörök kisajátítása a magánérdekek érvényesítésének egyik igen hatékony technikáját biztosította a közhatalommal való visszaélés jegyében. Ld. ezzel kapcsolatban KRISTÓ GYULA: *A feudális szétagolódás Magyarországon*. Budapest, 1979. 192–204. pp.; valamint ALMÁSI TIBOR: *A 13. század története*. Budapest, 2000. 188–189. pp. (Magyar Századok).

¹⁸ ZSOLDOS ATTILA: *Magyarország világi archontológiája* i. m. 35–36. pp.

¹⁹ GERICS JÓZSEF: *A királyi bírói jelenlét* i. m. 652–653. pp.

²⁰ Ilyen országbírónak látszik egy bizonyos Péter comes, akiről 1301. szeptember 21-én „a király úr udvarának bírāja”-ként esik okleveles említés. Bertényi Iván megállapítása szerint ő az 1301. augusztus 27-én megkoronázott Vencel király tisztségviselője lehetett, minthogy az említő irat Budán kelt, a város pedig ekkor Vencel király birtokában volt. Bertényi következtetését csak erősíti, hogy az oklevél keltezése királykoronázást ad meg kiindulópontként (*Datum Bude, septimo die post vigesimum diem coronacionis domini regis, anno domini 1301.*), márpedig ez az aktus ekkor kizárólag Vencel királyhoz kapcsolható. V. ö. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV. [1301–1331], XVII. [1333], XIX–XXXIV. [1335–1350], XXXVIII. [1354], XL. [1356], XLII. [1358], XLVI. [1362]. Főszerk. Kristó Gyula – Almási Tibor. Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, Géczi Lajos, B. Halász Éva, Köfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Papp Róbert, Piti Ferenc, Rábai Krisztina, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Budapest–Szeged, 1990–2017– (a továbbiakban: Anjou-oklt.), I. Szerk. Kristó Gyula, 73. p. (74. szám).

²¹ Elsősorban 3 archontológiai összeállítás érdemel e helyütt említést: BERTÉNYI IVÁN: *Az országbírói intézmény* i. m. 235.; KMTL. 511–512. pp. ’országbírók’ jegyzék (az összeállítás Piti Ferenc munkája); ENGEL

a 14. század elején vagy azt látjuk, hogy a tisztség betöltetlen, vagy kérdőjelesen azt, hogy a nagyhatalmú előkelő, a Csák nemzetség Újlaki-ágába tartozó Ugrin, I. Károly király – közkeletű elnevezéssel Károly Róbert – elkötelezett híve töltötte be azt.²² Ez utóbbi feltételezés alapvetően a 14. századi országbíróság monográfiájának, Bertényi Ivánnak a hipotézisének alapszik. Bár egyetlen írott adat sem szól közvetlenül Csák Ugrin országbíróságáról, minthogy azonban 1311-ből egy a király számára adott bácsi káptalani jelentés arról emlékezik meg, hogy Ugrin parancsára közreműködtek egy földterület iktatási eljárásában,²³ Bertényi Iván e helyzet lehetséges értelmezésében véli megtalálni Csák Ugrin országbíróságának feltételezhető alapját. Nem lévén most tere a felhozható ellenérvek részletezésének,²⁴ még ha helyt is tudnánk adni Bertényi hipotézisének, az a körülmény mindenképpen kérdésessé tenné Ugrin 1304 és 1311 közötti országbíróságát, hogy ebben a periódusban I. Károly ténylegesen nem ura az ország nagyobbik részének, ráadásul királysága 1310-ig, harmadik megkoronázásáig legitimnek sem nevezhető. Az országbíróról teljesen hallgató adatok közepette több alapja látszik annak, hogy a méltóság ekkoriban betöltetlen volt.

Egy évtizednyi hiátus után 1311-től lehet újra forrásadatokat találni királyi országbíróra a Csák nemzetségnek megint csak az Újlaki-ágából való János személyében. Imént említett nagyhatalmú rokona ebben az évben halt meg.²⁵ A király az előző év nyárutóján lett törvényesen megkoronázott ura az országnak, a háttérben Gentilis bíboros alkuk sorával igyekezett elismertetni Károly királyságát az országnagyokkal, az uralkodó pedig eleinte őrizve a törekény egyensúlyt a hatalmát névleg elismerő hatalmasságokkal, „koalíciós” kormányzatra próbált berendezkedni.²⁶ Az uralkodó működési tere azonban roppant szűkös volt, igen távol állt az országterület egésze fölötti fennhatóságtól. A számitó alkukra épített – ezért mondhatni megalkuvó – személyzeti politika a hatalom felsőbb köreiben nem nyújtott szilárd bázist és biztos támaszt számára. Az eme viszonyok között kiválasztott első országbíró, Csák János működése visszatükrözi a korabeli viszonyok zavarosságát és törekénységét.²⁷ Mindössze 10 oklevél maradt fenn János országbírói működésének 3 évéből. Az alkudozásokra épített, kompromisszumokon

PÁL: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Budapest, 1996. I. 6–10. pp. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)

²² Bertényi Iván, s a feltehetően az ő nyomán Piti Ferenc kérdőjelesen Csák Ugrin országbíróságát feltételezik, Engel Pál viszont betöltetlennek tartja a méltóságot.

²³ Anjou-kori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Szerk. Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. I–VII. (1301–1359). (Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak.) Budapest, 1878–1920. (a továbbiakban: AO.), I. 240–241. Anjou-oklt. I. Szerk. Kristó Gyula, 99–100. pp. (208. szám).

²⁴ Csák Ugrin esetleges országbíróságát megfontolandó érveléssel vitatja: TÓTH ILDIKÓ: *Károly Róbert első országbírója. Adalékok Csák János országbírói működéséhez*. (Tanulmányok a középkori magyar történelemről. Az I. Medievisztikai PhD-konferencia – Szeged, 1999. július 2. – előadásai.) Szerk. Homonnai Sárolta – Piti Ferenc – Tóth Ildikó. Szeged, 1999. 146–147. pp.

²⁵ KMTL. 697. 'Ugrin 2.' szócikk (a szócikk Szovák Kornél munkája). Szovák Kornél Bertényi Iván véleménye nyomán valószínűsíti Csák nembéli Ugrin 1304 és 1311 közötti országbíróságát.

²⁶ I. Károly hatalomra kerülésével és első éveivel kapcsolatban ld. ENGEL PÁL – KRISTÓ GYULA – KUBINYI ANDRÁS: *Magyarország története 1301–1526*. Budapest, 2002. 34–36. pp. (Osiris tankönyvek) (a vonatkozó rész Kristó Gyula munkája) (a továbbiakban: Mo. tört. 1301–1526); főúri környezetének személyi összetételével kapcsolatban: KRISTÓ GYULA: *I. Károly főúri elitje (1301–1309)*. Századok 133. (1999) 41–62. pp.

²⁷ Csák nembéli János országbírói működésének összefoglalását ld. Tóth Ildikónak a 24. jegyzetben idézett munkájában.

nyugvó politika hamar megbukott; Csák Máté igen gyorsan fegyveres támadást intézett az ország közepén megkapaszkodást kereső királyi központ ellen, s Károly már 1311-ben menekülni volt kénytelen. Visszahúzódott az ország délkeleti részébe, Temesvárott rendezve be székhelyét. A kormányzati konszolidáció esélyei az elhatalmasodó háborús állapotok közepette gyorsan elenyésztek. Nem csoda tehát, hogy Csák János országbíró-ságának éveiben a királyság rendezett jogélete csak az ábrándok szintjén létezhetett legfeljebb, a mindennapi életet a hadi lépések logikája határozta meg, az érdekérvényesítésben pedig a jogot nap nap után a nyers erőszak írta felül, s az ökológiai érvényesülése a jogbizonytalanságot tette folyamatossá és állandóvá.²⁸ Ráadásul a kormányzat személyi bázisa is szerfölött ingatagnak bizonyult; sorozatos árulások és lázadások tették kétségesse a királyi hatalom jövőjének esélyeit. 1324-ből származó oklevél²⁹ visszatekintéséből értesülhetünk arról, hogy e kihívások közepette Csák János országbíró hűsége és állhatatossága is gyengének bizonyult, s nagy valószínűséggel 1314 során elárulta végül a királyt, amikor távoli rokona, a legnagyobb tartományúr, Csák Máté oldalára állt. Közelebről a hivatkozott irat arról tájékoztat, hogy Csák fia Jánost Károly király a főpapok és a bárók tanácsára megfosztotta a Nógrád megyei Ecseg nevű vár tulajdonától és a vár körül lévő négy birtoktól, valamint további más földjavaktól, mivel a király ellen árulást követett el, és őt Máté kezére akarta adni, a király azonban szerencsésen megmenekült, János pedig hűtlenségben maradva fejezte be életét.³⁰

Az alkudozásokra alapozott királyi politika kudarc nyomán I. Károly király számára rövid időn belül világossá lett, hogy a sikeres kormányzati konszolidáció csak eredményes fegyveres országegyesítés révén érhető el, s 1311 kudarcos tapasztalatainak tanulmányával – kivált pedig önbizalmat nyerve az 1312 nyarán megvívott győztes rozgonyi csatával – eltökélten végigvitte a tartományúri rendszer katonai felszámolásának programját. Ennek folyamatában szembetűnően új alapokra helyezte személyzeti politikáját, a régi főúri elit előkelő nemzetségi múlttal rendelkező, sorra kompromittálódó nagyjai helyébe vagy a nagy nemzetségek jelentéktelenebb oldalágairól, vagy kevésbé fényes múltú úri nemzetségekből származó birtokosokat, esetenként pedig egyszerű nemeseket emelt vezető méltóságokba.³¹ Második országbírója, Hermán nemzetségbeli Lampert esetében is érvényes ez, mert sem ő, sem a neve mellett megadott nemzetség nem rendelkezik az Árpád-korból felemlíthető jelentékeny szereppel. Ki volt hát Lampert mester?

Nevének országbíró-sága idejéből fennmaradt rengeteg említése ellenére sem állíthatjuk, hogy gazdag ismeretekkel rendelkezünk róla. Működésének feltárása kapcsán összesen 275 oklevél volt mozgósítható és adatbázisba felvehető, ám a kútfők viszonylag

²⁸ A tartományúri rendszer felszámolásának, illetve az ország fegyveres újraegyesítésének eseménytörténetével kapcsolatban tüzetes és alapvető részlettanulmányokként ld. ENGEL PÁL: *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*. Századok 122. (1988) 89–146. pp.; KRISTÓ GYULA: *I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323)*. Századok 137. (2003) 297–347. pp. A korszak történeteinek összefoglalását újabb monografikus feldolgozásokban ld. BERTÉNYI IVÁN: *A tizennegyedik század története*. Budapest, 2000. 25–44. pp. (Magyar Századok), valamint CSUKOVITS ENIKŐ: *Az Anjouk Magyarországon*. I. rész. I. Károly és uralkodása (1301–1342). Budapest, 2012. 70–85. pp. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések / Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes).

²⁹ Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 70–71. pp. (123. szám).

³⁰ Az irat latin szövegének kiadását ld. AO. II. 115–117. pp.

³¹ I. Károly új arisztokráciájáról ld. Mo. tört. 1301–1526. 51–55. pp., valamint CSUKOVITS ENIKŐ: *I. Károly és uralkodása* i. m. 88–91. pp.

magas számához képest a személyes mozzanatokot illetően szerény szintűek az információk. Érdekes mindenekelőtt összefoglalni a Lampert mester személyére vonatkozó adatokat és következtetéseket.

Már névhasználata kapcsán az a meglepő észrevétel adódik, hogy egyetlen olyan iratunk sincsen, amelyben neve mellett ott szerepelne nemzetségnevének feltüntetése. Hogy őt mégis a Hermán nemzetségbe soroljuk, annak egyedüli alapját a néhány iraton fennmaradt háromszögletű pajzs alakot mutató pecsétjében látható címerképe adja.³² A címermezőben jobb lábán álló, lépő balját felemelő, összezárt szárnyú, gyűrűbe csavarodott farkú, fejét hátraszegve az ég felé fordító sárkány alakja látható, aki a feje fölött lévő, lefelé fordult holdsarlóba néz.³³ A 14. századból 5 olyan Hermán nemzetségbeli előkelőnek a pecsétjét ismerjük, akiknek pecsétmezejükben ez a sárkányalak előfordul, így nem lehet kétséges, hogy Lampert országbíró is ennek a nemzetségnek volt a tagja. Pecsétfelirata a következő: *S.[igillum] magistri Lamperti iudicis domini regis*. A nemzetségi címerek egykori szakértőjének, Csoma Józsefnek a következtetése szerint a nemzetség címerén az arany színű sárkány vörös mezőben állt.³⁴

Maga a nemzetség Kézai szerint német eredetű volt, Gizella királyné kíséretében jött az országba, s Nürnbergből származik, neve eredetileg talán Hermann lehetett.³⁵ Ősi fészük Vas megyében található, amelynek emlékét a Szombathely részévé vált Gyöngyöshermán településnév őrzi. Régiségükre utal, hogy nemzetségi területük beljebb fekszik az országban, mint a 12. század közepe táján beköltözött Héder nemzetségé, amelynek birtokai ettől nyugatabbra helyezkednek el. A 14. századi úri nemzetségek átfogó feldolgozását elkészítő Karácsonyi János 3, egymástól messzire vetődött fő águkat különítette el egymástól.³⁶ A Vas megyei ág a 13. századból már csak nagyon sok, átláthatatlanul összefüggő töredékben fogható meg, Meszesy-ágnak nevezett másik águk Komárom megyébe szakadt, legnevezetesebb águk pedig a Lackfy-ág, amely Nagy Lajos korában meghatározó jelentőségű bárókat, katonabárókat adott az országnak. Utóbbiak ősi fészke Temes és Arad megyék határvidékén kereshető. Engel Pál monumentális középkori genealógiája más tagolást követve 5 ág leszármazási tábláiba foglal-

³² Lampert országbíró fennmaradt okleveleinek többségét eredetileg zárópecséttel látták el, amelyeken többnyire legfeljebb a pecsét háromszögletű pajzs alakjának körvonala, illetve némi pecsét-töredék látszik. Függő pecsételés privilégiumainak száma csekély, s nemegyszer ezekről is elveszett a pecsét. Kevés megmaradt ép pecsétje sorában jól tanulmányozható pecsétképet őriz 1322. július 15-én Temesvárott kibocsátott privilegiális ítéletlevele, amely Debreceni Dózsa nádor érdekében kelt. Jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár. Diplomataikai Levéltár (a továbbiakban: MNL. DL) 2119.; régi jelzete: Magyar Kamara Archivuma. Neoregistrata acta (a továbbiakban: MKA. NRA.) 694. 6. Kiadása: AO. II. 29–35. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 252–253. pp. (688. szám) Az iraton zöld-sárga sodraton függ az ép, háromszögű pajzs alakú, természetes színű pecsét.

³³ A pecsétkép jól tanulmányozható rajzolatát ld. *Csoma József: Magyar nemzetségi címerek*. Budapest, 1904. 95. p. Hermann nemzetség, 1. ábra. [Reprintkiadása: Csoma munkája *Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. I–III. Budapest, 1900–1901. művének a Nap Kiadó által közzétett – Budapest, 1995. – egykötetes változatában kapott kapcsolódó munkaként helyet, az oldalszám ebben: 1237. p.]

³⁴ Csoma József: *Nemzetségi címerek* i. m. 95–99. pp. (reprintkiadásban: 1237–1241. pp.)

³⁵ Simonis de Keza *Gesta Hungarorum*. Caput 88.: „*Hiemanni [recte: Hermanni] siquidem generatio ex Nurimberc oritur, satis sunt nobiles, cum regina Kisla intraverunt.*” In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I–II. Budapestini, 1937–1938. I. 190. p. (a szövegkiadást Domanovszky Sándor gondozta).

³⁶ KARÁCSONYI JÁNOS: *Magyar nemzetségek* i. m. II. 164–181. pp. [reprintjében: 617–634. pp.]

ja a Hermán nemzetség tagjait (Pestesi, Lackfi, Bakonyai vagy Palinai, Hermáni és Meszesi ágak).³⁷ Meglepő módon nincsen semmiféle adatunk azzal kapcsolatban, hogy Lampert országbíró a nemzetség melyik ágához tartozhatott. Azon bizonytalan és gyenge alapokon, hogy leghuzamosabban viselt s országbírósága mellett szinte mindig feltüntetett tisztsége csanádi megyéispánsága volt, illetve, hogy kisszámú ismert birtokából Temes megyei érdekeltségükről tudunk,³⁸ feltevésszerűen leginkább a Lackfi ághoz való kötődését valószínűsíthetjük. Mindenesetre azt sem szabad elhallgatnunk, hogy a 14. századi nemzetségek genealógiájának idézett 2 meghatározó szakmunkája – Karácsonyi Jánosé és Engel Pálé – nem helyezi el sehol a Hermán nemzetség családfáján Lampert országbírót, noha mindketten konstatálják odatartozását.³⁹

Családi viszonyaira utaló adatok életidejéből lényegében nem maradtak ránk. Az egyetlen értékelhető mozzanat, hogy amikor a királlyal létrejött 1319. évi birtokcseréjéről az uralkodó 1323-ban privilegiális megerősítő oklevelet adott ki, ezen iratban Imre fia: Lampertként történik róla említés.⁴⁰ Apja nevét innen tudhatjuk, azonban a Hermán nemzetség már említett genealógiai tábláin hozzá hasonlóan ő sem lelhető fel. Családi viszonyaival kapcsolatban ugyancsak őriz egy csekélyke adalékot egyik, halála utáni kelt irat. A csanádi káptalan 1324. július 15-én kiadott oklevele szerint a néhai országbíró káplánja, Mátyás pap a káptalan színe előtt megjelenvén kinyilvánította, hogy Lampert mester végintézkedésének egyéb rendelkezései mellett olyan kötelezettséget rótt hitvesére, miszerint annak vissza kellett adnia néhány oklevelet Lampert mester lánytestvére, Pósa fia Ihon fia Tamás hitvese részére, amelyek *Teyed*, *Kozmahaza* és *Wyk* birtokokra vonatkoztak, s tennie kellett ezt azért, nehogy visszatartásuk az ő – ti. Lampert mester – lelkét terheljék az Úr előtt.⁴¹ Hitvesének, valamint leánytestvéreinek nem

³⁷ ENGEL PÁL: *Magyar középkori adattár. I. Magyarország világi archontológiája. 2. Középkori magyar genealógia*. PC CD-ROM. Budapest, 2001. (Arcanum Digitéka). Hermán nem 1–5. tábla.

³⁸ Lampert mesterről birtokosi mivoltában legkorábban 1319-ből szerezhetünk információkat, amikor ez év június 5-én az uralkodó Temesvárott olyan oklevelet ad ki, miszerint királyi érdekeit az szolgálja, ha a Vejtehi Tivadtartól vásárlás és csere útján szerzett Temes megyei Széphely és Sajtos birtokai szomszédságában ugyancsak megszerezheti Lampert mestertől annak szintén Temes megyei Miklóskereke, Partaszeg és Karácsontelke nevű birtokait, ezért elveszi tőle azokat, és cserében a Csanád megyében fekvő Halász, Razsán és Tömörkény birtokokat adja oda neki értük (Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 189–190. pp. – 479. szám –). Erről a birtokcseréről Lampert mester utóbb, 1323. november 2-án privilegiális oklevelet adat ki a királlyal (Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 258. p. (554. szám –)). Minthogy további adataink nem állnak rendelkezésre Lampert térségbeli birtoklásával kapcsolatban, az sem zárható ki, hogy mind csanádi ispánsága, mind környékbeli birtoklása azzal függ pusztán össze, hogy a király Temesvárt tette székhelyévé, s Lampert birtoklásának nincs tényleges múltja a térségben. Élete utolsó éveiből ismert Nyitra és Trencsén megyei birtokosi érdekeltségei is bizonyosan a Csák Máté-féle territórium 1321-ben bekövetkezett királyi birtokba vételével és pacifikálásával állnak összefüggésben, de arra nézve semmi támpontunk nincsen, hogy Lampert mesternek régebbre nyúló birtoklása is lett volna a térségben.

³⁹ KARÁCSONYI JÁNOS: *Magyar nemzetségek* i. m. II. 181. p. [reprintjében: 634. p.] A nemzetség feldolgozását követő záró megjegyzése: „Végül fölemlítjük, hogy azon Lampert, ki 1313–24. években országbíró és csanádi főispán volt, czímerének tanúsága szerint a Hermán nemzetség tagja volt.” Engel Pál hivatkozott genealógiai tábláin nem helyezi el Lampert mestert, és utalást sem tesz személyére, ám munkája archontológiai részében az országbírók listájában a Hermán nemzetségbe tartozóként tesz róla említést. ENGEL PÁL: *Középkori adattár* i. m. a királyi országbírók jegyzéke. Archontológiájának könyvváltozatában: ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája* i. m. I. 6. p.

⁴⁰ Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 258. p. (554. szám).

⁴¹ MNL. DL 91 200.; régi jelzete: Festetics cs. lt. Ign. Misc. 27.; kiadása: AO. II. 147–148. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 176. p. (347. szám).

adja meg nevét az oklevél, mindössze sógorát nevezi meg az irat, illetve olyan birtokok nevét, amelyek talán Lampert mester családjának érdekeltségébe tartozhattak, s ezért tartotta azokat fivérként a maga kezén az országbíró. Sajnálatos azonban sem sógorának nevéből annak közelebbi kilétét, sem a lokalizációs támpontok nélkül vulgáris alakban szereplő helynevek azonosítását nem lehet biztos alapon meghatározni, illetve elvégezni.

Hermán nembéli Lampert személyével kapcsolatban megjegyzést érdemlő mozzanat még talán, hogy neve mellett csaknem kivétel nélkül a mester, *magister* megjelölő cím szerepel, s legfeljebb egyszer fordul elő a legmagasabb szinten álló előkelők korban szokásos megjelölése, a *comes* rangjelző cím.⁴² Ez azért kelthet figyelmet, mert ispán értelemben amúgy mindvégig kijárt a *comes* titulus is neki, hiszen 1313/14-től csanádi ispán is volt haláláig, utolsó éveiben pedig Nyitra megye (1322-től), majd Zala megye (1323-tól) ispánságát is megkapta a királytól, továbbá Nyitra megyében a tapolcsányi várnagyságot is betöltötte (1322-től).⁴³ Ispánságaival összefüggésben természetesen mindig *comes*-nek, mondják, ám ha azok nincsenek említve, névéhez rendre a *magister* megjelölés tapad. A *magister* cím a 13. században – különösen az első felében, s főleg egyháziakat illetően – a tanultságra vonatkozó megkülönböztetés tartalmát is hordozta,⁴⁴ de itt aligha erről van szó; inkább a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyre utalhat ez esetben a szó, ami a betöltött legmagasabb szintű méltóság ellenére is az alacsonyabb státusból való eredet korlátozó megítélés alá esését sejteti.

Vagyoni állapotára vonatkozólag ugyancsak szerény ismeretekkel rendelkezünk, bár arra nézve biztos fogódzókat találunk, hogy a magas tisztség az ő esetében is komoly jövedelmi gyarapodásra teremtett lehetőségeket. Bíróként természetszerűleg folyamatosan bírságrészek illették meg a perekben általa elmarasztaltaktól, és bár hivatali működése idejéből a környezetét alkotó személyzet úgyszólván ismeretlen, a kis számban névről ismert emberei között éppen bírságszedői, Péter mester és Kamenus *comes* is megtalálhatók. Előbbi 1322-ben, utóbbi pedig 1323-ban adtak ki olyan értelmű iratokat, amelyek szerint fizetésre kötelezett szabolcsi nemesek a rájuk rótt királyi bírságokat az országbíró felé rendben megfizették.⁴⁵ Ugyancsak az országbíróról illető bírságokat érinti

⁴² Eredetiben fennmaradt saját iratában egyszer sem titulálja magát *comes*-nek Lampert mester, azon 1 eset, amikor oklevelében ez olvasható neve mellett, a váradi káptalan átírásában fennmaradt oklevélszöveg (1315. szept. 11.; Anjou-oklt. IV. Szerk. Kristó Gyula. 64. pp. (152. szám) és még ha nem is vonjuk kétségbe, hogy a káptalan pontosan írta át az országbírói parancslevelében foglaltakat, annyi mindenesetre leszögezhető, hogy ez az országbíró működésének korai, az adminisztráció erősen kiforrotlan szakaszában keletkezett dokumentum. Akad még egy eset, amikor Lampertet *comes*-nek titulálja 1323. évi iratára hivatkozva egy oklevél, ám ez 1419-ben készült, Garai Miklós nádortól származó tartalmi átírásban fennmaradt hivatkozás, ahol egyáltalán nincs amellett bizonyosság, hogy a *comes* titulust nem az egy évszázaddal későbbi gyakorlatnak megfelelően illeszti Lampert neve mellé a megszövegező (V. ö.: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László. 53. p. (94. szám) és 85. p. (169. szám). E kivételszámba menő esetekhez képest kétségtávolan a *magister* titulus volt jellemző Lampert országbíró névhasználatára, amit egyébként pecsétfelirata is tükröz.

⁴³ ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája* i. m. II. 99. s az ott megadott további helyek.

⁴⁴ A *magister* kifejezés lehetséges jelentéstartalmát illetően gazdag, súlyos vitákkal tarkított szakirodalom mozgósítható többek között Mályusz Elemér, Mezey László, Fügedi Erik, Köblös József, Solymosi László, Rácz György, Koszta László tollából. Ennek legújabb összefoglaló áttekintését ld. C. TÓTH NORBERT: *A „Mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz?* In: Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. Szerk. Varga Szabolcs – Vértési Lázár. Pécs, 2017. 18–23. pp. (Seria Historiae Diocesis Quinqueecclesiensis XVII.)

⁴⁵ 1322. február 25. MNL. DL. 50 712.; régi jelzete: Kállay cs. lt. 133. 77.; kiadása: AO. II. 3–4. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 175. p.(466. szám), valamint 1323. július 22. MNL. DL

két olyan királyi irat, amelyek közvetlenül a Lampert mester halála utáni napokban keltek. Az ugcasai ispánnal, Dénes fia: Tamás mesterrel szemben elmarasztalt István fia Jánost az uralkodó felmenti azon bírságrész megfizetése alól, amely az országbírótól illette meg, miután halála előtt Lampert mester elengedte azt neki. A felmentés nem vonatkozik ugyanakkor a pernyertestre.⁴⁶ Hasonló tartalmú egy másik, az egri káptalan javára szolgáló, Lampert mester kérésére kibocsátott királyi irat, amely arról tájékoztat, hogy Lampert mester néhai országbíró betegágyának esvén végrendeletében lelki üdvéről gondoskodva az uralkodó beleegyezésével olyan intézkedést tett, miszerint az egri káptalan számára elengedi mindazon bírságokat, amelyekkel korábban a szóban forgó egyházat sújtotta az oklevélben megnevezett nemesek ellenében.⁴⁷ Az országbíró a kirótt bírságok révén esetenként birtokszerzeményekhez is hozzájutott. Amennyiben az elmarasztalt nem teljesítette fizetési kötelezettségeit, birtokátadással kellett kárpótolnia a bírót. Ilyen eset emlékét őrzi egy királyi oklevél,⁴⁸ amelyből arról értesülünk, hogy a Lampert mester által több bírsággal sújtott Dénes nevű Baranya megyei nemes az elmaradt fizetség fejében Töttös és Esztyén birtokait volt kénytelen a bíró kezére adni, akitől azután kikiáltás után – más kiváltani akaró nem lévén – Beke fia István Citó falubeli birtokos nemes váltotta ki azokat 60 márkáért.

Vagyongyarapítása érdekében hatalmi pozíciójának egyéb módon történő érvényesítésétől sem riadt a jelek szerint vissza. E téren megint csak halála után kelt királyi oklevelek őriznek beszédes információkat. Néhány héttel Lampert mester elhunytát követően Berencsi Bogár fia Márton mester a Szilágy néven említett Közép-Szolnok megyei Aranyos vár ispánja panaszt emelve az uralkodó elé járult, visszakérve a Nyitra megyei Surány birtokot a rajta lévő Szent Miklós-egyházzal együtt, amelyet a néhai Lampert mester országbíró jogtalanul elfoglalva tartott, holott tudatában volt annak, hogy az vétel jogán és címén Márton mestert illeti. Halálát megelőzően azután a birtokról Lampert mester a király jelenlétében lemondott. Az uralkodó tekintetbe véve Márton mester érdemeit, nevezetesen, hogy vérének hullatásával különböző hadjáratokban kitüntette magát – így például a zágrábi hadjáratban, valamint a Tivadar bán fia János által védett miháldi vár visszafoglalásakor –, továbbá mert példásan helytállt az országra támadó német és cseh hadak betörése alkalmával, illetve nagy szolgálatozt tett számára a Bazarab havasalföldi vajdához tett többszöri követjárásaival is, jutalomképpen engedve kérésének, visszaadta neki a szóban forgó javakat.⁴⁹ Ugyanezen indoklást megismételve I. Károly király egy másik oklevelében a Nyitra megyei Dovorány birtokot Pelintelek

50 742.; régi jelzete: Kállay cs. lt. 1300. 109.; kiadása: AO. II. 82. p.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 176. p. (376. szám).

⁴⁶ 1324. július 10. MNL. DL 50 759., régi jelzete: Kállay cs. lt. 1300. 131.; kiadása: AO. II. 147.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 174. p. (343. szám).

⁴⁷ 1324. július 13. Heves Megyei Levéltár. Liber primus. XII-2/d. 162.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 174–175. pp. (344. szám).

⁴⁸ A hivatkozott királyi irat Nagymartoni Pál országbíró 1344. január 27-i tartalmi átírásában maradt fenn. MNL. DL 87 160.; régi jelzete: Esterházy cs. hercegi ágának lt. 32. B. 84.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 171–172. pp. (337. szám).

⁴⁹ 1324. július 26. MNL. DL 95 556.; régi jelzete: Binnyei vétel 19.; kiadása: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. XXXVI. 1971. 25–27. pp.; magyar fordítása: Károly Róbert emlékezete. Szerk. Kristó Gyula – Makk Ferenc. Budapest, 1988. 137–139. pp. (53. szám); regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 182. p. (361. – helyesen: 360. szám).

földdel együtt juttatta vissza Márton mester kezére, minthogy Lampert mester jogtalanul azokat is a maga birtokába vonta, bár ez esetben is a szilágyi ispán vétellel szerzett javairól volt szó, s ennek – az irat szerint – Lampert mester szintén tudatában volt, s a király jelenlétében halálát megelőzően ugyancsak lemondott uralmukról.⁵⁰ E hatalommal való visszaélést sejtető esetek bizonyosan azzal állnak összefüggésben, hogy Csák Máté 1321 tavaszán bekövetkezett halálát követően tartományára kiterjesztette hatalmát a királyi kormányzat, s a térségben a következő évtől Nyitra megyét irányító ispánként Lampert mester volt az új rend legfőbb letéteményese. A terület hatalmi konszolidációja nyilvánvalóan igen összetett folyamat volt, ahol a korábbi évtizedek nyers hatalmi erőszak révén átszabott uralmi, irányítási, igazgatási, jogszolgáltatási, birtoklási és függelmi viszonyai nehezen átlátható és összekuszálódott állapotokat mutathattak, így a sok tisztázatlanság közepette az új rend kialakítása, az élet normalizálása, illetve a fennálló állapotok átszabása és felülírása valószínűleg csak sok-sok érdeksérelem keltése mellett volt kivitelezhető. Más oldalról viszont a zavaros helyzet egyszersmind jó esélyeket kínált a dolgok formáló részvevőinek arra, hogy e közegben a maguk magánérdekeit is jól érvényesítsék, és meglehet, hogy az efféle lehetőségek kihasználásától működése során Lampert mester sem feltétlenül ódzkodott. Ilyen irányba mutatnak legalábbis a fenti esetek, amelyekben első ránézésre kiváltképpen az a körülmény meglepő, hogy a pozíciószerezést az országbíró itt olyan birtokos rovására valószínűleg meg, aki egyébként jeles szolgálattal szerzett érdemeket I. Károly oldalán. Ám, hogy a helyzet ennél sokkal bonyolultabb, az azon tényekkel szembesülve válik világossá, hogy Bogár fia Márton mester annak előtte 1318-ig Csák Máté tárnokmestere, és egyik legközelebbi híve, vezető szervise, hovatovább bizalmasa volt,⁵¹ és csak az országegyesítő harcok sikerei nyomán állt át a királyi szolgálatába. A helyi közegben ismert szerepének megítélése nem feltétlenül esett egybe azzal az elbánással, amelyben Márton a király a maga politikai érdekei szerint a Lampert országbíró halála körüli és az azt követő időben részesítette.⁵²

Érdekes módon még negyedszázaddal az országbíró halála után is találkozni lehet olyan birtokszerzésével kapcsolatos jogesettel, amelynek során kérdőjelek merültek fel a szerzés tisztaságát, jogszerűségét illetően. Amikor Gilétfi Miklós nádor 1349. szeptember 19-én a Temes megyei nemesség számára Temesvár közelében általános gyűlést (*generalis congregatiot*) tartott, néhány nemes azzal a panasszal állt elő, hogy egykor Lampert mester néhai királyi országbíró az ő Temes megyei Kalanda birtokukat ok nélkül elfoglalta, amit a megye alispánja, szolgabírái, esküdt ülnökei és egész nemessége tanúsíthatnak. A nádor kérdésére e megkérdőjeleztek a király és Szent Koronája iránti hűségükre a Kereszt fáját megérintve vallottak az elhangzott panasz igazsága mellett, aminek tanúságára a nádor oklevelet adott ki.⁵³ Ugyan nincsenek további ismereteink sem

⁵⁰ 1324. július 26. Nyitrai káptalan magánlevéltára 44. 59. MNL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 273 599.; kiadása: AO. II. 151–151. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 182–183. pp. (361. szám).

⁵¹ KRISTÓ GYULA: *Csák Máté tartományúri hatalma*. Budapest, 1973. 123–124. pp. Márton mesternek Csák Máté hatalmát kiszolgáló, a nyitrai püspökséggel szembeni visszaélései miatt kiközösítést is maga után vonó szerepére ld. Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 28–31. pp. (48., 49. számok).

⁵² V. ö. ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája* i. m. I. 268. p. és II. 32. p.

⁵³ 1349. szeptember 19. MNL. DL 4076.; régi jelzete: MKA. NRA. 1537. 33.; kiadása: AO. V. 319. p. (182. szám); regesztája: Anjou-oklt. XXXIII. Szerk.: Sebők Ferenc. 344. p. (705. szám).

az egykori történetek részleteit, sem a szóban forgó panasz következményeit illetően, mindenesetre ez az eset is arra utal, hogy Lampert mestertől nem állt távol hatalmi helyzetének kihasználása a birtokszerzésben.

Életútjának személyes mozzanatai sorából halálának körülményeire, idejére szükséges még kitérni. Noha a régi történeti irodalom e tekintetben sokféle álláspontot hangoztat, az *Anjou-kori Oklevéltár*nak a vonatkozó időszak, az 1324. év teljes oklevélhagyatékát feldolgozó⁵⁴ adatai ismeretében Piti Ferenc a lehető legnagyobb pontossággal tisztázta a kérdést.⁵⁵ 1324 nyarán I. Károly király hadjáratot intézett az Erdélyben kitört szász lázadás megfékezésére,⁵⁶ s ebben a hadjáratban – okleveles adatok tanúsága szerint – Lampert országbíró is az uralkodó környezetéhez tartozott. Bár királyi oklevelek méltóságsorában neve utoljára még 1324. július 5-én és 6-án is feltűnik,⁵⁷ ám meglehet, hogy az iratszövegek lejegyzése néhány nappal korábbra esett, és csak a megpecsételés idején keltezték azokat. E feltevést valószínűsíti, hogy 1324. július 8-án a budafelhévízi Szentháromság-egyház perjelének oklevele már halottként beszél az országbíró személyéről,⁵⁸ márpedig a hír Erdélyből aligha jutott el két napon belül Budafelhévízre. Leginkább az valószínűsíthető, hogy Lampert mester valamikor 1324 júliusának első napjaiban – legkésőbb július 4-i vagy 5-i felső időhatárral – halhatott meg a királyi sereg Küküllő folyó menti táborában. Hogy a halál időpontja nem eshetett messze ettől a felső időhatártól, arra abból lehet következtetni, hogy a Lampert országbírónak a betegágyán tett, fentebbiekben hivatkozott végintézkedéseiről, engesztelő engedményeiről július 10. és 15. között állították ki a király környezetében az okleveleket, valamennyit a Küküllő folyó menti helymegjelöléssel, az egyikben még azt is hozzátéve, hogy *Karachynus* háza mellett.⁵⁹ Piti Ferenc egyenesen azt a feltételezést is megkockáztatja, hogy Lampert mester talán éppen ebben a házban hunyhatott el.⁶⁰

Ha Hermán nembeli Lampert évtizedes országbírói működéséről, bírói gyakorlatáról és felfogásáról törekszünk képet alkotni, ismét csak a működése emlékeit legteljesebben összegyűjtő, már említett okleveles adatbázishoz kell segítségért folyamodnunk. A benne foglalt 275 okirat⁶¹ kapcsán mindenekelőtt 2 megjegyzést szükséges tenni, elsősor-

⁵⁴ Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. Szeged–Budapest, 1993. passim

⁵⁵ PITI FERENC: *Okleveles adatok az 1324. évi országbíróváltás történetéhez*. Fons 5. (1997) 243–250. pp.

⁵⁶ Erdély története. I–III. Főszerk.: Köpeczi Béla. Szerk.: Makkai László – Mócsy András – Szász Zoltán. Budapest, 1986. I. 321–322. pp.

⁵⁷ Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 168. p. (331. szám) 318. p.

⁵⁸ MNL. DL 86 965. (Esterházy cs. hercegi ágának lt. E. 208. 32.); regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 173. p. (341. szám).

⁵⁹ Ld. fentebb, a 46. számú jegyzetben.

⁶⁰ PITI FERENC: *Országbíróváltás* i. m. 248. p.

⁶¹ E számba éppen úgy beleértendő az országbíró által kibocsátott iratok, mint a nevét említő, más iratkia-dóktól származó oklevelek, így például az utasításai végrehajtásáról számot adó hiteles helyi jelentések, vagy olyan királyi iratok, amelyek valamilyen uralkodói rendelkezés kapcsán név szerint utalnak az abban tanácsot adó főemberekre. Lampert mester királyi iratok végén feltüntetett méltóságnévsorokban található előfordulásait csak 1323-ig, az országegyesítő harcok lezárulásáig, illetve a királyi székhely Visegrádra történt áthelyezéséig tartalmazza az adatbázis. E határt követően a rutinná váló privilegialis oklevélkiadásban egy-egy ilyen említésnek lényegében eljellemtelenedik az információs értéke. A 275-ben megadott viszonylag magas iratszám kapcsán ugyancsak megjegyzést érdemel, hogy Lampert országbíró saját neve alatt kelt iratai között ott szerepelnek azok az önhivatkozás szerű iratemplítések is, amikor valamely fennmaradt szövegű okmányában visszaül az adott ügyben korábban kelt, de ezen említésen túl szövegében már

ban is az anyag szórtságával kapcsolatban. Az első az, hogy a dokumentumokon belül komoly időbeli egyenetlenség mutatkozik. Az első 4–5 évből alig félszáz dokumentum származik, de úgy, hogy az első, 1316 végéig tartó 3 évből, mindössze 10. Az iratok hozzávetőleg kétharmada az 1320 utáni négy és fél évből maradt fenn. Nyilvánvaló, hogy mindez a fegyveres országegyesítés folyamatával magyarázható; a háborús időkhöz akadozva működhetett csak a jogszolgáltatás, míg a konszolidáltabb állapotok beálltával rendszeresebbé és megbízhatóbbá, egyszersmind jobban dokumentálttá vált a bíróságok működése. A másik szembevetendő körülmény, hogy a dokumentumok között nagyon alacsony az ügyeket lezáró ítéletlevelek aránya, különösen az eredeti példányban fennmaradt, ünnepélyes kiállítású privilegiális iratoké. Ezek mennyisége elhanyagolhatóan kevés. Ezzel szemben nagyon sok a perfolymok akadozó bonyolításáról árulkodó irat, és itt nem is elsősorban a sok perhalasztásról van szó, hanem a bíróság előtti rendszeres meg nem jelenésekről, az efféle engedetlenségeket követő bírságolásokról, azután e bírságfizetések elmaradásáról, illetve az egyik fél bíró előtti hasztalan várakozásának gyakori előfordulásáról, amely eljárást megakasztó körülmények újra meg újra memoriális iratkiállításra szolgáltatottak indítékot. Sok kétségünk nem lehet afelelől, hogy az iratanyag ilyesfajta természete nagyrészt ugyancsak az országegyesítő harcok elhúzódásával, a velük járó bizonytalanságokkal, illetve a szétzilálódott belső kormányzati viszonyokkal magyarázható.

Nemcsak mennyiségi, hanem tartalmi tekintetben is érdemes az összegyűjtött okiratok kapcsán egy megjegyzést tenni. Adatbázissá szervezett irathagyatéka a magas dokumentumszám ellenére is csak bizonytalan körvonalakban enged megrajzolni Hermán nembéli Lampert bírói karakterét. A határozottabb képalkotáshoz alapvetően hiányoznak azok a szilárd kiindulópontok, amelyek talaján megbízhatóan jellemezhető lenne az országbíró ítélkezési gyakorlata, s jól megfoghatóak lennének annak egyedi vonásai. Nagyobb számú ítéletlevelek hiányában nem állnak rendelkezésünkre például olyan *arengák*,⁶² amelyek a privilégiumok jellemző formulái, s az a rendeltetésük, hogy az iratbevezetést követően a textusra térve valamiféle hangsúlyos általános elvi deklarációval emeljék az okirat megfogalmazásának ünnepélyességét. Kétségtelen ugyan, hogy sok *arenga* nem lép túl a közhelyes igazságok hangoztatásának szokásosnak mondható gyakorlatán,⁶³ ám nagyobb számú ilyen típusú formulás elem vizsgálata során rendszerint adódik egy-két olyan megfogalmazás is, amely az egyszerű rutint meghaladva va-

nem ismert oklevelére, amelyek kikövetkeztetett tartalmából a fenntartó iratban rögzített adatokat meghaladó új értesülések nem remélhetők.

⁶² Lampert országbíró oklevelei közül mindössze kettőben tanulmányozható *arenga* szövege: (1.) 1320. július 24. Temesvár. MNL. DL 40 389.; régi jelzete: Múzeumi Törzsanyag; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 332–333. pp. (866. szám), (2.) 1320. augusztus 1. Temesvár. Archiv Hrvatske. Zagreb. Draskovich cs. lt. Archivum maius 12. 10. (= MNL. DF 283 668.) regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 334. p. (871. szám). E két sablonos megfogalmazású *arenga* nem árnyalja használhatóan a Lampert mester bírói felfogásáról kialakítható képet.

⁶³ Az oklevélformulákra általában ld. SZENTPÉTERY IMRE: *Magyar oklevéltan*. Budapest, 1930. 19–21. pp. (A Magyar Történettudomány Kézikönyve II/3.); SOLYMOSI LÁSZLÓ: *Oklevéltan*. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Bertényi Iván. Budapest, 1998. 186–191. pp. (A történettudomány kézikönyve I.). A magyarországi *arenga*-használat okleveles gyakorlatára: KURCZ, AGNES: *Arenga und Narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts*. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. 70. (1962). 323–354. pp.

lamilyen egyedibb szint is hordoz, elárulva ezzel egy-egy ügy kapcsán némi keveset a bíró elvi felfogásáról, illetve személyes bírói meggyőződéséről. Hasonló fontosságuk lehet az ítéletlevelek azon passzusainak, amelyek a meghozott döntés kapcsán valamiféle indoklást is rögzítenek. Ilyenkor vagy a normatívnak tekintett országos szokást öntik szavakba az ítélet döntési alapjaként, vagy magyarázó jelleggel megvilágítják az okfejtést, amely a meghozott ítélet kimondásához vezetett, hangsúlyt adva a bizonyítás során döntő jelentőséggel latba eső mozzanatoknak. Végül egy-egy bíró ítélkezési gyakorlatának egyedi jellegzetességeiről azok az esetek képesek árulkodó adalékokkal szolgálni, amikor a megszokott gyakorlat menetét valamilyen szokatlan körülmény kibillenti, a bíró pedig kénytelen a kialakuló rendkívüli vagy szokatlan helyzetet valamilyen formában kezelni, és ezáltal az ügymenetet megfelelő eljárásjogi mederben tartani. Hermán nembeli Lampert működése kapcsán mindhárom ezen említett mozzanat tekintetében kifejezetten gyengék a forrásadatottságok, s a kevés célzottan mozgósítható adat miatt az elemzésnek be kell érnie a bírói kép kevésbé határozott és markáns rajzolatával.

Lampert mester országbírói működésének első periódusa az 1313/14 és 1318. közötti időszakra vonatkozólag határolható el. A terminus nyitányának bizonytalansága abból adódik, hogy az első Lampert országbíróra vonatkozó fennmaradt okleveles adat egy 1313. szeptember 29-én Budán kiadott oklevelében jelölhető meg,⁶⁴ ám ez időben – egészen 1314. július 12-ig bezárólag⁶⁵ – még az előző országbírónak, Csák nembeli Jánosnak is akadnak a tisztségben említései.⁶⁶ A helyzet értelmezésében kétféle álláspont ismert, nevezetesen Bertényi Iván azt valószínűsítette, hogy I. Károlynak egy rövid időszakban 2 országbírója is volt,⁶⁷ ezzel szemben Engel Pál olyan feltételezésnek adott hangot, miszerint a Hermán nembeli Lampert első országbírói említését fenntartó oklevél dátumhibás irat lehet, amelyben az 1313-as év megadása tollhibából eredhet a helyes 1314 helyett,⁶⁸ így Lampert mester ténylegesen csak Csák János hűtlenségének lepleződését követően, valamikor 1314 nyárutóján foglalhatta el tisztségét. Minthogy mindkét hipotézis mellett lehet megengedő érveket találni, és egyikkel szemben sem hozható fel döntő bizonyíték, a problémára pillanatnyilag nem adható egyértelmű megoldás.

Lampert országbíró működésének első néhány éves szakaszát alapvetően meghatározzák a belháború törékeny viszonyai. Már történt rá utalás, hogy a kevés fennmaradt irat lépten-nyomon az ügyintézés akadozásáról árulkodik, hol a felek meg nem jelenése, hol a sok halasztás, hol az elmarasztalások gyenge foganatosíthatósága, hol a felek valamelyikének ellenszegülése miatt. Végig vitt, érvényesített ítélettel lezárt peres ügyek igen kis számban ragadhatók meg ebből a korszakból, nagyobb horderejű peres eljárások pedig végképpen nem voltak e zűrzavaros években végrehajtható bírói döntéssel lezárhatók. Az országbíró által gyakorolt királyi ítélkezés alacsony határfokát további jól

⁶⁴ MNL. DL 1836. (MKA. NRA. 1505. 24.); kiadása: AO. I. 325. p.; regesztája: Anjou-oklt. III. Szerk. Kristó Gyula. 272–273. pp. (610. szám).

⁶⁵ Slovensky Národný Archív. Bratislava (Pozsony) (a továbbiakban: SNA.). Pálffy cs. lt. Czoboriana 9. (= MNL. DF 266 084.); regesztája: Anjou-oklt. III. Szerk. Kristó Gyula. 349–350. pp. (790. szám).

⁶⁶ Az előző jegyzetben említetten kívül Csák Jánosnak még 2 további országbírói előfordulásáról – kiadott okleveléről – van ismeretünk az 1313. szeptember vége és az 1314. július eleje közötti időszakból, amelyek kétségtelen hiteli iratok. V. ö. Anjou-oklt. III. Szerk. Kristó Gyula. 280. p. (624. szám) és 312–313. pp. (703. szám).

⁶⁷ Bertényi Iván: Az országbírói intézmény i. m. 63. p.

⁶⁸ ENGEL PÁL: *Az ország újraegyesítése* i. m. Századok 122. (1988) 106. p.

észlelhető körülmények is visszatükrözik. Mindenekelőtt például a bírói területi hatáskör kiterjedésének kezdeti szűkösége. Még az 1314-15-ös állapotokhoz képest is egészen csekély övezetre, lényegében csak a délkelet-magyarországi térséget felölelő földrajzi közegre szűkül le az 1316-17 során elmélyült belháborúk idején a királyi hatalom hatóképessége.⁶⁹ Ekkoriban került sor a Közép-Tiszántúlon a Borsák, Északkelet-Magyarországon az Amadé-fiak, a Temes-vidéken Vejtehi Teodor, Zemplénben Petenye fia Péter tartományának felszámolására, de az erdélyi Kán László-féle territórium pacifikálása is folyamatos készenlétet, esetenként pedig katonai beavatkozást igényelt, míg a Dunántúl, Északnyugat-Magyarország és a Dráván-túl királyi uralom alá vonása a Kőszegiek, Csák Máté, valamint a szlavóniai hatalmasságok rendíthetetlennek látszó berendezkedése miatt egyelőre kilátástalan feladatként nehezedett az uralkodóra és táborára.⁷⁰ Csak 1317 második felétől kezd gyarapodni az országbírói tevékenységről valló oklevelek száma, s az is megfigyelhető, hogy egyre újabb területek válnak érintetté a királyi jogszolgáltatásban. Az 1320-as évekhez közeledve, majd pedig azután látványos üteművé vált a hatókör kibővülése, amely folyamat mind az ügyszám gyors felfutásában, mind pedig a területi érintettségek kibővülésében jól megragadható. Egyre több megye birtokosainak neve forog az ügyekben, egyre több térség válik érintetté az ügyintézésben, miként a jogeljárásokhoz tanúbizonyságot szolgáltató hiteles helyek száma is gyarapszik, és emellett az is látszik, hogy a közreműködésre felszólított káptalanok és konventek között a királyi központtól távolabb esők is sűrűbben jutnak az idő előre haladásával szerephez.⁷¹

A hadi események ritmusa ugyancsak befolyással van Lampert országbíró jogszolgáltató szerepének intenzitására. A katonailag eseménytelen szakaszokban folyamatos temesvári tartózkodások idején, vagy amikor a királyi udvar 1323 elején történt Visegrádra költözése nyomán a közeli Budafelhévízen állította fel ítélőszékét⁷² megszáporodnak az ügyek és az iratok, míg az élénk katonai cselekmények periódusaiban heteken hónapokon át hiányoznak a bírói tevékenységet tükröző dokumentumok. Nyilvánvalóan ezek azok a szakaszok, amikor a hadoszlások kihirdetéséig szünetelt a bíróságok működése.⁷³

⁶⁹ Míg a fegyveres konfliktus kiszélesedését megelőzően az országbírói tevékenységet dokumentáló kisszámú oklevél között Zemplén megyei vonatkozású ügy is előfordul (1315. július 18.: Anjou-oklt. IV. Szerk. Kristó Gyula. 51. p. – 118. szám), a következő években elsősorban dél-alföldi érdekeltségű ügyeket dokumentálnak forrásaink.

⁷⁰ A harcok részletes eseménytörténetét ld. fentebb, a 28. számú jegyzetben idézett munkákban.

⁷¹ Az ügyintézésbe vont, feladataik teljesítéséről írásos jelentésekben számot adó hiteles helyek köre az első években nemigen lépett túl a tiszántúli, dél-alföldi illetékességgel rendelkező egyházakon (egri, váradi, csanádi káptalanok, várad-előhegyi konvent), hogy azután fokozatosan elérje a hatalom alá vont térségek újabb és újabb intézményeit (székesfehérvári, erdélyi, óbudai, pécsi, hajszentlőrinci, kőí, titeli, boszniai, kalocsai, bácsi, pozsegi káptalanok, leleszi, jászói, budafelhévízi, somogyvári, szekszárdi, pécsvárad, tihanyi konventek), az utolsó periódusban pedig eljutva a távolabbi, legkésőbb pacifikálható területek közhitelűségről gondoskodó szerveiig (veszprémi, pozsonyi, nyitrai, zágrábi, győri káptalanok). A folyamatot példákkal illusztrálja Tóth Il-dikó: Adalékok Lampert országbíró működéséhez i. m. 188–189. pp. 30–37. számú jegyzetek.

⁷² Temesvárott keltezett utolsó oklevele a király dalmáciai hadjáratát megelőzően, 1322. július 15-én kelt (Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 252–253. pp. (688. szám), míg az első, Budafelhévízen kiállított országbírói irat 1323. március 22-ről származik. (Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 45. p. (78. szám).

⁷³ I. Károly király uralkodási időszakának hadoszlási jegyzékét legfrissebben – egyszersmind a legteljesebben és leginkább megbízhatóan – Piti Ferenc állította össze; v. ö. PITI FERENC: *Királyi hadoszlások Károly Róbert uralkodása idején*. Hadtörténelmi Közlemények 129. (2016) 2. szám. 381–392. pp.

A peres ügyek elbírálásának fennmaradt dokumentumokból kiolvasható gyarapodó esetszáma arra utal, hogy Lampert országbíró bírói feladatai a királyi hatalom térnyerése nyomán évről-évre sokasodtak, ő pedig lépést tartva a teendők növekedésével, eleget tudott tenni a vele szemben támasztott elvárásoknak. Nem látjuk közelebbről bírói környezetét, s csak feltételezésekre tudunk szorítkozni, amikor arra gyanakszunk, hogy a bírósági munka sokasodásával párhuzamosan ügyintéző apparátusa is bővíthetett. Környezetére vonatkozó biztos adatokkal alig rendelkezünk. Már említett 2 bírságszedőjén, Péter mesteren és Kamenus *comesen* kívül hallunk jegyzőjéről, Miklós mesterről, aki egy két évtizedes hosszúságú per lezárása nyomán az Aba nembeli János fia Sámuelről elkobzott Heves megyei Gyöngyös, Bene és Zsadány birtokok bírói részesedéseként Lampert mester kezére került kétkilenced része ügyében a király előtt képviselte az országbíró.⁷⁴ Ugyanezen ügyben az egri káptalan által végzett birtokba iktatási eljárás során pedig megbízásából embere, Úz mester járt el helyette.⁷⁵ Tudomásunk van ezenkívül még a boszniai káptalan egyik okleveléből Lampert mesternek egy Péter mester nevű alispánjáról (*vicecomes*), akit a Valkó megyei Jama birtok elidegenítésétől tiltanak,⁷⁶ ám az ő pontosabb azonosításához nem rendelkezünk közelebbi támpontokkal. Esett már szó végezetül Lampert mester végrendelete kapcsán káplánjáról, Mátyás papról, aki a halálát követő hetekben a csanádi káptalan elé járulva írásba foglaltatta elhunynak végrendelezése alkalmával özvegyére rótt kötelezettségét.⁷⁷ Mindezen szörványos adatok nem teremtenek alapot ahhoz, hogy összefüggő képet alkossunk az országbíró személyzetéről, illetve hivatali környezetéről. Az Árpád-kori előzményekre, valamint a következő időszak gyakorlatára vonatkozó ismereteink alapján feltételezhető mindössze, hogy bírói környezetét familiárisi szolgálatában álló ítélőmesterek, fogalmazók, jegyzők és más, változatos feladatellátásban igénybe vett szolgálattelvők alkothatták, s hivatali teendői ellátásában rájuk támaszkodhatott. Kiséretének fenntartásához a bíróként őt illető bevételek mellett hosszú időn keresztül csanádi ispáni tisztsége, illetve 1322-t követően nyitrai ispánsága és tapolcsányi várnagysága juttatták bevételekhez, amely élete utolsó évében még zalai ispánsága jövedelmeivel egészült ki. Az e feladatkörök révén kezébe kerülő királyi javakkal tisztsége tartamára szolgálati birtokok illették meg, amelyekkel úgynevezett *honor* gyanánt rendelkezhetett.

Bírói gyakorlatára tartalmi értelemben a fennmaradt iratokban leírt peres esetekből értesülünk, s bár ezekből összefüggő kép megint csak nem rajzolható meg bírói felfogásáról, néhány mozzanat mégis kiemelést érdemel.

Kis számban fennmaradt ítéletleveleiben többször említ bírótársakat. Az egyik legkorábbi⁷⁸ ítéletlevelében a döntés kapcsán elmondja: az ügyben a király által társakként kiküldött László titeli préposttal, Hermann pécsváradai apáttal, Mikcs mester bácsi

⁷⁴ 1322. július 13. Temesvár: MNL. DL 2118.; régi jelzete: MKA. NRA. 694. 7.; kiadása: AO. II. 28–29. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 251–252. pp. (685. szám).

⁷⁵ 1322. augusztus 8. MNL. DL 2013.; régi jelzete: MKA. NRA. 695.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 269. p. (730. szám).

⁷⁶ 1323. szeptember 1. MNL. DL 91 196.; régi jelzete: Festetics cs. lt. Ign. Misc. 26.; kiadása: AO. II. 85. p.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 203–204. pp. (436. szám).

⁷⁷ Ld. fentebb, a 41. számú jegyzetben.

⁷⁸ 1317. december 15. Temesvár: MNL. DL 31 181.; régi jelzete: Csicsry cs. lt. 898.; regesztája: Anjou-oklt. IV. Szerk. Kristó Gyula. 249–250. pp. (658. szám).

főesperessel, a király okleveleinek *corrector*ával, *Sene*-nek mondott István *comes* volt királyi alországbíróval, Finta fia János királyi ajtónállómesterrel, *Fyntur*-nak mondott János Bács megyei nemessel, és az ország sok más, igazságszolgáltatás okából együtt ülő nemesével közösen határoztak. Amikor egy Sáros megyei birtokügyben az alperesek nem megfelelő tárgyú királyi oklevéllel igyekeztek birtokjogukat megvédeni, a felperesek keresetét igazoló ítélete kapcsán hangoztatja, hogy döntését az ország különböző részeiből való, vele törvényszéket ülő nemesekkel együtt hozta meg.⁷⁹ Az ország más-más részeit képviselő nemesekre történő utalással talán bírói hatalmának országos jellegét, vagy legalábbis annak kívánalmát törekedett kifejezésre juttatni. Egy ugyanezen évi másik ítélete hasonlóképpen vele ülésező nemes bírótársakról ejt szót.⁸⁰ Egy esetben pedig, a Debreceni Dózsa erdélyi vajda által kezdeményezett, végül Aba nembeli János fia Sámuel birtokvesztését eredményező – már hivatkozott – per köztes bírói döntése kapcsán azt hangoztatja, hogy rendelkezését a vele ülésező bárók és nemesek tanácsával hozta meg. E szörványos előzmények után a kollektív döntés hangsúlyozása a későbbi országbírók gyakorlatában mind rendszeresebbé válik majd, nem egyszer név szerint is feltüntetve az ülésező bíróság tagjait.⁸¹ A nagyobb horderejű és fogósabb ügyek esetében a döntéshozatalban részvevő, felsorolt előkelőségek tekintélye egyszerre emelte az ítélet súlyát, oltalmazta tartalma megkérdőjelezhetetlenségét, egyszersmind megosztotta a döntési felelősséget.

A korszakban megfigyelhető tendencia, hogy a perekben a bizonyítási eljárás során előtérbe került az anyagi bizonyítás, azaz az állítások okiratok bemutatásával, tanúk felvonultatásával és szemlék foganatosításával történt igazolása.⁸² Hogy e kérdésnek komoly súlya volt a korszakban, jelzi, hogy kevés fennmaradt ítéletlevelében Lampert országbíró többször is hangsúlyozza, hogy a bizonyítás terén mi a Magyar Királyságban jellemző szokás. Egyik 1321. évi oklevelében arra utal, hogy Magyarországon a pereket oklevelek bemutatásával, eskütelletel és bajvívók megmérkőzésével szokták eldönteni, különleges ügyeket pedig csak az utóbbi kettő módon.⁸³ Két másik okiratában ugyanezt a gondolat fogalmazza meg, de további finom eljárásjogi kiegészítésekkel. Az egyikben arról van szó, hogy miután a bizonyítás szakaszában túljutottak a tanúvallomásokon, és a pert a felek az ország régi szokása szerint eldönthették volna bajvívással vagy eskütelletel egymás között, a sorozatos hatalmaskodások miatt perbe vont alperes nem jelent

⁷⁹ 1320. január 15. Temesvár: Usz cs. lt. 2. 22. (MNL. DF 278 355.); kiadása: FEJÉR, GEORGIUS: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. (a továbbiakban: FEJÉR, GEORGIUS: CD,) VIII. 2. Budae, 1832. 280–283. pp.; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 260–261. pp. (678. szám).

⁸⁰ 1320. [november 8. után] SNA. Jászói konvent o. lt. Acta ab a. 3. 19. (MNL. DF 251 725.); regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 356. p. (926. szám).

⁸¹ BLAZOVICH LÁSZLÓ – GÉCZI LAJOS: *A Telegdiek pere 1568–1572*. Szeged, 1995. 15. p.

⁸² HAJNIK IMRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, 1899. 247–384. pp.

⁸³ MNL. DL 76 294. ; régi jelzetet: Zichy cs. zsélyi lt. 211. 28.; kiadása: Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy et Vasonkeő. A zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII. Pest–Budapest, 1871–1931. Szerk. Nagy Imre, Nagy Iván, Véghelyi Dezső (I – IV.), Nagy Imre (V–VI.), Kammerer Ernő (VII–XI.), Lukács Pál (XII.), I. 204. p.: „*Verum quia ex hungarici regni approbata consuetudine univere cause quomodolibet emergende juxta sententiam iudicariam exhibitione instrumentorum, depositione juramentorum et pugilum congressione decidi solent et terminari, speciales vero testimonii productione comprobate solummodo horum duorum articulorum decisione, scilicet depositione iuramenti vel pugilum congressione consueverunt terminari.*” Regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 121–122. pp. (314. szám).

meg az ítélethozatalra kijelölt napon. Távollétében pedig – miként az országbíró kijelenti – még az ilyen jól bizonyított ügyben sem lehet ítéletet hozni, ezért 3 szomszédos vásáron való kikiáltással megidézeti az alperest a királyi jelenlét elé.⁸⁴ A másik per egy vitás hovatartozású birtok körül forgott, amelyet mint örökös nélkül elhalt embertől adományozási jogkörébe visszakerült birtokot a király jutalmul eladományozott egyik hívének. Az új birtokos beiktatása azonban ellentmondásba ütközött, s a tiltakozó szomszédokkal és más nemesekkel a váradi káptalan előtt igazolni tudta, hogy a szóban forgó ingatlan örökség címén őt illeti. Ráadásul nemcsak a váradi káptalan erről szóló oklevelét tudta bemutatni Lampert mester előtt, hanem még Fülöp nádor, a váradi, az egri káptalan és a várád-előhegyi konvent mellette szóló vizsgálati leveleit is. Az országbíró a bizonyítást követően ismét csak kinyilvánította, hogy mivel a peres ügyeket oklevelek bemutatásával, vagy eskütelletel, vagy bajvívással lehet eldönteni, elégségesnek találja a 4 azonos tartalmú oklevél bemutatását, de mert az ítélethez egyszerű bizonyítás nem elegendő, nem lehet addig bajvívást vagy eskütételt elrendelni, amíg a birtok értéke nem ismert. Éppen ezért becsűt rendelt el, majd a váradi káptalan jelentéséből a birtok 33 márkára becsűlt értékéről értesülve, kötelezte az adományossal szemben régi birtokjogát igazoló felet arra, hogy 34 eskütárral együtt a váradi káptalan előtt letett esküvel erősítse meg birtokjogát.⁸⁵

Az utóbbi eset kapcsán az a körülmény is figyelmet érdemel, hogy az eskütétel milyen magas számban mozgósított részvevőket az eljáráshoz az érintett területről. Hasonló helyzetek más példákban is láthatók. Az iratok név szerint felsorolják az eskütársakat, gyakran megadva lakhelyüket s olykor megyéjüket is. Lampert országbíró működési idejének utolsó éveiből több efféle eset említhető magas számú eskütársakkal (14, 25, 35, 48, 50).⁸⁶ Az érintettek általában egészen nagy, több megyényi területről kapcsolódhatnak az eljáráshoz. A névsort esetenként a történésekről számot adó jelentések is visszaigazolják, ami azt jelenti, hogy nemcsak az igény szintjén forogtak a nevek, hanem viselőik eleget is tettek részvételi, megjelenési kötelezettségeiknek. Ezen adatok megbízhatóan jelzik egyrészt egy-egy régió konszolidációjának az eredményességét, másrészt a királyi jogszolgáltatás hatékonyságának, illetve elfogadottságának erősödését.

Visszatérve Lampert mester ítéletleveleiben a jogszokásra hivatkozó kiindulásokra és indoklásokra, a bizonyítás bevett módozatain kívül azok más dolgokat is érintenek. Az egyikben arra történik utalás, hogy Magyarország jogszokása szerint azokat, akik 6 törvényes idézésre sem jelennek meg, 3 megyebeli vásáron kihirdetéssel kell megjelenésre felszólítani, s az adott ügyben ennek megfelelően el is rendel egy ilyen kihirdetést, a kikiáltástól számított 15 napos határidőhöz kötve a király előtti megjelenést.⁸⁷ A kihirdetésekkel is összefügg egy másik ügy, amelynek döntésekor Lampert mester ugyan csak az ország szokására hivatkozik. A jogvita az Abaújtörök megyei Bodolófölde birtok

⁸⁴ 1323. május 8. Budafelhévíz: MNL. DL 101 660.; régi jelzete: Batthyány cs. lt. Maioratus. Ludbreg 1. 7. 1.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 88–89. pp. (175. szám).

⁸⁵ 1323. szeptember 19. Budafelhévíz: Pécsi Püspöki Levéltár. Klimó-gyűjtemény 145.; fényképe: MNL. DF 285 888.; regesztája: Anjou-oklt. VII. 216 – 217. pp. (464. szám).

⁸⁶ Részletezés nélkül csak közvetve utalva ilyen dokumentumokra ld. Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 216., 237–238. pp. (553., 620. számok); Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula 121–122. pp., 184. p. (314., 492. számok); Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 156. p. (332. szám).

⁸⁷ 1321. május 12. Temesvár: Pécsi Püspöki Levéltár. Klimó-gyűjtemény 35.; fényképe: MNL. DF 285 779.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 54–55. pp. (130. szám).

hovatartozása körül forgott. A felek innen is onnan is okleveleket bemutatva igyekeztek birtokjogukat igazolni. Az egyik fél olyan oklevelet is bemutatott, amely szerint a Sáros megyei ispán, Mikcs mester korábban döntést hozva az ügyben bevezettette az általa támogatott felet a birtokba, s erről szóló nyílt okleveléről a szepesi káptalan privilégiumot is kibocsátott. Lampert mester viszont rámutat, hogy Mikcs mester – okleveléből kitűnően – azért vétett a jog rendje ellen, mivel az szokásjoga alapján nem a második, hanem a harmadik, piacokon nyilvánosan történő kihirdetés után lehet az ügyet lezárni, továbbá olyan vár várnagya, mint Sáros, az ország nemesei felett birtokügyben az ország törvényei szerint nem ítéltet, és hozzáteszi, ez utóbbi észrevételt a király Mikcs mesterhez intézett levelében maga is megtette.⁸⁸

Szintén az ország jogszokására utal egy 1318. évi országbírói oklevelében, amelynek a kiindulása ugyancsak egy birtokba iktatás során bejelentett ellentmondás. Az ellentmondót három alkalommal is sikertelenül idézték a királyi jelenlét elé, ám ő egyszer sem jelent meg, bár meg is bírságolták. Végül az egri káptalan előtt bevallást tett hozzájárulásáról az iktatáshoz. Az országbíró elrendelvé az eljárást, indoklásában arra hivatkozik, hogy az ország régi szokása szerint, ha az ellentmondó törvényesen megidézve háromszor sem jelenik meg a király előtt, a királyi adományt végső ítélettel befejezve szokták érvényesíteni, s ő ennek értelmében így is cselekszik.⁸⁹ Az országbírói oklevelek mindezen, a középkori magyar szokásjog egy-egy elemét tételszerűen megörökítő mondatai azért képviselnek nagy értéket, mert sok apró mozzanat tekintetében alapvetően leiratlan joganyagról van szó, s ez összekapcsolódva az érvényesüléséhez terepet adó, konkrétan leírt peres ügyekkel, árnyaltabb, teljesebb és életszerűbb képet rajzol ki egy-egy vetületében középkori jogunk alkalmazásáról.⁹⁰ Emellett értelemszerűen első-sorban az efféle hivatkozott szokásjogi szentenciák, illetve a belőlük építkező magyarázó okfejtések engedik legközelebb a kései szemlélőt az ítélező bíró gondolkodásmódjának és eljárási gyakorlatának megismeréséhez.

Amikor a Lampert mester által elbírált perekben a bizonyítás kérdése rendre felmerül, határozottan észrevehető az erős törekvés, hogy ahol csak lehet, a felek bemutatott okirataikkal támasszák alá állításaik igazát. Szembetűnő, hogy működési idejében is erősen érvényesül az okleveles bizonyítás korszakbeli trendje. Némely esetben a bizonyítékok mérlegelésének dilemmáit is rögzíti egyik-másik irata. Az elbírálás során számított a bemutatott egybehangzó iratok száma, régisége, a kiállítás formája, illetve a megpecsételés módozata, s mindenekelőtt, hogy királyi vagy egyéb kiadótól származó iratról volt-e szó. E tekintetben van egy nagyon tanulságos esete Lampert mester praxisának. A Sáros megyei Várhegy és Veszverés – későbbi nevén Mocsolya – birtokok tulajdonlása körül per támadt, amelyet 1318 és 1318 során az országbíró előtt folytattak.

⁸⁸ 1317. december 15. Temesvár: MNL. DL 31 181.; régi jelzete: Csicsery cs. lt. 898.; regesztája: Anjou-oklt. IV. Szerk. Kristó Gyula. 249–250. pp., 251. p. (658., 660. számok).

⁸⁹ 1318. március 23. Temesvár: MNL. DL 1913.; régi jelzete: MKA. NRA. 31. 32.; kiadása: AO. I. 462–465. pp.; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 43–44. pp. (81. szám).

⁹⁰ Megjegyzést érdemel, hogy a középkori magyar bírósági szervezet és perjog feltárásának elévülhetetlen alapvetését elkészítő Hajnik Imre több példáját is Lampert országbíró ítéletleveleiből meríti, így ő is szó szerint hozza például Lampert mesternek a fentebb, a 83. számú jegyzetben idézett szavait a bizonyítás rendjének magyarországi érvényes gyakorlatáról. V. ö. HAJNIK IMRE: *Bírósági szervezet és perjog* i. m. 258. p. 2. jegyzet.

A felperesek IV. László király privilégiumának bemutatásával támasztották alá birtokigényüket, míg a birtokban lévők azzal igazolták tulajdonlásukat, hogy I. Károly király bemutatott nyílt oklevelének tanúsága szerint ők az uralkodótól csereképpen kapták a vitatott hovatartozású ingatlanokat a maguk Sáros kerületbeli Rátka birtokukért. Az országbíró azzal adott halasztást az ügyben, hogy az utóbbiak a következő időpontra kötelesek voltak magukkal hozni a király biztos és világos ítéletét a birtok ügyében arról, hogy Károly király nyílt oklevele László király privilégiuma ellenében érvénytelennek tekinthető-e.⁹¹ Bár az érvek amellet szölk, hogy a másik fél rendelkezik erősebb bizonyítékkal, hiszen régebbi királyi okiratuk volt, ráadásul privilégium, ám közvetlenül nem vállalta magára uralkodója nyílt oklevelének hatálytalanítását. Minthogy azonban a kötelezettek a következő alkalomra sem gondoskodtak a király oklevelének kért felülvizsgálatáról, elmarasztalja őket, és IV. László privilégiuma alapján a birtokokat a másik fél javára ítéli meg.⁹²

Ha bizonyító esküt vagy párbajt ítelt egy-egy ügynek az eldöntéséhez, kisszámú ítéletleveleiből itt-ott kiolvasható, hogy gondos előzetes mérlegelése során mely tényezőket vette figyelembe annak eldöntésekor, hogy az esküt tevő félnek milyen feltételek mellett ítéli oda az eskü letételének lehetőségét, illetve ha párbajra kerül sor, akkor melyik fél jogosult gyakorlott bajvivót, és melyik gyakorlatlant a küzdőterre állítani.⁹³ Mindkét fajta döntést nyilvánvalóan a bizonyítékok erejének előzetes bírói mérlegelése alapozta meg, így némi racionalitás ezáltal kimondatlanul is kordában tartotta akár a beavatkozó vagy felügyelő isteni akarat, akár a jószerecse vakvéletlenszerű érvényesülését.

A tartalmi elemek sorában feltétlenül említést érdemelnek még Lampert országbírónak azok az iratai, amelyekben pontosan előírta, hogy az eskütételre kötelezett személyeknek szó szerint milyen tartalommal kell elmondaniuk esküjüket. Az első ilyen dokumentum egy hatalmaskodási perben 1323. augusztusából származik, ahol a bevádolt Péter fia Ivachinus mester számára szó szerint előírja a váradi káptalan előtt elmondandó tisztázó esküjének a szövegét.⁹⁴ Ugyanezen napról egy másik olyan irattal is rendelkezünk, ahol Péter fia Péter mesternek – aki bűntársa, esetleg testvére lehetett az imént említett Ivachinusnak – pontosan megegyező váddal szemben szintén a váradi káptalan

⁹¹ 1319. augusztus 27. (vagy az előtt); oklevélemelés a fentebb, a 79. számú jegyzetben hivatkozott oklevélben; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 221. p. (569. szám).

⁹² Uo., mint előző; regesztája 260–261. pp. (678. szám).

⁹³ 1322. február 10. Temesvár: MNL. DL 42 684.; régi jelzete: Múzeumi Törzsanyag; kiadása: KUBINYI FERENC: *Oklevelek Hontvármegyei magán-levéltárából 1256–1399*. Diplomatarium Hontense I. Budapest, 1888. 71. p. (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae historica II.); regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 168–169. pp. (446. szám). A párbaj útján való döntésre vezető perben az országbíró azt a felet, akinek nem volt a szomszédok sorából kikerülő tanúja („quia non aliquem ex commetaneis dicte possessionis et vicinis in sui productione testimoniorum adduxisset”), gyakorlatlan bajvivó (*pugil incongressus*), ellenfelét viszont gyakorlott bajnok (*pugil congressus*) küzdőterre állítására szólítja fel. E mérlegelés finom indoklása az oklevélkivonatban nem tükröződik, azt csak az irat eredeti megszövegezése tartalmazza.

⁹⁴ 1323. augusztus 10. Budafelrhévíz: Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien. (a továbbiakban: HHStA.) Erdődy cs. lt. Oklevelek 76.; kiadása: Haan Lajos – Zsilinszky Mihály: *Békésmegyei oklevéltár számos, hazánk történetére vonatkozó iratokkal*. Budapest, 1877. 1. p.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 90. p. (404. szám) Az előírt eskü szövege: „*Ipsium comitem lwankam et filium eius supra domum suam veniendo non captivaverit, nec septingentarum marcarum dampna eisdem irrogaverit.*” [„Ezt az Ivánka comest és annak fiát a házukra törve ő sem el nem fogta, sem meg nem sebesítette, és 700 márka kárt sem okozott nekik.”]

előtt 3 héttel az előző időpont után ötvened magával együtt kell a szó szerint egyező esküszöveget elmondania mentesülése érdekében.⁹⁵ Néhány hónappal később, már 1324-ben újabb esküszöveget szó szerint előíró oklevéllel lehet találkozni Lampert országbírótól. Ezúttal arról van szó, hogy egy Pál nevű szerviens szolgálatvállalásáért urától kapott 4 márkát, de azután anélkül hagyta ott hirtelen őt, hogy a fizetséget leszolgálta volna. Miután Pál elismerte, hogy szerviense volt a panaszosnak, Lampert mester az eskütételt a felperesnek ítéli, rögzítve, hogy szó szerint mit kell mondania a várad-előhegyi konvent előtt másodmagával együtt leteendő esküjében.⁹⁶ A konvent a történetekről számot adó jelentésében azután újra leírja szó szerint, hogy milyen szöveg elmondásával hangzott el a letett eskü.⁹⁷ A Lampert országbíró e hivatkozott okleveleiben található előre rögzített esküszövegek annak fényében válnak érdekessé, hogy a kor perjogi gyakorlatában éppen ezekben az években jelentkezett e téren súlyos és kezelendő feszültség. Azon erdélyi királyi hadjárat során, amelyet az ottani lázadás letörésére indult, és amelyben Lampert mester 1324 nyarán elhalálozott, a király arról értesült, hogy az eskütételeknél egy káros gyakorlat jött szokásba. Eszerint, ha az esküt tevő és társai nem pontosan abban a rendben és szó szerint adták vissza a per tárgyát terjengősen és összetetten megjelölő és részletező előmondott formulát, hanem azt elhibázták, akkor nem engedik nekik újra elmondani a megkívánt szavakat, ezáltal alig akad olyan, aki ne bukta volna el az efféle pereket. A király úgy orvosolja a helyzetet, hogy az érintettek a továbbiakban a per tárgyát képező dolog szó szerinti visszamondása helyett az eskütétel olyan egyszerűsített és kötetlenebb formájával élhetnek, amely a lényeg rövid és egyértelmű kifejezésén alapul. A mondandót olyan formulába öltöztetetten kellett kivenni, amely nem a szavakra, hanem értelmükre és az ügy érdemére helyezte a hangsúlyt. Megengedi ráadásul, hogy eme rövidebb esküforma elvételéskor is legyen még 2 további lehetősége az eskütevőnek az esküszöveg újbóli elmondására.⁹⁸ Olyannyira súlyos problémáról volt szó, hogy a király 4 év múlva újból kiadta ugyanezen általános rendelkezését, és mindkét esetben mintaszövegeket is rögzített arra nézve, hogy hogyan kell az al- és felperesi egyszerűsített esküt letenni.⁹⁹ Lampert mester bizonyosan találkozott az eskütételi helyzetekben jelentkező, széles körben elégedetlenséget kiváltó visszasságok-

⁹⁵ 1323. augusztus 10. Budafelrhévíz: lelőhelye: uo., mint előző, Oklevelek 76.; regesztája: uo., mint előző 190–191. pp. (405. szám).

⁹⁶ 1324. február. 24. Budafelrhévíz: HHStA. Erdődy cs. lt. Oklevelek 80.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 49. p. (80. szám). Az előírt eskü szövege: „*Ipsi Paulo quatuor marcas dedit et sine servicio ipsarum quatuor marcarum luesscente ad vigiliam Beati Georgii martiris recesserit ab eodem.*” [„Ennek a Pálnak ő 4 márkát adott, az viszont a Szent György vértanú ünnepét megelőző nap hajnalán anélkül távozott, hogy a szóban forgó 4 márkát leszolgálta volna.”]

⁹⁷ 1324. április 24. Uo., mint előző. Oklevelek 79.; regesztája: uo., mint előző, 101–102. pp. (191. szám).

⁹⁸ 1324. augusztus 10. A Szeben melletti táborban.: Veszprémi püspöki lt. Miscellanea 122.; fényképe: MNL. DF 200 122.; kiadása: Franciscus Döry – Georgius Bónis – Vera Bácskai: *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457.* (a továbbiakban: Decr. Hung. II.) Budapest, 1976. 78–79. pp. regesztája: uo., mint előző, 191. p. (375. szám).

⁹⁹ 1328. október 31. MNL. DL 38 882.; régi jelzete: Szepes m. 11. 3.; kiadása: Decr. Hung. II. 82–84. pp.; regesztája: Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. 245–246. pp. (458. szám). E királyi rendelkezés amiatt is különleges jelentőségű, mert ugyanebben intézkedik az uralkodó az úriszékről, megengedvén, hogy jobbágyaik fölött a birtokosok – a tolvajlás, az útonállás, az erőszakoskodás és a gyűjtogatás eseteit kivéve – maguk gyakorolják a továbbiakban az ítélkezést.

kal, és az ilyen alkalmak során előálló gondok megelőzése végett írja elő tömören megfogalmazott, röviden elmondandó, szó szerinti esküszövegeit.

Ha Lampert országbírónak a királyhoz fűződő viszonyát érintjük, akkor nyilvánvalóan megingathatatlan hűsége említendő meg elsőként. Évtizedes királyi szolgálata igen nehéz időkre esett, amikor kisebb jelentőségű feladatkör kevésbé súlyos elvárásainak sem volt könnyű tartósan megfelelni, ráadásul bőven akadtak a korban példák nemcsak a meghátrálásra, hanem az elpártolásra is. Lampert mester végig kitartott, és szívósan, következetesen eleget tett szolgálati feladatainak. Kívül maradt a hivatali személycseréken, s még tisztségbővítésnek, új méltóságszerzésnek is későn lett részese. Csak Máté tartományának 1321-es felszámolása után 1322-ben kapott csak a frissen hódoltatott pacifikálandó térségben további új megbízatásokat, s alighanem kipróbált megbízhatóságával szolgálta meg a jutalmazó királyi kegyet, amelynek azután a zalai ispánság elnyerésével 1323-ban ismét részese lett. Akad néhány olyan királyi oklevelünk, amely egy-egy uralkodói döntés kapcsán név szerint megadja, hogy kiknek a tanácsával született a rendelkezés, s ezekben 3-4 másik név mellett fordul elő Lampert mester említése. Elsősorban nagy horderejű, súlyos döntések kapcsán jellemző a döntéshozatalban név szerint részvevők felsorolása. Ilyen volt például 1320-ban egy peregyezés, amikor Pál macsói bán irgalmasságból kiegyezik a fej- és jószágvesztési ítélettel sújtott Szentemágocs nembeli ellenfeleivel, s megállapodásukhoz királyi hozzájárulást kértek. Az uralkodó Demeter királyi tárnokmesterre, Rátót nembeli Domokos nádorra, továbbá Lampert mester királyi országbíróra hivatkozik a rendezésben közreműködő országnagyokként.¹⁰⁰ De feltűnik Lampert mester neve azon előkelők sorában is, akik mint vezető tisztségviselők – egyháziak és világiak egyaránt – 1323 tavaszán fogadalmat tettek arra vonatkozólag, hogy az [I.] Károly király, illetve a Frigyes római király, valamint Lipót, Albert, Henrik és Ottó, Ausztria és Stájerország hercegei között megkötött szövetséget semmikor sem fogják megsérteni.¹⁰¹ Az efféle szerepekben való feltűnések arra mutatnak, hogy Hermán nembeli Lampert alkalmanként a legszűkebb tanácsadói körben is hallathatta szavát, s a király bevonta őt a legfontosabb kérdések eldöntésébe és kezelésébe.

Van ugyanakkor arra nézve is néhány fennmaradt adatunk, hogy nem volt mindig és mindenben teljes az összhang közte és a király között. Egy esetben az uralkodó érvénytelenítette a Lampert által hozott ítéletet, és azzal ellentétes döntést mondott ki, ráadásul az ítéletet megváltoztató határozat meghozatalakor a tanácskozók sorában Lampert mestert is feltünteti.¹⁰² Az ügyben arról volt szó, hogy Lampert ítélőszéke előtt *Treutel*nek mondott Miklós mester temesi ispán és temesvári várnagy társaival együtt ítélet révén megszerezte a Fejér megyei Földvár birtokot, ám a per kárvallottjai az uralkodóhoz fordultak hivatkozva az ő Magyarországra jövelele óta számára teljesített szolgálataikra. A király végül megváltoztatta az ítéletet, és érvénytelenítette Lampert mester ítéletlevelét,

¹⁰⁰ 1320. augusztus 27. MNL. DL 2008.; régi jelzete: MKA. NRA. 1506. 20.; kiadása: AO. I. 574–576. pp.; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 339–340. pp. (884. szám).

¹⁰¹ 1323. április 8. Szenc: HHStA. Urkundenabteilung. Allgemeine Urkundenreihe. Rep. 1. 6.; fényképe: MNL. DF 257 970.; kiadása: FEJÉR, GEORGIUS: CD. VIII. 7. 145–147. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczi Lajos. 59. p. (107. szám).

¹⁰² 1322. január 29.: MNL. DL 43 386.; régi jelzete: Múzeumi Törzsanyag; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 164. p. (434. szám).

egyszersmind örök hallgatást rótt a korábbi döntés kedvezményezettjeire az ügyben.¹⁰³ Egy másik esetben a király a Lampert által elrendelt párbaj során avatkozott be úgy a történések menetébe, hogy a végén – Lampert szerint is szabálytalanul – a király pártfogoltjának bajvivója kerül ki a viadalból győztesen. Itt két, egymással rokonságban álló, a Hontpázmány nemzetségbe tartozó nemes, Miklós és János pereskedett az Abaújvár megyei Jánok birtokért.¹⁰⁴ Miklós eredetileg még a békétlen időkben, 1302-ben elcserélte Jánokot apósával, Szügyi Andrással, aki a belviszonyok rendeződésével el is foglalta az uradalmat, ám a nemzetség másik ágához tartozó rokona, Tamás szembeszállt az elidegenítéssel. Nemcsak tiltakozott ellene, de új adománylevelet is szerzett róla maguknak. A per végül Lampert mester elé került, s a bizonyítás során a váradi és az egri káptalan előtt mindkét fél tanúkat vonultatott fel a maga jogigényének igazolására. Az országbíró párbajt ítelt, úgy rendelkezve, hogy Tamás gyakorlott, Miklós pedig gyakorlatlan bajvivót állíthat a király színe előtt megvívandó párbajhoz a porondra. Az ítéletével szerint mégis Miklós bajvivója győzött, Tamás bajnoka holtan maradt a küzdőtéren. Az országbíró ezek után a birtokot Miklósnak ítélte, Tamásra pedig örök hallgatást rótt az ügyben.¹⁰⁵ A per eldöntése körül adódó gondok nem is az ítéletleveleből derülnek ki, hanem az országbíró néhány nappal később keletkezett másik okleveléből. Ez arról tájékoztat, hogy szűk három hónap elteltével a pervesztes Tamás mester az országbíró elé járult, s ott olyan panaszos nyilatkozatot tett, miszerint abban a perben, amelyet rokonával, Miklóssal szemben folytatott Jánok birtoka és tartozékai ügyében, I. Károly király e Miklós rokona, Szügyi András fiai iránti kedvezésből és szeretetből – akik a pert irányították – az igazságot megtagadta. Ezt azon az alapon állította, hogy bár az ő bajvivója a bárók és az országlakosok szeme láttára az ellenfél bajvivóját legyőzte, ám a király végül az ő birtokait mégis Miklósnak – helyesebben András fiainak – juttatta. Az országbíró, amint iratában elmondja, Tamás kérésére, továbbá lelkiismeretből vezetettve, szánalomtól indítatva a tiltakozás tanúságául oklevelet állíttat ki, annak ellenére, hogy az ítéletről korábban királyi parancsra privilegiális oklevelet adott ki.¹⁰⁶ Nem tudható pontosan, hogy mi történt a párbaj során, de Lampert országbíró ellenvetés nélkül rögzíti, hogy abban valójában Tamás bajvivója vívta ki a győzelmet, ennek ellenére, mint az ítéletlevelel mondja, mégis holtan maradt a porondon, s Miklóst kellett a per győztesévé nyilvánítani. Amikor az országbíró a maga lelkiismeretére és szánalmára hivatkozik, kétségkívüli bizonyítékát adja, hogy nem értett egyet a történetekkel, s kényszerűen engedelmeskedett a király ellentétes akaratának.

Mindazonáltal a király és országbírója esetenkénti véleménykülönbségére vagy éppen szembe kerülésére utaló esetek inkább Lampert mester működésének jelentőségére, mintsem feladatellátásának gyengeségére vallanak. Az uralkodó ugyanis a köztük fel-

¹⁰³ A királyi intézkedés a döntéshozatalban Demeter királyi tárnokmester, Tamás erdélyi vajda, Lampert mester királyi országbíró és csanádi ispán, továbbá Csanád váradi prépost, királyi kápolnaispán és különleges jegyző tanácsára hivatkozik.

¹⁰⁴ A bonyolult és hosszadalmasan húzódó ügy részleteit ld. *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek i. m. II. 192–194. pp. [reprintjében: 645–647. pp.]

¹⁰⁵ Az 1322. február 10-i ítéletlevele adatait ld. fentebb, a 93. számú jegyzetben.

¹⁰⁶ 1322. május 1.: MNL. DL 42 684.; régi jelzete: Múzeumi Törzsanyag.; kiadása: KUBINYI FERENC: *Oklevelek Hontvármegyei levéltárából* i. m. 75–76. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 204–205. pp. (553. szám).

merülő alkalmankénti nézeteltérések ellenére sem mozdította el őt, hanem az említett erdélyi hadjáratban 1324 július elején bekövetkezett haláláig megtartotta hivatalában. I. Károly király nyilvánvalóan tisztában volt Lampert bő egy évtizeden át szívós munkával elért eredményeinek értékével. Az 1313/1314. körüli kezdet bizonytalan és zavaros állapotaihoz képest Lampert fegyelmezett gyakorlat és pontos rutin szerint működő jogszolgáltató intézménnyé formálta az udvarban a királyi jelenlét bíróságát, amely alkalmasnak bizonyult arra, hogy immár a fegyverrel újra egyesített ország egésze fölött ellássa a királyi igazságszolgáltatás feladatait. Igazodott és illeszkedett a korábbi időszak követendő szokásjogi hagyományaihoz, bírótársak bevonásával kollektív feladattá törekedett tenni az ítélezést, ami egyszersmind a döntési felelősség megosztását, a bírói önkény esetleges felvetődésének elvi elhárítását biztosította. Újra megbízható működésbe hozta a jogeljárások közhitelűségéről, valamint gyors és hatékony adminisztrálásáról gondoskodó, az ország egészét átfogó, feltétlenül engedelmes hiteles helyi szervezetet, s mindez egészében – egyszersmind összhangban a sikeres konszolidáció iránt táplált reményekkel – bizalmat ébresztett a királyi igazságszolgáltatás rendszere iránt. Lampert mester önnön személyét a jelek szerint nem tolta különösebben előre, hatalmi ambíciói – talán az örökös hiánya miatt – mérsékelteknek tűnnek, és ha éppen kellett, visszalépni s engedni is tudott, ám afféle szürke eminenciásként kitartó és eltökélt munkálkodással olyan teherbíró intézményi alapokat teremtett, amelyekre utódai minden megrázkódtatástól mentesen tovább építhettek.

TIBOR ALMÁSI

CERTIFIED DATA ON THE DEEDS OF LAMPERT FROM THE KINDRED HERMÁN, ROYAL JUDGE

(Summary)

The third crowning of King Charles I. in 1310 made him the lawful ruler of Hungary. As his compromise policy for his royal power to be accepted provided no opportunities to consolidate his rule in the country, he soon realised that he had to overcome separatism with weapons and deploy military forces to put an end to the fragmentation of the country. To this end, in the era of wars within the country, he granted government positions to landowners who were compromised and had a less prestigious history. Lampert Judge royal, who was responsible for the royal jurisdiction, was born in an aristocratic family, became the member of the emerging new aristocracy in this situation; however, neither his kindred, nor his person belonged to privileged aristocrats. Nevertheless, the decision of the king was a success, as Lampert Judge royal carried out his tasks successfully, loyally and remained in his position until his death in 1324. During the 11 years of his period in office, he stabilised the royal judicial system and the more the armed unification of the country expanded the local space of royal authority, the more the territorial jurisdiction of

Lampert Judge royal expanded. The memories of the deeds of Lampert Judge royal are preserved in 275 certified documents that reveal the gradual stabilisation of the operation of the Judge royal institution. Although personal data depicting his fate and situation as the Judge royal are somewhat scarce, data collected from the preserved certificates provide a clear understanding of his procedural practice, his attitude reflected by his judicial decisions, his relationship with the ruler and the significance of his position. The study examines the office period of Lampert Judge royal from this viewpoint and assesses the importance of his role in laying the foundations of the Judge royal institutional practice in the Anjou era, and discusses the judicial decisions and legal cases that highlight the specific traits and unique features of his activities.

ANTAL TAMÁS*

A trianoni békeszerződés hatásai a királyi ítéletáblákra – különös tekintettel a szegedire**

Dr. Ruszoly József emlékének

Bevezetés

A trianoni békeszerződés traumatikus következményei felsorolhatatlanok. Ezek bemutatására az eltelt közel egy évszázad alatt nagyon sokan vállalkoztak elsődlegesen a gazdaság, a demográfia, a politika és a külkapcsolatok története szempontrendszerait hívva segítségül. A magyar igazságszolgáltatás jogtörténete ebből részben kivételt jelent: a két világháború közti periódus bíróságszervezeti és eljárásjogi változásairól az utóbbi évtizedekben csupán rövid áttekintő fejezetek jelentek meg mélyebbre hatoló kutatások nélkül. A jelen tanulmány keretei között ennek az összetett kérdéskörnek egy kis cikkelyét vizsgáljuk meg; azt, miként hatottak *a területi és a gazdasági veszteségek* a királyi ítéletáblák jogállására, pontosabban azokéra, amelyek az ország új határain belül maradtak. A konkrétumokat a szegedi ítéletábla történetjének kutatása közben szerzett ismereteink felhasználásával tárjuk az olvasó elé – adalékul mind az országos, mind a helytörténeti tudományosság szíves figyelmébe.

1. Az igazságszolgáltatási szervek megváltozott területe

Az 1914. július 28-án elrendelt, majd több jogszabály, köztük az 1920. évi VI. tc. által fenntartott kivételes hatalom végül csak 1922. július 26-án szűnt meg Magyarországon.¹ A kormány részletes jegyzéket tett közzé azon jogszabályokról, amelyek hatályukat veszítették az említett időpontban, a többi rendeleti szintű jogforrás viszont ideiglenesen

* egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem ÁJTK

** A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Államtudományi Kutatóműhely* keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem együttműködésével készült.

¹ A m. kir. minisztériumnak 6310/1922. M.E. számú rendelete a háború esetére szóló kivételes hatalom megszűnése napjának közzététele tárgyában. In: Igazságügyi Közlöny (a továbbiakban: IK). 1922/7. sz. 243. p.

még hatályban maradt.² Az igazságügy-miniszterei közül kiemelendők a sajtótermékek ellenőrzésének szabályozásáról, a gyorsított bünvádi eljárás szabályairól, a moratórium következtében a polgári peres és nem peres eljárásokban szükséges különböző normák megállapításáról, a meghatalmazott útján történő házasságkötésnél követendő eljárásáról, a lakbérleti bizottságok ügyviteléről, szervezetéről és külön eljárási költségéről, a polgári perrendtartásban megállapított értékhatárok felemeléséről, valamint az ország egyes részeiben követendő rögtönbíráskodási (statáriális) szabályok 1919. évi módosításáról szóló miniszteri rendeletek.³ Az ideiglenesen fenntartott s a költségvetésről alkotott 1922. évi XVII. tc. 6. §-a alapján kibocsátott jogszabályok alkalmazhatósága 1923. február 11-én szűnt meg, ha a tárgyakban törvényjavaslatot nem terjesztettek elő és a békeszerződéssel sem voltak kapcsolatosak, ha más jogalkotói rendelkezés következtében *de jure* hatályukat veszítették, valamint, ha valamely előterjesztett törvényjavaslat elfogadása miatt tartalmilag tárgytalanokká váltak.⁴

A békeszerződéssel kapcsolatosan a magyar bíróságok új hatáskörére, illetékességére s eljárására vonatkozólag számos 1920 és 1922 között kibocsátott jogszabály létezett. Különösen lényeges volt a 3330/1920. M.E. számú kormányrendelet a részben megszállt területen levő telekkönyvi hatóságoknak a meg nem szállt területen fekvő ingatlanokra vonatkozó telekkönyvi iratairól, az egyes királyi bíróságok hatóságának az eljárásban akadályozottak területére való kiterjesztéséről s a bírósági kirendeltségek felállításáról szóló 6930/1920. M.E. számú rendeletben nyert felhatalmazás alapján kiadott több igazságügy-miniszteri rendelet,⁵ továbbá az elszakított területeken működő bíróságok személyállapoti ügyekben hozott döntései tárgyában a 9874/1921. M.E. számon kibocsátott kormányrendelet. Kiemelendő a budapesti törvényszék kivételes cégbíróági illetékességének megszüntetése tárgyában a 2781/1922. M.E., valamint az egyes pénzkövetelések bírói érvényesítésének felfüggesztése tárgyában a 9590/1922. M.E. számú rendelet is.⁶

Mint ismert, az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződést csak jóval később, az 1921. évi XXXIII. tc.-ben ratifikálta az első nemzetgyűlés, minek következtében a területi veszteséggel összefüggő törvénykezési változások részeként *az új földrajzi illetékességgel és hatáskörrel* kapcsolatos szabályok megállapítása 1923-ig váratott magára.⁷ Különösen az ország új határain kívül indult peres és nem peres eljárások foly-

² A m. kir. minisztériumnak 6976/1922. M.E. számú rendelete a kivételes hatalom alapján kibocsátott és az 1922: XVII. t.-c. 6 §-a alapján ideiglenesen hatályban tartott rendeletek tárgyában. In: IK. 1922/8. sz. 457. p. és melléklet 493–510. pp.

³ A m. kir. minisztériumnak 5230/1922. M.E. számú rendelete a kivételes hatalom alapján kibocsátott rendelkezések hatályon kívül helyezése tárgyában. In: IK. 1922/7. sz. 244. p., melléklet 429–430. pp.

⁴ A m. kir. minisztériumnak 960/1923. M.E. számú rendelete a kivételes hatalom alapján kibocsátott egyes rendeletek hatályának megszűnése tárgyában. In: IK. 1923/2. sz. 41–42. pp. és melléklet.

⁵ Lásd az 1920. évi november 22-én 34.500/1920. I.M. szám alatt kibocsátott rendeletet, valamint az ennek módosítása tárgyában 1921. évi augusztus 30-án 45.200/1921. I.M. szám alatt kibocsátott rendeletet, továbbá az 1921. évi szeptember 29-én 49.451/1921. I.M. számon s az 1921. évi november 5-én 57.525/1921. I.M. számon kibocsátott rendeleteket, úgyszintén az 1922. évi augusztus 30-án 44.100/1922. I.M. számon és az ennek módosítása tárgyában 1923. évi július 16-án 35.400/1923. I.M. szám alatt kibocsátott rendeleteket!

⁶ Lásd részletesen a hivatkozott 8300/1923. M.E. rendelet 29. §-át és az Igazságügyi Közlöny ott megjelölt számait!

⁷ A m. kir. minisztériumnak 8300/1923. M.E. számú rendelete polgári és büntető ügyekben a m. kir. bíróságok és ügyészségek hatáskörének és illetékességének a trianoni békeszerződéssel összefüggő szabályairól. In: IK. 1923/11. sz. 455–465. pp. Lásd még: ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2010. 141–149. pp.

tatásának a rendje volt az idevonatkozó kormányrendelet tárgya, pontosabban azon polgári és büntető ügyeké, amelyekben a békeszerződés értelmében külföldi állampolgárrá vált személyek voltak félként érdekelve, vagy amely ügyek a Magyarországtól elszakított részekkel álltak összefüggésben. Főleg azon folyamatban lévők tartoztak az utóbbi kategóriába, melyekben a bíróság (ügyészség) illetékességét az eljárás tárgyát tevő ingó vagy ingatlan dolog fekvése, az érdekelt fél lakó- vagy tartózkodási helye, illetve a teljesítés vagy a bűncselekmény elkövetésének helye alapozta meg, de belföldi bíróság a Magyarország megállapított területén kívül fekvő ingatlanokra abban az esetben sem tehetett intézkedést, ha az adott ingatlanról vezetett telekjegyzőkönyv (telekkönyvi betét) még a magyar telekkönyvi hatóság⁸ birtokában volt.

Ha a bíróval szembeni fegyelmi eljárás megindítása vagy befejezése szintén a békeszerződéssel összefüggő ok miatt nem volt lehetséges, az eljárásra a hasonló hatáskörű fegyelmi bíróságok közül az bírt illetékességgel, amelyiket az igazságügy-miniszter erre kijelölte.⁹ Ha viszont az első fokú egyéb bíróság vagy ügyészség volt akadályozva a további eljárásában a határmódosítások miatt, a következő szabályok alapján kellett az illetékes igazságszolgáltatási szerveket megállapítani.

1.1. Joghatóság a polgári ügyekben

Az első fokú bíróságnál folyamatban lévő polgári ügyekben valamennyi fél (érdekelt) hozzájárulásával a bíróság bármely szakban – *kérelemre* – megszüntette az eljárást, ha a békeszerződés rendelkezései folytán az illetékességét megalapozó ok megszűnt. Bármelyik fél kérelmére – a többiek hozzájárulása nélkül is – meg kellett szüntetni az eljárást akkor, ha immár nem létezett arra illetékes belföldi bíróság. Az eljárás megszüntetése iránti kérelmet vagy hozzájárulást nem lehetett visszavonni.

Nem volt helye az eljárás megszüntetésének annál a bíróságnál, amely a belföldi bíróság számára fenntartott hatáskörben, különösen a fél magyar állampolgársága alapján ítél. E korlátozással *hivatalból* megszüntette a bíróság az eljárást olyan esetben, 1. ahol a törvény kizárólagos illetékességet állapított meg és 1921. július 26., vagyis az 1921. évi XXXIII. tc. kihirdetése után ezen az alapon már nem volt illetékességgel és joghatósággal rendelkező belföldi bíróság; 2. ahol a békeszerződés rendelkezései értelmében egy külföldi állampolgárrá vált egyén személyállapotát tárgyzó s a belföldi bíróságok hatáskörébe nem tartozó eljárásról vagy általában olyan ügyről volt szó, amelyben a fennálló jogszabályok szerint a belföldi bíróságok nem járhattak el. Nem természetes személy esetében – a Polgári perrendtartásra tekintettel – azt a bíróságot kellett illetékesnek tekinteni, amelynek területén a cég székhelye volt. A belföldi bíróság előtt nem lehetett helye perújításnak, ha az előbbi rendelkezések alkalmazásával az eljárást az

⁸ MATÚZ GYÖRGY: *Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése, 1840–1973*. In: Acta Jur. et Pol. Szeged. Tomus LXXIII. Emlékkönyv Dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Balogh Elemér, Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2010. 511–536. pp., különösen: 529–535. pp.

⁹ A m. kir. minisztériumnak 1180/1923. M.E. számú rendelete a fegyelmi bíróságok kivételes illetékessége tárgyában. In: IK. 1923/2. sz. 45. p. Az ekkor hatályos fegyelmi eljárás szabályairól lásd: ANTAL TAMÁS: *A Szegedi Királyi Ítélőtábla története 1914 és 1921 között*. = Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítélőtábla történetéből II. Budapest–Szeged, 2015. 146–149. pp.; MÁTHÉ GÁBOR: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875*. Budapest, 1982. 53–62. pp.

alapperben meg kellett (volna) szüntetni. Örökösödési és csődügyekben az eljárást akkor kellett így befejezni, ha nem létezett olyan hagyatéki vagy csődvagyon, melyre nézve az örökösödési eljárásról szóló törvényben (1894: XVI. tc. 8. §), illetőleg a csődtörvényt tartalmazó jogszabályban (1881: XVII. tc. 73., 75. §§) foglaltak alapján a belföldi bíróság hatásköre fennállt.

A bíróság a polgári eljárás megszüntetésének kérdésében az ügy érdemétől elkülönítve – rendszerint a felek meghallgatása után – *végzéssel* határozott, de mellőzhette a meghallgatásukat, ha a megszüntetést valamennyien kérték vagy, ha az ügy hivatalból vált megszüntetendővé. Mellőzhették annak a félnek a meghallgatását is, akinek részére az idézést külföldön kellett volna kézbesíteni, belföldön pedig meghatalmazottja nem volt. A szabályszerű idézés ellenére meg nem jelent felet úgy kellett tekinteni, mint aki az eljárás megszüntetéséhez hozzájárult. A felek meghallgatására kitűzött határnap elmulasztása miatt igazolásnak nem volt helye, egyébként a felek személyesen vagy ügyvéd, avagy más meghatalmazott által képviselve járhattak el.

A megszüntető határozat ellen nem létezett helye fellebbevitelnek, míg a folytatást elrendelő határozat ellen egyfokú felfolyamodásra nyílt lehetőség a közvetlen felsőbbbírósághoz; ennek döntése jogerőre emelkedéséig az ügy érdemében a pert nem lehetett folytatni. A szegedi ítélőtáblának mint fellebbeviteli bíróságnak is alkalmaznia kellett e normákat azzal az eltéréssel, hogy ha a felek meghallgatását látta szükségesnek, e feladattal az első fokú bíróságot vagy a felek (meghatalmazottak) lakóhelye szerinti más bíróságot is megbízhatta.¹⁰

Ha a polgári pert olyan magyar bíróság előtt indították, amelynek székhelye Magyarország megállapított területén kívül feküdt, a további eljárásra az a belföldi bíróság volt köteles, amely az eljárás átvételének időpontjában illetékes volt. Az *ítélőtábla területi illetékessége* az elsőfokú bírósághoz igazodott. Több egyaránt illetékes belföldi bíróság közül szabadon választhatott az, aki az eljárás megindításának kérelmezésére jogosultsággal bírt. Ha a per belföldön volt megindítható, de az illetékesség megalapítására szolgáló ténykörülmények hiányoztak, az ügyben illetékes bíróságot az az ítélőtábla jelölte ki, amely az eljárásra jogosult korábbi magyar bíróságnak a felsőbbbírósága volt, ha pedig ilyen ítélőtábla nem létezett, a kijelölést a budapesti tábla végezte el. A megelőző eljárásban a magyar bíróságnál történt jogcselekmények az eljárást folytató bíróságnál is megtartották hatályukat, míg a bíróság a körülmények mérlegelésével belátása szerint határozott abban a kérdésben, milyen joghatályt tulajdonít a fél olyan cselekményének vagy mulasztásának, és mennyiben veszi figyelembe a megelőző eljárásnak azt a részét, amely az ellenséges megszállás után, különösen akkor történt, amikor az eredeti bíróság megszűnt magyar szervként működni. Az utóbbi bíróság határozatát nem lehetett érvényesnek tekinteni akkor sem, ha jogerőre emelkedett. Az elmulasztott határnap vagy határidő helyett – ideértve a fellebbeviteli határidőt is – a belföldi bíróság igazolás nélkül is megfelelő új határnapot (határidőt) tűzött, ha feltehető volt, hogy a fél mulasztását a háborúval vagy a megszállással kapcsolatos rendkívüli körülmény okozta.

¹⁰ A m. kir. minisztériumnak 8300/1923. M.E. számú rendelete polgári és büntető ügyekben a m. kir. bíróságok és ügyészségek hatáskörének és illetékességének a trianoni békeszerződéssel összefüggő szabályairól. In: IK. 1923/11. sz. 455–465. pp., 2–9. §§.

A kizárólagos illetékességgel vagy a belföldi bíróság számára fenntartott hatáskörben – különösen a fél magyar állampolgársága alapján – eljáró belföldi bíróság előtt az eljárás megindítását vagy folytatását és befejezését nem akadályozta az, hogy egy, Magyarországban a békeszerződéssel megállapított területén kívül működő (külföldi) bíróságnál ugyanebben az ügyben beállt a perfüggőség vagy ott ítéletet hoztak. Egyébként az általános eljárási jogszabályokat kellett alkalmazni.¹¹ Az illetékes belföldi bíróság előtt helye volt perújításnak is, habár az alapperben olyan magyar bíróság ítélezett, amelynek székhelye Magyarország területén kívülre esett, más ügyekben viszont a perújítás a belföldi bíróság előtt a felek hozzájárulásától függött.

Ha az ügyben olyan első fokú polgári bíróság ítélt, amelynek székhelye a békeszerződéssel megállapított államterületen kívülre esett, az ítéltábla mint fellebbviteli bíróság csak akkor határozhatott, ha azt valamennyi fél (érdeelt) kívánta, továbbá olyan esetben, ahol a törvény a kizárólagos illetékességét állapította meg, vagy ha magyar állampolgár személyállapotáról, avagy olyan ügytípusról volt szó, melyben az eljárást a jogszabályok valamely belföldi fórum számára tartották fenn. Ha a tábla a határozatával közbenszóló kérdést döntött el, különösen, ha az alsóbíróság határozatának feloldásával további eljárást és határozathozatalt rendelt el, az eljárás folytatása végett az iratokat az illetékessé vált új bíróságnak küldte meg.¹²

1. 2. Joghatóság a büntető ügyekben

A nyomozás folyamán az ügyészség, ha pedig az eljárás már a bíróság előtt folyt,¹³ a bíróság a vádló meghallgatása után az eljárást megszüntette a békeszerződés rendelkez-

¹¹ GAÁR VILMOS: *A magyar Polgári Perrendtartás (1911. évi I. t.-cz.) magyarázata*. Budapest, 1911.; GAÁR VILMOS: *Bizonyítás a polgári perben*. Budapest, 1907.; KOVÁCS MARCEL: *A polgári perrendtartás magyarázata*. Budapest, 1927–1933.; MAGYAR GÉZA: *Magyar polgári perjog*. Budapest, 1912.; PLÓSZ SÁNDOR: *A polgári per szerkezete az új perrendtartásban*. Budapest, 1911.; TÉRFY GYULA: *A Polgári Perrendtartás törvénye és joggyakorlata*. Budapest, 1927.; ANTAL 2015, 140–146. pp., 150. p.; HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Megjegyzések a polgári peres eljárás 19. századi történetéhez*. In: Gellén Klára, Görög Márta (szerk.): *Legge et Fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. = Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 65. Szeged, 2016. 236–246. pp.; KENGyel MIKLÓS: *A magyar polgári perjog száz éve – az 1911. évi Polgári perrendtartás*. In: *Magyar Jog*. 2011/6. sz. 321–329. pp.; KENGyel MIKLÓS: *Plósz Sándor és az 1911. évi Polgári perrendtartás keletkezésének hosszú története*. In: Csibi Norbert et al. (szerk.): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. Pécs, 2004. 153–160. pp.; NACSA MÓNIKA: *Bevezető elemzés a megállapítási keresetről az 1911. évi I. törvénycikkben*. In: *Publicationes Doctorandorum Juridicorum III.* (Acta Univ. Szegediensis, FORVM). Szeged, 2013. 19–34. pp.; NORBERT VARGA: *The Practice of Leading Cases in the Hungarian High Court (Curia) with Special Attention to the Civil Procedure Act of 1911*. In: Badó Attila, Detlev W. Belling (ed.): *European Perspectives on Legal Developments in the 21st Century*. = *Acta Iuridica Univ. Potsdamiensis* 2. Potsdam, 2014. 281–289. pp.; RIEKO UEDA et al.: *Alexander Plosz: Die Prozeßleitung des Gerichts nach der neuen ungarischen Zivilprozessordnung (Recht und Wirtschaft 1912)*. In: *Kumamoto Law Review*. 2016. Sept. 23–35. pp.

¹² A hivatkozott 8300/1923. M.E. rendelet, 10–15. §§.

¹³ ANGYAL PÁL: *A magyar büntető eljárásjog tankönyve*. Budapest, 1915.; BALOGH JENŐ, EDVI ILLÉS KÁROLY, VARGHA FERENC: *A büntető perrendtartás magyarázata*. Budapest, ¹1900., ²1909.; BALOGH JENŐ: *A büntető perjog tankönyve*. Budapest, 1906.; BERNOLÁK NÁNDOR: *A büntető perrendtartás és novellái*. Budapest, 1928.; FINKEY FERENC: *A magyar büntető perjog tankönyve*. Budapest, 1916.; VÁMBÉRY RUSZTEM: *A büntető perrendtartás tankönyve*. Budapest, 1916.; ANTAL 2015, 121–134. pp., 150. p.; ANTAL TAMÁS: *A büntető eljárás jogszabályi forrásai Magyarországon a polgári korban*. In: *Jogtudományi Közlemény*. 2016. december. (12. sz.) 611–618. pp.; FANTOLY ZSANETT: *A magyar büntetőeljárás jog kodifiká-*

zései alapján külföldi állampolgárrá vált olyan terheltekre nézve, akik abban a külföldi államban szereztek állampolgárságot, amelynek területén laktak, tartózkodtak vagy fogva voltak, valamint, akik a bűncselekményt Magyarországnak a békeszerződéssel megállapított területén kívül követték el és külföldön is laktak, tartózkodtak vagy ott voltak fogva tartva. A megszüntető határozat miatt ezen ügyszakban sem létezett jogorvoslat, de a folytatását elrendelő végzéssel szemben egyfokú felfolyamodásnak volt helye.

Ha a büntető eljárást olyan magyar bíróság (ügyészség) előtt indították, melynek székhelye Magyarország megállapított területén kívül volt, a folytatásra – ideértve a jogerősen kiszabott büntetés végrehajtását, az újrafelvételt, valamint a kegyelmi kérvény elbírálását is – az a belföldi bíróság (ügyészség) bírt illetékességgel, amelynek területén a terhelt lakott, tartózkodott, fogva volt, vagy ahol kézre került. Az ítéletábra illetékessége szintén az elsőfokú bíróság után igazodott. Több illetékes bíróság (ügyészség) közül az eljárást az folytatta, amelyik a többit megelőzte. Ha a büntető ügyben olyan magyar elsőbíróság járt el, amelynek székhelye Magyarország területén kívül volt, a fellebbviteli bíróság csak akkor határozhatott, ha a terhelt magyar állampolgársággal bírt, s a távolléte a határozathozatalt vagy a főtárgyalás megtartását az eljárási szabályok szerint nem gátolta; továbbá akkor, ha a terhelt belföldön lakott, tartózkodott vagy ott tartották fogva. Ha az ítéletábra közbenszóló határozatot hozott, különösen, ha az alsóbíróság ítéletének megsemmisítésével új eljárást rendelt el, az ügy folytatása végett az iratokat az említett vagy az általa megbízott másik első fokú bíróságnak (1896: XXXIII. tc. 404. §) küldte meg, ha viszont a terhelt külföldön volt, de a kiadatása lehetségesnek látszott, kijelölte az illetékes bíróságot, és az iratokat ahhoz továbbította.¹⁴

A belföldi bíróság (ügyészség) előtti megszüntetésre és az iratok átengedésére vonatkozó kérelemnek kellett tekinteni azt is, ha a fél az eljárás megindítását vagy folytatását külföldi bíróság előtt szorgalmazta. Ha a belföldi szerv az eljárást már megszüntette vagy felfüggesztette, noha ennek nem lett volna helye, a felfüggesztő, félbeszakító vagy megszüntető határozat hatályon kívül helyezésével az eljárást folytatnia kellett.

Ha az ügyet a bíróság (ügyészség) megszüntette, az illetékes ügyészség az iratokat vagy azoknak az eljárás folytatásához szükséges bizonyítékokra vonatkozó részét (pl. a tanúvallomásokról, bírói szemléről készült jegyzőkönyveket, stb.) eredetiben, vagy ha azokra belföldön még szükség volt, hivatalos másolatban – a tényállás rövid ismertetését magában foglaló emlékirat kíséretében – a főügyész útján az igazságügy-miniszterhez terjesztette fel, ha pedig a bünvádi eljárás átvételére egy osztrák bíróság volt hivatva, közvetlenül a bécsi II. államügyészségnek küldte meg, s erről a magyar igazságügy-miniszterhez jelentést tett. Ha az ügyészségnek a bűncselekmény természete miatt vagy más okból az iratok elküldése ellen aggályai merültek fel, vagy ha a büntető-eljárás folytatását külföldi bíróságnál nem tartotta lehetőnek, a főügyész útján utasításért

ciójának történeti fejlődése. In: FORVM. Acta Jur. et Pol. Szeged. 2013/1. sz. 5–25. pp., különösen: 14–21. pp.; KOVÁCS JUDIT: *A magánvád szabályozásának hazai története az 1973. évi I. törvény megjelenéséig.* = Acta Jur. et Pol. Szeged. Tomus LXII., Fasc. 13. Szeged, 2002.; KERESZTY BÉLA: *Történelmi visszapillantás a vizsgálóbírói intézményre.* In: Jogtudományi Közlöny. 1991/3–4. sz. 89–97. pp.; STIPTA ISTVÁN: *A tisztaeszlári per és a korabeli büntető eljárásjog.* In: Jogtörténeti Szemle. 2012/4. sz. 22–34. pp.; ISTVÁN STIPTA: *Rituale Blutanklage in Ungarn im Jahre 1883. (Ritual blood libel in Hungary in 1883).* In: Journal on European History of Law. 2015. Vol. 6, No. 2, 13–22. pp.

¹⁴ A hivatkozott 8300/1923. M.E. rendelet, 16–20. §§.

az igazságügy-miniszterhez fordult akkor is, ha az eljárás átvételére egy osztrák bíróság volt hivatva. Az iratok áttételének mellőzése esetében, valamint, ha az eljárás folytatását célzó intézkedés külföldön nem vezetett sikerre, az ügyet a Bünvádi perrendtartás által meghatározott módon (1896: XXXIII. tc. 472. §) kellett befejezni.

A beadványnak vagy a szóbeli kérelemről készült jegyzőkönyvnek a felterjesztésével az igazságügy-miniszterhez jelentést kellett tenni, ha a fél az iratok külföldről történő beszerzését kívánta avégből, hogy az eljárást a belföldi bíróság folytassa. Ha az ítélőtáblának az ügyiratokat az eljárási szabályok szerint olyan alsóbírósághoz kellett volna megküldenie, amelynek székhelye már az ország területén kívül volt, a fellebbviteli bíróság az iratokat az illetékes új alsóbírósághoz továbbította, ennek hiánya esetében pedig kijelölte azt.¹⁵

2. A szegedi ítélőtábla különös helyzete

Az ország déli megyéinek, köztük Csanád, Torontál és Bács-Bodrog vármegyéknek¹⁶ az elcsatolása az ott működött bíróságok területi illetékességét oly módon is befolyásolta, hogy a kormány a bácsalmási és a bajai királyi járásbíróságok, illetve a szekszárdi törvényszék és a pécsi ítélőtábla hatósági jogkörét kiterjesztette a „Bácsországból” megmaradt északnyugati részre egy 1921. augusztus 30-i igazságügy-miniszteri rendelettel.¹⁷ Ennek volt az a sajátos hozadéka, hogy egy évvel később Baján ideiglenesen törvényszéki kirendeltséget hoztak létre a bajai és a bácsalmási járásbíróságok területére vonatkozóan. E kirendeltség szervezetileg a szekszárdi törvényszékhez tartozott, s korlátozott hatáskörrel 1922. október 1-jétől működött. Eljárt mindazon ügytípusokban, melyeket a jogszabályok rendszeren a királyi törvényszékek hatáskörébe utaltak, kivéve a birtokrendezési, a hitbizományi és a kisajátítási ügyeket, az esküdtszék elé tartozó büntető ügyeket (abban az esetben, ha az esküdtbíráskodást helyreállítanák), valamint a fegyelmi eljárásokat. Nem bírt hatáskörrel akkor sem, ha az adott feladatkörben a törvényszék teljes ülésének kellett intézkednie.

A kirendeltséget a törvényszéki elnökhelyettes igazgatta, de a felsőbb hatóságokkal csak a szekszárdi törvényszék elnökén keresztül érintkezhetett. A cégjegyzéket a területén telephellyel rendelkező vállalkozások tekintetében az iratok másodpéldányainak átvételével vezette. Az ügyvitelére az 1914. évi törvényszéki ügyviteli szabályok voltak irányadók azzal, hogy az év végén külön ügyforgalmi és tevékenységi kimutatást készített az elnökhelyettes, s bár a szekszárdi törvényszék elnökéhez terjesztette fel, az adatait a pécsi ítélőtábla bíróságainak együttes kimutatásában mégis önálló rovatban kellett

¹⁵ A hivatkozott 8300/1923. M.E. rendelet, 21–28. §§.

¹⁶ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A határon túli magyarság fogalma, keletkezése*. In: Nemzetpolitikai ismeretek. Szerk.: Szakács Ildikó Réka. Szeged, 2017. 81–82. pp., 89–90. pp., 109. p.; KENGyel MIKLÓS: *A magyar bírósági szervezet a két világháború között*. In: 65. Studia in honorem István Stipta. = De iuris peritorum meritis 10. Szerk.: Balogh Judit, Szabó István, etc. Budapest, 2017. 195–207. pp., különösen: 195–201. pp.

¹⁷ A m. kir. igazságügyminiszter 1921. évi 45.200. számú rendelete az egyes kir. bíróságok hatóságának az eljárásban akadályozott bíróságok területére kiterjesztéséről szóló 34.500/1920. I.M. számú rendelet módosításáról. In: Magyarországi Rendeletek Tára (a továbbiakban: MRT) 1921. Budapest, 1922. 812–813. pp.

számba venni.¹⁸ A felmerülő közvádloi teendőket a szekszárdi királyi ügyészség kirendeltje látta el, aki viszont ténylegesen a pécsi főügyészségnek volt alárendelve.¹⁹

A szegedi ítélőtábla elnökei, Hamza Géza s Láng-Miticzky Ernő 1921 és 1933 között mindent megtettek, hogy ezt a bírói kirendeltséget, mely ebben a formában egyedülálló volt az országban, a szegedi táblai kerületbe osszák be – minthogy az 1890: XXV. tc. alapján Baja 1918-ig oda is tartozott –, ennek ellenére a vizsgált periódusban e cél nem valósult meg: a kirendeltséget csak 1940-ben szervezték önálló törvényszékké, így az átszervezése is addig halasztódott (1940: XVI. tc.). E felsőbíróság területi illetékessége közben drámaian változott meg: immár csupán a szegedi és a gyulai törvényszék, valamint azok járásbírói tartoztak hozzá, a többit elveszítette a csonka ország *legkisebb ügyforgalmú* ítélőtáblájává vált.

A forradalmak alatti s utáni időkből a szegedi táblán számos olyan fellebbviteli ügydarab maradt, amelyekben a szerb hatóságok váltak illetékessé. A nagyikikindai, a szabadkai és az újvidéki törvényszékekről több száz ítélet rekedt a szegedi ítélőtáblán, amelyeket tárgyalni nem lehetett. A szerb hatóságok az impériumváltás előtti magyar bíróságok által kiszabott büntetéseket kitöltötték az elítéltekkel, azonban a pénzbírságok és pénzkövetelések behajtását az igazságügyi konszolidációig felfüggesztették. A szerb hatóságok így nem sürgették a judikatúra rendezését, a magyar Igazságügyminisztériumban pedig csak 1924-ben dolgoztak ki konkrét tervet a függőben lévő ügyek sorsáról, amely 1925. április 7-én lépett életbe.²⁰ Erre tekintettel a szegedi tábla irattárából csak október folyamán kerültek elő az érintett peres iratok. A minisztérium döntése szerint a büntetőügyeket meg kellett szüntetni, az ügyészség pedig emlékiratot szerkesztett, melyben felülvizsgálta a törvényszéki ítéletet, a per „hivatalos történetét” és a magyar büntető jogszabályok rendelkezéseit. Az ekként revideált és felszerelt ügyiratok ezután Budapestre kerültek a minisztériumba, s onnan juttatták el azokat a szerb hatóságokhoz. A délszláv állam kormányának állítólag az volt a koncepciója, hogy az ekként érvényesített pénzbüntetéseket és pénzbírságokat az ottani igazságügyi építkezések finanszírozására hasznosítja.²¹ A bírósági és a telekkönyvi iratok kölcsönös átadása és átvétele összességében csak 1928-ban fejeződött be a két ország között.²²

¹⁸ A m. kir. igazságügyminiszternek 44.100/1922. I.M. számú rendelete a bácsalmási királyi járásbírói hatóságának ideiglenes kiterjesztése és Baján kir. törvényszéki kirendeltség felállítása tárgyában. In: IK. 1922/8. sz. 462–464. pp., a m. kir. igazságügyminiszternek 35.400/1923. I.M. számú rendelete a Baján működő kir. törvényszéki kirendeltség hatáskörének kiterjesztéséről. In: IK. 1923/7. sz. 299. p.; valamint a m. kir. igazságügyminiszternek 25.700/1925. I.M. számú rendelete a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1925: VIII. törvénycikk egyes rendelkezéseinek életbeléptetéséről. In: IK. 1925/5. sz. 68–70. pp. (6. §).

¹⁹ NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945*. Budapest, 2011. 238. p.

²⁰ Lásd a m. kir. minisztérium 1925. évi 3430. M.E. számú rendeletét a Magyar Királyság és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság között a trianoni békeszerződés értelmében a kicserélendő iratanyagokra vonatkozóan kötött egyezményről (különösen annak VII. függelékét, amely a bírósági és telekkönyvi iratok cseréjéről szól). In: MRT 1925. Budapest, 1925. 40–47. pp.

²¹ Csak most teszik át a szerb hatóságokhoz azokat a büntetőügyeket, amelyek az összeomlás előtt történtek a Délvidéken. In: Szeged. 1924. október 26. (247. sz.) 2. p.

²² Magyarország igazságügye az 1928. évben. Kny. „A m. kir. kormány 1928. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv” című, a m. kir. miniszterelnök által az 1897: XXXV. tc. 5. §-a értelmében az országgyűlés elé terjesztett műből. Budapest, 1930. I–II. 19. p.

Ugyancsak e témához tartozik, hogy a trianoni magyar határokon túl rekedt bírák egy része Magyarországra optált, s az ő elhelyezésükről szintén gondoskodni kellett. Közülük a *szegei táblára* is többeket neveztek ki: például magát az új elnököt, Hamza Gézát, aki azelőtt Marosvásárhelyen és Pozsonyban szolgált hasonló minőségben, továbbá Orosz Pált a nagyikindai, Muntyán Istvánt a temesvári törvényszékről, Konczwald Endrét pedig a szegei törvényszék élére szintén Marosvásárhelyről.²³ Volt olyan Temesvárról menekült bíró is, Szász János, aki Szegeden végül ügyvédi irodát nyitott.²⁴

Közben Romániában száznál több el nem vándorolt magyar bírót függesztettek fel az állásából 1925-ben a román szakminiszter rendelkezése folytán mindennemű fegyelmi eljárás nélkül. Lényegében mindez a szolgálati viszonyuk megszüntetésének felelt meg, mert az illetményük megvonásával járt együtt. Két okra történt hivatkozás: az első szerint nem tettek kellő jártasságra szert az állam hivatalos nyelvén, a másik szerint az érintettek ellen „feljelentést adtak be”. Az erdélyi Magyar Párt jogügyi bizottsága ugyan protestált, de nem sok sikerrel járhatott.²⁵

3. Az inflációs monetáris politika közvetett hatásai

A gróf Bethlen István első kormányai alatt az országot sújtó kényszerű takarékoság és az ún. inflációs prosperálás – melyet Kállay Tibor és Bud János pénzügyminiszterekhez szokás kötni²⁶ – ugyancsak számos átmeneti rendelkezést igényelt a *jurisdictió*ban, benne a bírósági ügyvitelben – főként a hatáskört befolyásoló értékhatárok tekintetében.

Már 1922 decemberében megjelent az első rendelet, amely többek között az említett értékhatárok ideiglenes felemeléséről szólt: mindez érintette a Polgári perrendtartás számos szakaszát²⁷ és az összes bírói fórumot 1923. január 1-jétől. Az ítélőtáblák vonatkozásában a legfontosabb változást az jelentette, hogy az előttük mint fellebbezési bíróságok előtt folyamatban lévő perekben az általuk hozott ítéletek ellen nem volt helye felülvizsgálatnak, ha a pertárgyérték a járulékok nélkül a százezer (a még a Pp. életbe lépése előtt községi bíraskodás keretében indult ügyekben a húszezer) koronát nem haladta meg – kivéve, ha az ügyek a perértékre tekintet nélkül tartoztak első fokon a törvényszékek hatáskörébe –, ugyanakkor a felülvizsgálati eljárásban a Curia és az ítélőtábla hatáskörét elválasztó rendes értékhatár az eredeti kétezer-ötszázról ötszázezer koronára nőtt.²⁸

²³ *Közigazgatási és egyéb hatalmi szervek*. In: Szeged története 4. 1919–1944. Szerk.: Serfőző Lajos. Szeged, 1994. 303–304. pp. (a hivatkozott fejezet FÖLDVÁRINÉ KOCSIS LUCA munkája); HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *A Szegei Törvényszék története II. Szemelvények a Szegei Törvényszék bíráinak életéből*. Szeged, 2015. 6. p.

²⁴ Táblabíróból ügyvéd. In: *Szeged*. 1922. május 13. (109. sz.) 4. p.; Dr. Szász János. In: *Szeged*. 1922. május 14. (110. sz.) 4. p.

²⁵ Száznál több magyar bírót függesztettek fel állásából Erdélyben. In: *Délmagyarország*. 1925. május 28. (10. sz.) 3. p.

²⁶ ROMSICS 2010, 156–159. pp.; BEREND T. IVÁN, RÁNKI GYÖRGY: *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században*. Budapest, 1976. 289–292. pp., 308–309. pp.

²⁷ Lásd főleg az 1911. évi I. tc. 1., 5., 94., 176., 415., 476., 509., 513., 521., 525., 545., 691., 758. §-ait!

²⁸ A m. kir. minisztériumnak 10.417/1922. M.E. számú rendelete a polgári peres és nem peres eljárás egyes szabályainak ideiglenes módosításáról 1920. évi április hó 22. napján 3329/1920. M.E. szám alatt kiadott rendeletének módosításáról és kiegészítéséről. In: IK. 1922/12. sz. 603–609. pp. (1., 6. §§). Vö. a Polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. tc. 525. §-ával!

1923. november 1-jétől a korlátozó százezres értékhatár egymillió koronára, 1924. április 1-jétől pedig tízmillió koronára emelkedett, míg a felülvizsgálati elválasztó ötszázezres határ az előbbi naptól hárommillió, az utóbbi naptól huszonötmillió koronára növekedett.²⁹ E cezúrák 1925. június 1-jétől, majd 1926. március 1-jétől ismét megváltoztak.³⁰ A büntető ügyekben a bűncselekmények minősítése tekintetében alkalmazandó értékek és a pénzbüntetés mértékére irányadó tételek – az e tárgyban alkotott 1921. évi XXVIII. tc.-et meghaladva – az inflációnak megfelelően szintén radikálisan emelkedtek.³¹

Az új nemzeti fizetőeszköz, a pengő bevezetéséről az 1925. évi XXXV. tc. rendelkezett, amely alapján a koronában való számítás helyébe lépő új monetáris rendszer 1927. január 1-jétől volt alkalmazandó. Ettől kezdve minden 12.500 korona helyébe egy pengő lépett, amely rendelkezést a bírósági határozatok szerkesztésekor is figyelembe kellett venni – még, ha a határozat alapjául szolgáló beadványt vagy keresetlevelet azelőtt adták is be.³² Az eredetileg koronában kifejezett összeget ilyenkor zárójelben kellett feltüntetni. Kivételként büntető ügyekben az ítéletábra nem volt köteles az alsóbíróság által megállapított pénzbüntetést, pénzbírságot, kártérítést és a bűnügyi költséget pengőértékben kifejezni, valamint polgári ügyekben a marasztalás összegét pengőértékre átszámítani, ha az alsóbíróság ítéletét helybenhagyta, illetve a felülvizsgálati kérelmet el- vagy visszautasította. Ha azonban a tábla fellebbviteli határozata újabb pénzösszegben volt marasztaló, vagy egyébként eljárási költséget állapított meg, önálló rendelkezést tartalmazott, az előforduló összeget akkor is pengőben kellett meghatározni, ha a járásbíró vagy a törvényszék által koronában megállapított alapösszeg egyelőre nem volt átszámítandó. Ezen rendelkezéseket nem alkalmazták az olyan érmére vagy értékre szóló pénzösszegeknél, amely érmenemnek vagy értéknek a törvényes aránya a pengőértékhez nem volt megállapítva, vagy amely pénzösszeget a törvény rendelkezései értelmében valamely meghatározott érmenemben vagy más valutában kellett megfizetni. Az 1926. évről szóló ügyforgalmi kimutatásokba az értékkitételeket még továbbra is koronában kellett bevezetni.³³

Mindezek s az igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1925. évi VIII. tc. nyomán ismét változtak a polgári perekben követendő értékhatárok: például a felülvizsgálati bíróság (ítélőtábla vagy a Curia) kijelölésére irányadó ezúttal ötezer pengőre. Az 1925. június 1-ején akár a törvényszéken mint első-, akár az ítéletábrán mint fellebbezési bíróságon folyamatban lévő perekben a tábla ítélete ellen nem volt helye felülvizsgálatnak,

²⁹ A m. kir. minisztériumnak 7501/1923. M.E. számú rendelete a polgári peres eljárásban megállapított értékhatárok felemeléséről. In: IK. 1923/10. sz. 421–424. pp. (1., 3. §§), a m. kir. minisztériumnak 2350/1924. M.E. számú rendelete a polgári peres eljárásban megállapított értékhatárok újabb felemelése tárgyában. In: IK. 1924/3. sz. 37–38. pp. (1., 3. §§).

³⁰ A m. kir. igazságügyminiszternek 25.800/1925. I.M. számú rendelete a polgári eljárásban irányadó értékhatárok megállapítása tárgyában. In: IK. 1925/5. sz. 71–73. pp., a m. kir. igazságügyminiszternek 6400/1926. I.M. számú rendelete a polgári peres eljárásban irányadó egyes értékhatárok újabb megállapítása tárgyában. In: IK. 1926/2. sz. 52. p.

³¹ A m. kir. minisztériumnak 6050/1923. M.E. számú rendelete a büntetőjogi értékhatároknak, valamint a pénzbüntetés és a pénzbírság mértékének ideiglenes felemelése tárgyában. In: IK. 1923/8. sz. 353–358. pp., a m. kir. minisztériumnak 5340/1924. M.E. számú rendelete a büntetőjogi értékhatároknak, valamint a pénzbüntetés és a pénzbírság mértékének újabb felemelése tárgyában. In: IK. 1924/7. sz. 158–160. pp.

³² Például: az 1900. január 1-eje előtti 500 osztrák értékű forint az 1899. évi XXXVI. tc. szerint 1000 koronának, az utóbbi az 1925. évi XXXV. tc. értelmében 8 fillér pengőnek felelt meg.

³³ A m. kir. igazságügyminiszternek 63.000/1926. I.M. számú rendelete a pengőértékben való kötelező számítás életbeléptetésével kapcsolatos igazságügyi rendelkezések tárgyában. In: IK. 1926/12. sz. 206–207. pp.

ha utóbb a pertárgyérték a járulékok nélkül ezerhatszáz pengőt nem haladott meg kivéve, ha az ügy az értékre tekintet nélkül tartozott a törvényszék hatáskörébe. Az 1911. évi Polgári perrendtartás előtt kezdődött ügyekre eltérő szabályok vonatkoztak,³⁴ az új büntetőjogi és kihágási értékhatárokat pedig külön rendelet állapította meg.³⁵

Az említett 1925. évi VIII. tc. (55. és 59. §§) az igazságügy-minisztert hatalmazta fel, hogy a Polgári perrendtartásban a járásbíróság hatásköre s a fellebbvitel tekintetében vagy egyes más vonatkozásban értékhatárukat megállapított összegeket, továbbá a végrehajtási eljárásról szóló 1881. évi LX. tc.-ben s a módosítása és kiegészítése tárgyában alkotott 1908. évi XLI. tc.-ben, valamint az örökösödési eljárásról szóló 1894. évi XVI. tc.-ben megállapított összegeket – a törvényhozás újabb intézkedéséig – *rendelettel* megváltoztassa. Így a polgári peres és nem peres értékhatárok *kikerültek* a törvényi szintű jogi szabályozás köréből, s ezt analogikusan követte a még újabb igazságügyi reform is a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. tc. keretében (144. §).³⁶

A büntető törvénykönyvekben (1878: V. tc., 1879: XL. tc.), valamint más törvényekben³⁷ büntett, vétség vagy kihágás minősítéséül, avagy egyéb célból (1896: XXXIII. tc., 1901: XX. tc.) meghatározott büntetőjogi értékhatárok ugyanannyi számú pengőben állapítottak meg a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1928. évi X. tc. által, ahány korona volt, illetve ahány koronának felelt meg az eredeti – tehát nem az 1921. évi – összeg. A korábbi törvények s egyéb jogszabályok azon rendelkezései, melyek szankcióként pénzbüntetést vagy pénzmellékbüntetést határoztak meg, a büntetés összege tekintetében 1928. március 1-től hatályukat veszítették,³⁸ s helyettük az említett törvény első fejezetének rendelkezései lettek irányadók, az egyéb jogszolgáltatási tevékenységeknél használandó új határértékekkel pedig az 1928. évi II. tc. foglalkozott.

A szegedi ítélőtábla az első olyan magánjogi döntését, amelyben a *valutáris eltolódást* hivatalból figyelembe vette, 1922 decemberében hozta egy birtokperrel összefüggésben. Az Európa-szerzte ismert Thurn-Taxis hercegi család Arad és Csanád vármegyei földjeinek eladása körüli bonyodalmak miatt egy 1918-ban szerződésileg megállapított kötbér megfizetése ügyében hozott ítéletet a gyulai törvényszék, ahonnan fellebbezés útján került az eset a táblára. A Borcsiczky Béla elnökletével ítélő tanács egy közbenső határozatot hozott, amelyben elrendelte annak a hivatalos megállapítását, hogy a birtok eladására irányuló szerződésben kikötött ötvenezer korona bánatpénz a megváltozott monetáris viszonyok között mekkora summának felelt meg. Maga a per tárgyat képező

³⁴ A m. kir. igazságügyminiszternek 62.600/1926. I.M. számú rendelete a polgári eljárásban irányadó értékhatároknak pengőértékben megállapítása tárgyában. In: IK. 1926/12. 207–209. pp. (1–3. §§).

³⁵ A m. kir. igazságügyminiszternek és a magyar kir. belügyminiszternek 63.800/1926. I.M. számú rendelete a büntetőjogi értékhatároknak, valamint a pénzbüntetés és a pénzbírság mértékének pengőértékben kifejezése tárgyában. In: IK. 1926/12. sz. 210–217. pp.

³⁶ A m. kir. igazságügyminiszter 49.000/1930. I.M. számú rendelete a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk életbeléptetése, valamint az arra vonatkozó átmeneti és végrehajtási szabályok tárgyában. In: IK. 1930/12. sz. 127–134. pp. (2–3., 19. §§).

³⁷ Lásd a büntető törvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. tc.-et, az erdő törvényről alkotott 1879. évi XXXI. tc.-et, valamint a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. tc.-et!

³⁸ A m. kir. igazságügyminiszternek 8.200/1928. I.M. számú rendelete a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1928. X. törvénycikk hatályba léptetése tárgyában. In: IK. 1928/2. sz. 20. p.

ingatlanok egymillió négyszázezer koronaért keltek el 1918-ban, 1922 végén pedig több, mint négyszázmilliót „érték” a szuperinfláció miatt.³⁹

Mellesleg a gyors infláció az egységes bírói és ügyvédi vizsgák díjtételeit sem kímélte.⁴⁰ 1922 novemberétől az egész vizsgáért százhusz helyett kétezer korona, a megosztottként részenként ezeröttszáz korona, a pótvizsgáért egy szakcsoportból hatvan helyett ezer, kettőből kilencven helyett ezeröttszáz korona volt fizetendő a törvényes illetékbélyegeken felül. A külön gyakorlati bírói vizsgáért a bélyegen túl ezerkétszáz, a pótvizsgáért pedig nyolcszáz koronát kellett fizetni.⁴¹ 1923 májusától már ezen összegek kétszeresét számították fel, októberben pedig új díjszabást vezettek be: az egész vizsgáért harmincezer, a megosztott részvizsgákért huszonnégyezer, a pótvizsgáért tizenötezer, illetve huszonnégyezer koronát kértek a rendes bélyegek mellett. A csak gyakorlati bírói vizsgálat tizenkétezer, a pótvizsgálat kilencezer koronába került.⁴² 1924-ben háromszor is változtak a díjak: februárban, áprilisban és októberben; az utóbbi hónapban áttért a miniszter a papíros koronáról az egykori aranykoronában⁴³ kifejezett értékekre (pl. egész vizsga: huszonnégy, megosztott: tizennyolc aranykorona, stb.), amelyeket 1925 júniusától a kétszeresükre emelt.⁴⁴ A pengőértéken számított vizsgaköltségek a teljes esetén kilencvenhat, a megosztott esetén hetvenkét, a pótvizsga miatt negyvennyolc vagy hetvenkét pengősek lettek, míg a rendes gyakorlati bírói vizsgálati eljárás harminckilenc pengőbe került 1927-től.⁴⁵

Ugyanakkor az egységes bírói és ügyvédi *szakvizsga bizottságot* annak ellenére sem sikerült Szegedre telepíteni, hogy mind a város jogászsága, a közigazgatás vezetői s az egyetem is támogatta a kezdeményezést. Evégből még 1921 decemberében ankétot szervezett Menyhárt Gáspár jogászprofesszor a rektori hivatal üléstermében. Az értekezleten, amelyen az egyetem rektora maga elnökölt, megjelent Tóth Károly jogi kari dékán, Kolosváry Bálint jogi kari egyetemi tanár; a bíróságok részéről Hamza Géza ítélőtáblai elnök, Ringhoffer Lajos, Hubacsek Béla, Orosz Pál, Skultéty István táblai tanácselnökök; a főügyészség és ügyészség képviselőjében Szász Iván királyi főügyész, Harsányi Elemér királyi főügyész-helyettes; Szeged városa részéről Somogyi Szilvesz-

³⁹ Az ítélőtábla figyelembe veszi a valutáris eltolódásokat. In: *Szeged*. 1922. december 14. (224. sz.) 2. p.

⁴⁰ A m. kir. igazságügyminiszternek 67.300/1913. I.M. számú rendelete az egységes bírói és ügyvédi vizsgáról. In: IK. 1913/12. sz. 2. melléklet, 6–38. pp. (38–39. §§).

⁴¹ A m. kir. igazságügyminiszternek 52.636/1922. I.M. számú rendelete az egységes bírói és ügyvédi vizsga, valamint a gyakorlati bírói vizsgálat díjáról. In: IK. 1922/10. sz. 541–542. pp.

⁴² A m. kir. igazságügyminiszternek 20.666/1923. I.M. számú rendelete az egységes bírói és ügyvédi vizsga, valamint a gyakorlati bírói vizsgálat díjáról. In: IK. 1923/5. sz. 213. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 47.423/1923. I.M. számú rendelete az egységes bírói és ügyvédi vizsga, valamint a gyakorlati bírói vizsgálat díjáról. In: IK. 1923/9. sz. 396–397. pp.

⁴³ Az aranykorona 1892 után Magyarország és az Osztrák Császárság egységes elszámolási pénzneme, amelynek az aranyfinomsága 9/10-ed rész volt. 20 és 10 koronás érmedarabokat vertek belőle Körmöcbányán. Bővebben lásd: *Révai Nagy Lexikona*. Budapest, 1911. II. kötet, 9–10. pp.

⁴⁴ A m. kir. igazságügyminiszternek 6662/1924. I.M. számú rendelete az egységes bírói és ügyvédi vizsga, valamint a gyakorlati bírói vizsgálat díjáról. In: IK. 1924/2. sz. 22. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 19.815/1924. I.M. számú rendelete ugyanebben a tárgyban. In: IK. 1924/4. sz. 80. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 47.883/1924. I.M. számú rendelete ugyanebben a tárgyban. In: IK. 1924/9. sz. 184–185. pp., a m. kir. igazságügyminiszternek 27.587/1925. I.M. számú rendelete ugyanebben a tárgyban. In: IK. 1925/6. sz. 87. p.

⁴⁵ A m. kir. igazságügyminiszternek 23.854/1926. I.M. számú rendelete az egységes bírói és ügyvédi vizsga, valamint a gyakorlati bírói vizsgálat díjáról. In: IK. 1926/5. sz. 97. p.

ter polgármester; az ügyvédi kamara képviselőjében Végman Ferenc elnök, Pap Róbert alelnök, Hajnal István titkár, Eisner Manó kamarai ügyész és Tóth Imre pénztáros, valamint a szegedi közjegyzői kamara elnöke, Jedlicska Béla. Kolosváry Bálint rámutatott arra, hogy a hontalanná vált marosvásárhelyi vizsgabizottság nem szűnt meg, csak a működése szünetelt, s mintegy annak kiegészítőjeként volt megszervezendő a szegedi vizsgálóbizottság. A többiek is osztották a nézetét, ezért egy hattagú intézőbizottságot hoztak létre az ügy továbbviteléhez.⁴⁶ Bár e szegedi törekvés alkalmas lett volna a regionális jogászai közélet serkentésére, végül mégsem járt sikerrel.

Az egyébként a gazdasági stabilizáció részeként jelentkező, a köztisztviselői kart apasztó törvényi rendelkezések (1923: XXXV. tc., 1924: IV. tc.) a bírakra kezdetben nem terjedtek ki, csak a saját kérelmükre lehetett őket a szolgálatból ténylegesen elbocsátani. Azonban a javadalmakban őket is sújtotta az illetményeik folyamatos mérséklése, valamint az egyes részeinek: *a képesítési és egyéb pótlékoknak* a megvonása 1924-től. Ugyan az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület (OBÜE) s az érintett jogszolgáltatási szervek vezetői tiltakoztak a rendeleti szinten közzétett változás ellen az 1920. évi XX. tc. által szavatolt önálló státuszukra hivatkozva, de ez nem vezetett – nem vezethetett – eredményre. A helyzet 1927. november 1-jétől kezdett érdemben javulni, amikor a kormány ismét megállapította – immár pengőértékben – a köztisztviselők, a bírák és az ügyészek új illetményeit, melyek az 1925. évi állapotokhoz képest némileg emelkedtek, de így sem haladták meg a háború előtti fizetések vásárlóértékének felét.⁴⁷

1929 második félévétől a bírói és ügyészi képesítési pótlékok intézményét visszaállították: az 1920. évi XX. tc. hatálya alá tartozó, tényleges szolgálatban álló bírák s az ítélőtáblák elnöki titkárai évi 600, a bírósági titkárok, jegyzők s joggyakornokok (az utóbbiak csak akkor, ha bírói képesítéssel rendelkeztek) évi 300 pengő pótlékban részesültek, amelyet két előzetes részletben (januárban és júliusban) kellett a részükre kifizetni.⁴⁸

Az éppen megindult gazdasági növekedést a *világgazdasági válság* hatásai azonban hamar megállították: 1931 szeptemberétől minden közszolgálati tisztviselő – a bírakat is ideértve – illetményét újból mérsékelni kellett a fizetési osztálytól függően 10–15 %-kal, de a pótlékokra mindez legalább nem terjedt ki. Bár a rendelkezés eredendően csak egyetlen évre szólt, a következő esztendőkből az alkalmazását újra és újra meghosszabbították. 1932-ben a bírói javadalmak az 1920. évben garantáltakhoz képest – minden elvonást és emelést egybevetve, aranykoronában mérve – összességükben 40–50 %-nyira apadtak. Az OBÜE még 1937-ben is kénytelen volt tiltakozni és szorgalmazni az illetmények helyreállítását.⁴⁹

⁴⁶ Bírói és ügyvédi vizsgálóbizottság Szegeden. In: *Szeged*. 1921. december 10. (284. sz.) 2. p.

⁴⁷ NÁNÁSI 2011, 249–250. pp., ANTAL 2015, 56–57. pp.; MÉSZÁROS LAJOS: *Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület huszonöt éves története (1907–1932)*. Budapest, 1932. 176–178. pp.

⁴⁸ A m. kir. minisztérium 1929. évi 2720. M.E. számú rendelete a kir. ítélőbírák és kir. ügyészek, úgyszintén egyes más bírói képesítésű alkalmazottak képesítési pótlékáról. In: MRT 1929. Budapest, 1929. 71–73. pp., valamint a bírói képesítési pótlékról és a magyar kir. kincstári jogügyi igazgatóság fogalmazási szakához tartozó egyes állásoknak a kir. ítélőbírák és kir. ügyészek státusába való besorolásáról szóló 1930. évi XLIII. tc. (1–4. §§). Lásd még: NAVRATIL SZONJA: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. = ELTE Jogi kari Tudomány 25. Budapest, 2014. 124–125. pp., 128. p.

⁴⁹ MÉSZÁROS 1932, 177. p., NÁNÁSI 2011, 250–251. pp.

Utószó

Az ismerttetett jogszabályi, gazdasági és társadalmi környezet – a belső feszültség – a közjogi provizórium későbbi éveiben sem fordult kedvezőbbre, felerősödtek viszont a szélsőséges mozgalmak, s megszorodtak a mai kifejezéssel terrorcselekménynek mondható erőszakos bűncselekmények. A kisebb hatáskörbővüléseken túl, amelyek inkább adminisztratív jellegűek voltak az 1920-as években, az ítélőtáblák jogállásában Bethlen István és Károlyi Gyula kormányait követően a *közigazgatási bíráskodás* 1932–33-ban tervezett reformja hozhatott volna pozitív fordulatot, de a politikai jobbratolódás immár nem támogatta a bírói hatalom hatókörének szélesítését, sem a hazai jogászság identitástudatának emelését. A közigazgatási bíráskodás decentralizációja a szervezeti analógia lehetősége elenére nem valósult meg; de ez már egy másik intézménytörténet...

TAMÁS ANTAL

EFFECTS OF THE PEACE TREATY OF TRIANON ON THE OPERATION
OF THE APPEAL COURTS IN HUNGARY – WITH SPECIAL REGARD TO
SZEGED

(Summary)

The Peace Treaty concluded in Trianon (Versailles) on 4 Jun 1920, after the lost World War I, had dramatic effects not only on the economy and the territory of the Hungarian Realm but on the system of national courts as well. The present study aims to give a view to the problem with special regard to the appeal court of Szeged in the second decade of the 20th century. The author deals with the transformation of the geographic conditions and the new scope of jurisdictional authorities as well as the provisional budgetary and financial measures.

According to the territorial modification Hungary lost six of eleven appeal courts, the remaining five ones were located in Budapest, Szeged, Debrecen, Pécs and Győr. The appeal court of Szeged had been one of the largest and busiest of all before the Great War, but after that the court in question became one of the smallest. Its presidents took serious efforts to increase the relevant territory but without any success in this period. The accommodation was not suitable either, the palace in which the court operated was not large enough for the comfortable work, while on the other hand its former elegant building was occupied by the university of Szeged for an undefined period of time.

The post-war economic creases caused monetary difficulties for the justices, too, as their official salary was not enough to finance their living conditions although the salary of judges and public prosecutors had been insured by a special act in the stream of the political consolidation of 1920. The reputation of the jurisdictional organs was also suffered by the modified civil and criminal procedural acts, which did not protect the parties and the accused men's interests so confidently than it had been the law and practice earlier.

By these topics one can read further information on the history of the Hungarian jurisdiction and the legal professionals after World War I and before the global economic creases started in 1929/30

HOMOKI-NAGY MÁRIA*

A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján**

A polgári állam megteremtésének egyik meghatározó alapelve az államhatalmi ágak szétválasztása, azaz a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom elkülönítése. Magyarországon a polgári államszervezet kialakítását elindító 1848. évi áprilisi törvények a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat ténylegesen elválasztották egymástól, de az önálló és független bírói hatalom kialakítására ekkor nem került sor. A szabadságharc bukását követő neoabszolutista kormányzati hatalom, a birodalom egységesítésének érdekében új bírósági szervezetet hozott létre. Ez a polgári alkotmányosság elvének is megfelelt volna, hiszen egyrészt a bírói hatalmat elválasztotta a végrehajtó hatalomtól, másrészt a kétfokozatú jogorvoslati rendszernek megfelelő négy szintű bírói szervezetet alakított ki, ahol a legfőbb törvényszék hatásköre ténylegesen a jogegység megteremtésére irányult. Mindehhez hozzátartozott az osztrák törvényeknek, köztük az osztrák polgári és büntető eljárási kódexeknek a hatálybaléptetése. Ez utóbbi azért volt fontos, mert az állandó bíróságok megszervezése azt is lehetővé tette, hogy az egyes perceselekmények elvégzését meghatározott időhöz kössék, ezáltal kényszerítve a feleket a határidők betartására.¹ Bár az új, állandóan működő bírósági szervezet hatékonyabban működhetett volna a korábbi, időszakosan működő bíróságainknál, az osztrák hatóságoknak nem sikerült ezt megvalósítani. A császári és királyi törvényszékek felállításra kerültek. Területi illetőségük az újonnan kialakított közigazgatási rendszernek megfelelően a kerületeken belül létrehozott, fenntartott vármegyék területére esett. Ugyanakkor több megyét összevon- tak. Ez történt Békés és Csanád megye esetében is, ahol az újonnan felállított törvényszék Békés-Csanád megye területi illetékességét valósította meg.² Az első fokon eljáró járásbíróságokat sem sikerült maradéktalanul megszervezni, egyrészt a régi szolgabírói hivatalok hatáskörébe utalták a járásbíróságok hatáskörébe tartozó ügyeket. Ez különösen a telekkönyvi eljárásoknál volt lényeges, hiszen az Osztrák Polgári Törvénykönyv szabályozta a telekkönyv intézményét, miközben az Magyarországon még nem nyert bevezetést. Ezért az ingatlan javak tulajdonos változásait a szolgabírói hivatal által

* egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

** A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítójú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Államtudományi Kutatóműhely* keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem együttműködésével készült.

¹ BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, Zalaegerszeg, 1996. 2014–210. pp.

² BÓNIS – DEGRÉ – VARGA: 1996, 195–198. pp.; Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (MNL CSML) Békés-Csanád megyei törvényszék iratai IV.B.157.

vezetett ún. „nyilvántárakban”³ kellett rögzíteni, amelyek a későbbiekben a telek-
könyvi jegyzőkönyvek alapjait is képezték. Másrészt a járásbíróknak két típusát
hozták létre, melyek hatáskörét a gyakorlati életben nem lehetett mindig pontosan meg-
állapítani.⁴

A fellebbviteli fórumként felállított cs. és kir. kerületi főtörvényszékek létrehozatala
sem ment egyik pillanatról a másikra. Területi illetékesség szempontjából öt kerületi
főtörvényszék felállítására került sor, melyek közül előbb csak hármat, majd még kettőt
hoztak létre. Ez azonban azt jelentette, hogy a törvényszékek időnként nem tudták hova
továbbítani a fellebbezés folytán becsomózott pertesteket. Talán ennek is köszönhető,
hogy egy-egy perben – a levéltári források alapján – azt lehet megállapítani, hogy ugya-
nazon ügyben két főtörvényszéki ítélet is született. Az egyiket a Debreceni székhelyű, a
másikat a nagyváradi székhelyű főtörvényszék hozta meg.⁵

A bírói gyakorlat számára a legnagyobb problémát mégis az okozta, hogy a legfőbb
törvényszék székhelye Bécsben volt, amely tény már önmagában az osztrák hatalomtól
való teljes függést, azaz a teljes alárendeltséget jelentette. Bár arra is találunk forrást,
hogy a legfőbb Törvényszék és Semmitőszék azért módosított egy végítéletet, mert az
alsóbb bíróságok az Osztrák Polgári Törvénykönyvre hivatkozva, figyelmen kívül hagy-
ták azokat a korábbi magyar jogforrásokat, amelyeket nem helyeztek hatályon kívül a
neoabszolutizmus idején.⁶

Nem csodálkozhatunk azon, hogy az októberi diploma kihirdetését követően, amikor
alkotmányjogi szempontból az 1847-es állapotokat állították helyre, azaz megszüntették
a kerületeket, visszaállították a régi vármegyék hatáskörét, az uralkodó kinevezte a
főispánokat, a magyarok azonnal követelték az osztrák bírósági szervezet felszámolását.
Ez ténylegesen az országbírói értekezleten elfogadott ITSZ rendelkezésével következett
be, amikor az 1848. áprilisi törvények meglévő bírósági szervezetet állították vissza
bizonyos módosításokkal. Miután az áprilisi törvények nem érintették magát a bírósági
rendszert – az úriszék kivételével – valójában a régi, rendi korszakban is már elavultnak
mondható, a rendi különbségeket figyelembe vevő, időszakosan működő szervezetet
állították helyre: „A volt magyar bíróságok visszaállíttatnak.”⁷ A jobbágyfelszabadításra
tekintettel a földesúr bírói joghatósága megszűnt. Első fokú bírósággá a községi bíró
két előjáróval, szabad királyi városokban a régi városi törvényszék, vármegyékben a
rég szolgabírói és alispáni szék, valamint a vármegye törvényszéke működött, de meg-
maradt a kiváltságos kerületek bírósági rendszere is. Felső szinten ismét visszaállították
a négy kerületi táblát, valamint a Királyi Táblát és a Hétszemélyes Táblát.⁸

A mindennapok gyakorlatában ezek a szervezeti átalakítások nem voltak egyszerű-
ek, hiszen a folyamatban lévő perek sorsa is ehhez igazodott. Másrészt egyes bírói fő-

³ MNL CSML Békés-Csanád megyei törvényszék iratai IV.B. 157. a 1855.

⁴ BÓNIS – DEGRÉ – VARGA: 197. p.

⁵ MNL CSML Békés-Csanád megyei törvényszék iratai IV.B.157.a.

⁶ MNL CSML Békés-Csanád megyei törvényszék iratai IV.B.157.a

⁷ Ideiglenes Törvénykezési Szabályok b) I. fejezet ; Magyar Törvénytár, Grill K., Budapest, 1896

⁸ STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*. Multiplex Media-Debrecen U.P. Debrecen, 1997.
117–119. pp.

rumok hatáskörét is módosították, amellyel tovább növekedett a jogbizonytalanság.⁹ Mindezen problémáktól függetlenül a visszaállított megyei törvényszékeken, nagy örömmel jelentették be, hogy a régi magyar jogszabályok alapján, magyar nyelven kezdhetik meg működésüket.¹⁰

Maguk a törvényalkotók is érezték, hogy a régi bírósági szervezet visszaállítása csak ideiglenes lehet, hiszen működésük ideiglenes jellegét meg kellett szüntetni és állandóan működő szervezetet kellett kialakítani. Másrészt meg kellett határozni a bíróságok személyi összetételét és az ítélelhozatalhoz szükséges bírói tanács tagjainak a számát. Az osztrák hatóságok a neoabszolutizmus idején előírták, hogy a cs. és kir. törvényszékek bírónak valamint az ügyvédeknek kötelező az osztrák törvényekből vizsgát tenniük, de nem határozták meg a bíróvá válás feltételeit. Tekintettel arra, hogy a közigazgatás és a bírói hatalom szétválasztása még nem történt meg, a vármegyék, a szabad királyi városok és a kiváltságos kerületek, mint a közigazgatási hatalom gyakorlóinak a hatáskörébe tartozott annak megállapítása, hogy a bíróságokon kik és hányan alkotják az eljáró bírói testületet.¹¹ Mindezen problémák mellett természetesen folyamatosan működtek a bíróságok és biztosították azt a jogfolytonosságot, amelyet az 1848 előtti és az azt követő időszak között kellett kialakítani, s amelyre már az Országbírói Értekezleten is utaltak 1861 elején.

Az igazságszolgáltatás alkotmányos rendszerének kialakítása ezzel a kiegyezést követő időszakra maradt és egyike volt azon feladatoknak, amelyet már 1867-ben a Képviselőházban tárgyaltak. „A közigazgatás egyik ágában sem érezhető annyira a reform szükségessége, mint az igazságszolgáltatás terén. Törvénykezésünk hiányai általánosan ismeretesek. E hiányoknak megvolt eddig azon mentségök, hogy az alkotmány nem volt helyreállítva, hogy az országgyűlés nem élhetett törvényhozási jogával.”¹² Az igazságügyi miniszter törvényjavaslat csomagot terjesztett elő, amely tartalmazta a törvénykezési rendtartás, a bírói felelősség, a büntető törvény és a bűnvádi perrendtartás kérdését, sőt a szellemi tulajdon védelmére vonatkozó előterjesztést is. A bírói szervezetre vonatkozó miniszteri előterjesztés országgyűlési vitája során több kérdés vetődött fel, melyek közül az egyik legfontosabbnak az bizonyult, hogy a királyi járásbíróságok hatáskörébe utalt ügyekben elegendő egyes bírónak eljárni. A neoabszolutizmus időszakát leszámítva Magyarország ezt az eljárási formát nem ismerte, mindig bírói testület döntött a peres ügyekben. Éppen ezért még ha taxatívum nem is lehetett felsorolni, hogy milyen ügyek tartozzanak az egyes bíró hatáskörébe, meg kellett indokolni, melyek azok a kisebb perértékű, illetve kisebb súlyú ügyek, ahol elegendőnek bizonyult az egyes bírói döntés. A vita során abban egyetértés mutatkozott, hogy „az egyszerűbb, csekélyebb

⁹ Nem volt egyértelmű, hogy az ősiségből fakadó birtokperek mely bírói fórumok előtt voltak indíthatók, hiszen a felszabadított jobbágyság között is keletkeztek öröklési perek, amelyek alapját az ősi vagyon képezte, vagy a nemesek körében sem volt egyértelmű, hogy a megyei törvényszéknél, vagy a birtok fekvése szerint illetékes kerületi táblánál kell-e a keresetlevelet benyújtani. Ez utóbbira jó példa a Kállay nemzetség osztatlan állapotban maradt ősi jószág, amelynek jelentős része a Békés megyében található Kaszaperhez tartozott, miközben a nemzetség birtokközpontja Szabolcs megyében volt. A kérdést végül a Királyi Tábla döntötte el és jelölte ki az osztályos perben illetékességgel bíró törvényszéket. MNL CSML Békés-Csanád megyei törvényszék iratai IV.B.157.a.1858.

¹⁰ MNL CSML Csongrád megyei törvényszék iratai IV.B.

¹¹ Magyar Törvénytár, ITSZ I.

¹² Képviselőházi Napló CXLI. országos ülés 1867. június 18.

értékű, gyors elintézést igénylő”¹³ ügyeket meg kellene határozni. De mit jelentenek ezek? Igaza volt Tóth Gáspárnak abban, hogy e fogalmak nem határozhatók meg pontos törvényi fogalomként, hiszen minden embernek más ügy lesz egyszerűbb, más ügy lesz csekélyebb érvényű, ugyanakkor minden egyes ember azt szeretné, ha az ő ügyében járna el a bíróság a leggyorsabban. Ha megvizsgáljuk az 1871:XXXI. törvény rendelkezését a járásbírók hatásköréről, azt tapasztaljuk, hogy a törvényalkotók az 1861-ben visszaállított bírói szervezetre támaszkodva rögzítették, hogy a járásbírók hatáskörébe azok a polgári peres és nem peres ügyek tartoznak, amelyeket „az eddig fennállott egyes bíróságokhoz (jelesen a szolgabíró, városi bíró, kerületi főbíró és egyes bíróhoz)” utasítottak a korábbi jogszabályok. Ide tartoztak többek között a mezői rendőri törvényben [1840: IX.tc.] meghatározott esetek, amelyeket korábban a szolgabírónak kellett eldöntenie, valamint azok a kisebb súlyú büntető ügyek, amelyeket az 1848:XVIII. törvénycikkben megfogalmazott sajtóvétségek és az 1848: XXXI. törvényben rögzített a színházak működtetését és az egyes színművek előadásával kapcsolatos sérelmek körébe estek. Azaz, bár taxatív felsorolását a törvény nem adja a járásbírók hatáskörének, kimondható, hogy tényleg a kis perértékű, csekélyebb súlyú ügyek elintézése került a járásbírók hatáskörébe. De ezen kívül sokkal fontosabb lett az a törvényi rendelkezés, amely a telekkönyvek vezetését is a kir. járásbírók hatáskörébe utalta, különös tekintettel arra, hogy ezzel összefüggésben a járásbírókhoz kinevezett bírák közül egyeseket kifejezetten ún. telekkönyvi bírónak neveztek ki. Ez lehetővé tette, hogy az ingatlanforgalom és az ingatlan javak tulajdon- és birtokviszonyai közhiteली nyilvántartásban kerüljenek rögzítésre. Nem tartozik e tanulmány témájának keretei közé, hogy a telekkönyvek vezetéséről, annak szabályairól szóljak, de meg kell jegyezni, hogy a bírói felelősség körében több esetben éppen a túlterhelt, telekkönyvi bírákról maradtak fenn feljegyzések, akik a beérkezett iratok alapján, nem időben, nem pontosan tették meg a bejegyzéseket, vagy arra is található példa, hogy az ügyfél számára szükséges másolatok kiadásakor járt el törvényellenesen a telekkönyvi bíró. Törvényszéki írnok ellen nyújtott be panaszt telekkönyvi bejegyzést kérő ügyfél. A panaszosnak telekkönyvi másolatra volt szüksége, amelyet az érintett írnok elkészített, de a törvényesen előírt illetéknél, az írnok „saját fáradozásaiért” többet kért. A panaszos ezt nem akarta kifizetni, sőt panaszt emelt az írnok felettesénél. A fegyelmi eljárás során megállapítást nyert, hogy nem először próbálkozott az írnok többlet bevételhez jutni, amellyel kimerítette a fegyelmi vétség tényálladékát. A fegyelmi bíróság pénzbüntetésre ítélte.¹⁴

Mint említettem, már 1867-ben napirendre került a bírósági szervezet kérdése az országgyűlésen. Ennek a kérdésnek a törvényi rendezését meg kellett előznie a bírói hatalomról szóló 1869: IV. törvény elfogadásának, amely rögzítette, hogy „az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítetik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.” [1869:IV.tc. 1.§] Ez a rendelkezés lett az alapja az új bírósági szervezet kiépítésének. De ez a törvény határozta meg a bírói hiva-

¹³ TÓTH GÁSPÁR: *A polgári bíróságok szervezéséről*. In: Magyar Jogászegyleti Értekezések XXXIV. Franklin Társulat, Budapest, 1887. 3. p.

¹⁴ MNL CSML Szegedi Ítélettábla Elnöki iratok VII.1. 14.doboz, 1896.

tás személyi feltételeit, kimondta a bírói függetlenség elvét, szólt az összeférhetetlenségről, a bírák elmozdíthatatlanságáról és a hatásköri összeütközésről is.¹⁵

Az egységes bírósági szervezetet azonban csak akkor lehetett megszervezni, ha előbb Magyarország területi egységét helyreállították, másrészt a közigazgatásra és a bírói szervezetre jellemző, a rendi kiváltságokon alapuló különbségeket megszüntették. Ebből a szempontból fontos volt Magyarország és Erdély unióját megvalósító 1848: VII. törvénynek és a kolozsvári országgyűlés által elfogadott 1848:I. törvénynek a hatálybaléptetése. Az egységes közigazgatási rendszer a köztörvényhatóságokról szóló 1870:LXII. törvénnyel valósult meg, mert ez tette lehetővé, hogy az addigi kiváltságos kerületek megszűntek, helyükbe a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok léptek. Ezzel az általános hatáskörű királyi törvényszékek és a királyi járásbíróóságok területi illetékességét lehetett meghatározni. Az újonnan megszervezett vármegye hatóságának semmilyen befolyása nem lehetett a királyi törvényszékek és járásbíróóságok működésére. – A két hatalmi ág elkülönítését jól mutatja a törvényszékek székhelyeinek kijelölése körüli vita, valamint az a kérdés, milyen épületeket kapnak az új bíróságok. Legtöbb helyen nem állt rendelkezésre megfelelő, üres épület, ezért gyakran a törvényhatósági jogú városok vagy a rendezett tanáccsal bíró városok régi „város házaiban” nyertek elhelyezést. Ez a megoldás azt eredményezte, hogy ugyanazon épületben dolgoztak a közigazgatás hatalmi szervei és tisztségviselői és az igazságszolgáltatás testületei. Fizikai értelemben a társadalom széles rétegei számára nem vált egyértelművé, hogy a két hatalmi ág elkülönült. Erre hivatkozott a Szegedi törvényszék elnöke *Marinkics Mihály*, amikor a törvényszék új épületének kijelölését sürgette.¹⁶ – Az egységes közigazgatási rendszer megszervezése után következhetett csak a bíróságok szervezeti rendszerének kialakítása. Hiszen a vármegyéken belül kialakított járások alapján lehetett a királyi járásbíróóságokat is megszervezni. Így születhetett meg az 1871: XXXI. tc., amely az elsőfolyamodású bíróságokról, azaz a járásbíróóságokról és az általános hatáskörű királyi törvényszékekről intézkedett. Különösen fontos volt az első fokú bíróságok megszervezése, hiszen a mindennapi életből adódó viták, ellentétek, az élet természetes rendjét jelző örökösödési ügyek nem túrták a jogbizonytalanságot. E törvény rendelkezései szerint, illetve az ezt életbe léptető 1871: XXXII. tc. szabályai alapján állapították meg az elsőfolyamodású bíróságoknak a székhelyét. Általános elvként érvényesülhetett az a szabály, hogy minden megyeszékhelyen legyen törvényszék. Ez azonban nem jelentette azt, hogy egy megyében csak egy törvényszéket állítottak fel, hiszen Csongrád megyében 1871-ben Szeged és Hódmezővásárhely székhellyel is működött egy-egy kir. törvényszék. A járások megszervezése, területük kialakítása sem ment egyik napról a másikra, ezért a járásbíróóságok székhelyének kijelölése sem volt egyszerű. A megyék természetesnek vették, hogy befolyással lehetnek a járásbíróóságok számára és székhelyeik kijelölésére. Az elsőfolyamodású bíróságok megszervezésére, a székhelyek kijelölésére vonatkozó javaslatot az országgyűlés 1870-ben kezdte el tárgyalni, s ennek során elfogadásra került az a javaslat, hogy „a közös székhelyen levő törvényszék mellett önálló

¹⁵ MÁTHÉ GÁBOR: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.; STIPTA: 122.p.; BÓNIS –DEGRÉ – VARGA: 205–216. pp.

¹⁶ HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *A Szegedi Törvényszék története I. A Szegedi Törvényszék épületeinek története*, Szeged, 2014.

járásbírószéket¹⁷ is állítsanak fel. Szeged vonatkozásában ez azt jelentette, hogy egyrészt igényt tarthatott arra, hogy királyi törvényszék székhelye legyen, másrészt a lakosság számaránya alapján járásbírószék székhelyéül is szolgáljon. Ezen túlmenően a város azt a javaslatot támogatta, hogy az újonnan megszervezendő bíróságok társasbírószékek legyenek,¹⁸ illetve a város gazdasági élete, az iparosok, kereskedők tevékenysége megkívánta, hogy a felállítandó törvényszék „váltótörvényszéki osztállyal” is bírjon. Szeged, a város lakosságának számarányára hivatkozva három, sőt Újszeged területét is figyelembe véve négy járásbírószéket szeretett volna kialakítani, amely törekvése szorosban kapcsolódott közigazgatási határainak bővítésére tett törekvéseihez.¹⁹ Szeged város Törvényhatósági Bizottságának iratai között őrzik azt a minisztériumi rendeletet, amely az 1871. évi XXXII. törvénycikk felhatalmazása alapján²⁰ meghatározta „az első folyamodású királyi törvényszékek és járásbírószékek székhelyei és a járásoknak a törvényszéki kerületekbe való beosztását.” Csongrád megyében királyi törvényszéki székhelyként jelölték ki, Szegedet és Hódmezővásárhelyt, valamint Csanád megye székhelyét Makót. A makói törvényszék illetékességi területén Makó, Nagylak és Battonya, Szeged illetékességi területén Szeged és Csongrád, Hódmezővásárhely illetékességi területén Hódmezővásárhely és Szentés lett járásbírószéki székhely.²¹

Az újonnan megszervezett bíróságok működése, valamint e bíróságok fenntartása sokba került az állami költségvetésnek, s nem is volt indokolt ennyi bíróságot működtetni. Ezért rövid időn belül a kormány racionalizálni szándékozott az első fokú bíróságok számát, ami az országgyűlés képviselőházában igen komoly vitákat váltott ki.²² Az 1875-ben bekövetkezett módosítás azt eredményezte, hogy a hódmezővásárhelyi és a makói székhelyű törvényszéket megszüntették, és Csongrád - Csanád megyére kiterjedő illetékességgel Szeged székhellyel szervezett kir. törvényszék működött.

A korabeli sajtóban gyakran cikkeztek a polgári alkotmányosságnak megfelelő közigazgatási és bírósági szervezet kialakításáról. A Szegedi Híradó hasábjain rendszeresen közöltek apró híreket arról, hogy lesz e törvényszéki székhely Szegeden, ki lesz annak első elnöke és időnként magáról az igazságszolgáltatás alapelveiről is jelentettek meg véleményeket. Amikor az 1869. IV. tc. rögzítette a bírói függetlenség elvét, a jogállamiság kialakításának szükségességét hangsúlyozva jelentette meg vezércikkét K.L. a helyi sajtóban. A cikk megjelenésekor – 1871. szeptember 24-én – még nem vált ismertté, hogy ki lesz a szegedi székhelyű királyi törvényszék elnöke. „Föl kell tennünk, hogy különösen kitűnnek – a törvényszéki elnökök – szeplőtlen jellem és szakavatottság által, s bizton elvárhatjuk tőlük, hogy hivatásukban lelkiismeretesen és szorgalmasan fognak eljárni. A szilárd jellemet, az igazi szakavatottságot, a tiszta lelkiismeretet és az

¹⁷ MÁTHÉ: 141. p.

¹⁸ Szegedi Híradó (SZH) 1871. 50. sz.

¹⁹ MÁTHÉ: 141–143. pp. Ezt a „harcot” kiválóan jellemezte RUSZOLY JÓZSEF: *Szeged megyétől nagy Szegedig* c. munkájában. Szeged, Móra F. Múzeum, 1987.; CSML Szeged város közgyűlésének iratai. 1871.; RUSZOLY JÓZSEF: *A szegedi népképviselői közgyűlés 1848–1871*. Szeged, 1984.

²⁰ „Az első folyamodású kir. törvényszékek száma egyelőre 102-ben, a járásbírószékek pedig 360-ban állapítatik meg.” 1871: XXXII. tc. 1. §.

²¹ MNL CSML IV.B. 1105.b, Szeged város törvényhatósági bizottságának iratai, közgyűlési iratok, 1871.; HOMOKI-NAGY (szerk): *A Szegedi Törvényszék története I.*

²² MÁTHÉ GÁBOR: *Az „igazságügyi átrendezés” – reorganizáció – epuráció a fúzió idején ...* In: 65 Studia in honorem István Stipta, KGRE ALK Budapest, 2017. 259–267. pp.

ernyedetlen szorgalmat, a gyors és igazságos törvénykezés e tényezőit, eddigi bíráinknál csak elvétve észleltük; az új szervezés csak e szomorú állapot romjain ülheti diadalát.” A cikk írója nem dicsérte a korabeli bíróságok működését. Jól érzékeltette mindazt a társadalmi elvárást a bírókkal szemben, amelyet a törvény határozott meg személyi követelményként. Ezek közül a feddhetetlenség, és a kellő szakmai felkészültség voltak a legfontosabbak. Az újságíró véleménye szerint az „igazságszolgáltatás sarkköve és sacramentuma: a bírói függetlenség (a szó legtágasabb értelmében).” Ennek a függetlenségnek egyik lényege, hogy „a bírakat a kormány nevezi ki,” akik ezáltal nem függenek választóik „szeszélyeitől”.²³ A cikk írójának nem voltak egészen pontos információi. A hatalmi ágak szétválasztásának és a bírói függetlenség alkotmányos elvének érvényesítése megkövetelte, hogy a bírakat a törvényben meghatározott feltételek megléte esetén az igazságügyi miniszter előterjesztésére a király nevezze ki, és az ítéleteket a bíróságok a király nevében hozzák. A rendi kor vármegyei bíráit, szolgabíráit, a vármegye közgyűlése választotta, így egy-egy bíró, szolgabíró joggal félthette állását választóinak döntésétől. Ezt szüntette meg az új törvény, mely kinevezéshez – és nem választáshoz – kötötte a bírói szék betöltését. Ugyancsak fontos eleme lett a bírói függetlenség biztosításának, hogy „a kormány lélektanilag jár el, midőn az anyagi függetlenség biztosításában egyszersmind az erkölcsi függetlenség biztosítékát látja.” Annak kimondása, hogy a bíró az államtól kapott fizetésén kívül²⁴ senkitől sem fogadhat el semmilyen juttatást, – „a törvényben meghatározott illetékek és díjakon kívül ingyen tartozik a feleknek igazságot szolgáltatni”[1869:IV.tc.] – lényeges eleme volt a jogbiztonság megteremtésének. A bírakat és az ügyészeket a törvényben meghatározott fizetési osztályokba sorolták, s az osztályonként és fokozatonként megállapított fizetéssel kívánta a bírák – ügyészek anyagi függetlenségét biztosítani. Attól függően, hogy ki, hogyan teljesítette a bíróvá válás feltételeit, ki mennyi időt töltött el bíróként, hogyan végezte hivatását, kerültek egyre magasabb fizetési osztályba. Ez a megoldás adott esetben a jó munka elismerését is jelentette. Később ezt a rendszert egyre többen bírálták, részben mert nem tartották elegendőnek a bírák anyagi megbecsülésére, másrészt a bírósági szervezet reformjait követően a fizetésekben nem jelentkezett az a különbség, ami egy gyakornok és egy ténylegesen kinevezett bíró fizetése között kellett volna lennie.²⁵

A bírói függetlenség alatt ténylegesen azt kellett és azt kell érteni – a szó legtágabb értelmében –, hogy a bíró köteles a törvényeket és az országos szokásjogot betartani, ítéleteket ez alapján kell meghozni, és senki sem befolyásolhatja az ítélet meghozatalában. A bírói függetlenség szorosan összekapcsolódik annak igényével, hogy jól képzett bírakat nevezzen ki az uralkodó, s ennek alapján lehet a bírók felelősségéről beszélni. Nem véletlenül követelték a bírói hatalomról szóló törvény képviselőházi előterjesztését

²³ SZH 1871. szeptember 24.; HOMOKI-NAGY: *A Szegedi Törvényszék története I.*

²⁴ Az első folyamodású bíróságok és ügyészségek személyzetének járandóságait ugyancsak törvényben rögzítették – 1871: XXXIII. tc. 8.§ – ezzel is biztosítva azt az alapelvet, hogy a bírák megállapított fizetését nem lehetett csökkenteni. A törvény rendelkezése szerint fizetési osztályokat állítottak fel, melyet figyelembe kellett venni, ha egy bírót valamely bíróságra kineveztek.

²⁵ GRANDPIERRE EMIL: *Pár szó a bírói szervezet reformjáról.* Erdélyrészi Jogi Közlöny I. évf. 9.sz. Kolozsvár 1908.

követően, hogy a bírák függetlenségét „ugy lefelé, mint fölfelé” is biztosítani kell és a felelősséget valóságosan, ténylegesen lehessen érvényesíteni, ha az szükséges.²⁶

Fentebb említésre került, hogy az osztrák hatóságok a neoabszolutizmus idején megkövetelték a bíraktól, hogy a hatályba léptetett osztrák törvényekből levezgázzanak. De ezen kívül semmilyen feltételt nem szabtak, hogy a vármegyék kit válasszanak meg alispánnak vagy szolgabírónak. A Hétszemélyes Tábla és a Királyi Tábla bírait az uralkodó nevezte ki. A rendi kor viszonyai között nem merült fel annak szükségessége, hogy a bíróvá válás feltételeit meghatározzák. Ezért jelenhettek meg a korabeli bírói testületekről olyan vélemények, mely szerint „az 1872-iki első szervezés alkalmával is számos bírói képesítéssel nem bíró tisztviselőt kelle bíróvá kinevezni.”²⁷ Egy másik vélemény szerint „az új bírói szervezetnek csak akkor leend gyakorlati értéke s fogantatja, ha a bírói kar függetlenné tételét feltételező szellemi és anyagi része [...] sikeresen oldatik meg. A bírói szervezet jó bírakat tételez föl, jó bírák nélkül a legtokéletebb reform-mű értéktelenné válik. A jó bírakat előteremteni kell. Bírakat nevelni lehet ugyan, de csak akkor, ha erre az előfeltételek megvannak. – Tiszta jellem, nemes erkölcs, alapos szakképzettség, a magasabb társadalmi műveltségnek bizonyos foka, de mindenek fölött a *hívás*, ezek ama kellékek, a melyek a bírót önállóvá, s függetlenné, de magát a jogszolgáltatást is biztossá tehetik.”²⁸ Ezért volt döntő jelentősége annak, hogy az 1869:IV. tc. meghatározta a bíróvá válás feltételeit, ezek teljesülését az egyes kinevezett bírák fennmaradt személyi lapjai alapján az utókor is ellenőrizheti. A Szegedi kir. Ítéltábla Elnöki iratai között megőrzött adatok igazolják, milyen feltételek teljesítését rögzítették a bírák személyi anyagai között. Jól példázza ezt *Paraszky Gyula* személyi anyaga, aki 1873. július 11-én Nyíregyházán született, a debreceni református jogakadémián 1895. június 17-én fejezte be tanulmányait. Még ugyanebben az évben, Debrecenben jogtudományi államvizsgát tett. A bírói gyakorlati vizsgát Budapesten 1899 decemberében teljesítette. 1895 augusztusában, a Debreceni kerületi Ítéltábla kerületébe díjtalan joggyakornoki kinevezést kapott, 1898-ban a Debreceni királyi Törvényszék aljegyzőjévé nevezték ki, 1900-ban a Körösbányai királyi Járásbíróság albírója lett. 1921. október 25-én nevezte ki a kormányzó a *Szegedi királyi Járásbíróság elnökének*, „a várakozási idejének megrövidítése mellett 1923. május 1. napjával kezdődő hatállyal a II. fizetési csoport 3. fokozatába besoroztatott.”²⁹ 1933. július 13-i hatállyal lett a *Szegedi királyi Törvényszék elnöke*, „a királyi ítéltáblai bírák részére megállapított III. fizetési csoportba besoroztatott.” 1941-ben a kormányzó által alapított „Nemzetvédelmi Kereszt” viselésére jogosították. 1943. augusztus 31-én – amikor 70. évét betöltötte – nyugdíjazták.³⁰

Szakolczay Lajos 1892-ben díjas joggyakornok lett, majd 1893-ban aljegyzőnek nevezték ki, amely évben a jogtudományi államvizsgát is letette. 1897-ben tette le a gya-

²⁶ Képviselőházi Napló 1869. október 27. Várady Gábor.

²⁷ TÓTH GÁBOR: 9.

²⁸ PODHORÁNYI GYULA: *A bírói szervezet*. Magyar Jogászegyleti Értekezések XXXVI. Franklin – Társulat, Budapest, 1887. 6.

²⁹ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratai VII.1.; HOMOKI-NAGY MÁRIA – MASA GABRIELLA (szerk.) *A Szegedi Törvényszék története II. Szemelvények a Szegedi Törvényszék bírának életéből*. Szeged, 2015.

³⁰ HOMOKI-NAGY MÁRIA – MASA GABRIELLA (szerk.): *A Szegedi törvényszék története II. Szemelvények a Szegedi Törvényszék bírának életéből*. Szeged, 2015.

korlati bírói vizsgát, s azt követően 1898-ban nyert albírói kinevezést.³¹ Sinka Endre a sárospataki jogakadémia elvégzését követően a Debreceni Ítéltáblánál előbb díjtalan joggyakornok, majd 1896-ban segéddíjas joggyakornok lett. 1897-ben már aljegyző.³² Regdon Józsefet 1924. február 24-én a Szegedi Ítéltábla területén ideiglenes minőségű díjas gyakornoknak nevezték ki.³³ Lippai Pált 1926. július 8-án díjas gyakornokká nevezték ki a makói járásbíróság polgári ügyszakán, majd ugyanitt a telekkönyvi ügyszakra helyezték át. 1931-ben járásbíróági jegyző lett, s ugyanebben az évben, február 16-án tette le az egységes ügyvéd-bírói vizsgát. 1933-ban nevezték ki járásbírónak.

A fennmaradt személyi anyagok között időnként még azok a megjegyzések is megtalálhatók, amelyek a bírósági fogalmazóknak a gyakornoki időben teljesített munkájára vonatkoztak. Ezek a minősítések is befolyásolták később egy-egy bíró életútját, annak megfelelően, hogy az állam- és jogtudományi szakvizsgák letételét követően, mely törvényszékre nyertek kinevezést. Sőt néha a fegyelmi vétség gyanúja miatt indult eljárások jegyzőkönyvei is őriztek meg adatokat a bírák képzettségéről, hivatástudatukról.³⁴ A jól képzett és kellő hivatástudattal rendelkező bírótól várható el, hogy „a népből a bírói hatalom iránti bizalom mély gyökeret verjen. [...] A bizalom forrását [...] a társadalmi viszonyokban az képezi, hogy kötelességét mindenki pontosan teljesítse s az, hogy ha nem teljesítené, kötelességének teljesítésére mindenki könnyen szorítható legyen.”³⁵ A társadalomnak a bírói igazságszolgáltatásba vetett bizalmát jól jellemzi a Szegedi kir. Törvényszék elnökének kinevezése körüli vita. Többen szerették volna ezt a pozíciót betölteni, míg végül Marinkics Mihályt, a kalocsai törvényszék helyettes elnökét nevezte ki a király, aki 1872. január 1-én tette le hivatali esküjét a városi székház tanácstermében. Szeged nem örült annak, hogy idegent – nem szegedi illetőségűt – nevezett ki az uralkodó a szegedi törvényszék élére, ahogy a korabeli tudósító fogalmazott: „az közönségünkre némileg fájdalmas benyomást okozott; ami igen természetes, miután lehetetlen nem éreznünk, hogy e mellőztetés [...] szégyenünkre válik.” Egyben azt is hírül adták, hogy a kinevezett elnökről úgy beszéltek, „mint egyikéről a legkitűnőbb bírónak, ki azon felül, mint ember is a legszigorúbb bírálatot kiállja. Ez mindenesetre megnyugtató körülmény, mert elvégre is földolog az, hogy a kinevezés által az igazságszolgáltatás igényei kielégíttessenek.”³⁶ Tegyük hozzá, hogy az „igazságszolgáltatás igényeinek” biztosítása egyben a társadalom részéről megnyilvánuló bizalomnak a megvalósulását is jelentenie kellett. Marinkics Mihály a társadalom részéről megnyilvánuló elvárásra úgy reagált, hogy a „vezetésére bízott igazságszolgáltatás a törvény és közönség igényeinek gyors, pontos és részrehajlatlan eljárás által megfeleljen.”³⁷ Ugyanezt a bizalmat kellett megteremtenie azoknak a bírónak, akiket 1871-ben a járásbíróságokra és a törvényszékekre kineveztek. Szegeden azt sérelmezték, hogy az újonnan kinevezett bírák egy részét nem ismerték. Természetesen nem vonták kétségbe ezen bírák alkalmasságát, de megjegyezték, „most a városi alsóbbrendű tiszt, írnok és egyéb

³¹ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950. 1.sz. doboz

³² MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, A 35.

³³ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, A 35.

³⁴ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 14.doboz.

³⁵ Képviselőházi Napló 1969. október 27. 84. Hoffmann Pál.

³⁶ SZH 1871. 114.sz.

³⁷ SZH 1872. 7.sz.

állomásokért eddig talán soha nem tapasztalt tömegben jönnek a folyamodók.”³⁸ Ebből az újságírói megjegyzésből is érzékelhető, hogy a közigazgatás és a bírói hatalom szétválasztása a gyakorlatban nem volt egyszerű.

A bírói függetlenség biztosításához nem volt elegendő annak kimondása, hogy senki sem befolyásolhatja a bírót az ítélet meghozatalában, de rögzíteni kellett az ún. összeférhetetlenségi szabályokat is. A bírakkal szemben támasztott összeférhetetlenségi elveket a mai napig érvényes és megfontolandó erkölcsi normaként rögzítette a korabeli újságíró: „Mi egy kiválóan politikai és politikázó nemzet vagyunk; azért mi a természetünkénél fogva és politikailag egészen semleges intézkedéseket is pártszempontból szeretjük meg- illetőleg elítélni. Ez nagy hiba, amelytől a bírósági szervezés keresztülvitele alatt különösen kell óvakodnunk, ha az ügynek nem akarunk ártani. Ez ügynél nemzeti, vallási és pártkérdéseknek nincs helyük; mert ez a jog és örök igazság ügye, mely fölöttük áll. Fogadjuk tehát az új törvényszéki elnököket is bizalommal, szívélyességgel és minden utógondolat nélkül; ne kutassuk nemzeti, vallási és politikai meggyőződéseiket, hanem örködjünk inkább afölött, hogy e meggyőződésnek nyoma se legyen az igazságszolgáltatásban.”³⁹

A Szegedi kir. Törvényszék bíraira nem kis feladat hárult. Szeged város közgyűlése még 1870-ben – az új törvényszékek felállítása előtt – bizottságot küldött ki a városi törvényszéken folyó „ügykezelés megvizsgálására.” A bizottságnak arra kellett válaszolnia. „1. vajon a megyei törvényszéki bírák viszonylagosan mennyit dolgoznak? 2. melyik tanácsnok hány pert s.a.t. kapott s azokból mennyit intézett?”⁴⁰ A kiküldött bizottság nemcsak a bírói ellátás alá tartozott ügyeket vizsgálta meg, hanem az 1867. évtől elmaradt, és be nem fejezett ügyeket is. A városi törvényszéken 1870-ben öt bíró dolgozott, úm. Kolb Antal, Szluha Gáspár, Georgievits György, Kutassy Ferenc és Hódy Imre. Kolb Antalnak egy 1867-ről áthúzódott hagyatéki ügye, 1868-ból három peres ügye volt lezáratlan. Szluha Gáspárnak 1867-ből 18 ügye maradt elintézetlen, melyek között végrehajtási, hagyatéki és csőd per is volt. 1869-ből 28 pert nem fejezett be. Georgievics Györgynek 1867-ből maradt két befejezetlen csőd pere, mást mindent feldolgozott. Kutassy Ferencnek 1867-ből maradt befejezetlenül két hagyatéki pere, 1869-ből egy csőd per és két hagyatéki per. Hódy Imrének 1867-ből ugyancsak egy csőd pere maradt befejezetlen, míg 1869-ből 12 per maradt folyamatban. Kolb Antal 1870-ben kapott 1186 ügyet, melyből csak 11 per maradt elintézetlen. Ezzel szemben Szluha Gáspár csak 530 ügyet kapott, s hátralékban maradt 29. Georgievics György 667 új ügyet kapott, hátralékban maradt három csődügy. Kutassy Ferenc kapott 338 ügyet, melyből megmaradt egy hagyatéki ügy és három csődper, s végül Hódy Imre 468 új ügyet kapott és nem tudott befejezni 125-öt. A bírák ugyanakkor telekkönyvi ügyekkel is foglalkoztak, bár Kutassy Ferenc „a telekkönyvi törvény értelmében összes ügyekben mint kizáró és önálló előadó foglalkozik”, a kapott 2287 ügyből mindent elintézett.⁴¹

A kiküldött bizottság nem talált magyarázatot arra, hogy Szluha Gáspárnak és Hódy Imrének miért maradt oly sok hátraléka. Az iratok töredékessége miatt a késő kor kutá-

³⁸ SZH 1871. 156. sz.

³⁹ Szegedi Híradó 1871. szeptember 24.

⁴⁰ MNL CSML Közgyűlési iratok 1870.

⁴¹ MNL CSML Közgyűlési iratok 208/1870.

tója sem tud pontos magyarázatot adni, tekintettel arra, hogy a jegyzőkönyvben nem rögzítették az elintézetlen ügyek tárgyát és azt sem lehet megállapítani, hogy milyen ügyeket kapott az egyik és milyen ügyeket a másik bíró. Az viszont lényeges volt, hogy a polgári államszervezet és ennek keretei között a törvénykezési szervezet kialakításánál igyekeztek arra is figyelni, hogy a jogbiztonság megteremtése érdekében minél rövidebb idő alatt fejeződjenek be az ügyek.

Elgondolkodtató ennek a jelentésnek az ismeretében elolvasni Z. A. által írt cikket, aki a következő kérdésekre próbált választ találni: „Vajjon az egy ítélő-tanács a vizsgálattal már befejezett s jelenleg letárgyalásra váró több százra menő ügyek mellett a még befejezetlenül álló, s több ezerre menő vizsgálatot mikor fogja megejteni, az azokban kiveendő jegyzőkönyveket hitelesíteni s a még újabban fölmerülő eseteket keresztülvezetni?”⁴² Az író valójában a kormány takarékosági intézkedései ellen emelt szót abban a vonatkozásban, hogy ne a bírói statusokon spóroljanak, mert a jogbiztonság ennél sokkal fontosabb. De éppen az 1870-ben készített jelentés bizonyítja, hogy ha jól felkészült bírakat neveznek ki, akkor az ügyeket, az azokban megfogalmazott igényektől függően, kellő időben be lehet fejezni.⁴³

Érdemes egy rövid kitekintést tenni arra is, hogy az első folyamodású bíróságok szervezetének véglegesítése után, miképpen alakult a Szegedi kir. Törvényszék személyzete. A Szegedi Törvényszéken 1882 után a következő bírói és hivatali statusokat létesítettek: az elnök, 18 bíró, 3 albiró, 1 jegyző, 10 aljegyző, 4 joggyakornok, 3 telekkönyvvezető, 1 segéd-telekkönyvvezető, 1 irodaigazgató, 3 irodatiszt, 11 írnok. A szegedi járásbíró két osztállyal, a polgári és a büntető osztállyal működött, ahol egy – egy járásbíró, 8 albiró, 3 aljegyző, 2 joggyakornok, egy-egy kiadó, egy irattáros és 4 írnok dolgozott.⁴⁴

A törvényszék ügyforgalma a századfordulón igen magas volt, ennek ellenére nem sok hátramartott ügyért feleltek a bírák.⁴⁵

1. sz. táblázat

év	érkezett ügy	elintézett ügy	hátralék
1891	52418	52334	293
1899	59658	58032	1626

A Szegedi Törvényszék illetékességébe ekkor hat járásbíró - a battonyai, a csongrádi, a hódmezővásárhelyi, a makói, a szegedi és a szentesi – tartozott. A Szegedi kir. Törvényszék, mint az ítélőtábla székhelyén működő bíróság hatáskörrel bírt a sajtóperek megítélésében, mely hatásköre a gyulai törvényszék illetékességi területére is kiterjedt, és bizonyos politikai perekben is eljárhatott.

⁴² SZH 187228.sz.

⁴³ SZH 1872. 32. sz. A büntetőügyek befejezetlensége többször adott alkalmat az újságíróknak arra, hogy a törvényszékek jól – rosszul értelmezett működéséről értekezzenek.

⁴⁴ KUBINYI ZSIGMOND: *Szeged új kora. A város újabb története és leírása (1879-1899)*. Szeged, Szeged Szab. Kir. Város Közönsége, 1901. 552–558. pp.

⁴⁵ KUBINYI : 552-558. pp.

Ha a bírósági szervezet kialakításánál egyik szempont feltétlenül az volt, hogy az ügyeket lehetőleg gyorsan elintézzék, ezért kellő számú bíró kinevezésére kerüljön sor. Ez a bírói felelősség kérdésének szabályozásánál is előtérbe került, hiszen az ügyekkel agyonterhelt bíró, akinek megfelelő módon fel kellett készülnie egy-egy tárgyalásra, ugyanakkor arra is figyelnie kellett, hogy ne legyen magas az elintézetlen, pontosabban befejezetlen ügyek száma, követhetett el olyan hibát, amiért vagy az ügyfél vagy éppen a törvényszék elnöke fegyelmi eljárást kezdeményezhetett. Erre jó példa Sch. F. törvényszéki bíró ügye, aki ellen 1897-ben indult fegyelmi tárgyalás. Az eljárást az 1871:VIII.tc. 39.§-a alapján indították meg, mert egy halált okozó súlyos testi sértés büntetével vádolt B.I elleni bűnügy végtárgyalásán déli 12 órakor az elnök engedélye nélkül a tárgyalótermet elhagyta. Másrészt dehonesztáló megjegyzésekkel illetve kollégáját és a törvényszék elnökét. Anélkül, hogy ezt a fegyelmi ügyet a maga teljes egészében most elemeznénk, a bírák leterheltségére vonatkozóan érdemes az ügy egyes fennmaradt mellékleteit megvizsgálni. Az érintett bíró a fegyelmi eljárás során azzal védekezett, hogy a végtárgyaláson rosszul érezte magát, már a tárgyalás előtt jelezte a tárgyalást vezető bírónak, hogy délben legyen szíves szünetet elrendelni. A tárgyalási jegyzőkönyv tanúsága szerint kollégái megerősítették ezt az állítását igazolva, hogy Sch.F. minden esetben, amikor ő volt a bírói testület elnöke, délben szünetet tartott, ezt a „szokását” jól ismerték. Ezen kívül a bíró arra is hivatkozott, hogy oly sok ügyet szignáltak rá, hogy ezek kellő időben való elvégzése miatt, már nem tudott pihenni, pedig reggel korán benn volt a törvényszéken és késő délutánig dolgozott.⁴⁶ A bírának hivatnia kellett kimutatást készíteniük tevékenységükről. A fegyelmi eljárás iratai között ezeknek a kimutatásoknak egy része fennmaradt, érdemes ezt elemezni. Sch. F. törvényszéki bíró 1896. januárjában a következő jelentést tette. 1895. decemberéből maradt 29 bűnügyi beadvány és 169 bűn- és sajtóper. 1896. januárjában érkezett 204 bűnügyi beadvány és 47 bűn- és sajtóper. Ez összesen 239 beadványt és 216 bűn- és sajtópert jelentett. A bűnügyi beadványokból 1896. januárjában elintézett és befejezett 151-et, a perekből 35-öt, így a hónap végére maradt 82 beadvány és 181 befejezetlen per. A kimutatás azt is tartalmazza, hogy az érintett hónapban 23 végtárgyaláson volt előadó bíró és 10 esetben szavazó bíró, valamint 17 ítéletet szerkesztett.⁴⁷ Természetesen nagyon nehéz megállapítani több mint száz év távlatában, töredékes iratanyag mellett, hogy egy adott törvényszéki bíró esetében a 151 befejezett és 181 befejezetlen ügy miként került megítélésre, de ha valaki egy hónapban 23 végtárgyaláson volt előadó bíró és 17 végítéletet szerkesztett, akkor nem mondható az, hogy elhanyagolta volna bírói hivatással összefüggő tevékenységét. Ugyanebben az ügyben a fegyelmi bíróság elnöke bekérte a törvényszék valamennyi büntetőügyszakba beosztott bírájának az 1896. évre vonatkozó tevékenységét.⁴⁸

⁴⁶ MNL CSML Szegedi Ítéletábrla Elnöki iratok VII.1. Sch.F. jegyzőkönyv.

⁴⁷ MNL CSML Szegedi Ítéletábrla Elnöki iratok VII.1. Sch.F. jegyzőkönyv kimutatás.

⁴⁸ MNL CSML Szegedi Ítéletábrla Elnöki iratok VII.1. Sch.F. iratai.

2. sz. táblázat

	1895-ről maradt	1896-ban érkezett	más tárgyalásról átvett	az eljárást megszüntették	felmentő ítélettel zárult	marasztaló ítélettel zárult	maradt
Sch.F	174	505	92	286	32	100	169
Cz. I.	-	258	32	110	6	23	87
M.L.	112	450	44	301	55	87	75
P.E.	102	509	83	255	41	97	135
F.Z.	27	352	53	174	19	70	63

(A táblázatot a szerző szerkesztette.)

Ebből a táblázatból ismét csak azt a következtetést lehet levonni, hogy bár a fegyelmi eljárás alá vont bírónak maradt a legtöbb befejezetlen ügye, de ő is kapta a legtöbbet. Természetesen mindebből nem következhet az, hogy egy tárgyalásról a bírói tanács egy tagja kivonul. Joggal tette meg a fegyelmi tanács elnöke azt a megállapítást, hogy ez a magatartás az egész bírói testület tekintélyét csorbította. „A bírótól ha nem érzi magát testi vagy szellemi erőinek teljes birtokában, nem lehet szolgálatot követelni, ezért a fegyelmi vétség elemeit nem lehet felismerni [...] de! [...] anélkül távozott, hogy annak okát adta volna a törvényszék és az elnöklő bíró irányában nemcsak tiszteletlenséget tanúsított, hanem a végtárgyaláson jelen volt felek és tanúk előtt, azoknak tekintélyét is veszélyeztette: eme cselekményében az 1871:VIII.tc. 28.§-ban meghatározott *csekélyebb rendetlenség* esete látszik fennforogni.”⁴⁹

De nem volt véletlen, hogy a bíróságok megszervezésének idején és a későbbiekben is gyakran tették fel – nemcsak újságírók – a kérdést, hogy a jogbiztonság érdekében nem kellene-e több bírói statust létesíteni. Nemcsak a törvényszékek, de a járásbíróságok bírái is túlterheltek voltak, azaz igen nagy ügyforgalmat kellett lebonyolítaniuk. Ez a helyzet a szegedi járásbírószágot is jellemezte, ezért gyakran támadták működése során. A lakossági panaszoknak a szegedi napilap is helyt adott, ahol megírták, hogy a járásbírószág egyik - másik bírása hat-hét hónapos terminusokkal dolgozik. Elsősorban a munkaügyi pereknek és a hagyatéki eljárásoknak a lassúságát bírálták.⁵⁰ Az újságíró tudósítása szerint a munkaügyi pereket csak egy bíró tárgyalta, akinek ezen kívül adminisztratív ügyek, lakásfelmondási perek és panaszfelvétel is a hatáskörébe tartozott. A lakossági panaszok hatására a bírák túlterheltségének kérdése 1928-ban már a közigazgatási bizottság októberi ülésén is napirendre került, ahol Csert Gyula ügyész jelentésében előadta, hogy ténylegesen nagy a munkatorlódás a járásbírószágon, különösen a telekkönyvi hivatalban. Ennek okát a személyi állományban, pontosabban a kevés bírákban

⁴⁹ MNL CSML Szegedi Ítéletábrla Elnöki iratok VII.1. 14. doboz 1896.

⁵⁰ Délmagyarország 1928. augusztus 18.

vélte felfedezni. A közigazgatási bizottság felhatalmazta Aigner Károly főispánt, hogy kezdeményezze az igazságügyi miniszternél a járásbíróság létszámának növelését.⁵¹

A túlterheltségre gyakran maguk a bírák is hivatkoztak egy-egy ellenőrzés, vagy minősítésük alkalmával. Ezt tette Sinka Endre is, mint gyulai törvényszéki tanácselnök: „túl vagyok terhelve, az 1927. évi december holnapban 27-28-29-30-án állandóan tárgyaltam, ezen négy napra 30 ügyem volt kitűzve...”⁵² A nem elegendő járásbírószági személyzet eredményezte azt a helyzetet, hogy a hódmezővásárhelyi járásbíróság elnöke 1925-ben, mivel polgári ügyszakban nem volt jegyzőkönyvvezető, olyan személyt alkalmazott jegyzőkönyvvezetőnek, aki a jegyzőkönyvvezetői esküt ugyan letette, de nem tartozott a bíróság körébe. Ez olyan hivatali szabályszegés volt, amely megalapozhatta a fegyelmi eljárás megindítását. A szegedi törvényszék elnöke előbb kivizsgálást kezdeményezett az ügyben.⁵³ A tények rögzítését követően nem indítottak fegyelmi eljárást a járásbíróság elnökével szemben.

A bíróságok belső szervezeti egységeinek kialakítása, működésének ismerete fontos lenne, azonban a rendelkezésre álló levéltári forrásanyag az egyes bíróságok vonatkozásában rendkívül eltérő. Az eljáró bírói tanácsokról is keveset tudunk, mert a peranyagok jelentős része nem maradt fenn. Önmagában az ítéletek csak a bírói tanácsok összetételét őrizték meg. Gyakran a korabeli sajtókban ismertetett esetekből lehet következtetni arra, hogy egy-egy ügyet hány napig tárgyaltak. Ez is azonban az adott közösséget érintő, érdeklő jelentősebb büntetőügyekre igaz.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a bíróságok ügyviteléről, melyet elsősorban az 1891. augusztus 19-én 4291. sz. a. kelt IME. rendelet szabályozott töredékes adatok állnak rendelkezésünkre.⁵⁴ Az ügyviteli szabályok alapján minden kinevezett bírónak kötelessége volt ún. személyi táblázatot kitölteni. Ezenkívül az egyes bírákról személyi adatlapot vezettek, amelyekben az adott bíró előmenetelét, életének egy-egy fontosabb eseményét, fizetési fokozatba való besorolását, kitüntetéseit rögzítették. Ha összeférhetlenség esete állt fenn, az is kiolvasható a személyi anyagból, illetve ha a bíró ellen panasz érkezett, az ügyben végzett eljárás, a panasz kivizsgálására tett elnöki intézkedések, sőt az esetleges fegyelmi eljárás iratanyaga is itt található meg. Első olvasatra szinte mindent tudni lehetne egy-egy bíróról, a források azonban mást mondanak. Az adatok korlátozott voltát az adja, hogy nem minden bíró személyi anyaga maradt fenn. Ilyen esetben csak másodlagos forrásokból lehet „összezsípegetni” adatokat. Másrészt a meglévő források sem túl beszédesek. Ha egy bíró kiválóan végezte munkáját, akkor az egyrészt látszik az előmenetelére vonatkozó adatokból, hiszen járásbíróból, törvényszék bírójá, elnöke, királyi ítélőtáblai bíró vagy éppen a királyi Kúria bírójá lett valaki. Ugyanakkor, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az 1869:IV. tc. rendelkezése szerint a kinevezett bírót csak saját kérésére lehetett elmozdítani és más törvényszékre bírónak kinevezni. Gyakran előfordult, hogy egy - egy törvényszék bírójá nem kívánt máshova menni, így személyi anyagában igen kevés forrásra bukkanunk. „A törvényesen kinevezett bíró, a törvényben meghatározott eseteken és módon kívül hivatalából el nem moz-

⁵¹ Délmagyarország 1928. október 20.

⁵² MNL CSML Szegedi Ítélőtábla Elnöki iratok 1. sz. doboz, V. A 35. Sinka Endre.

⁵³ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, 9. sz. doboz Pa-Pu, 1925. EL.XXII S.I./3.

⁵⁴ MARSCHALKÓ JÁNOS: *Bírói ügyviteli szabályok* Az ügyviteli szabályokat korábban az 1874. évi október 15-én 3436. sz. alatt, és az 1881. évi november hó 1-én 3274. sz. alatt kelt rendeletek állapították meg.

dítható. A bírót a törvényben meghatározott eseteken kívül csak saját akaratával lehet székhelyéről más bírósághoz vagy más hivatalba áttenni vagy előléptetni.” [1869:IV. tc. 15-16.§§] Ugyanakkor az adott közösségben igen nagy megbecsülésnek örvendett.

A bírói hatalomról szóló törvény először rendelkezett Magyarországon a bírói kinevezés szakmai feltételeiről. A jogi tanulmányokat lezáró abszolutórium megszerzését követően államtudományi és jogtudományi szakvizsgát kellett letenni, amelyet legalább három évi szakmai gyakorlat követett, amit valamely bíróságon kellett teljesíteni. A személyi adatlapok tanúsága szerint gyakran, mint díjtalan gyakornok kezdte valaki a szakmai-gyakorlati ismeretek megszerzését, majd ún. díjas gyakornok lehetett, míg végül jegyzőként nyert kinevezést.

A bírói függetlenséget több feltétel biztosításával kívánták a korabeli törvényhozók megvalósítani. E feltételek közé tartozott, hogy a bírák az állami költségvetésben rögzített keretek között, az állampénztárból kapták fizetésüket. Külön jogszabály rendelkezett a fizetési osztályokról. A kinevezési határozatokban meg kellett jelölni azt a fizetési osztályt, amely alapján a bíró fizetését megállapították. Ez egyrészt függött a betöltött bírói statustól, hogy valakit járásbírónak, törvényszék bírójának, tanácselnöknek vagy ítélőtáblai bírónak neveztek-e ki, s az eltöltött évek számától. S ahogy fentebb már említettem, a megbecsülés egyik jele volt, hogy változatlan beosztás mellett magasabb fizetési osztályba soroltak át valakit. Néhány fennmaradt személyi adatlap alapján jól lehet szemléltetni a bírák fizetésének alakulását. Lehoczky Károly, mint királyi ítélőtáblai bíró 1929-ben a II. fizetési csoport 2. fokozatába tartozó bíró havi 581 pengő fizetést kapott. 1933-ban a II. fizetési csoport 3. fokozatába lépett és havi 651 pengőt keresett. 1941-ben lépett át a II. fizetési csoport 4. fokozatába, amikor havi 1001 pengő volt a fizetése.⁵⁵ Hasonlóképpen követhető nyomon Balogh Győző szegedi járásbíró előmenetele, akit 1941-ben a kitűnően letett egységes ügyvéd-bírói vizsgát követően bírósági titkárnak neveztek ki és a VIII. fizetési csoport 3. fokozatába soroltak 269 pengő havi fizetés mellett.⁵⁶

A bírák kötelesek voltak a bíróságok székhelyén lakni, ezért fizetésük mellett negyedévente lakáspénzt is utaltak ki részükre. Gyermek születése esetén családi pótlékra voltak jogosultak. Az I. világháborút követően a hadviselt állami tisztviselők részére átmeneti személyi pótlékot, ún. hadipótlék fizetését is engedélyezték. Lehoczky Károlyt 1913-ban a szegedi járásbíróvá albirónak nevezték ki, ahonnan 1914. július 30-án hadbavonult. Galiciában 1914. október 22-én orosz hadifogságba esett, és csak 1920. november végén Vlagyivosztokból hajón 42 napi tengeri út után ért vissza Szegedre.⁵⁷ A hadifogolytáborból történő elbocsátása alapján igazolta, hogy hat évet töltött hadifogságban, s erre tekintettel 90000 korona hadipótlékot kapott. Ugyancsak *Lehoczky Károly* személyi anyaga között maradt fenn az általa írt kérelem, amelynek tárgya: családi pótlékért való folyamodás. Lehoczky 1909. augusztus 5-én kötött házasságot Szrogh Katalinnal, házasságából három gyermek született. Kérelmét 1925-ben terjesztette elő. „Feleségem után az elmúlt években kedvezményes ellátást nem élveztem, mert feleségem, mint állami polgári leányiskolai tanár a saját személye után élvezte a természetbeni kedvezményes ellátást. Amikor a családi pótlékra való igény jogosultság bejelentésé-

⁵⁵ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, 1.sz. doboz A-B.

⁵⁶ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, 1.sz. doboz A-B.

⁵⁷ *A Felvidék történelme. Selmechányaiak emlékkönyve*. Budapest, Selmechányaiak Egyesülete. 159. p.

re felhívtam, abból a tévedésből kiindulva, hogy miután feleségem kedvezményes természetbeni ellátás a férj állása révén nem járt, tehát a férj utáni családi pótlékot sem élvezhet, feleségemet nem jelentettem be. Miután [...] arról győződtem meg, hogy a törvényes házasságban együttélő feleségem után a családi pótlék a törvény értelmében jár, kérem, azt [...] folyósítani.”⁵⁸

Szakolczy László személyi adatlapján is hasonló adatokat találunk: fizetését 1500 koronában állapították meg, háborús segélyként 4800 koronát folyósítottak számára, drágasági segélyként 850 koronát, képesítési pótlékként 1800 koronát és „lakpénzként” 1850 koronát kapott. Házasságából négy gyermek született, akik után egyenként évi 800 koronát állapítottak meg a gyerekek 24. éves koráig, családi pótlékként 4000 koronát folyósítottak számára.

A családi pótlék csak tényleges házassági együttélés idejére járt a bírának. A házassági életközösség megszűnését a bírák kötelesek voltak felettes hatóságuknak jelenteni. Ennek elmulasztása fegyelmi felelősséget vont maga után. Ez történt B. K. járásbíró esetében, aki 1932. decemberében megszakította házassági életközösségét feleségével és 1933. november végéig ténylegesen különéltek, amely tényről nem értesítette az illetékes törvényszék elnökét, sőt az 1933. január 1- és november 30. között esedékes családi pótlékot is felvette. E magatartása miatt írásbeli figyelmeztetést kapott függetlenül attól, hogy az illetéktelenül felvett összeget az államkincstárba visszafizette.⁵⁹

Ezek a konkrét adatok bizonyítják, hogy az állam igyekezett ténylegesen biztosítani a bírák számára azt az anyagi függetlenséget, amely a bírói hatáskör gyakorlásához elengedhetetlenül szükséges volt.

A bírói függetlenség elvének érvényesítését jelentette az a törvényi rendelkezés, amely kimondta, hogy a törvényesen kinevezett bírót – a törvényben meghatározott eseteken kívül – hivatalából nem lehetett elmozdítani, és csak saját akaratából lehetett székhelyéről más bírósághoz, hivatalhoz áthelyezni, illetve előléptetni. Néhány személyi anyag részletesen rögzítette az áthelyezéseket, és az előléptetéseket. Más személyi adatlapok ugyanakkor szinte semmilyen információt nem adnak az utókor számára. A kinevezett bírákat rendszeres időközönként, valamint az áthelyezések és az előléptetések alkalmával a hivatali felettesnek minősítenie kellett. A Szegedi királyi Ítéltábla elnöke Láng-Miticzky Ernő 1930-ban azzal a kérelemmel fordult az igazságügyi miniszterhez – mivel az elnöki titkári állás évek óta betöltetlen volt –, hogy dr. Rácz Andort a szegedi kir. törvényszék bíróját nevezze ki, akinek „előnyös egyéni tulajdonságai, képessége és előzőeken modora felől közvetlen meggyőződést szereztem.”⁶⁰ Ez az áthelyezés ugyanakkor azt jelentette, hogy a szegedi törvényszéknél megüresedett egy ítélőbírói állás. Az ítélőtábla elnökének joga volt arra, hogy bizonyos esetekben pályázat kiírása nélkül tegyen javaslatot egy-egy bírói szék betöltésére. Ez történt Lang Ádám esetében, aki a szegedi ítélőtáblán „tanácsjegyzői szolgálatra berendelt bírósági titkár” volt 1930-ban. Az ítélőtábla elnöke „közzolgálati célból felette sürgős esetre” hivatkozva kezdeményezte Lang Ádám törvényszéki bíróvá való kinevezését. Az előterjesztés megfogalmazása szerint „Lang Ádám képességei, munkabírása és egyéni kvalitásai

⁵⁸ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, 1.sz. doboz A-B.

⁵⁹ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 1936/E.i. V.D. 9/6.sz.

⁶⁰ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, 1.sz.doboz, 1930. EL.X.D.90.

felől közvetlen meggyőződést szereztem, az ítéldbírói állásra őt minden tekintetben alkalmasnak találom, s kiemelem, hogy már 43 éves, minősítése I.K.K.K.I.I.”⁶¹ (Ez a minősítés a korabeli szabályok szerint a jogismeretre, felfogásra, ítélőképességre, szorgalomra, magatartásra, és a felekkel való bánásmódra vonatkozott.)

Az elnöki előterjesztés az 1920-as években kialakult sajátos gyakorlatra is utal, amikor felhívta az illetékesek figyelmét arra, hogy „a szegedi ítélőtábla területén több ügyvéd neveztetvén ki ítélőbíróvá, kívánatos, hogy most már a fogalmazó személyzet érdemes tagjai részesüljenek kinevezésben.”⁶² (Ez a bejegyzés arra is bizonyíték, hogy az I. világháború után elcsatolt magyar területekről bírák és ügyvédek jöttek át, akiket járásbíróságokra, törvényszékekre neveztek ki. Ezzel viszont a gyakornokok, jegyzők előléptetése nem következhetett bebírói status hiánya miatt.) Hasonló áthelyezésekről szerezhetünk tudomást, amikor egy-egy járásbíróság elnöki állása üresedett meg, s gondoskodni kellett az „utánpótlásról”. Ez történt 1931-ben, amikor a csongrádi kir. járásbíróság elnöke meghalt, a felszaporodó ügyek, a gyors intézkedést tett szükségessé.

Hasonló gyors intézkedést kívánt az ítélőtábla elnökétől az a helyzet, amelyet az orosházi kir. járásbíróság elnöke vázolt 1934-ben: az egyik járásbíró beteg lett, az orosházi bíróság ügyforgalma nem csökkent, az elnök hetente négy nap tárgyalt polgári pereket, egy nap kérelmeket vett fel és intézte a központi ügyeket. Nem tudott a telekkönyvi ügyekkel foglalkozni. Az egyik járásbíró ugyancsak a polgári ügyszakban három nap tárgyalt polgári ügyeket, egy nap végrehajtási, hagyatéki és holtánnyilváníti ügyeket. A másik járásbíró büntető ügyszakban tárgyalt folyamatosan. Erre a helyzetre tekintettel jelezte a járásbíróság elnöke, „ha nem oldódik meg az ügy, a joggyakorlat bírói közreműködés nélkül fog telekkönyvi ügyekben tárgyalásokat tartani [...] amely nem megnyugtató, de azonkívül törvényellenes is.” Erre a helyzetre tekintettel Lippai Pál szegedi járásbíró 1934. december 31-ig kirendelték Orosházára, mely kirendelést meghosszabbították 1935. november 21-ig.⁶³ Az 1936-ban orosházi járásbírónak kinevezett Lippai Pált saját kérésére később a palánkai járásbíróságra helyezték át, ahol 1941-ben járásbíróság elnöki címet kapott.

A bírói függetlenség elvének érvényesítését volt hivatva biztosítani az összeférhetlenség elvének érvényesítése is. Az 1869. évi IV. törvény taxatív felsorolását adta azoknak a foglalkozásoknak, amelyeket összeegyeztethetetlennek tartott a bírói tevékenységgel. A kinevezett bíró nem lehetett országgyűlési képviselő, ügyvéd, jegyző, tanár, tanító, kereskedő, törvényhatósági tisztviselő, politikai folyóirat tulajdonosa, kiadója, szerkesztője. Nem lehetett törvényhatósági vagy községi képviselőtestület tagja. Nem lehetett semmilyen politikai pártnak, munkásegyletnek, szakszervezetnek tagja. Nem folytathatott kereskedelmi, ipari tevékenységet.⁶⁴ A törvény által meghatározott esetekben a bíró gyámságot vagy gondnokságot viselhetett.

Lehoczky Károly személyi anyagában található az a jelentés, amely arról szólt, hogy 1921-ben Szeged árvaszéke őt Cserei Emil, Klementina és Éva kiskorú gyermekek számára gyámként rendelte. A bíró 1934-ben lemondott a gyámi tisztség viseléséről,

⁶¹ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, 1930. EL.X.D. 90. Lang Ádám minősítés; HOMOKI-NAGY – MASA: *A Szegedi Törvényszék története II.*

⁶² HOMOKI-NAGY – MASA: *A Szegedi Törvényszék Története II.*

⁶³ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok V.A. 11.

⁶⁴ MÁTHÉ: 43. p.

mert „a gyámi tiszt viselése a kiskorúak belföldi és külföldi vagyonának kezelése oly sok gonddal és bajjal járt, hogy immár hivatali teendőin nyugodt végzésére zavarólag hatott.” A bírói függetlenség lényegét a következőkben foglalta össze: „az ítélőbíró esküjéhez hűen kell, hogy minden idejét, minden tevékenységét bírói hivatásának teljesítésére fordítsa. A bírói hivatás gyakorlása higgadtságot, nyugodtságot s lelki egyensúlyozottságot követel meg. Minden olyan zavaró körülményt, mely a bírói tiszt nyugodt gyakorlását akadályozza, a bíró kiküszöbölni, s megszüntetni tartozik, de megszüntetni tartozik minden olyan körülményt is, mely őt akár hatóságokkal, akár magán-személyekkel valamely függő helyzetbe hozza és bírói függetlenségét bármely tekintetben veszélyezteti.”⁶⁵

Az összeférhetlenség egy másik okát bizonyítja Bölcsházy Zoltán esete, akinek 1933. júniusában azért kellett a szegedi törvényszék bírójaként áthelyezését kérnie a gyulai törvényszékre, mert felesége annak a Paraszkay Györgynek a leánya volt, akit ebben az évben a szegedi törvényszék elnökévé neveztek ki. Ez az „együttalkalmazás” kizáró oknak minősült. Amikor 1937-ben a csongrádi járásbíróság elnöki tisztje megürült, az ítélőtábla elnöke, ugyenezen kizáró ok miatt nem javasolhatta Bölcsházy Zoltánt a csongrádi járásbíróság elnökének. Helyette kezdeményezte, hogy a gyomai járásbíróság elnöki tisztjét kapja meg, mert ez magasabb fizetési osztályba való besorolását eredményezte.⁶⁶

Rokonsági ok miatt keletkezett összeférhetlenség Regdon József és Regdon Sándor esetében. Regdon József 1899-ben született Szegeden, a jogtudományi szigorlatát 1925-ben, míg az egységes ügyvéd-bírói vizsgát 1931-ben tette le. A gyulai járásbíróságon, mint bírósági jegyző dolgozott, amikor 1935-ben Regdon Sándort a gyulai kir. járásbírósághoz járásbírónak nevezték ki. Ezért Regdon Józsefet visszarendelték a gyulai királyi törvényszékhez.⁶⁷

A bíróságok ügyviteli szabályzata meghatározta a kinevezett bírák jogait és kötelezettségeit, s rendelkezett a bíróságok „főnökeinek” ügyviteli kötelezettségeiről is. Ezek közé tartozott, hogy a törvényszék elnökének rendszeres időközönként ellenőriznie kellett a felügyelete alá tartozó járásbíróságok működését. Át kellett tekintenie az ügyforgalmat, a be nem fejezett ügyeket (hátralékok), az egyes bírák munkáját, és lehetőség szerint intézkednie kellett az adott járásbíróság működéséhez szükséges dologi feltételek meglétéről, illetve a technikai háttér biztosításáról. E feladatok elvégzéséről néha egy – egy kis hírben a korabeli napilapok is beszámoltak. Ezt tette például a Battonya és környéke lap, amikor megírta, hogy „Hamza Géza a királyi törvényszék elnöke majdnem egy hétig vizsgálta a battonyai királyi járásbíróságot.”⁶⁸ A korabeli sajtók tudósításaiból ismerhető meg az egyes törvényszékek bírói tanácsainak összetétele, amelyeket az adott évre a törvényszék elnöke határozott meg. Ezt tették Szegeden a Délmagyarország kora-

⁶⁵ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla Elnöki iratok VII. 1. 1891–1950, Lehoczky Károly 1936. szeptember 11.; HOMOKI-NAGY – MASA: *A Szegedi Törvényszék története II.*

⁶⁶ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla Elnöki iratok VII. 1. 1891–1950. 5. sz. doboz 1937. EL.V. Ks. 19.sz.; *A Szegedi Törvényszék története II.*

⁶⁷ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla Elnöki iratok, VII. 1. 1891–1950. 1. sz. doboz Regdon József személyi anyaga; *A Szegedi Törvényszék története II.*

⁶⁸ Battonya és környéke 1902. június 8. I. évf. 11. sz.

beli tudósítói, amikor többek között 1917-ben⁶⁹ vagy 1939-ben tájékoztatták a közvéleményt „a szegedi törvényszék tanács- és ügybeosztásáról.”⁷⁰

A korabeli napilapok szívesen tudósítottak egy-egy érdekesebbnek tartott büntetőügyről vagy sajtóperről is. A Szentesi lap 1894-ben megjelent 51. számában a „Tasnádi-féle sajtóper” tárgyalását közölte, amellyel összefüggésben a perre okot adó, becsületsértéssel vádolt cikk szerzőjétől a következő cikk olvasható. „Már a Csató-féle sajtóper alkalmából megírtam, hogy a szegedi kir. törvényszék nem úgy bánt velem, amint elfogulatlan bíróság szokott bánni az ítélőszéke elé állított vádlottal, hanem úgy, amint politikusok szoktak bánni a politikai ellenféllel, akit könyörtelenül, kegyetlenül sujtanak, midőn a véletlen alkalmat szolgáltat rá. Megírtam akkor, hogy az elnök eljárása mindennek, csak pártatlannak nem nevezhető s egész magatartása oda tendált, hogy elítéltesse.”⁷¹ A véleménynyilvánítás szabadsága megengedi, hogy egy sajtóperben elmarasztalt ne dicsérje az őt elmarasztaló esküdtbíróságot. De éppen ilyen megnyilvánulások is figyelmeztették a bírakat, hogy magatartásukkal a társadalom megbecsülését, de sajnos kétkedését is kiválthatják. Egy időben jóval később keletkezett fegyelmi ügy ugyancsak arra hívta fel a figyelmet, hogy egy-egy bírónak kellően óvatosnak kell, kellett lennie, mikor és hogyan nyilatkozik a sajtónak. 1941-ben a Szegedi Új Nemzedék c. lapban az a hír jelent meg, hogy a „törvényszéki bíró úgy nyilatkozott, hogy az 1940:XXXVII. tc. alapján a kir. törvényszék II.sz. büntetőtanácsa nem nyilvános tárgyaláson foglalkozni fog 10 üggyel [...] amelyben kimondjuk majd a büntetlenséget.”⁷² Az olvasókban ez a hír azt a téves képzetet alakíthatta ki, hogy a tanács elnöke, tárgyalás nélkül, előre eldöntötte, hogy a konkrét ügyekben büntetlenségre hivatkozva, felmentő ítéleteket fognak hozni. A Szegedi Törvényszék akkori elnöke *Curry Richárd* az újságcikk megjelenését követve azonnal kezdeményezte a nyilatkozó bíró ellen a fegyelmi eljárás lefolytatását, tekintettel arra, hogy „az utóbbi időben gyakran jelennek meg a helybeli lapokban, főként a Szegedi Új Nemzedékben a bírósággal kapcsolatban a valóságnak meg nem felelő közlemények.”⁷³ A cikkben említett törvény a büntető ítéletekhez fűzött hátrányos jogkövetkezmények korlátozásáról illetve megszüntetéséről rendelkezett a törvényben fennálló feltételek esetén. A nyilatkozó bíró elismerte, hogy két újságíró kereste fel és a törvény rendelkezéseiről kérdezték, melynek során megemlítette, hogy tíz üggyel foglalkozni fognak. Azt viszont tagadta, hogy olyan kijelentést tett volna, hogy „kimondjuk majd a büntetlenséget.” A fegyelmi eljárást ez esetben megszüntették, hiszen a bíró nem követett el még csak kisebb rendetlenséget sem. Mindenesetre e példák is mutatják, hogy bár egyik oldalról a sajtó a tények közlésével jó szolgálatot tehet az igazságszolgáltatásnak, más oldalról épp az ellenkező hatást válthatja ki.

A királyi ítélőtábla elnökének volt az elsődleges feladata, hogy az egyes törvényszékeken biztosított bírói állások be legyenek töltve, s az érkezett ügyeket megfelelő idő-

⁶⁹ Délmagyarország 1917. január 11. „A szegedi törvényszék idejű ügybeosztásának tervezete már elkészült. Dr. Nagy Aladár törvényszéki elnök a múlt évi december 30-án tette közzé az erről szóló hirdetményt, amely azonban nyomdatechnikai okok miatt csak szerdán jelent meg.”

⁷⁰ Délmagyarország XV. évf. 3.sz. 1939. január 4. „Elsőfokú polgári tanács. Elnök: Paraszka Gyula törvényszéki elnök. Helyettes elnök: Novák Ernő dr. tanácselnök. Bírák: Tömör József és Láng Ádám dr.”

⁷¹ Szentesi Lap 1894. XXIV. évf. 51.sz. május 4. kedd „Tanulságok”

⁷² Szegedi Új Nemzedék 1941. július 11. XXIII. évf. 156.sz.

⁷³ MNL CSML Szegedi Itélőtábla Elnöki Iratok VII.1. 1941.

ben tárgyalják a bírák. *Hubay László* személyi anyaga is megőrizte az áthelyezésének okát. Hamza Géza, az ítélőtábla elnöke felterjesztéssel élt, amelyben rögzítette, hogy a szegedi királyi ítélőtáblánál alkalmazott Szent-Tamási Miklós királyi ítélőtáblai bíró ideiglenes nyugdíjba helyezését kérte. Ezzel megüresedett egy ítélőtáblai bírói állás büntető ügyszakban. Ugyanebben az időben meghalt Salánky József kúriai bírói címmel felruházott királyi ítélőtáblai bíró is büntető ügyszakban volt beosztva. Ezzel a büntető ügyszakban egyszerre két bírói állás üresedett meg. Hamza véleménye szerint Hubay László, aki a szegedi királyi ügyészség alelnöke volt, „elméletileg kiválóan képzett, mint királyi ügyész a büntető ügyszakban nagy gyakorlattal és jártassággal bír, szorgalma kimagasló, magatartása pedig a bírótól megkívánt kellékeknek mindenben megfelel.”⁷⁴ Az előterjesztés alapján a kormányzó 1926. december 27-én Hubay Lászlót ítélőtáblai bírónak nevezte ki. Hubayt 1933-ban a tanácsvezetés jogával ruházták fel, majd Láng-Miticzky Ernő ítélőtáblai elnök 1935-ben a következő jellemzés mellett terjesztette fel tanácselnöknek: „itt alkalmazott büntető ítélőbírák közül [...] rangban a legidősebb, 12 éve teljesít ítélőtáblai bírói szolgálatot, kiváló büntető-jogász, sajtójogi kérdésekben országosan elismert szaktekintély és közel két évi tanácsvezetői működése alatt ebbeli rátermettségét is bebizonyította.”⁷⁵

A bírakat nemcsak első kinevezésükkor, hanem később is rendszeres időközönként minősíteni kellett. A személyi adatlap „hivatalos jegyzetek” rovatban alkalmanként ezek a minősítések is olvashatók. Királyi járásbíró kinevezésekor a minősítésnél a következőkre kellett a minősítést végző bírónak kitérni: „jogismeret, felfogás, ítélőképesség, szorgalom, magatartás, bánásmód a felekkel, vezetői állásra alkalmasság.” Ha ezeket megfelelőnek találták, akkor lehetett alkalmasságra hivatkozva valakit bírónak kinevezni.⁷⁶

A bírának joga volt meghatározott időtartamú szabadságra, amelyet szintén a törvényszék elnökének kellett bejelenteni, mivel annak engedélyezése az elnök joga volt, másrészt gondoskodnia kellett egyidejűleg, a szabadságon lévő bíró helyettesítéséről.

*Balogh Győző*nek 1937-ben a törvényszék elnöke engedélyezte, hogy mint szegedi egyetemi gyakornok ideiglenes minőségű bírósági fogalmazói gyakorlatát teljesíthesse oly módon, hogy „12 hónapi polgári, 4 hónapi cég- és csőd ügyszakban, 10 hónapi büntető ügyszakban foglalkoztassák.”⁷⁷ Balogh 1939-ben aljegyzői kinevezést kapott, majd a törvényszék elnökének engedélye alapján 1940-ben az egységes ügyvéd-bírói vizsga sikeres letétele érdekében négy hét rendkívüli szabadságot kapott.⁷⁸

A bírói összeférhetlenség kérdéskörét a törvény megfelelő módon rendezte, de kialakulhatnak az életben olyan helyzetek, amelyek bár nem tartoznak szoros értelemben az összeférhetlenség fogalmi körébe, mégis a bírói hivatás tisztessége, a megkérdőjelezhetetlen igazságszolgáltatás megkívánja, hogy adott esetben egy-egy bírót áthelyez-

⁷⁴ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla Elnöki iratok VII. 1. 1891–1950, 2.sz.doboz.

⁷⁵ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, 2. sz. doboz; Hubay Lászlót 1936. január 22-ki hatállyal a királyi Kúriához nevezték ki bírónak.

⁷⁶ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, 1.sz. doboz Lehoczky Károly.

⁷⁷ MNL CSML Szegedi Ítélőtábla Elnöki iratok VII. 1. 1891-1950, 1.sz. doboz Balogh Győző.

⁷⁸ Balogh Győző 1940. november 23-án a szakvizsga első részét kitüntetéssel tette le. 1941-ben az ítélőtáblánál tanácsjegyző, majd ugyanebben az évben kitűnő minősítéssel teljesítette az egységes ügyvéd-bírói vizsgát, s ezt követően bírósági titkár lett, s előbb a makói, majd a szegedi járásbírói bírójává nevezték ki.

zenek. B. J. járásbíró azonnali áthelyezését kérte az Szegedi Ítéltábla elnökétől 1932-ben arra hivatkozva, hogy olyan magánéleti problémái adódtak, amelyeket az a közönség, ahol bírói hivatását teljesíti, nem biztos, hogy megfelelő módon tolerálja. Ezért úgy érzi, nem tud elfogulatlanul ítélni. A kérés mögött az húzódott meg, hogy a „felesége hűtlenül elhagyta, a közös lakásból eltávozott és ennek folytán székhelyén reá nézve köztudomásúvá vált oly körülmények állottak elő, amelyek mellett hivatali működését ott folytatni nem képes.”⁷⁹ E körülmény miatt, nem volt képes megfelelő módon végzni feladatát, ügyszóval került, s mindezek mellett mindig arra gondolt, mit beszélnek róla az emberek. Az elnök kellő körültekintéssel igyekezett eljárni, ezért a bírótársaktól kért tájékoztatást az ügy háttéréről. Egy magánlevélben az egyik kolléga, aki jól ismerte az esetet, az érintett bíróról a következőket írta: „János is hibás, nem teljesítette úgy a kötelezettségét, ahogy kellett volna [...] Így lett a kezdetben szorgalmas bíró hova tovább felületesebb, néha tárgyalásáról is megfélemedezett s munkáján is látszott, hogy igyekezett azt összeütni, mert vagy kimerült volt, vagy törekedett haza őrizni az asszonyt.”⁸⁰ Ezt a helyzetet a felettes bíró úgy ítélte meg, hogy helyt ad az áthelyezési kérelemnek, mert a bírói tekintélyt csak így lehet megvédeni. „A kérés soron kívüli teljesítését közérdekből is szükségesnek tartom, mert kérelmezőt felesége olyan körülmények között hagyta el, amelyek részben köztudottak és amelyek nemcsak kérelmezőt, mint férjét alázhatták meg [...] hanem teljesen lehetetlenné teszik hogy kérelmező – eddigi helyén – (szerző megjegyzése) – bírói működést folytathasson.”⁸¹ Ezért a rendelkezésére álló lehetőségek alapján a bírót előbb ideiglenesen a szegedi járásbírószágra, majd 1935-ben véglegesen a szegedi törvényszékre nevezték ki.

A bírók felelősségének kérdését már a bírói hatalomról szóló törvényben is érintették, s utalt arra a törvényhozó, hogy ezt a kérdést külön törvényben szabályozzák. Hosszú vita folyt a képviselőházban arról, hogy miképpen lehet a felelősség kérdését rendezni, ha nincs egységes büntető anyagi törvénykönyve Magyarországnak és nem tesszik-e ki alaptalan támadásoknak az igazságszolgáltatásért felelős bírót csak azért, mert egyik vagy másik peres félnek nem tetszik a meghozott ítélet? Az 1871-ben hatálybalépett törvény a fegyelmi felelősséget hordozó bírói magatartást két csoportba sorolta. Az egyik körbe tartoztak a hivatali büntettek, amelyeket a törvény taxatív felsorolt – hivatali titok közlése, megvesztegettetés, zsarolás, erőszak, hamisítás és sikkasztás –, és ezekben rendes büntető perben kellett eljárni. A másik körbe tartoztak az ún. fegyelmi vétségek – ha valaki hivatali kötelességét vétkeesen megszegte, „aki botrányos magaviselete miatt tiszteltre s bizalomra méltatlanná vált” [1871:VII.tc.20.§]. Fegyelmi vétség gyanúja esetén kellett a fegyelmi bíróságnak a fegyelmi eljárást lefolytatni. A törvény 28.§-a rendelkezik még a „csekélyebb rendetlenségről,” amelynek körét nem lehetett pontosan rögzíteni. Erre csak a gyakorlatból lehet példákat bemutatni.

A törvényhozási vita során *Bittó István* a kérdéstről a következőket mondta. „A bírák felelőssége annál szükségesebb, minél függetlenebb a bíró lefelé és felfelé egyiránt; mert roppant hatalom az, ami a független bíró kezébe le van téve; [...] szükséges annak biztosítása [...], hogy a bíró ezen nagy hatalommal visszaélni nem fog, s gondoskodni

⁷⁹ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII. 1. 59. doboz.

⁸⁰ MNL CSML Szeged Ítéltábla Elnöki iratok VII. 1. 1932.

⁸¹ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 1932.

kell arról, hogy a bíró által gyakorolt hatalom ne az önkény, ne a szeszély, hanem a törvény hatalma legyen. [...] De a bírói felelősséget követeli alkotmányunk szelleme is, mely a személyes felelősség elvén alapul.”⁸²

Az eljáró bírák ellen gyakran eljárási hibák, eljárási szabálytalanságok miatt indult fegyelmi eljárás. Az óbecsei járásbírság albírója ellen azért indítottak fegyelmi eljárást, mert az emberölés büntetével gyanúsított három személyt, akiket a csendőrség a vizsgálóbíróhoz bekísért „röviden kihallgatta és a kihallgatás befejeztével a nélkül, hogy letartóztatásnak tárgyában szabályszerűen határozott volna, őket elzárás végett a fogházörnek átadta.” Ezután a fogházörnt utasította – anélkül, hogy a nyomásban, mint vizsgálóbíró közvetlenül részt vett volna –, hogy a letartóztatottakat adja ki a csendőrségnek és „a dolgról senkinek se szóljon, mert különben bajba kerül.”⁸³ A fegyelmi eljárás megindítását megalapozó panaszt a letartóztatottak ügyvédje terjesztette elő. Az albíró ellen, akinek az adott ügyben az ún. előnyomozást kellett volna végeznie a bűnvádi eljárás szabályainak megszegése, és a vizsgálóbírói kötelesség megszegése, mint a fegyelmi vétség tényállásának megvalósulása miatt indult meg az eljárás és az első fokon eljáró fegyelmi bíróság a fegyelmi vétséget megállapította és „rosszallásra” ítélte, tekintettel arra, hogy az albíró „hivatali buzgóságból” követte el tettét és fegyelmi eljárás korábban nem folyt ellene. Az eljárás alá vont bíró védője egyrészt vitatta, hogy a fegyelmi felelősség megállapítását megalapozó vétkes kötelezettségszegés egyáltalán fenn állt-e, másrészt elkövethette-e a szabályszegést az albíró, ha az előnyomozás szabályait a Sárga könyv rögzítette. „A jelen esetben egyáltalán nem forog fenn hivatali kötelesség megszegése, mert a sárga könyv sem törvény, sem törvényes rendelet erejével nem bír, bűnvádi eljárásunk annyira hézagos, hogy annak alapján védencem ellen vádat emelni nem lehet.”⁸⁴ Sem az első, sem a másodfokon eljáró fegyelmi bíróság nem vette figyelembe a védő védekezését. De nagyobb súllyal vették figyelembe az albírónak azt a magatartását, hogy a fogházörnt hallgatásra utasította, „mert ezáltal lehetetlenné tette... a királyi járásbírság vezetője részére megszabott annak a kötelességnek a teljesítését, hogy a csendőrség által bekísért egyének a csendőrség esetleges visszaéléseire nézve azonnal kihallgattassanak és megvizsgáltassanak...”⁸⁵ Az albíró a Kúria kisebb fegyelmi tanácsához fellebbezett, ahol az ítéletet megváltoztatták és az 1871:VII. 28.§-ban foglalt kisebb rendetlenség miatt figyelmeztették. A Kúria fegyelmi tanácsa megállapította, hogy arra vonatkozóan nincs törvényi rendelkezés, hogy a nyomozás kiegészítése végett ki lehet-e adni vagy sem a fogvatartottakat. Ezért az albírónak erre irányuló magatartása nem ütközött törvénybe. Az az eljárása viszont eljárási szabályszegés, hogy „a gyanúsítottak kihallgatásáról csak három nappal később vett fel jegyzőkönyvet és csak akkor határozott letartóztatásukról.”⁸⁶

Párviadal vétsége miatt indult fegyelmi eljárás 1896-ban egy törvényszéki bíró ellen, akit az első fokon eljáró fegyelmi bíróság fegyelmi vétségben elmarasztalt és 8 nap államfogházra ítelt. A párbaj több évszázadok óta a becsületsértés megtorlására irányuló

⁸² Bittó István igazságügyi miniszter felszólalása a Képviselőházban.

⁸³ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 14. doboz 1896.

⁸⁴ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 14. doboz 1896 védő beszéde.

⁸⁵ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 14. doboz 1896 Szegedi kir. Ítéltábla fegyelmi bíróságának ítélete.

⁸⁶ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 14. doboz 1896.

cselekedet volt, amelyet a 19-20. század fordulóján tiltottak ugyan, de a meglévő párbaj kódexek szabályai szerint a társadalmi szokások miatt, mégis elfogadhatónak tartottak. Becsületbeli ügyekben, becsületsértés esetén ugyanis gyakran nem volt más bizonyíték a becsület helyreállítására, ezért, mint istenítéleti forma fennmaradt a mindennapok gyakorlatában. A szóban forgó eset jegyzőkönyve szerint Nagybecskereken a törvényszéki bíró és a gyógyszerész „egy becsületbeli ügyből kifolyólag pisztolypárbajt vívott.” Az ügy érdekessége, hogy bár a bírót jogerősen szabadságvesztésre ítélték, a közvádoló ezt nem indítványozta, sőt fellebbezésében annak a véleményének adott hangot, hogy „a párviadalra való kihívás és kiállítás pedig az általános társadalmi fölfogás szerint jellemet sértő cselekmények közé nem tartozik.”⁸⁷ Az ügyész és a bíró fellebbezését követően a Szegedi Ítéltábla az eljárás mellőzését mondta ki arra hivatkozva, hogy „az 1871:VII.20.§-a a párbajt, mint meghatározott fegyelmi vétséget nem tünteti fel.”⁸⁸

Sajnos a bírákat időnként alaptalan panasz érte munkájuk miatt a peres felek részéről. A beérkezett panaszokat minden esetben a törvényszék fegyelmi tanácsának kellett kivizsgálni.⁸⁹ B. B. albíró ellen egy ügyvéd terjesztett elő panaszt, mert állítása szerint a bíró „nem úgy vette fel a jegyzőkönyvbe a felperes előterjesztését, ahogy előadta,” egyébként is „a panaszlott albíró a szesz italok élvezetében nem tartja meg a kellő mértéket.”⁹⁰ az elrendelt fegyelmi eljárás során megállapítást nyert, hogy az ügyvéd minden állítása alaptalan, sőt az ügyvéd „a bíró iránti köteles tisztelettel össze nem egyeztethető magaviseletet tanúsított.” A bíró jogszerűen járt el, amikor az ügyvédet a tárgyalóteremből kiutasította. Ezzel viszont „kötelességét nem szegte meg.” Az eljárást a bíró ellen megszüntették.

A törvényszékek működésével kapcsolatos legfontosabb feladatokat 1937-ben Konczwald Endre fogalmazta meg a szegedi kir. ítéltábla elnökévé való kinevezése kapcsán: „*a hivatali állások betöltésére irányuló javaslataimban egyedül a rátermettségre leszek figyelemmel, a hivatali személyzet méltányos érdekeit mindig szívemen fogom viselni, igazgatási teendőimben mindig egyenes és nyílt, őszinte leszek, az apróbb hibák elbírálásánál a méltányosság elvét tartom szem előtt, de az erkölcs, a becsület és a bírói tekintély ellen vétőkkel szemben a legszigorúbb álláspontra helyezkedem. De a legfőbb törekvésem a bírói függetlenségnek bárhonnan eredő támadással szemben való megvédése lesz, mert a bírói függetlenség nélkül jó igazságszolgáltatás el nem képzelhető. A bíró soha sem lehet eszköze az állami végrehajtó hatalom gyakorlóinak, a politikai vagy társadalmi irányzatoknak, avagy a hatalmaskodó peres felek tetszésének, mert ezáltal az állam lejtőre kerülne. A bírónak nem lehet más célkitűzése, mint a törvények pártatlan alkalmazása és az igazság keresése. A bírónak nem szabad más zsinórmértéket más, mint a törvény és nem függhet mástól, mint az igazságot kereső lelkiismeretétől.[...] a magyar bíró feladata nem lehet más, minthogy kezében egyedül fegyverével a törvénykönyvvel, a jogrendet védje [...] és legyen féltő gondozója az ősi hagyományoknak.*”⁹¹

⁸⁷ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 14. doboz 1896.

⁸⁸ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 14. doboz 1896; JUHÁSZ ANDREA: *A párviadal vétsége és az államfogház-büntetés a Csemegi-kódex szabályozásának tükrében*. In. *De iurisprudentia et iure publico* VIII. évf. 2014/2. sz.

⁸⁹ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 1891-1950, Fegyelmi /3/8/1920. Ivánkovics Árpád; 1933. El. III. C.24. Ungár Elemér; Elnöki iratok 11. sz. doboz Batky Zoltán, 58.sz. doboz, Szalay Zoltán.

⁹⁰ MNL CSML Szegedi Ítéltábla Elnöki iratok VII.1. 14.doboz 1896.

⁹¹ Délmagyarország XIII. évf. 278. sz. 1937. december 5.

MÁRIA HOMOKI-NAGY

THE JUDICIAL RESPONSIBILITY ON THE BASIS
OF ACT IV OF 1869

(Summary)

After the Austro-Hungarian Compromise of 1867, the establishment of the constitutional political system was one of the most important goal of the National Assembly. After the restoration of territorial integrity of Hungary, formation of the unified public administration system and the modern jurisdictional organisation was needed. The Article 1. of Act IV of 1869 declared, that the public administration and jurisdiction are separated, moreover, determined the condition of becoming a judge, the regulation of incompatibility and the questions of judicial responsibility. The paper demonstrates the practical enforcement of this legal provisions on the basis of archival sources of the Court of Appeal of Szeged (Szegedi Ítéltábla), especially in regard to Court of Justice of Szeged (törvényszék) and the district courts (járásbíróság) under the territorial jurisdiction of this institution.

PAPP LÁSZLÓ*

Különbíróságok szerepe és rendeltetése a modern igazságszolgáltatási rendszerekben**

I.

A modern polgári államokban a jogállamiság egyik alapfeltétele a három hatalmi ág elválasztása, mellyel lehetővé válik a jogviták eldöntésének független bíróság elé utalása. Ebben az összefüggésben a bírói függetlenség a jogállamiság egyik elemeként is értelmezhető, hiszen a megsértett jogrend helyreállításának monopoljoga az igazságszolgáltatást illeti meg.

Hazánkban a jogállami értelemben vett igazságszolgáltatásról a bírói hatalomról szóló 1869:4. tc. megalkotása óta beszélhetünk, amely elválasztotta a közigazgatástól az igazságszolgáltatást, és deklarálta, hogy a bíró kizárólag a jog normái alapján köteles ítélni.¹ A bírói hatalmi ág függetlensége azt az alkotmányos igényt fejezi ki, hogy az igazságszolgáltatást úgy kell megszervezni, hogy annak működése mentes legyen a törvényhozó és végrehajtó hatalom illetéktelen beavatkozásától.² A közigazgatás és igazság-

* egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

** A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszerzői Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem együttműködésével készült.

¹ 1869:IV. tc. 1. §-a értelmében „az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.” Ehhez párosul a 19. §, mely szerint „a bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni.” A törvény jelentőségéről lásd bővebben: MÁTHÉ GÁBOR: *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében* Gazdaság- és jogtudomány: a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának közleményei, 1969. 3. köt. 1/2. sz. 133–161. pp.

² Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az 1869:IV. tc. tükrében a bírói függetlenség nem értelmezhető pusztán egy falként, mely megvédi az igazságszolgáltatást a másik két hatalmi ágtól, hanem attól az egy jóval bonyolultabb eszmerendszer. A törvény által, a bírói függetlenség garanciájaként meghonosított intézmények: a bírósági szervezetrendszer törvény általi meghatározottsága, az elmozdíthatatlanság és összeférhetetlenség. A törvényesen kinevezett – s ezáltal a szakmai képesítési követelményeknek is megfelelő – bíró csak a törvényben meghatározott esetekben mozdítható el, helyezhető át állásából, mely kivételek között a bírósági rendszer átszervezését, rokoni kapcsolatok folytán kialakuló összeférhetetlenséget, kötelező nyugdíjazást és a fegyelmi felelősséget találjuk. Mindegyik kivétel, de különösen az utolsó a bíróval illetve az ítélezési tevékenységgel szemben támaszt követelményeket, mely kapcsán azt látjuk, hogy a bírói függet-

szolgáltatás elválasztását azonban a maga tökéletlenségében kell értelmeznünk, ugyanis tökéletes hatáskörrelválasztás legfeljebb elméletileg létezik, a gyakorlatban azt megvalósítani lehetetlen.³ Továbbá a bíróságok és ítélőbírák függetlensége – bár alapfeltétele de – a jogállami ítélkezésnek csak egy elemét jelenti, hiszen olyan további követelményeknek, mint a törvény előtti egyenlőség, az igazságszolgáltatás egységessége szintén érvényesülni kell.

A továbbiakban az igazságszolgáltatás egységességével kívánok foglalkozni, amely magában foglalja a rendes bíróságok és a különbíróságok alkalmazásának problematikáját.

Időtől és kortól függetlenül a különbíróságok vizsgálata körében két alapfeltételt kell elfogadnunk. *Egyrészt* a különbíróságok és az ott dolgozó bírák ítélkező tevékenysége és jogállása ugyanolyan, mint a rendes bíróságokon dolgozó bíróké. Ebből adódóan a különbíróságok bírói ugyanazt a bírói függetlenséget élvezik, tevékenységük ugyanolyan ítélkezési tevékenységnek minősül. *Másrészt* a bírósági szervezetrendszeren belül a rendes és különbíróságok aránya soha nem lehet azonos, mindig az előbbi primátusának kell érvényesülnie. Amennyiben az első előfeltétel sérül, akkor valójában nem is különbíróság, hanem rendkívüli bíróság jön létre, amely sem az igazságszolgáltatás egységességével, sem pedig a jogállami bíráskodással nem egyeztethető össze.⁴ Amennyiben pedig a második követelmény sérül, azaz a különbíróságok arányaikban elérik, esetleg meghaladnák a rendes bíróságokat, akkor az az igazságszolgáltatás egységességének az elvét emésztően fel, amellyel a bírósági szervezet átláthatatlanná válna, ez pedig mind a bírósághoz fordulás jogát, mind az átlátható és kiszámítható igazságszolgáltatás követelményét sértené. Mind a két előfeltétel abból a prekoncepcióból indult ki, hogy a különbíróságok korlátozott mértékben megengedhetők, azaz a jogállamisággal nem összeegyeztethetetlenek.

Kitekintve Európa többi országaira azt látjuk, hogy különböző intenzitással szinte valamennyi állam alkalmazza a különbíróságokat.⁵ Mindez hazánkban sincs másképp, hiszen az Alaptörvény 25. cikk (4) bekezdése értelmében „A bírósági szervezet többszintű. Az ügyek meghatározott csoportjaira külön bíróságok létesíthetők.” Ugyanígy Alaptörvényünk hatálybalépését megelőzően az 1949:20. tv. 45. § (1)-(2) bekezdése is hasonló rendelkezést tartalmazott,⁶ s ha időben visszafelé haladva alkotmányfejlődé-

lenség és annak garanciái nemcsak az illetéktelen beavatkozástól való mentességet, hanem végső soron az igazságszolgáltatás pártatlanságát és átláthatóságát is szolgálták.

³ Ennek értelmében a közigazgatási szervek mindig is végeznek jogszolgáltatást, melynek iskolapéldája a kihágási, majd később szabálysértési ügyek közigazgatási szervekhez való telepítése. Ugyanakkor a bíróságok is végeztek igazgatási teendőket, így a tárgyalat korszakban a telekkönyvek, azaz a mai értelemben vett ingatlan-nyilvántartás járásbírói kontroll alá került.

⁴ Ilyen rendkívüli bíróságok voltak a rögtönítélő, statáriális bíróságok.

⁵ A teljesség igénye nélkül napjainkban különbíróként közigazgatási bíróságot (Belgium, Bulgária, Dánia, Németország, Észtország, Franciaország, Finnország, Olaszország, Litvánia, Luxemburg, Hollandia, Lengyelország, Portugália), katonai bíróságot (Bulgária, Görögország, Románia), tengerészeti és kereskedelmi bíróságot (Dánia, Svédország), ingatlan-nyilvántartási bíróságot (Dánia), munkaügyi bíróságot (Németország, Ciprus, Szlovénia, Finnország), szociális bíróságot (Németország), adóügyi bíróságot (Németország) határozzák meg az egyes jogrendszerek.

⁶ A negyedik alaptörvénymódosításig Alaptörvényünk illetve a korábbi alkotmányunk vonatkozó rendelkezései között legfeljebb annyi különbséget vélünk felfedezni, hogy az Alaptörvény hivatkozott rendelkezése példálózó jelleggel – a közigazgatási és munkaügyi bíróságokra utalva – nevesíti a különbíróságokat, míg a korábbi alkotmány szövegezése egyszerűen csak deklarálta azok megengedhetőségét. A negyedik alaptörvénymódosítással azonban az említett példálózó jellegű felsorolás kikerült az alapszövegből.

sünk kartális periódusát elhagyjuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy 1949 előtt a történeti alkotmányunk is lehetővé tette a különbíráóságok szervezését. Mindezekből következik, hogy a magyar közjogi hagyomány szerves részét képezte a különbíráóságokban való gondolkodás. A tanulmány a 19. század közepétől napjainkig, áttekinti és rendszerezni kívánja a Magyarországon működött különbíráóságokat.

II.

A különbíráóságok rendszerezésének egyik lehetősége, hogy azok felállítását a korszakra jellemző történelmi sajátosságként értelmezzük vagy nem. Így az első csoportba azok a különbíráóság tartoznak, amelyek a korszak történelmi sajátossága hívott életre. Ide sorolhatóak: a) Főudvarnagyi Bíróság; b) konzuli bíraskodás; c) községi bíraskodás és békebírák; d) népbíráóságok; e) társadalmi bíróság; f) Legfelsőbb Bíróság Népbíráági Tanácsa. Míg a második csoportba azok a bíróságok sorolhatóak, amelyek nem, vagy nem feltétlenül korlátozódnak egy adott történelmi korszakhoz. Ebbe a csoportba sorolhatóak: a) katonai bíróságok; b) Fiataikorúak Bírósága; c) munkaügyi bíróságok; d) Közigazgatási Bíróság; e) szabadalmi bíraskodás; f) Hatásköri Bíróság, g); Kartellbíráóság;

A dualizmus korában felállított *Főudvarnagyi Bíróság*, mint a király család tagjai, illetve a területen kívüliség jogával rendelkező személyek felett ítélező bírói fórum nem új keletű. Jogelődje, bécsi székhelyű Főudvarnagyi Hivatal több évszázados gyakorlattal rendelkezett, amelynek hatásköre 1783-ban és 1852-ben pátensekkel lett rendezve. Az 1868:54. tc. a kézbesítésre vonatkozó szabályok között elismerte a hivatal működésének jogszerűségét, és annak a felsőbbbíráói gyakorlat olyan értelmezést tanúsított, amely elismerte a Főudvarnagyi Hivatal bírói hatóságát. E bécsi székhelyű hivatalnak a fellebbviteli fórumai osztrák bíróságok voltak, és eljárásukban is osztrák jogot alkalmaztak. A 19. század második felére mindez közjogi aggályokat szült, hiszen a hivatal működése a magyar bírósági szervezettől és eljárástól független volt. Ebből adódóan a polgári peres eljárás kodifikációja közben merült fel a kérdés rendezése, amely végül önálló jogszabályban, az 1909:16. tc-ben öltött testet. A bíróság bírāja és ülnökei Magyarországon bírói képesítéssel rendelkező bírók voltak, hatáskörét tekintve e szerv járt el a) királyi család hitbizományi pereiben; b) területen kívüliek pereiben; c) azon személyek pereiben, akik esetén a Főudvarnagyi Hivatal járt el korábban. A bíróság döntésével szemben a Budapesti Ítéltáblához, onnan pedig a Kúriához lehetett fordulni. A bíróságot 1918-ban megszüntették és a kincstári birtokok kezelésére zárlati bíróság állt fel. A diplomáciai vagy nemzetközi közjogon alapuló menetességet évező személyek pereiben pedig a területen kívüliek bírósága járt el. A Főudvarnagyi Bíróság, az eredeti szervezetében, 1920-ban állt helyre, s a II. Köztársaság kikiáltását követően az 1946:4. tv. törölte el végérvényesen. Így a Főudvarnagyi Bíróság kifejezetten a monarchikus államformából levezethető bíróság volt.

A *konzuli bíraskodás* Európában nagy hagyományokkal rendelkezett, amely lényegében azt jelentette, hogy állam, saját polgára felett egy másik állam területén is saját joga alapján járhatott el. Ezt az engedményt az államok általában kapitulációs szerződéssel tették meg egymás irányába. A bíraskodás e formájának törvényi szabályozására a dualiz-

mus időszakában került sor, az 1891:31. tc.-vel. A törvény értelmében az Osztrák-Magyar Monarchia konzulja bíraskodott a Marokkóban, Perzsiában, Kínában, Sziámban, Zanzibárban, Törökországba, Bulgáriában és Egyiptomban élő magyar illetve osztrák állampolgárok felett.⁷ A konzuli bíróság másodfokú fóruma a Konstantinápolyban felállított fő-törvényszék volt, amelynek székhelyét az 1917:19. tc. ötévente váltakozva Budapestre és Bécsbe helyezte át. Bár a konzuli bíraskodás még a 19. században is nagyon népszerű volt, az I. és a II. világháborút követően ezen ítélkezési konstrukció végleg eltűnt.⁸

A *községi bíraskodás* és a *békebírák* szintén csak a dualizmusra, rövid ideig jellemző bírói fórumok voltak. A községi bíraskodást már a kiegyezést megelőzően az 1836:9. és 20. tck és az 1868:54. tc. is szabályozta. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás elválasztásával azonban dogmatikailag problémássá vált a bíróság fenntartása, s így elsősorban célszerűségi szempontok miatt tartotta meg a jogalkotó. E bíróság funkciója ugyanis a rendes bíróságok tehermentesítése volt a kis pertárgy értékű követeléseket illetően. Ezt szem előtt tartva született meg az 1877:22. tc., amely szerint a községi bíraskodás a felek számára alternatíva volt, ugyanis alá kellett vetniük magukat a községi bíróságnak. A döntés ellen jogorvoslatnak nem volt helye. Az 1877:22. tc. intézményesítette a korábbi békebírói gyakorlatot úgy, hogy törvényhatósági jogú városokban, rendezett tanácsú városokban és nagyközségekben a közigazgatási bizottság meghallgatása után az igazságügyi miniszter előterjesztésére a király békebírákat nevezett ki. A képesítési követelmények a bírákéval voltak azonosak, azonban tevékenységüket ingyenesen látták el, ezért a kincstártól külön díjazásban nem részesültek. Az 1911:1. tc. a községi bíraskodás és a békebírák esetén is felemelte a pertárgyértéket, és lehetővé tette döntésükkel szemben a járásbíróhoz fordulást. A két típusú bíraskodás közelítésével 1911 után a békebíróknak nem kellett jogi végzettséggel rendelkezniük, ugyanis a törvényhez fűzött indokolás szerint a törvényhatóság hivatali közegeivel estek egy megítélés alá. Tekintettel arra, hogy a községi bíraskodás a rendes bírósági szervezet tehermentesítésére maradt fenn, így ugyanezt a funkciót megvalósító fizetési meghagyás bevezetésével elveszítette súlyát, s gyakorlatilag a 20. századra fordulva jelentéktelenné vált.⁹

A *népbíróságokat* Magyarországon a 81/1945 ME rendelet állította fel, elsősorban a háborús bűnösök felelősségre vonására. A népbíróságok a törvényszékek székhelyén szerveződtek, tanácsvezetőit az igazságügyminiszter jelölte ki, míg hat ülnökét a Függetlenségi Front öt pártja, illetve a Szakszervezetek Országos Tanácsa által delegált egy-egy tag alkotta. A népbíróságok fellebbviteli fóruma a Népbíróságok Országos Tanácsa volt. A rendeleti szabályozást az 1945:7. tc. törvényerőre emelte, s 1950-ig e bíróságok több, mint 27 ezer ügyben jártak el, amelyből 477 halálos ítélet született, amelyek közül 189-et végre is hajtottak. Ennek oka részben az is lehetett, hogy a demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló 1946:7. tv. még szélesebb körben lehetővé

⁷ TESCHMAYER GÁBOR: *A konzuli bíraskodás intézménye az Osztrák-Magyar Monarchia külügyi igazgatásában*. Acta Beregsasiensis 2010/3. sz. 119. p.

⁸ Konzuli bíraskodásról lásd bővebben: ANTAL TAMÁS: *A konzuli bíraskodás a dualizmus korában: Az 1891. évi XXXI. tc. létrejötte*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, 2004. sz. 5–52. pp.

⁹ A fizetési meghagyás hazai bevezetéséről lásd bővebben: HARSÁGI VIKTÓRIA: *A magyar fizetési meghagyásos eljárás fejlődéstörténetének áttekintése 1893-tól napjainkig*. Iustum Aequum Salutare VIII 2012/3–4. sz. 223–237. pp.

tette a koncepciók peres lefolytatását.¹⁰ Az eljárás korábbi jogállami garanciái nagymértékben hiányoztak, s ha az eljáró tanács tagjai mindenben egyetértettek akkor az ítélet már elsőfokon is jogerős volt. A modern igazságszolgáltatás legalapvetőbb értékeit is figyelmen kívül hagyó bíróság egészen 1950-ig működött.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc megtorlásaként a népbírói rendszerhez hasonlóan létrejött a *Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsa* (LBNT), mint különbírói bíróság, illetve a megyei és fővárosi bíróságokon belül különtanácsok szerveződtek. Az LBNT egy bíróból és négy ülnökből állt, akik elsőfokú és másodfokú hatáskörrel is rendelkeztek. Amennyiben halálos ítélet született, akkor az LBNT azonnal kegyelmi tanácsra alakult, és a kegyelmi kérvény elutasítása után az ítéletet két óra elteltével végre is lehetett hajtani. Az LBNT 1963-ban szűnt meg.

A társadalmi bíróság életű, s szintén a szocializmus éveiben működő rövid életű bíróság volt.¹¹ Az 1962:24 tvr által felállított bíróság működött minden állami vállalatnál és a több, mint 100 főt foglalkoztató gazdálkodó szervezetnél. Tagjait a vállalat dolgozói két évre választották és tipikusan a munkafegyelm és a szocialista együttélés szabályainak a megsértése esetén járhatott el. Ebből következik, hogy a jogi képzés vagy végzettség e bíróságnál nem volt az ítélezés feltétele. Az 1962-es szabályozás hatásköri megoldása azonban számos problémát vet fel. A bíróság ugyanis eljárhatott az ügyész vagy rendes bíróság által áttett kisebb jelentőségű büntettek, a vállalat dolgozói között felmerült becsületsértés, rágalmozás, könnyű testi sértés, illetve a vállalat és a dolgozók közötti anyagi természetű vitás ügyek esetén is. Az 1975:24. tvr. e hatásköröket szűkítette, s a rendszerváltásig – bár e bíróság igazán sose honosodott meg – a szocialista együttélés szabályainak a megsértése esetén járhatott el, illetve fegyelmi jogkör gyakorolt. Mindezekből adódóan látni kell, hogy a társadalmi bíróság nem lehetett volna jogi értelemben vett bíróságnak tekinteni, hanem sokkal inkább egy társadalmi szervnek. Éppen ezért visszás, hogy ellentétben a román vagy a lengyel szabályozással, kisebb polgári és büntetőügyekben is eljárhatott.¹² A rendszerváltást követően, az Alkotmánybíróság szintén azonnal, a 40/1991. (VII. 3.) AB határozatával alkotmányellenesnek minősítette a testület működését. Az AB érvelésében a szocialista ideológia feltételezte az állam elhalálását, és ezt a folyamatot az állami szervek hatáskörébe tartozó feladatoknak társadalmi szervek hatáskörébe utalásával is igyekeztek gyorsítani. Azonban a társadalmi bíróságoknak az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében deklarált demokratikus jogállam keretei között nincs és nem is lehet létjogosultsága.

¹⁰ V.ö.: HORVÁTH ATTILA: *A magyar bírósági szervezet története a szovjet típusú diktatúra idején (1945–1990)*. Jogtörténeti Szemle 2017/1–2. szám. 128. p.

¹¹ A társadalmi bírászkodásról lásd bővebben: VÓKÓ GYÖRGY: *A társadalmi bírászkodás új jogi szabályozásáról*. Jogtudományi Közlöny, 1978/január hó, 22–28. p.; BAJÁKI VERONIKA: *A társadalmi bíróságokról*. Jogtudományi Közlöny 1960/július-augusztus hó, 390–401. pp.

¹² RÉVAI TIBOR: *A társadalmi bírászkodás problémái a polgári ügyekkel kapcsolatban*. Jogtudományi Közlöny, 1963/március hó, 156.

III.

A második csoportba azok a különbíróóságok tartoznak amelynek, nem vagy nem feltétlenül köthetőek egy adott történelmi korszakhoz. A katonai büntetőjognak Magyarországon évszázados hagyományai vannak, azonban a 16. század végén illetve a 17. század elején jelentek meg azok a katonai regulák, amelyek a katonai büntetőjog kodifikációját mozgásba lendítették.¹³ A katonai igazságszolgáltatás történetében a II. Rákóczy Ferenc nevéhez köthető Regulamentum Militare és Edictum Universale igazi fordulópont, hiszen létrehozta a négy szintű katonai igazságszolgáltatási szervezetet.¹⁴ A szabadságharc bukását követően a katonai bírászkodás osztrák befolyás alá került, amelynek értelmében elsőfokon az ezredtörvényszék, másodfokon a főhadparancsnokság, míg harmadfokon a Haditanács ítélkezett. E bíróságok mellé a 18. században katonai delegált bíróság, mint fellebbviteli fórum is szerveződött, amelyet 1803-ban az egész császári-királyi hadsereg számára Bécsben felállított fellebbviteli fórum egészített ki. A szabadságharc bukását követően 1855-ben osztrák pátenst Magyarországra is kiterjesztette az osztrák katonai büntetőtörvénykönyv hatályát, amelyet egészen 1930-ig alkalmaztak hazánkban.¹⁵ Szervezeti értelemben mindez azt jelentette, hogy az eljáró parancsnok fegyelmi fenytő hatalommal rendelkezett, míg elsőfokon a honvéd kerületi bíróságok, másodfokon pedig a magyar királyi honvéd főtörvényszék járt el. Az 1912:32. és 33. tck. a közös hadsereg és a honvédség tekintetében külön fórumrendszert hozott létre. A hadseregnél mindez dandárbíróóságokat és hadosztálybíróóságokat, míg a haditengerészetnél matrőzkari bíróságot és tengerügyi bíróságot jelentett. Mind a két fórumnak a közös fellebbviteli bírósága a Legfőbb Katonai Törvényszék volt. A második világháborút követően a honvéd-kerületparancsnokságok (Budapest, Szeged, Pécs Debrecen) lettek az elsőfokú fórumok, míg másodfokon a Kúria honvédbíróági tanácsa járt el.¹⁶ Az 1948:63. tv. rövid időre a Kúria helyett a Katonai Főtörvényszéket állapította meg fellebbviteli bírósággént, azonban az 1954:2. tv. katonai bíróságokat és a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságát jelölte meg az ítélezés fórumaiként.¹⁷ A katonai bíróságokra és ügyészségekre 1946-1954 között 43 különböző jogszabály vonatkozott, amelyek a hatásköri és illetékességi viszonyokat átláthatatlanná tették. A szocializmus időszakában a katonai bírászkodás szervezete 1957-ben állandósult. A 14/1957 (III. 2.) Korm. rendelet ugyanis véglegesített a katonai bíróságok és ügyészségek szervezetét. Ezt követően elsőfokú katonai bíróság Budapesten, Kaposváron, Győrben, Szegeden és Debrecenben működött. A katonai bíróságok különbíróági jellege egészen a rendszerváltásig megmaradt. Az 1991:66. tv. szüntette meg a katonai különbíróóságokat, s együt-

¹³ Cziáky Ferenc szerint ezek közül a legjelentősebbek Bocskai István 1605. évi hadi fegyelmi szabályzata, I. Rákóczy György 16545. évi hadi rendszabálya. V.ö.: FARKAS ÁDÁM – KELEMEN ROLAND: *A polgári Magyarország katonai büntetőjogának és igazságszolgáltatásának történeti vázlata 1867–1944*. Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Győr, 2015. 21. p.

¹⁴ V.ö.: MEZEY BARNA: Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentőség, In: Hautzinger Zoltán, Bögöly Gyula (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, Kódex Nyomda Kft, Pécs, 2007. 162–169. pp.

¹⁵ SZENTIRMAY ÖDÖN: *A katonai büntetőjog történeti fejlődésének megvilágítása*. Uránia Könyvnyomda Budapest, 1916. 6. p.

¹⁶ KARDOS SÁNDOR: *A magyar katonai büntetőjog rövid története*. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2002. 132. p.

¹⁷ DOHY BEATRIX: *A büntetőjog mozaikjának egy apró darabja*. Katonai Jogi és Hadügyi Szemle, 2015/2. sz. 43. p.

tal rendelkezett arról is, hogy a megyei bíróságokon belül katonai tanácsokat kell kialakítani.¹⁸ E törvénnyel – az európai trendeknek megfelelően – egy több évszázados különbíráóság szűnt meg Magyarországon.

A fiatalkorú bűnelkövetők speciális megítélésének a gondolata a 19. század második felében merült fel, s a század végén hatékony eredményeket ért el az USA-ban. Magyarországon az amerikai illetve a francia-belga eredményeket alapul véve az 1908:36. tc. vezette be a fiatalkorúakra vonatkozó sajátos büntetőjogi szabályokat, amelyhez intézményi változásként a *Fiatalkorúak Bírósága* járult.¹⁹ A bíróságot az 1913:7. tc. állította fel, s így minden törvényszék – és egyes járásbíráóságok mellett is – Fiatalkorúak Bírósága főszabályként, mint egyesbíráóság szerveződött. Ebből adódóan az 1913. évi megoldást klasszikusan nem nevezhetjük különbíráóságnak, azonban a fiatalkorúak büntetőpereiben a sajátos eljárási rend, és a velük szemben alkalmazható sajátos büntetőjogi következmények érvényesülhettek. A fórumrendszer valódi különbíráósági jelleget az 1947:29. tv-el nyert, amely a Fiatalkorúak Budapesti Törvényszékének a felállításával, a másodfokú ítélezést egy országos illetékességű bírósághoz utalta. A fiatalkorúak különbíráósága egészen 1962-ig működött, amikortól elsőfokon kiázólagos illetékességű helyi bíróságok jártak el. 1962-től 2011-ig a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörébe tartozó ügyében a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, a Fővárosi Bíróság területén a Pesti Központi Kerületi Bíróság járt el.

A *munkaügyi bíráskodás*, a munkaviszonyból (szolgálati viszony) illetve közszolgálati viszonyból eredő, a munkavállaló és a munkáltató közötti jogviták elbírálására irányul. Tekintettel arra, hogy a munkajog önálló szakjoggá válása a 20. század második felében erősödött meg, így a munkaügyi bíráskodásnak a második világháborút megelőzően kevés nyomát találjuk. A munkaügyi bíráskodás osztrák közvetítéssel, német hatásra jelent meg a 19. század második felében, amikor az 1872:8. tc. felhatalmazta az ipartestületeket, hogy részben határozathozatalra jogosult egyeztető bizottságokat hozzanak létre, amelyet az 1884:17. tc. tovább részletezett. Az 1911:1. tc. a munkaügyi bíráskodást a rendes bíróságokhoz, a járásbíráósághoz telepítette.

A különbíráósági szervezetben jelentős előrelépést az 1918:9. néptörvény hozott.²⁰ A munkaügyi bíróság hatáskörébe tartoznak, tekintet nélkül tárgyuk értékére, azok a perek, amelyek magánjogi szolgálati szerződés alapján szolgálati viszonyban álló munkaadó és munkavállaló közt, úgyszintén ugyanegy üzemben szolgálati jogviszonyban álló munkavállalók közt a szolgálati szerződésből felmerülnek. A munkaügyi bíróság egyesbíráósággént vagy tanácsban is eljárhatott. Tanácsban történő ítélezés esetén a bíró mellett két ülnök ítélezett, akik közül egyet a munkavállalók egyet pedig a munkáltatók érdekképviselői szervei delegáltak. Ülnök lehetett, aki *a)* magyar állampolgár *b)* 24. életévét betöltötte, *c)* nem áll apai, gyámi hatalom alatt és csőd alatt. Nem lehetett ülnök az, *a)* aki szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt, vagy politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése alatt áll, *b)* aki hamis eskü vagy nyereségvágyból elkövetett bűncse-

¹⁸ Nem minden megyei bíróságon belül alakultak katonai tanácsok, hanem lényegében a korábbi különbíráóságok székhelye szerint illetékes megyei bíróságokon.

¹⁹ V.ö.: TRINCZ ANDREA: *A fiatalkorúakra vonatkozó büntető anyagi és eljárásjogi szabályok kialakulása, fejlődése; a fiatalkorúak bíróságának története*. Büntetőjogi Tanulmányok 1999/1. sz. 219–231. pp.

²⁰ RÚZS MOLNÁR KRISZTINA: *A munkaügyi viták rendezésének története Magyarországon*, *Acta Juridica Et Politica*, Szeged, 2003. 11. p.

lekmény miatt büntetve volt. A Tanácsköztársaság időszakában az ülnökök sorából a munkáltatókat kizárták.

A 9180/1920 M. E. rendelet a munkaügyi bíráskodás rendszerét átalakította, és azt megosztotta a munkaügyi bíróság és az ipartestületek között. Munkaügyi bírósággént a járásbírók jártak el, amely hatásköre továbbra is a szolgálati viszonyból származó perekre terjedt ki. E mellett az ipartestületek továbbra is végeztek egyeztetést, azonban döntésük ellen bírósághoz lehetett fordulni. A második világháború végéig ilyen keretek között folyt a munkaügyi bíráskodás, amelynek szervezeti fejlődéséhez a munkajog önálló jogterületté válása nagyban hozzájárult. A szocializmus éveiben a munkaügyi bíróságok különbírói jellege megszűnt, s azt csak az 1997-es igazságügyi reform állította részben helyre. 2011 óta a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatával kiegészülve, minden törvényszék székhelyén közigazgatási és munkaügyi bíróságok működnek, amelyeknek szervezeti reformja a mai napig tart.

A *Közigazgatási Bíróságot*²¹ az 1896:26. tc. állította fel, amely nagyban hozzájárult a jogállamiság és a jogbiztonság hazai biztosításához.²² A Közigazgatási Bíróság, a Kúriával azonos szinten megszervezett bíróság volt, amely a törvényben felsorolt közigazgatási hatóságok döntéseivel szemben igénybe vehető végső fórum volt.²³ Jelentőségét mutatja, hogy a Közigazgatási bíróság elnöke a Kúria elnökével volt egyenrangú. A bíróság két osztályban működött: a) általános közigazgatási és b) pénzügyi osztályban. A bíróság hatáskörének a megállapítása során porosz mintájú taxációt vett igénybe a jogalkotó. Ez alapján a jogszabály kifejezetten felsorolta azokat az ügycsoportokat, amelyekben a bíróság eljárhatott, azonban ez a taxáció nem volt zárt, ugyanis maga a jogszabály tette lehetővé, hogy későbbi törvények, illetve kormányrendeletek a bíróság által felülvizsgálható közigazgatási határozatok számát növeljék. Ennek eredményeként a második világháború végére, az 1896:26. tc-n kívül közel 50 olyan jogszabály született, amely rendelkezett a Közigazgatási Bíróság hatáskörének a kiterjesztéséről, amelynek következtében a 20. század közepére a közigazgatási határozatok 80 %-a ellen a bírói út igénybe vehető volt. A Kúriához hasonlóan a Közigazgatási bíróságnak is lehetősége volt vitás elvi kérdésekben döntvényeket alkotnia. Ezeket a döntvényeket osztályonként alkották, amelyekhez az eljáró tanácsok kötve voltak.

A Közigazgatási Bíróság előtti eljárásnak az alábbi három legjellegzetesebb tulajdonsága volt. a) Közigazgatási Bíróság a törvényben felsorolt szervek határozatai felett csak törvényességi kontrollt gyakorolhatott. b) A bíróság előtt jogkérdést és ténykérdést is vitatni lehetett, azaz a bíróság nem volt kötve a közigazgatási szerv által megállapított

²¹ A bíróság felállításáról és annak előzményeiről lásd bővebben: STIPTA ISTVÁN: *A pénzügyi közigazgatási bíróság bíráinak rekrutációja (1884–1896)*. In: Homoki-Nagy Mária, Hajdú József (szerk.): Ünnepi kötet dr. Zakar András c. egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged, 2017. 279–290. pp.; STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*. Multiplex Media. Debrecen, 1997. 136–150. pp.

²² V.ö.: STIPTA ISTVÁN: *Történeti alkotmányunk és a közigazgatási bíráskodás*. Chronowski Nóra, Pozsár-Szentmiklósy Zoltán, Smuk Péter, Szabó Zsolt (szerk.): *A szabadság szerető embernek: Liber Amicorum István Kukorelli*. Budapest: Gondolat Kiadó. 2017. 348–357. pp.

²³ A közigazgatási határozatok feletti bírói kontroll két világháború közötti megítéléséről lásd bővebben: BALOGH JUDIT: *Felfogások a közigazgatás feletti bírói kontrollról a két világháború közötti debreceni jogoktatásban*. In: Peres Zsuzsanna, Kis Norbert (szerk.): Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára: *Studia sollemnia scientiarum politico-cameralium*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó; Nordex Kft. 2017. 53–64. pp.

tényálláshoz. c) A közigazgatási jogvédelem igénybevétele előtt a közigazgatáson belül igénybe kellett venni a rendelkezésre álló jogorvoslatokat. A közigazgatási jogvédelmet a közigazgatási határozat alapján sérelmet szenvedett fél vehetett igénybe, maga a bírósági döntés és jogkör azonban nem jelentette a közigazgatás jogalkotó tevékenysége feletti direkt normakontrollt.

A közigazgatási bíráskodás hiányosságaira a 20. első évtizede világított rá. Az 1905-ös választások eredményeként – a parlamenti többséggel nem rendelkező – darabont kormány került hatalomra. A kormány a törvényhozási többség hiányában a vármegyékkel olyan adót kívánt beszedetni, illetve olyan katonákat kívánt kiállítani, amelyhez a képviselőház nem járult hozzá. A vármegyék alkotmányos jogaikra hivatkozva megtagadták ezen rendelkezések végrehajtását, amelynek következtében a kormány a vármegyei tisztségviselők illetményének folyósítását megtagadta, úgy főispánokat és kormánybiztosokat nevezett ki. A korabeli közéletben az alkotmányosságot kijátszó, és formálisan legális intézkedések komoly vihart kavartak, így az 1906-ban hatalomra kerülő koalíciós kormány programja között a törvényhatóságok alkotmányos pozíciójának a védelme is szerepelt. E gondolat alapján született meg az 1907:60. tc.-ben biztosított garanciális panasz. A garanciális panasz értelmében a Közigazgatási Bíróság megsemmisíthette a kormánynak vagy a miniszternek minden olyan rendeletét, amely a törvényhatóságnak a törvényben biztosított jogát sértette. A garanciális panasz intézménye megteremtette a törvényhatóságok bírói védelmét a kormány olyan intézkedéseivel szemben, amelyek a törvényhatóság törvényben biztosított jogát csorbitották volna. Maga a garanciális panasz, illetve a helyi önkormányzatok bírói védelme a 20. század elején a leghaladóbb szabályozások közé tartozott, azonban nem érte el és nem is érte el az Európában a 2. világháború után kibontakozó alkotmánybírói jogvédelmet. Ugyanis a közigazgatási bíróság a garanciális panasz keretében a) csak kormányrendeleteket vagy miniszteri rendeleteket vizsgálhatott, törvényeket nem; b) csak abban az esetben járhatott el, ha a törvényhatóságnak törvényben biztosított joga sérült. Mindezek ellenére kétségtelen, hogy a Közigazgatási Bíróság a 20. század első évtizedére a magyar alkotmányosság egyik védőbástyájává vált.

A két világháború között a bíróság hatásköre tovább nőtt, amely közül az 1925:26. tc-t kell kiemelni. A törvény a választási bíráskodást, illetve a választásokkal kapcsolatos panaszok elbírálását is a bíróság hatáskörébe utalta. A közigazgatási bíráskodás és a közigazgatási jogvédelmet az 1949:2. tv. szüntette meg, hosszú időre felszámolva a jogállamiság egyik legfontosabb biztosítékát. Ebből adódóan a közigazgatási jogvédelem, és a közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata csak a rendszerváltást követően állt helyre.

Az ember szellemi alkotótevékenységének a jogi védelme Európában több évszázados hagyománnyal bír, azonban a modern szerzői jogi és iparjogvédelmi oltalom a 19. században jelent meg. A 18. század végétől hazánkban az uralkodó diszkrecionális alapon privilegium leveleket adományozott, amelyhez szervezeti keret nem párosult.²⁴ A 19. században mindez a kiegyezéssel változott meg, amikortól az Ausztriával kötött vám- és kereskedelmi szövetség okiratának XVI. cikke szerint a magyar minisztérium

²⁴ V.ö.: PAPP LÁSZLÓ: *Szabadalmi jogalkotás a XIX. században az első szabadalmi törvény megszületéséig*, Collega, 2009/1-2. 69–72. pp.; PAPP LÁSZLÓ: *A szabadalmi jogvédelem történeti perspektívái*, Gondolat Kiadó, Debrecen, 2015. 13–41. pp.

szabadalmat csak az osztrák kereskedelemügyi miniszter hozzájárulásával adhatott, és viszont. A szabadalomlevelet Magyarországon magyarul, Ausztriában németül állították ki és ezek érvényesek voltak az Osztrák-Magyar Monarchia egész területén. Így a Monarchia egységes vám- és kereskedelmi terület, a szabadalmak kedvezményei mind a két állam lakosait megillették. Ugyanakkor szó sincs arról, hogy e megállapodás létrehozott volna bármilyen közös szervet a szabadalmi igények elbírálására, az ugyanis továbbra is a miniszterek hatáskörében maradt. A két ország eltérő gazdasági helyzet miatt azonban a szabadalompolitika nem maradhatott sokáig közös érdekű ügy, így az 1893:41. tc-vel a két ország önálló jogalkotási szabadságát visszanyerte, amelyet követően megszületett az első modern szabadalmi törvényünk, az 1895:37. tc. E jogszabály – osztrák és német mintát követve – felállította a modern szabadalmi bíraskodást Magyarországon.

A Szabadalmi Hivatal és Szabadalmi Tanács nemcsak elnevezésében, hanem jogállásában is sajátos bíróság volt. Egyrészt ugyanis a dualizmus korában az egyetlen kétszintű különbíróság volt, másrészt a bíraskodáson túl hatósági funkciót is ellátott.²⁵

A Szabadalmi Hivatal elnökből, alelnökből, állandó bírói és műszaki, továbbá nem állandó bírói és műszaki tagokból állt. Az elnököt, az alelnököt és az állandó tagokat a kereskedelemügyi miniszter előterjesztése alapján a király majd kormányzó nevezte ki, míg a kezelőszemélyzetet maga a miniszter. A bírói tagoknak az 1869:4 tc 7. §-ában meghatározott bírói képesítéssel, míg a műszaki tagoknak „*valamely műegyetemen a tanulmányok szabályszerű bevégzése alapján a kir. József műegyetemről nyert, vagy ez által honosított oklevéllel*” kellett rendelkezniük. A Szabadalmi Hivatal hatáskörébe tartozott a szabadalmak megadása, illetve az ehhez kapcsolódó valamennyi adminisztratív ügy elintézése. A hivatal ezeket a feladatokat *bejelentési és bírói osztályban* végezte el. A bejelentési osztály hatáskörébe tartozott különösen a szabadalmi bejelentések vizsgálata, közzététele, visszautasítása, a szabadalom megadása vagy megtagadása, felszólalások elintézése, meghatalmazottak belajstromozása, lejárt szabadalmak megszüntetésének kihirdetése, szabadalmi díjak beszedése. A bírói osztály már vegyes folyamodású hatóság volt. Elsőfokon kizárólag a megvonási, megsemmisítési és a szabadalmak terjedelmének megállapítása iránt indított perekben járt el, amelyeket tanácsülésben tárgyalta. Fellebbviteli fórumként pedig a felszólalások másodfokú elintézése során szintén tanácsülésben járt el. A bírói osztály hatásköri szabályaiból az látható, hogy a már megadott szabadalomból illetve magából az oltalomból folyó jogok védelmét, mint vagyoni jogi kérdést, a törvény rendes bírósági hatáskörben hagyta.

A Szabadalmi Tanács, mint fellebbviteli fórum a Szabadalmi Hivatal fellebbviteli bíróságaként járt el. Ez a hatóság járt el másodfokon a megsemmisítési, megállapítási és megvonási perekben. A Szabadalmi Tanács tagjait a Magyar Korona területén működő felsőbbbíróságok tagjai közül, illetve a kir. műegyetem tanárai közül – a kereskedelemügyi miniszter előterjesztése alapján – az uralkodó nevezte ki. A Szabadalmi Tanács összetételét megvizsgálva ez azt jelentette, hogy általában négy bíró a kúriai bírák közül, kettő pedig a zágrábi hétszemélyes tábla ülnökei közül került ki.

A két világháború között a bírósági jelleg hangsúlyozása végett az 1920:35. tc. a Szabadalmi Hivalt Szabadalmi Bírósággá, míg a Szabadalmi Tanácsot Szabadalmi Felsőbírósággá nevezte át. A kétszintű különbíraskodás egészen 1927-ig állt fent, ami-

²⁵ v.ö.: PAPP LÁSZLÓ i. m. 2015, 50–62. pp.

kor az 1927:20. tc. a Szabadalmi Felsőbírószágot beolvasztotta a Kúriába, így annak tanácsai egy szabadalmi tanáccsal egészültek ki.²⁶ A különbírószág a második világháborút követő években veszített jelentőségéből, és a politikai, gazdasági élet átrendeződését követően okafogyottá vált, így az engedélyezési funkcióját 1949-től az Országos Találmányi Hivatal vette át. Ezt követően a megadott szabadalmakkal összefüggő perek rendes bírósági útra kerültek. Az 1949. évi 8. tvr a Szabadalmi Bíróságot megszüntette, s annak korábbi bírói osztályának hatáskörét a Fővárosi Ítéltábla kizárólagos hatáskörébe utalta. Az ítéltábla öttagú tanácsban járt el, amelynek két műszaki ülnökét az OTH-hoz kinevezett tanácsstagok közül lehetett kiválasztani. Ezzel a megoldással Magyarországon megszűnt a szakosított szabadalmi bíraskodás. A második szabadalmi törvényünk, az 1969:II. tv. értelmében az OTH-nak a szabadalom megadása; a szabadalmi oltalom megszűnésének megállapítása, illetőleg újra érvénybe helyezése; a szabadalom megsemmisítése és a nemleges megállapítás kérdésében hozott határozatának felülvizsgálatát a Fővárosi Bíróság kizárólagos illetékességébe utalta.²⁷ A Fővárosi Bíróság három hivatásos bíróból álló tanácsban járt el, ahol két bírónak felsőfokú vagy azzal egyenértékű műszaki képesítéssel kellett rendelkeznie. Ebből következik, hogy 1969-től a műszaki ülnökök alkalmazása helyett a jogalkotó az eljáró bírótól várta el a speciális képesítés megszerzését, ami felsőfokú műszaki, vagy azzal egyenértékű képesítést jelentett.²⁸ A felsőfokú műszaki végzettség egyrészt a műszaki egyetem oklevelét jelentette, amellyel egyenértékű volt a tudományegyetemen szerzett biológusi, fizikusi, kémikusi, gyógyszerészeti oklevel. Azonban az igazságügyminiszter egészen 1996 január 1-ig egyéb képesítést is egyenértékűnek fogadhatott el. Mindezekből látható, hogy 1969 után a szakosított bíraskodás nem állt vissza, azonban a sajátos tanácsi formációt kialakítva a második szabadalmi törvényünk, az elsőfokú bírósági eljárásban érvényre juttatta a specifikációt.

1996. január 1-jén hatályba lépett a harmadik, és a mai napig hatályos szabadalmi törvényünk, a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény, amely a 1969-es szabályozást tartotta fenn, azaz az elsőfokú szabadalmi perekre a Fővárosi Törvényszék kizárólagos hatáskörét és illetékességét állapította meg, az ismertetett tanácsi összetételben

Az 1869:4. tc.-vel rögzített bírói függetlenség egyik szervezeti következménye a hatalommegosztás rendszerében az volt, hogy a bíróságok a közigazgatástól és a közigazgatás a bíróságoktól hatáskört nem vonhatott el. Mindez feltételezte a közigazgatás és az igazságszolgáltatás hatáskörének pontos, és kétséget kizáró meghatározását. Az 1869:4. tc. taglalásakor rámutattunk arra, hogy a közigazgatás és igazságszolgáltatás elválasztása tökéletesen nem valósult és nem is valósulhat meg. Egy jogállami polgári berendezkedésben szükségszerű, hogy a bíraskodás igazgatási tevékenységet is végezzen, és elsősorban a bíróságok tehermentesítése szempontjából az is elfogadható, hogy a közigazgatás – meg ha megszorításokkal is – kvázi bírói tevékenységet lásson el. E kivétel körbe azonban a két hatalmi ág között felmerülő hatásköri összeütközések eldöntése azonban nem férhet bele. Az 1869:4. tc. komoly kritikája lehet ennek a kérdésnek a szabályozatlanul hagyása, ugyanis a törvény úgy rendelkezett, hogy a bíróságok és a köz-

²⁶ V.ö.: PAPP LÁSZLÓ *i. m.* 2015, 72–75. pp.

²⁷ A találmányi szabadalmakról szóló 1969:II. tv. 57. § (1) bek.

²⁸ V.ö.: PAPP LÁSZLÓ: *Új tendencia vagy múltó szeszély? A szellemi tulajdon-védelmi bíraskodás általános áttekintése.* Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2017/3. sz. 7–23. pp.

igazgatási hatságok közötti hatásköri összeütközésről a kormány döntsön. A kormánynak, mint a közigazgatás csúcsszervének ilyen jogkörrel való felruházása beárnyékolta a bírói függetlenség deklarálásának jelentőségét. Ugyanakkor érdemes rávilágítani arra is, hogy a törvény tárgyalásakor e problémát a jogalkotó érzékelte, azonban a reform akkori fő irányvonala a modern bírósági szervezet kiépítése volt, így ennek a kérdésnek a rendezését későbbre halasztották.

A 19. század második felében a hatásköri összeütközések rendezésére több modellel találkozunk. *a)* Néhány ország – mint például 1877 előtt Olaszország – a törvényhozás hatáskörébe utalta e kérdést. *b)* Más megoldás szerint a rendes bíróságoknak, általában a legmagasabb szintű bíróságnak kellett a hatásköri összeütközést eldöntenie. *c)* A hatásköri összeütközést a jogalkotó külön bírói fórumra bízta. 1869 után a hatásköri összeütközésekről a kormány döntött, majd 1896 után a Közigazgatási Bíróság. A Közigazgatási Bíróság hatáskörébe utalni a kérdést szerencsésebbnek bizonyult, azonban végső soron nem lehetett megoldás, hiszen ez azt is jelentette, hogy a Közigazgatási Bíróság saját érintettsége esetén is maga döntött. Az említett európai modellek közül a jogalkotó a 20. század elején a harmadik megoldás mellett döntött, s az 1907:61. tc-vel felállította a *Hatásköri Bíróságot*.²⁹

A Hatásköri Bíróság hatásköri összeütközésekben döntött, azonban nem minden állami szerv esetén. Hatásköre csak *a)* rendes bíróság és Közigazgatási Bíróság; *b)* rendes bíróság közigazgatási szerv; *c)* Közigazgatási Bíróság és közigazgatási szerv közötti hatásköri összeütközésre terjedt ki. A Hatásköri Bíróság elnöki tisztjét a Kúria és a Közigazgatási Bíróság elnökei látták el, három évente váltakozva. Az elnökön kívül 8-nyolc-nyolc bíróból állat, akiket a Kúria illetve a Közigazgatási Bíróság tagjai közül kellett választani. A bírák megválasztása során ügyelni kellett arra, hogy a Kúriának mind a polgári mind a büntető tanácsából, míg a Közigazgatási Bíróság mind a két osztályából legyen választott bíró. A tisztség sajátossága volt, hogy arról nem lehetett lemondani a hároméves ciklus alatt. A bíróság az elnökön kívül hat tagú tanácsban ítélezett. A két világháború között az 1928:43. tc. valamelyest növelte a bíróság hatáskörét, de az továbbra is az említett keretek között maradt. A bíróságot a Közigazgatási Bírósággal együtt az 1949:2. tv. törölte el.

A kapitalista gazdasági berendezkedés a szabad piaci versenyen alapul, amely piaci verseny kapcsán a 20. század első évtizedeiben felmerült a piaci magatartások szabályozása iránti igény. A tisztességtelen versenyről szóló 1923:5. tc. ennek megfelelően szabályozta a piacon meg nem engedhető magatartásokat, amelyek ekkor még rendesbírói hatáskörbe tartoztak. E meg nem engedhető piaci magatartások egy sajátos körét jelentették a kartellmegállapodások, amelyeket az 1931:20. tc. rendezett³⁰ A kartellmegállapodás: valamely árura vonatkozóan a termelés, a forgalom vagy az áralakulás tekintetében vagy egyébként a gazdasági versenyt korlátozó, esetleg más módon

²⁹ STIPTA ISTVÁN i. m. 1997, 152. p.; KONCZ IBOLYA KATALIN: *Hatásköri bíráskodás Magyarországon*. Jogtörténeti Szemle 2017/1-2. sz. 96–103. pp.

³⁰ VARGA NORBERT: *The Cartel Policy in the Cartel Law Special Attention to the First Cartel Act in Hungary* In: Gellén Klára (szerk.): *Honori et virtuti: Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*, Szeged: Iurisperitus Bt., 2017. 463. p.

szabályozó kötelezettséget alapító jogviszony.³¹ A törvény a kartellek megítélésére több fórumot is létrehozott: a) *Kartellbizottságot*; b) *Kartellbírószágot*.³² A Kartellbírószág a Kúria körében szervezett különbírószág, amely elnökön felül két ítélőbíróból és két ülnökből álló tanácsban jár el.³³ A Kartellbírószág elnöke a Kúria elnöke vagy másodelnöke vagy egyik tanácselnöke. A Kartellbírószág két tagját a Kúriának előre kijelölt tanácselnökei és ítélőbírói közül az eljáró tanács elnöke hívja be. A Kartellbírószág ülnöke tagjait az eljáró tanács elnöke a közül a tíz szakember közül hívja be, akiket az igazságügyminiszter és a közgazdasági miniszter által összeállított, legalább 30 szakember nevét tartalmazó jegyzékből háromévenként előre kijelöl.

Összességében megállapítható, hogy a polgári kori Magyarország gazdag különbírószági hagyományokkal rendelkezett. E bíróságok egy része a korszak történelmi sajátosságaihoz igazodott, azonban voltak olyan különbírószágok is, amelyek bármely polgári államberendezkedésben működőképesek lehetnek. A második csoportba tartozó különbírószágok életében a második világháborút követő időszak hozott jelentős törést, s a rendszerváltást követően csak egy részüket állította helyre a jogalkotó. Ennek oka egyrészt az, hogy bizonyos különbírószági funkciókat 1990 után más bíróság vagy szerv útján lát el az állam, azonban a munkaügyi, közigazgatási, szabadalmi és fiataikorúak bíráskodása tekintetében a második világháborút megelőző szervezeti megoldások még napjainkban is történelmi mintául szolgálhatnak.

LÁSZLÓ PAPP

KÜLÖNBÍRÓSZÁGOK SZEREPE ÉS RENDELTETÉSE A MODERN IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI RENDSZEREKBE

(Summary)

In Hungary the modern judicial system was based on the Act IV of 1869, which separated the administration and jurisdiction. In the modern Europe, the specialised courts are used by several countries. The study aims to identify the most important specialised courts in the Hungarian legal history, with special emphasis on: Military Courts, Labour Courts; Administrative courts and Patent Court.

³¹ Lásd bővebben: HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Kartellszerződések a gyakorlatban*. Versenytükör, 2017/Különszám, 4–13. pp.

³² Emellett bizonyos kérdések rendesbírószági hatáskörben maradtak. V.ö.: SZABÓ ISTVÁN: Az 1931:XX. örvénycikk rendes bíróságok előtti gyakorlata, *Versenytükör*, 2017/Különszám, 36–37. pp.

³³ A Kartellbírószág eljárási rendjéről lásd bővebben: VARGA NORBERT: *Kartell eljárásjog szabályozása és gyakorlata, különös tekintettel a Kartellbírószág működésére*. Versenytükör 2016/12. sz. 84–95. pp.

ROKOLYA GÁBOR*

Leszámolás a polgári közjegyzőkkel (1945–1956)**

1. Igazolóbizottsági és népbíróági eljárások a közjegyzők ellen

1945-ben a közjegyzők, közjegyző-helyettesek és közjegyzőjelöltek a területileg illetékes igazolóbizottság előtti igazolóbizottsági eljáráson estek keresztül. Hivatásukat csak azok a közjegyzők gyakorolhatták, akik ezen az eljáráson átestek. Az igazolóbizottság az eljárás alá vont közjegyzőt igazoltnak minősíthette, vagy büntetést szabhatott ki vele szemben. Az a közjegyző, akivel szemben feddésnél súlyosabb büntetést szabtak ki, a közjegyzői kamarai tagként őt megillető választási jogot nem gyakorolhatta, továbbá az sem volt kamarai tisztségre választható, akit a bizottság bármilyen fegyelmi büntetéssel sújtott. Az állásvesztés fegyelmi büntetés nemcsak azzal a joghátránnyal járt, hogy az erre ítélt közjegyző elveszítette állását, hanem semmilyen közszolgálati, vezető állású magánhivatalnoki állást sem tölthetett be, és közmegbízást sem kaphatott.¹

Budapesten a közjegyzői kamara mellett szervezett külön igazolóbizottság járt el a kamara tagjainak igazolási ügyében. Az igazolóbizottságot Hernád István szociáldemokrata beállítottságú ügyvéd vezette. Az igazolóbizottsági eljárás megindulásakor minden kamarai tagnak egy kérdőívet kellett kitölteni, amelyben politikai irányultságáról, párttagságáról is nyilatkoznia kellett. Ezt követte egy hirdetményi eljárás, amelynek keretében a közjegyző közvetlen lakókörnyezetében hirdetményt függesztettek ki, amely felhívást tartalmazott arra nézve, hogy aki valamilyen információval rendelkezik az eljárás alá vont személy nyilas, fasiszta, néppellenes cselekményeiről, jelentse be az igazolóbizottságnak, és tanúskodjon a tárgyalás során.

A közjegyző-helyettesek és közjegyzőjelöltek esetében minden alkalommal zökkenőmentesen folyt az igazolások kiadása, azonban egyes közjegyzők esetén már látszott, hogy a bizottság politikai megfontolásokból igyekszik félreállítani őket. Az utókor szemében különösen vitatható Fekete László budapesti közjegyző esete. Fekete László a két világháború közötti időszak kiemelkedő közjegyzője volt, aki széles körű tudomá-

* közjegyző, Budapest

** A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Allamtudományi Kutatóműhely* keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem együttműködésével készült.

¹ 1410/1945. ME rendelet az ügyvédek (jelöltek) és közjegyzők (helyettesek, jelöltek) igazolásáról. Dr. BACSÓ JENŐ (főszerk.): *Két év hatályos jogszabályai 1945–1946*. Grill Károly. Budapest, 1947. 204–205. pp.

nyos és publicisztikai munkássággal rendelkezett, azonban politikai tevékenységet nem fejtett ki. Várható volt, hogy a közjegyzők körében élvezett nagy tekintélyének köszönhetően az 1946. évi kamarai választásokon a kamara elnökének fogják választani. Ezzel szemben a koalíciós pártok, különösen a kommunista párt bizalmát nem élvezte. Igazolóbizottsági tárgyalásán több tanú is igazolta, hogy nemcsak hogy nem szimpatizált a nyilas, fasiszta szervezetekkel, hanem aggodalommal figyelte a Horthy-rendszer fokozatos jobbrtolódását. Több alkalommal is önzetlenül segített a jogfosztó rendelkezések alá eső egyének ügyeiben. 1944-től a közjegyzői kamarát helyettesítő, kommunista kezdeményezésre létrejött Ideiglenes Intézőbizottság elnöke Krenner Zoltán volt. A kamarai választásokon egyértelműen ő lett volna az egyedüli esélyes, ha Fekete Lászlót sikerül félreállítani. Ezért olyan tanúvallomást tett, hogy amikor Feketét a közjegyzői kamarák képviselőjében felsőházi tagnak választották, üdvözlő látogatásokat, tisztelegéseket tett a Sztójay-kormány tagjainál. Ezt a körülményt, ami normális viszonyok között csak pusztán udvariassági gesztusnak tekinthető, az igazolóbizottság a kor felfokozott politikai hangulatában alkalmasnak ítélte arra, hogy Fekete Lászlóval szemben a feddés büntetését szabja ki, amelynek alapján már nem indulhatott a kamarai választásokon.²

Az igazolóbizottság különös körülménnyel járt el az olyan közjegyzők ügyében is, akik a második világháború alatti területi visszacsatolások, az úgynevezett visszatérések alatt kaptak kinevezést. Erre jó példa Csengery István volt szatmárnémeti magyar királyi közjegyző esete, akit a háború után Budapest III. kerületébe helyeztek át, az elhunyt Haviár Gyula közjegyző tartós helyettesének. Csengeryvel szemben a bizalmatlanságot fokozta, hogy a két világháború között (1933-ig) román királyi közjegyző is volt. Mivel Csengery a világháború alatt tartalékos századosként teljesített katonai szolgálatot, adatközlése végett a bizottság megkereste a Honvédelmi Minisztérium Politikai Katonai Osztályát is. A minisztérium azonban nem talált róla információt a katonai nyilvántartásban. Tanúként viszont be volt jelentve Szepessy-Schaurek Ottmár ezredes és Révay Kálmán százados, mivel Csengery István több közjegyzővel együtt részt vett a németek elleni, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kiss János és Tartsay Vilmos vezette nemzeti ellenállási mozgalomban. Miután özvegy Tartsay Vilmosné a közjegyző előtt tett nyilatkozatával igazolta, hogy Csengery István közjegyző, tartalékos tüzér százados a Tartsay Vilmos vezette csoport tagja volt, a bizottság kénytelen volt őt igazoltnak minősíteni.³

Matheovits Ferenc budapesti közjegyző az általa közölt adatok alapján azzal hívta fel magára a bizottság figyelmét, hogy két könyvet is publikált, amelyekkel a pécsi egyetemen egyetemi magántanárként habilitált. Az egyik könyve az erdélyi optáns birtokosok birtokainak jogi helyzetéről szólt a tárgyban megkötött magyar–román egyezmény tükrében, a másik a doktori habilitációjának a könyve, a Nemzetközi szociálpolitika két kötete volt. Mivel a könyvekben foglaltak semmi olyan állítást nem tartalmaztak, amelyek érvet jelenthettek volna Matheovits elmarasztalásához, ellene azt az életrajzi adatot használták fel, hogy ő volt a Vitézi Szék Vas vármegyei csoportjának ügyésze, és e tevékenységének figyelembevételével kapta meg a kormányzótól a Nemzetvédelmi Kereszt kitüntetést. Bár az igazolóbizottság maga is elismerte, hogy a bizonyítási el-

² BFL Budapesti Közjegyzői Kamara Igazolóbizottságának iratai. Dr. Fekete László igazolóbizottsági jegyzőkönyve, 1945. június 28.

³ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Csengery István igazolóbizottsági iratai, 1945.

járás lefolytatása után sem találtak olyan terhelő adatot, amely bizonyította volna Matheovits elkötelezettségét a fasiszta ideológia iránt, miután terhelő körülménynek tartották, hogy közjegyzőnek Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt nevezték ki, és hogy a Vitézi Szék megyei szervezetében tisztséget vállalt, feddés büntetéssel sújtották, aminek alaptalan voltához a vizsgálat iratainak áttanulmányozása során kétség sem merül fel.⁴

Somogyi Béla budapesti közjegyző több cikluson keresztül is az Országgyűlés, illetve a felsőház tagja volt. Politikai pályáját a Fajvédő Párt tagjaként kezdte, de 1931-ben már független jelöltként szerezte meg a letenyei mandátumot. 1943. december 14-én a felsőházban nagy figyelemmel kísért beszédet mondott a háború ellen. Élesen ellenezte a jugoszlávok elleni háborút, és felvetette Bárdossy László miniszterelnök politikai felelősségét. A bizottság erre a körülményekre való tekintettel igazolta őt, azonban már ekkor látszott, hogy Somogyi korábbi életútja a népi demokrácia rendszerével nem lesz összeegyeztethető.⁵

Teőke Béla pályája indulásakor Késmárkon volt közjegyző, majd a világháború alatt Budapestre helyezték. Közjegyzői szolgálata mellett rendszeresen publikált vadászati írásokat és morális töltetű politikai és filozófiai cikkeket. Családja egyike volt a Szepesség több évszázadra visszatekintő nemesi famíliáinak, ezért érthetően különös gonddal figyelte a területi revízió eseményeit. 1938 márciusában üdvözölte, hogy a Harmadik Birodalom magához csatolta Ausztriát. Lelkesedésének oly módon is hangot adott, hogy üdvözlő táviratot írt Adolf Hitler birodalmi kancellárnak. Úgy gondolta, hogyha a közép-európai térségben elindul a területi rendezések láncolata, Magyarország is visszakaphatja az Ausztriához csatolt nyugat-magyarországi részeket. Bár a későbbi események láttán visszavonult a politikai tevékenységtől, és szembehelyezkedett a háborúval, a bizottság úgy ítélte, hogy Teőke Béla méltatlan a közbizalomra, és nem lehet a népi demokratikus berendezésű állam közjegyzője, ezért megfosztotta állásától.⁶ Teőke a határozat ellen fellebbezést nyújtott be a népbírósághoz, amelyben amellet érvelt, hogy felfogása a polgári jogegyenlőség talaján áll, több alkalommal igyekezett a zsidótörvények hatálya alá eső egyéneknek segíteni. Kőbányai szolgálati helyéről tanúkat jelentett be, akik igazolni tudták, hogy nem fejtett ki politikai tevékenységet, és alkalmas feladatának ellátására. Több izraelita vallású kőbányai lakos úgy nyilatkozott, hogy a holokauszt idején is tartotta velük a kapcsolatot, és lehetőségei szerint segített rajtuk.⁷ Dr. Farkas Zoltán ügyvéd azt is igazolta, hogy akkor is igénybe vette jogi szolgáltatásait, amikor már származása miatt el volt tiltva az ügyvédi tevékenységtől. Időközben a Budapesti Közjegyzői Kamara elnöksége az igazolóbizottság közjegyzői állásától való meg-

⁴ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Matheovits Ferenc igazolóbizottsági iratai, 1945.

⁵ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Somogyi Béla igazolóbizottsági iratai, 1945.

⁶ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Teőke Béla igazolóbizottsági iratai, 1945.

⁷ „Nyilatkozat. Alulírott Ehrnthal Benő főkéntor budapesti (X. Cserkesz utca 7.) lakos Teőke Béla dr.-t 1915 év óta ismerem. Vele egy házban laktam. Úgy ő, mint családtagjai mindig a legszívélyesebb szomszédi viszonyt tartották fenn velünk. Elköltözése után sem hidegült el a viszony közöttünk. A legutóbbi időben néhai feleségem kívánságára díjmentesen közbenjárt s kérvényeket intézett Miskolcon internált Edith leányom és családtagjai kiszabadítása érdekében. Szabadlára helyezésem után ismételtelen felkeresett, és az első legnehezebb időben tőle telhetően ő és felesége élelmiszerekkel támogatott. Közjegyzői ügykörében köztudomásom szerint mindig demokratikusan s a legnagyobb lelkiismeretességgel járt el. Budapest, 1945. évi július hó 10. napján. Ehrnthal Benő sk. főkéntor, Kovács Ilona sk. tanú, Horváth Klára tanú sk.” BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Teőke Béla népbírósági iratai, 1945.

fosztást kimondó határozata értelmében Teöke Béla irodája számára tartós helyettest rendelt ki. A közjegyző irodája irányítását elvesztve tartós jövedelem nélkül maradt. Az iroda alkalmazottai a tartós helyettestől ugyancsak nem részesültek kellő javadalmazásban. A népbírósi tárgyaláson a népbíró indítványozta, hogy a népbíró az igazolóbizottság határozatát indokainál fogva hagyja helyben, mert a bizottság a tényállásnak megfelelően, az ügy kellő ismertetésén hozta meg határozatát. A lefolytatott tárgyalás során a megjelent tanúk meghallgatására, bizonyítási eljárás lefolytatására nem került sor.⁸ A népbíró az azonban – a népbíró álláspontjától eltérően – megváltoztatta az igazolóbizottság határozatát, az állásvesztés helyett áthelyezés büntetést szabott ki. A népbíró álláspontja szerint Teöke üdvözlő távirata nem menthető lépés, de írásai, a világháború alatt tanúsított magatartása teszi azt lehetővé, hogy vele szemben enyhébb büntetést szabjanak ki. Teöke Bélát a népbíró határozata alapján Kőbányáról Hatvanba helyezték közjegyzőnek. 1947-ben a Budapesti Földigénylő Bizottság kobozta el a Sasad területén lévő földjeit. Ezzel azonban még nem ért véget az eljárás vele szemben. 1946-ban újabb bejelentés alapján igazolóbizottsági eljárást kezdeményeztek vele szemben, majd 1948-ban a kamara függesztette fel őt állásából. A felfüggesztés azzal szűnt meg, hogy az igazságügyi miniszter elmozdította állásából.⁹

2. Ügynökszervezési kísérletek, megfigyelési ügyek a polgári közjegyzők körében

Az 1949. évi politikai fordulatot, valamint a közjegyzőség államosítását követő időszakban egyre hangsúlyosabbá vált az a törekvés, hogy a polgári, jobboldali beállítottságú, horthysta elemeket, így az állami szolgálatba át nem vett közjegyzőket is a társadalomból el kell távolítani. Ehhez a jogi eszközök mellett a Belügyminisztériumban működő Politikai Rendészeti Osztály fokozatos átalakításával 1948-ban létrejött Államvédelmi Hatóságot is felhasználták. Az ÁVH közvetlenül a kommunista párt, illetve a párt főtitkáranak irányítása alatt működött. Az államvédelmi szervek kiemelt feladatát képezte az illegálitásba vonult reakciós szervezetek tevékenységének felderítése. Ennek megvalósítása érdekében kiemelt gondot fordítottak az ügynökök szervezésére és foglalkoztatására.¹⁰

Ebben az időben a volt polgári közjegyzők közül a hatvan év alatti jogászok igyekeztek ügyvédi pályára lépni, mivel jogász tevékenységet csak e hivatásrend keretében gyakorolhattak. Vékony Béla például, aki Baján volt polgári közjegyző, akkor kérte felvételét a Kecskeméti Ügyvédi Kamaránál, hogy Baján ügyvédként praktizáljon, miután

⁸ „Ezeknek az ügyeknek az elbírálása nem jogi, hanem elsősorban politikai kérdés. A vádlottaknak olyan bíróság elé kell kerülniük, amely a demokratikus Magyarország felfogását képviseli, annak felépítését meggyőződéssel akarja szolgálni.” NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A magyarországi népbíráskodás joganyaga 1945–1950*. In Dr. Gyenesi József (szerk): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíró-történeti tanulmányok*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 2011. 16. p.

⁹ BFL BKK Igazolóbizottságának iratai. Dr. Teöke Béla népbírói iratai, 1945.

¹⁰ „Az ügynök a legkvalifikáltabb titkos munkatárs, aki rendelkezik olyan szükséges személyi tulajdonságokkal, hírszerző lehetőségekkel, közvetlen vagy közvetett kapcsolatokkal az ellenséges kontingens felé, amely alkalmassá teszi arra, hogy bejusson az ellenséges kontingensbe és megnyerje az ellenséges kontingens bizalmát.” Révész Béla: *Az osztályharc fogalmának politikai és jogi aspektusai az '50-es években*. 2-3/6/1955. BM 6/1955. sz. parancsa. Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei. *Acta Juridica et Politica*, Tomus LIV. Fasciculus 15. Szeged, 1998. 81. p.

állami szolgálatba átvették ugyan, azonban 1950 decemberében végelbánás hatálya alá vonták. Az államvédelmi szervek figyelmét azzal keltette fel, hogy a Koppándi József és társai elleni demokráciaellenes fegyveres szervezkedés során megfigyelt Ujhelyi József baráti köréhez tartozott. Egy Kockás fedőnevű ügynök, aki szintén ügyvéd volt, jelentette, hogy a bajai Béke Szállóban Vékony rendszeresen vendégül látja a tanácsai dolgozókat annak érdekében, hogy az általa képviselt ügyekben kedvezményeket kapjon. Ezt követően az ÁVH Baja járási osztályának vezetője elrendelte, hogy derítsék fel Vékony Béla politikai magatartását, baráti és külföldi kapcsolatait, ismeretségi körét és a rá vonatkozó további adatokat. Ezt a parancsot az is motiválta, hogy Vékony időközben a Bajai Járási Ügyvédi Munkaközösség elnöke lett. A róla készült jelentés megállapította, hogy olyan személyekkel barátkozik, akik szintén jobboldali beállítottságúak. Az ügyében keletkezett utolsó jelentés azonban nem állapított meg semmi olyan körülményt, aminek alapján eljárást lehetett volna ellene esetleg indítani.¹¹

Endrey Antal hódmezővásárhelyi királyi közjegyzőt, aki 1930 és 1944 között a felsőháznak is tagja volt, 1945-ben több hónapra internálták, majd az igazolóbizottság a közjegyzői állásából elmozdította. S bár a Szegedi Népbíróság ezt a határozatot megsemmisítette, állásától 1948-ban mégis megválni kényszerült. Endrey Antal két fia, Antal és Endre együtt tanult Szegeden, a jogi karon. Ifjabb Endrey Antal 1945-ben belépett a Független Kisgazdapárt szervezetébe, de 1948-ban kilépett, mert ügyvédi tevékenységet kívánt folytatni, majd 1950-ben testvérével együtt jogellenesen külföldre távozott. Idősebb Endrey Antal félénk, visszahúzódó egyénisége felkeltette az ÁVH figyelmét, és a környezettanulmány beszerzése után az ausztráliai Tasmania állam Hobart nevű városában letelepedett ifjú Endrey Antal beszerzésére tettek javaslatot. A célszemély fontosságát jelezte, hogy a helyi Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő osztályán dolgozott. A hírszerzés Endreyt kapcsolatai miatt a gazdasági és a kereskedelmi vonalon kívánta foglalkoztatni. A tervek szerint a beszerzés levélben történt volna az Egyesült Államokból, majd a beszerzés utáni további levelezést Ausztriába irányították volna. Ez a beszerzés azonban sikertelennek bizonyult.¹²

Az Államvédelmi Hatóság eredendően ugyancsak ügynökbeszervezési céllal vette elő és nézte át a volt Magyar Királyi Belügyminisztérium irattárából azon személyek iratait is, akiket a belügyminiszter a nemzeti érdemeik alapján a jogfosztó rendelkezések hatálya alól mentesített. Ezek közé tartozott Kollár Lajos és Balassa Lajos közjegyző, valamint Scheiber Miklós szolnoki közjegyző özvegyének ügye. Az Érsekújváron lakó Kollár Lajos az első világháború előtt a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen végezte tanulmányait, majd a csehszlovák–magyar határt többször is illegálisan átlépve Budapesten hallgatott kurzusokat. Érsekújváron azonban nem talált magának állást. Miután az 1920. augusztus 20-i ünnepségen egyik szervezője volt a helyi templomban a magyar

¹¹ ÁBTL-3.1.9. V-112336/5. Koppándi József és társai demokrácia elleni fegyveres szervezkedése. 366–367. pp.; 30-1002/1950. Objektum dosszié. Baja város. 94. p., 267. p., 304–305. pp., 319–322. pp., 401–402. pp.

¹² „Őn Magyarországtól távol van, azonban nem lehet önnek közömbös Magyarország sorsa, szüleinek jövője. Ahhoz, hogy ezt a harcot mi idehaza erőteljesebben tudjuk véghezvinni, szükségünk van arra, hogy ön is támogasson bennünket... Amennyiben magáévá teszi ajánlatunkat, biztosítsuk szüleinek a gondtalan életet, önnek pedig lehetőséget adunk arra, hogy egy idő után hazatérhessen Magyarországra. Mielőtt elhatározását velünk közölné, alaposan fontolja meg elhatározását, mert az egy pillanatig sem lesz közömbös Magyarország élő szüleinek.” ÁBTL-3.2.4. Endrey Antal K-895/I. beszerzési ügye. Levéltervezet-részlet. 1–9. pp.

Himnusz eléneklésének, a rendőrség ezért a magatartásáért kiutasította a csehszlovák állam területéről. A miniszter a véleményező bizottság javaslata alapján a mentesítő határozatot kiadta. Az ÁVH a beszervezését megkísérelte.¹³

Scheiber Miklós volt kolozsvári, majd szolnoki királyi közjegyző özvegye férje érdemeire való tekintettel kérte a mentesítést, amelynek hatályát gyermekeire, ifj. Scheiber Miklós békéscsabai közjegyzőre és Scheiber Évára is ki kívánta terjesztetni. A kormányzónak címzett kérelmében előadta, hogy Scheiber Miklós előbb Naszódon, majd Kolozsváron volt közjegyző. Naszódon a Magyar Pártot ő alapította meg, míg Kolozsváron a Nemzetőrség tagja volt a forradalmak idején. Elvhu, magyar nemzeti magatartása miatt a román hatóságok 1923-ban kiutasították Románia területéről. Állítását a visszatért Erdély Kolozsvári Közjegyzői Kamarájának elnöke, Ferencz József és Kolozsvármegye főispánja, Inczedy-Joksmann Ödön is alátámasztotta. Scheiber Miklós a repatriálását követően előbb Kecskeméten volt királyi közjegyző, majd Szolnokon, ahol e tisztségében haláláig működött. Az özvegy és annak gyermekei a közjegyző férj nemzetű magatartásért a minisztertől a mentesítést megkapták.¹⁴

Balassa Lajos előbb nagyrőcei, majd ócsai királyi közjegyző nemzeti érdemei alapján kérte a jogfosztó rendelkezések alóli mentesítést. Előadta, hogy Nagyrőcére 1919-ben nevezték ki közjegyzőnek, ahol a csehszlovák impérium első éveiben is magyar magatartást tanúsított. A kezdetektől fogva munkatársa volt a Prágai Magyar Hírlapnak. A cseh csapatok felvidéki bevonulásakor előbb letartóztatták, hogy internálják, majd a Rimaszombati Törvényszék előtt állam elleni izgatással vádolták meg. Az elítélését csupán az eljáró törvényszéki tanács többségben lévő magyar nemzetiségű tagjainak köszönhette. A tanácselnököt a felmentő ítéletért büntetésből egy évre a csehországi Uherské Hradiště kisvárosba, majd polgári ügyszakba helyezték. Balassa Lajost pedig azonnali hatállyal kiutasították Csehszlovákia területéről. 1932-ben a Pesti Hírlap revíziós dalpályázatát hirdetett, amelyre a beküldött kétszázhuszonkét pályaműből az ő Magyar visszhang című versét nyilvánították nyertesnek. E két indokra való tekintettel megkapta a mentesítő okiratot.¹⁵

3. A polgári közjegyzők kitelepítése, internálása

Azokkal a közjegyzőkkel szemben, akiknek az elítélésére nem volt elegendő bizonyíték, egy Horthy-korszakban kiadott belügyminiszteri rendelet alapján kitelepítést rendelhettek el. Ez az államnak azzal az előnnyel járt, hogy az internálással felszabadult lakásokat az új társadalmi rendszer vezető állású tisztviselőinek ki lehetett utalni. Az internáltak száma a családtagokkal együtt számítva elérte a tizenötezer főt.¹⁶

¹³ ÁBTL-3.1.6. P-2664. Dr. Kollár Lajos ügye. 1–17. pp. Az iraton a beszervezési kísérletre utaló ceruzás feljegyzés a következő: „Foglalkozása: közjegyző-helyettes – kérésében előadja, hogy állásában akár megmaradna. (Márpedig ez bizalmi állás!)”

¹⁴ ÁBTL-3.1.6. P-2062. Özv. dr. Scheiber Miklósné mentesítési ügye. 1–30. pp.

¹⁵ ÁBTL-3.1.6. P.1999. Dr. Balassa Lajos mentesítési ügye. 1–40. pp.

¹⁶ Az internálás jogi lehetőségére lásd Révész Béla idézett mű. 760/1939. BM sz. rendelet a kitiltásra, valamint a rendőrhatalom felügyeletre és az őrizet alá helyezésre vonatkozó részletes szabályok megállapításá-

Bárdoly Sándor ráckevei állami közjegyző és felesége, valamint Váry Albert nyugdíjas koronaügyész-helyettes és felesége kitelepítésére az 1951. június 26-i határozat alapján került sor.¹⁷ A közjegyző Budapest VI. kerületében a Bajcsy-Zsilinszky út 31. szám alatti ház III. emeleti 1. számú lakásában lakott, amely lakás eredetileg négyszobás volt, de ebből már két szobát leválasztottak, és társbérlok részére kiutaltak. Bárdoly Váryt, feleségének mostohaapját befogadta a lakás egyik szobájába, azonban a határozat időpontjában Váry már lánya családjánál, Ónody Gábor adonyi közjegyző házában tartózkodott. A kitelepítés eredetileg a Hajdú-Bihar megyei Zsáka községbe szólt, amit a Békés megyei Hunya község külterületén lévő romos tanyaépületre módosítottak. Váry kitelepítését a Tanácsköztársaság után a kommunistákkal szembeni fellépés, a vörös uralom áldozatairól szóló könyve érthetővé tette, viszont Bárdoly kifejezetten baloldali múltú jogásznak számított. A kitelepített Váry és Bárdoly család tagjai több szervhez is fordultak kérelemmel ügyük rendezése érdekében. Bárdoly Sándorral szemben az az egyedüli negatív tény merült fel, hogy az egyetemi csendőrzászlóalj tagja volt. S bár bizonyítani nem lehetett, a hatóság mégis ragaszkodott az internálás fenntartásához. Bárdoly baloldali beállítottságú volt, akinek világnézetére nagy hatással volt a nagyváradi Holnap köre. 1926-ban ő látta el Rákosi Jenő védelmét az Eckhardt Tibor által indított sajtóperben. A felmentéssel végződő ügyben elmondott védőbeszédét Huberth Gusztáv és Müller Viktor Perbeszédék gyűjteménye című könyve is felvette. Védőként politikai perekben is eljárta, így a Rákosi Mátyás és társai, a Szántó Zoltán, a Hajdu György, a Hámán Kató és a Róth Lili ellen indított ügyekben. Miután 1944-ben a nyilasok a Bajcsy-Zsilinszky úti házat sárga csillagos háznak minősítették, sok hamis papírral ellátott üldözöttet bujtatott el a ház pincéjében. 1945-ben az újjáalakult Budapesti Ügyvédi Kamara intézőbizottságának tagjává választották, a kamara ügyésze lett. Kamarai munkáját az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézetnél ellenőrként folytatta, majd az Országos Ügyvéddothon Egyesület ügyészének is megválasztották. Az igazságügyi miniszter 1949. november 24-én állami közjegyzőnek nevezte ki Ráckevére. Nagy ügybuzgalmára jellemző, hogy a hagyatéki ügyek hátralékát megszüntette, és a büntetőügyek leírasi hátralékának feldolgozásában is segített. A közjegyzői iroda papírellátási nehézségeit oly módon is enyhítette, hogy saját költségén vásárolt papírt hivatali célra. Kitelepítésük felszámolása érdekében László János régi kommunista közvetlen levelet írt Rákosi Mátyásnak, de ez sem vezetett eredményre. A Belügyminisztérium később a sorozatos kérelmek hatására engedélyezte, hogy rokonaikhoz Csengődre költözhesselek.¹⁸

ról. 34–37. pp.; Az internáltak számára lásd GYARMATI GYÖRGY: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* ÁBTL–Rubicon. Budapest, 2011. 262. p.

¹⁷ Váry Albert koronaügyész-helyettesre lásd NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A jogrend szolgálatában. Váry Albert élete és működése.* Legfőbb Ügyészség. Budapest, 2015.

¹⁸ „Drága Rákosi Elvtárs! Rákosi Elvtársat kérem nagy tisztelettel, engedné meg, hogy kérelemmel forduljak ezúttal a Párthoz: alakíthatná-e ki Pártunk annak a lehetőségét, hogy a múlttal kapcsolatos megkülönböztetések megszűnhessenek azon egyének esetében, akik a népi demokrácia esztendői alatt demokráciánkat tisztelő dolgozóknak, polgároknak bizonyultak. Gondolok itt Váry Albert dr. nyugalmazott főügyészre, aki feleségével, és veje családjával, dr. Bárdoly Sándor védőügyvéddel, nyugdíj megvonásával, öregén és betegen távol Budapesttől kénytelen élni. A zaklatásért bocsánatot kérek és szíves türelmüket, jóakarati intézkedésüket nagyon kérve és előre is megköszönve küldöm tiszteletemet, szabadsággal: L. J. Budapest, 1952. július 31.” ÁBTL-2.5.6. Váry Albert és Bárdoly Sándor ügye.

Az ÁVH 1949. október 27-én hozott határozatával Somogyi Béla közjegyző államvédelmi szempontból szükséges internálását rendelte el. Ezt azzal indokolták, hogy Somogyi a Fajvédő Párt képviselője volt, és ellátta a Horthy család ügyvédi képviseletét. A kitelepítés helyeként előbb a kistarcsai, majd a recski internálótábor határozották meg. 1952-ben Recsken háborús bűntett elkövetésével gyanúsították meg, amit a kitiltó határozatban foglaltakkal indokoltak. Somogyi a kihallgatása során előadta, hogy kapcsolata a Horthy családdal csak azt jelentette, hogy ellátta a kormányzó lánya, Horthy Paulette jogi képviseletét a házassági bontóperében. Később Horthy Miklósné telekparcellázási ügyeiben járt el mint ügyvéd. 1925-ben lépett be a Nemzeti Függetlenségi Pártba, amelynek tagjaként nemzetgyűlési képviselő lett. 1938-ban a Rongyos Gárda tagjaként vett részt Kárpátalja visszafoglalásában. Amikor leszerelt, a Magyar Fajvédők Országos Szövetségének lett az ügyvezetője, amely tisztséget gróf Teleki Pál és Kozma Miklós kérésre vállalta el. Ez a szervezet kívánta a nyilasok előretörését és a német befolyást megakadályozni. Ennek jegyében vett részt a Magyar Nemzet című lap megalapításában. 1941-től 1944-ig, Szálasi hatalomra jutásáig felsőházi tag volt. 1944-ben kihallgatást kért a kormányzótól, és kérte, hogy távolítsák el a fővárosból az oda vezényelt hét-ezer csendőrt, és helyüket katonai alakulattal váltsák fel. Ezzel sikerült megakadályozni a zsidók deportálását a fővárosból. 1944 végén Bajcsy-Zsilinszky Endrével együtt részt vett a nemzeti ellenállási mozgalomban. A kirendelt védő hiába terjesztett elő bizonyítási indítványt, dr. Jónás Béla tanácselnök mind elutasította. A bíróság az ítéletében demokráciaellenes szervezetben tisztségvállalással elkövetett népellenes bűntettben mondta ki bűnösségét, amiért egy év börtönbüntetést szabott ki. Mivel ennél több időt töltött előzetes letartóztatásban, rögtön szabadlábra helyezték. A bíróság a vádtól eltérő bűntettben találta bűnösnek, mert német- és nyilas ellenes tevékenysége miatt háborús bűntettet nem követhetett el. 1955-ben a Herceg fedőnevű ügynök tovább folytatta Somogyi Béla megfigyelését Balatonfüreden. Az ügynök megállapítása szerint Somogyi teljesen visszavonult, és csak a rádiót hallgatta. 1956 után egy Késmárki és egy Barna fedőnevű ügynök folytatta tovább Somogyi Béla megfigyelését, de az idős emberrel kapcsolatban már nem tudtak érdemi információt szolgáltatni.¹⁹

A Magyar Államrendőrség Debreceni Kapitanyságának Politikai Osztálya 1945. április 2-án Kozma György debreceni közjegyző kitiltását rendelte el. Az internálása helyéül a debreceni internálótábor jelölte ki. Az erről szóló határozatban megállapították, hogy Kozma György a Magyar Megújulás Pártja debreceni csoportjának vezető tagja volt, és további káros tevékenységének megakadályozása céljából döntöttek a rendőrhatalom őrizzetbe vételéről. 1946-ban népbírói eljárás indult ellene, népellenes bűntett miatt, azonban a népügyészség a vádat nem tudta bizonyítani, ezért azt elejtette. A Debreceni Népbírói Hivatal így az ellene indított büntetőeljárást megszüntette.²⁰ Büntetésből azonban 1947-ben Debrecenből Hajdúnánásra helyezték közjegyzőnek.

¹⁹ ÁBTL-3.1.9. ÁBTL Somogyi Béla háborús bűntett ellen indított büntetőperének iratai, Budapesti Fővárosi Bíróság B. III. 0547/1953. és BM Dr. Somogyi Béla és tsai vizsgálati dosszié V-55004.; „Az ötvenes évek derekára egymillió-kétszáz ezer személyről vezetett megfigyelési kartont az Államvédelmi Hatóság, s a fűrkészésben – a hivatalos állomány tagjait nem számítva – átlagosan harmincöt ezer besúgó segítette a korabeli társadalom tagjainak szemmel tartását.” GYARMATI GYÖRGY: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL–Rubicon. Budapest, 2011. 274. p.

²⁰ ÁBTL-3.1.9. V-5934. Kozma György vizsgálati anyaga.

4. A koncepciós perek közjegyző áldozatai

A közjegyzők ellen indított leszámolási ügyek legsúlyosabb csoportját a koncepciós perek képezték. Ezekben az esetekben a közjegyző vádlottak az ÁVH által célkeresztként kiszemelt különböző egyházi, katonai vagy nemzetiségi csoportok ellen indított perek mellékfigurái voltak. Kozma György a Belényessy László, Kincs Pál és Beniczky Ferenc századosok ellen fasiszta összeesküvés vádjával indított büntetőügy V. rendű vádlottja volt. A büntetőügy teljes anyaga jelenleg nem fellelhető, így a tényállás nem rekonstruálható. A főbb vádlottak tényleges katonai szolgálatára való tekintettel első fokon a Budapesti Katonai Törvényszék tanácsa járt el. A bíróság Kozma György vádlottat a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel, valamint a devizagazdálkodási szabályok megsértésének büntette miatt hatévi börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte, és mellékbüntetésként tízévi közügyektől való eltiltással és teljes vagyonelkobzással sújtotta. Kincs Pál és Belényessy László vádlottakat halálra ítélték, és büntetésüket 1952. március 7-én a katonai börtön udvarán végrehajtották. Kozma György a börtönbüntetését 1951. augusztus 2-től töltötte egészen 1956. április 23-ig, amikor feltételeesen szabadult. 1957. április 23-án azonban elrendelték a hátralévő büntetésének végrehajtását. 1957. november 24-én a börtönkórházban hunyt el. A Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa 1992. november 30-án kiállított határozatával igazolta, hogy az 1990. évi XXVI. törvény alapján Kozma György elítélését semmisnek kell tekinteni.²¹

A Szovjetuniónak Titóval történt szakítása után folytatták le 1949-ben a Rajk-per, ami aztán mintát adott a többi koncepciós pernek. Ettől kezdve egészen 1956-ig az ÁVH egyik elsődleges célja a jugoszláv hírszerző szervek magyarországi tevékenysége elleni fellépés volt, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy különböző pereket konstruáltak, amelyeknek véltlen elszemvédői voltak a magyarországi délszláv nemzetiségek képviselői is. E perek sorába tartozott a jelen tanulmányban Vékony Béla megfigyelési esete során már hivatkozott Koppándy József és társai elleni, a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vádja, amit kiegészítettek a külföldi állam megbízottjának való adatszolgáltatással elkövetett, az állam érdekét súlyosan veszélyeztető kémkedés büntetésével. Mivel az összeesküvést Baja térségében leplezték le, Jelich Mihály bajai ügyvéd, a Délvidék visszatérése után szabályai királyi közjegyző személye alkalmassá vált arra, hogy a Jugoszlávia javára végzett kémkedést be lehessen építeni a Koppándy-per anyagába.

A hercegszántói születésű, sokác nemzetiségű Jelich Mihály az első világháború alatt a Monarchia belgrádi katonai rendőrségének ipari és kereskedelmi hírszerző osztályát vezette. A háború befejezését követően magyar területre távozott. A katonai hírszerzés, a VKF/2. osztály vezetője, Suhay Imre altábornagy kérésére 1920-ban visszatért Bajára, hogy a bajai háromszöget a trianoni békeszerződés után is megszállva tartó szerb csapatok mozgásáról és felszereléséről adatokat gyűjtsön. A szerb csapatok kivonása után három napig Baja város polgármesteri tisztségét is betöltötte. A két világháború között a királyi Jugoszláviával közösen üzemeltetett Ferenc-csatorna ügyésze, jogtanácsosa lett. A térség délszláv nemzetiségeinek vezéralakja volt. Szabadkán horvát

²¹ ÁBTL-3.1.9. V-61559. Kozma György vizsgálati anyaga.; HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 1059/3/1992./Lev. Magyar Honvédség. Igazolás.; K51. III. 551/1992. Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa. Igazolás.

nyelvű naptárakat nyomtatott, és az általa rendezett prélókon, táncos mulatságokon az általa írt színdarabokat adták elő. Az országgyűlési választások alkalmával a kormány-párt javára korteskedett. A MÉP bajai csoportjának vezetőhelyettese volt. A Délvidék visszatérésekor délszláv nyelvismerete miatt a katonai hatóság ideiglenes megbízással Zsablyára nevezte ki közjegyzőnek. Miután az igazságügyi miniszter a kinevezését nem erősítette meg, visszatért Bajára, ahol a továbbiakban is ügyvédként praktizált.²²

Jelich Mihályt az ÁVH az 1950-es évek elején helyezte megfigyelés alá, és 1952. november 25-én tartóztatták le Baján, és vették őrizetbe Kecskeméten. A korábbi életútját Máté és Illés József fedőnevű ügynök állította össze. Az informátorok 1944-től kezdve gyűjtötték össze a rá vonatkozó adatokat. Feljegyzéseik szerint, amikor 1944 végén az orosz csapatok bevonultak Bajára, velük jöttek a jugoszláv partizánok is azzal a reménnyel, hogy a bajai háromszöget most majd sikerül Jugoszláviához csatolni. A városban Jelich biztatására sok helyen kitűzték a jugoszláv zászlót, azonban az oroszok pár nap után elérték a partizánok távozását a városból. Jelich a szerb egyház jogtanácsosi feladatait is elvállalta. Politikai aktivitására jellemző, hogy 1945-ben belépett a Kisgazdapártba. Egy rövid ideig dolgozott az irodájában gépiróként Koppándy Lujza, majd a nőtlen Jelich befizetett ebédre a Koppándy családhoz. Ebből a szorosnak nem nevezhető kapcsolatból kombinálta össze az ÁVH az összeesküvés ügyet. Péter Gábor, az ÁVH vezetője 1951-ben kiadott egy belső parancsot, amelynek célja az ÁVH hálózati és vizsgálati munkájának erősítése volt a titoista szervek ellen. Ennek az utasításnak a szellemében konstruálták meg Jelich kémkedési ügyét.²³

Jelich Mihály letartóztatása előtt egy környezettanulmány is készült, amelynek célja egyrészt életútjának feltárása, másrészt a nyomozati eljárás segítése volt az esetlegesen feltárt kompromittáló adatokkal. A tanulmányból kiderült, hogy népszerű volt a Baja környéki sokák és bunyevác gazdák között, akik gyakran felkeresték, hogy beszélgethessenek vele. A városban praktizáló ügyvédek közül dr. Kádas Tiborral nyitott és tartott fenn egy ideig közös irodát. Dr. Mamusich József ügyvéddel, volt szabadkai közjegyzővel az jelentette a közös pontot, hogy a két világháború között Mamusich is aktív politikai tevékenységet folytatott a bunyevác nemzetiség körében. Dr. Györfi István ügyvéd szintén ismeretségi körébe tartozott. Őt jobboldali nézetei miatt internálták is a városból. Igazságügyi kapcsolatai közé tartozott még Palágyi Janka, aki a városi bíróság irodatisztje volt. Koppándi Józseffel és lányával, Koppándi Lujzával a már említett házi kosztolási kapcsolata állt fenn. Náluk ismerkedett meg Polich Miklós mérnökkel, aki több nyelven beszélt. Kapcsolatainak külön körét képezték azok a személyek, akik Herczegszántón éltek, de ügyintézéseik, vásárlásaik során sűrűn jártak be Bajára, és ilyenkor találkoztak vele. Ebbe a körbe tartozott Udvardi (Uszléber) Mártonné, Marlutov Marin

²² Dr. Jelich Mihály részletes életrajzát lásd ROKOLYA GÁBOR: *Magyar közjegyzők a Délvidéken*. Közjegyzői Akadémia Kiadó. Budapest, 2017. 313–315. pp.

²³ „A titoista hírszerző szervek ügynökeit Magyarországon területén főképpen a jugoszláv állampolgárok közül az ellenséges beállítottságúakból, politikai emigránsokból, a délszláv lakosság titoista elemeiből, a titoista hadseregben szolgált magyar állampolgárokból, kulákokból, Jugoszláviában lakott személyekből, valamint Jugoszláviában élő személyekkel rokonai vagy más kapcsolatban állók közül szervezik be.” Révész Béla idézett mű. 024/1951. ÁVH. T. biz. Államvédelmi Hatóság vezetője 25. számú parancsa Az Államvédelmi Hatóság hálózati és vizsgálati munkájának megerősítése a titoista hírszerző szervek romboló tevékenysége ellen. 39. p.

és Tomasev Marin. Udvardiné egyben tudósította őt egy másik összeesküvés ügyről, amelyben a vele kapcsolatban álló Gálity Ljubinko hercegszántói papot, valamint Karagity Antal garai származású költőt vették őrizetbe. Mindketten a magyarországi horvát irodalom képviselői voltak. A környezettanulmányban feltárt adatok és személyek egyrészt csak csekély támpontot adtak a Jelich elleni gyanúsításnak, másrészt azt igazolták, hogy szűk körben, kevés személlyel tartott kapcsolatot.²⁴

A Jelich elleni gyanúsítás alapját az képezte, hogy az ÁVH központban, az I/3. d. alosztály értesülése szerint a jugoszláv titkosszolgálat, az OZNA, illetve később az UDB beszervezte őt kémnek. A nyomozás előkészítéseként a különböző nyilvántartásokból terhelő adatokat gyűjtöttek róla, ami csak azzal a sovány eredménnyel járt, hogy a Magyar Élet Pártja bajai szervezetének titkára volt. Őrizetbe vételére 1952. november 25-én hajnalban került sor. Még aznap megtörtént az első kihallgatása. Ennek során a kihallgató tisztet elsősorban a magyar VKF/2. javára 1920 körül történt hírszerzés érdekelte, mert ezzel akarták megalapozni a jugoszláv hírszerző szervek javára végzett kémkedés vádját. Ezt követően tértek át a beszerzése részleteire. Jelich abban reménykedett, hogy a fizikai erőszak alkalmazásával kicsikart vallomása alapján, amelyből hiányoztak a bizonyítékok és a beismerés, az ügyészség ejti majd a vádat. A börtöncellájában ráállított informátor zaklatott idegállapotáról számolt be.²⁵

A második kihallgatáson a megtört Jelich már készséggel állt rá, hogy beszéljen arról, hogyan szervezte be őt a jugoszláv hírszerzés. Beszervezőjének Karagity Antal garai költőt nevezte meg, mert úgy tudta, hogy Karagity a letartóztatástól félve átszökött a határon Regőcére. Az UDB kapcsolattartó személy neve fiktív volt, amit a nyomozás során talált ki. A bajai lakásán tartott házkutatás is csekély eredménnyel járt. Egyedül Suhay Imre altábornagy az ő hírszerző tevékenységéről szóló köszönőlevele volt terhelő dokumentum számára, de ezt a tényt a nyomozóhatóság már korábban is ismerte. A Koppándy-féle szervezkedéshez csak úgy lehetett Jelich személyét kapcsolni, hogy bevonták a nyomozásba Koppándy Lujzát, aki szerepe szerint összekötő volt a csoport többi tagjához, valamint Jelich megbízásából gyűjtött adatokat a bajai Béke Szállóban a honvédség tisztjeitől. A záró kihallgatásnak már csak az volt az egyetlen célja, hogy az ÁVH által megkonstruált tényállás Jelich részletes beismerő vallomásával együtt egy jegyzőkönyvben legyen összefoglalva.²⁶

A Koppándy József és társai ellen a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés büntette miatt indult eljárást a Budapesti Megyei Bíróságon Jónás Béla tanácsa tárgyalta. Jelich Mihály XIV. rendű vádlottat a bíróság a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben tevékeny részvétel és a külföldi állam megbízottjának adatszolgáltatással elkövetett, az állam érdekét súlyosan sértő kémkedés büntetében ma-

²⁴ ÁBTL-3.1.9. V-112336. Vizsgálati dosszié Koppándy József és társai demokráciaellenes fegyveres szervezkedés ügyében. Dr. Jelich Mihály ügyvéd, bajai lakos környezettanulmánya. 1–6. pp.

²⁵ „A jelenlegi kihallgatásairól elmondta, hogy nem jegyeznek semmit sem, és ez mind csak forgatás, és az a zsidó főhadnagy nagyon emberségesen beszél vele, de a másikkal azok már kezdtek verekedni... Állandóan nyugtalan, és ha kihallgatásra hívják, egészen remeg. Idegességében éjszaka többször is felijed, hogy nem hívták kihallgatásra. Az ÁVH személyzetéről nyersen vélekedik, és szidja őket. Kihallgatásait komolytalan fárasztásnak és összevissza forgatásnak tartja.” ÁBTL-3.1.9. V-112336. Vizsgálati dosszié. Jelentés dr. Jelich Mihály magatartásáról. Kecskemét, 1952. december 23. 2. p.

²⁶ ÁBTL-3.1.9. V-112336. Vizsgálati dosszié. Dr. Jelich Mihály nyomozati eljárásának iratai. Kecskemét, 1952. december 23. 2. p.

raszalta el, és összبüntetésként életfogytiglani börtönre, valamint tízévi közügyektől való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra ítélte. Az ítélet indokolásának általános része a kor ideológiáját, osztályharcos szemléletét tükrözte vissza. A Jelich Mihályra vonatkozó rész tényként rögzítette, hogy Karagity jugoszláv megbízott szervezte be őt a jugoszláv hírszerzés részére katonai adatok gyűjtésére, kémkedésre. A határ mellett állomásozó katonai alakulatok létszámára, fegyverzetére és elhelyezésükre adott adatokat. A bíróság szerint úgy kapcsolódott be a Koppándy-féle szervezkedésbe, hogy Koppándy és Suhay összekötője volt. Koppándy József I. rendű és Gramling László II. rendű vádlottat a szervezkedés vezetéséért halálra ítélték. Jelich az ítélete ellen nem nyújtott be fellebbezést, így az azonnal jogerőre emelkedett. A per koncepciós volta, a déli határ menti nemzetiségek megfélemlítésének szándéka az iratokból ma is nyomon követhető. 1957-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa megromlott egészségi állapotára való tekintettel Jelich Mihályt kegyelemben részesítette, ami nem tekinthető a teljes rehabilitációjának. A rendszerváltáskor hozott, már idézett jogszabály alapján ítélete semmisnek tekintendő, hiszen az ellene indított eljárás nélkülözött mindenféle garanciát, ami egy jogállami működésnél természetes lenne.²⁷

Az ÁVH kiemelt feladatának tekintette az egyház, illetve a vallásos világnézet szerepének csökkentését a népi demokrácia rendszerében. A papok és szerzetesek ellen indított perekben azonban nemcsak egyházi, hanem világi személyek is szerepeltek. Olyanok, akik munkájuk vagy világnézetük alapján közelebbi kapcsolatban álltak az egyházi személyekkel. Fekete László, miután 1950-ben nem vették át állami közjegyzői szolgálatba, előbb dr. Deczky Andor hites bírósági tolmácsnál volt irodavezető, majd a Margit körúti ferences plébánián egyházzgondnok. Itt ismerkedett meg Faddy Ágoston Otmár ferences szerzetessel. Több alkalommal is beszéltek egymással olyan témákban, amelyek a fennálló rendszerrel voltak kapcsolatosak.²⁸ Az államvédelmi szervek figyelmét nem kerülte el egyetlen politikai tartalmú beszélgetés sem, mert ügynökeik révén minden információt begyűjtöttek az egyházi szervek munkájáról. Ugyan a Harmat András és a Kenyeres Bálint fedőnevű ügynökök csak három Faddy és Fekete közötti beszélgetésről tudtak beszámolni, az államvédelmi hatóság ezek alapján mégis megalapozottnak tartotta azt a gyanút, hogy a Faddy által beszervezett Fekete a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedést folytat. Az elrendelt és az 1954. július 14-én megtartott házkutatás érdemi terhelő anyagot nem hozott a nyomozás számára. Nem szolgáltatott terhelő adatokat a környezetjelentés sem. A nyomozóhatóság egy olyan koncepció alapján kívánt eljárni, amely a Faddy-csoportot össze kívánta kapcsolni a dr. Gajári Kálmán, a P. Ábrahám Dezső volt miniszterelnök és a Bónis Lajos Arkangyal ferences szerzetes által vezetett csoportokkal. Fekete az első kihallgatásai során tagadta, hogy valaha találkozott is ezekkel a csoportokkal, illetve felismerte volna,

²⁷ ÁBTL-3.1.9. V-112336. Vizsgálati dosszié. B. III. 002156/1953-5. Budapest Megyei Bíróság. Koppándy József és társai ellen indult büntető ügy ítélete. 1953. június 4. 1–24. pp.

²⁸ „Barátaimmal együtt arra a következtetésre jutottunk, hogy a Rákosi-rendszer nem tartható. Csak idő kérdése, hogy külső vagy belső nyomásra összeomlik, ami 1956-ra be is következett. Mi csak azt terveztük meg, hogy ebben az esetben ne legyen rombolás, gyilkolás, anarchia az országban.” Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Üldözött baziliták, bencések, ciszterciek, domonkosok, ferencesek és irgalmas rendiek szenvedéstörténete. P. Faddy Ágoston Otmár.* Budapest, 2000, Márton Áron Kiadó, 405. p.

hogy bármely beszélgetés, amiben részt vett, államellenes tartalmú lett volna.²⁹ A kihallgató tisztek Feketére azt a szerepet kívánták osztani, hogy ő volt a szervezkedés elméleti alapját adó alkotmányjogi berendezkedést tartalmazó irat összeállítója. Ennek révén azt akarták megtudni, hogy a rendszerváltással létrejövő új állami berendezkedés egyes tisztségeit kik fogják betölteni. Az sem vezetett eredményre, hogy Fekete korábbi jogi szakcikkeit és kéziratban maradt könyveit tanulmányozták, hiszen azok magánjogi, elsősorban öröklési jogi tartalommal bírtak. A nyomozóhatóság élt a vádalku lehetőségével is. A Faddy-féle nyomozással egy időben gyanúsították meg Fekete László ifjúkori barátját, Badalik Bertalan veszprémi püspököt, s ha terhelő vallomást tett volna Badalikra, szabadlábra helyezték volna.

Fekete Lászlót a közjegyzői irodája technikai felszereltségéről is kihallgatták. Ekkor derült ki, hogy volt egy Ormig márkájú sokszorosítógépe, amelyet az ismételt házkutatás során megtaláltak ugyan, de az kellékek hiányában működésképtelen volt, így nem képezett Feketével szemben további súlyosbító körülményt. A kihallgatások három és fél héten keresztül tartottak. Ehhez képest Fekete csak egy vitatható beismerő vallomást tett.³⁰

Faddy is úgy látta, hogy a kezdeti beszélgetések után Fekete eltávolodott tőle, és csak elvi jellegű tanácsokat adott. Az ideiglenes nemzeti kormány első rendeleteinek tervezete című nyilatkozat kidolgozásában sem vett részt. A Fekete elleni vádirat anyagát terhelő tárgyi bizonyítékok hiányában a nyomozati jegyzőkönyvek képezték. Jellemzi a korabeli szocialista törvényesség megvalósulását, hogy a vádiratot az ügyészség helyett a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztálya állította össze. A vádirat szerint Fekete László 1953 őszén kapcsolódott be a demokráciaellenes szervezkedésbe. Faddy lakásán, azaz a Ferences Rendházban több összejövetelen is részt vett. Jogi kérdésekben adott tanácsot, valamint személyi javaslatokat tett, hogy a rendszerváltás utáni új kormánynak kik legyenek a tagjai.³¹

A tárgyalást dr. Jónás Béla tanácsa a nyilvánosság kizárásával indult büntetőeljárásban 1954. december 10-én tartotta. Az eljárásban csak a Belügyminisztérium képviselői vehettek részt. A korabeli sajtó sem tudósított az eseményről, mivel a bíróság közlési tilalmat rendelt el. A vádlottakat 00-ás minősítésű ügyvédek képviselhették. Fekete László védője Dzubay László ügyvéd volt.³² A tárgyalás során Fekete a bűnösségét csak olyan kérdésben ismerte el, ami nem minősült bűncselekménynek. Annyit ismert csak

²⁹ „Dél előtt rendszerint órákon át tartó kihallgatások, amelyeket egy magát Horváth hadnagynak nevező államvédelmi közeg vezetett, de a hátam mögött lévő szekrényből óhatatlanul itt-ott felhangzó zöreje arra mutatott, hogy ott másvalaki is rejtőzik és figyel.” Fekete László: *Szabványos, de őszinte önéletrajz*. Kézirat. Budapest, 1971. 162. p.

³⁰ „Bűnösnek érzem magam abban, hogy Faddy Otmár ferences rendi szerzetesnek, aki közölte velem, hogy rendszerváltás esetén politikai pártot fog alapítani, én ezzel kapcsolatban polgári törvénykezési jog kérdéseiben az elgondolásaimat közöltem.” Összefoglaló jegyzőkönyv dr. Fekete László letartóztatott kihallgatásáról. Budapest, 1954. október 28. 1. p.; BFL XXV. 4. f. Faddy Otmár és társai nyomozati eljárási iratai.

³¹ BFL XXV. 4. f. Faddy Otmár és társai nyomozati eljárási iratai. A Faddy Otmár és társai ellen indult bűnügy vádirata. Budapest, 1954. november 25. 7. p.

³² „Az MKP, majd az MDP számára olyan ügyvédekre volt szükség, akik ezekben az eljárásokban hajlandóak voltak részt venni, és ezekben a kirakatperekben, valamint a többi, nem nyilvános, hanem szigorúan titkos, zárt ügyben, amit az ÁVH által készített forgatókönyv alapján rendeztek, ezekben a – bárminemű abszurdnak is hat e fogalom – színjátékokban szerepet vállaltak.” ZINNER TIBOR (Kahler Frigyes, Koczka Éva, Pál-völgyi Ferenc, Tóth Béla közreműködésével): *Megfogyva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918–1962*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2005. 580. p.

be, hogy jogi tanácsokat adott Faddynak a politikai terveivel kapcsolatban. A politikai perek gyakorlatától eltérően egy folytatódó tárgyalást is tartottak, ezen a tárgyaláson azonban már csak a perbeszédre és a vádlottak részéről az utolsó szó jogán előadott nyilatkozatokra nyílt lehetőség. Fekete védője a perbeszédében a BHÖ 8. pontja szerint megalapozottnak tartotta védené bűnösségét, és enyhe büntetés kiszabását kérte! A bíróság Fekete Lászlót a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntetése bűnösnek találta, és ezért főbüntetésként ötévi börtönre, mellékbüntetésként tízévi közügyektől való eltiltásra és teljes vagyonekzabzásra ítélte. Az ítélet meghozatalánál enyhítő körülménynek vette a beismerését, és a magas életkorát, ugyanakkor súlyosbító körülményként értékelte az osztályhelyzetét és az igen magas értelmi képességét.³³ Az ítélet ellen a védő enyhítésért az ügyész súlyosbításért nyújtott be fellebbezést. A Legfelsőbb Bíróság nem változtatott a kiszabott büntetésen, mert úgy vélte, hogy a büntetés inkább enyhének mutatkozik. Fekete László 1956. október 29-én szabadult a börtönből. A forradalom leverése után vissza kellett volna vonulnia a börtönbe, de büntetése végrehajtását 1957 szeptemberéig félbeszakították. Az igazságügyi miniszter végül a kiszabott börtönbüntetés hátralévő részét kegyelemből elengedte. A család kérésére a Fővárosi Bíróság igazolta, hogy Fekete László elítélését az 1990. évi XXVI. törvény alapján semmisnek kell tekinteni.

Faddy Otmár és társainak pere a szerzetesrendek elleni kisebb egyházi perek sorába tartozott. Ezek a perek már kifejezetten nem az egyházi személyekhez kötődtek, céljuk az volt, hogy az egyházhoz kapcsolódó világi személyekkel is leszámoljanak.³⁴ A leszámolás a kommunista ideológia jegyében, az osztályharc éleződésének elméletére épült. A pártirányítás alatt álló igazságügyi szervek különösebb gátlás nélkül hajtották végre a pártszervek és a szintén pártirányítás alatt álló ÁVH által megfogalmazott utasításokat. A korszak büntető ítélkezési gyakorlatát a politikai okokból kiszabott halálos ítéletek magas száma és a szabadságvesztéses büntetéseknel a teljes vagyonekzabzás általános alkalmazása jellemezte.

Az ÁVH ügynöki hálózata a társadalom minden részét behálózta. Az ügynöki jelentések alapján konstruálták a koncepciós pereket, amelyeknek célja kettős volt, egyrészt a társadalom megfélemlítése, másrészt a maguk társadalmi körében tekintélyes, mértékadó emberek egzisztenciájának tönkretétele. A fennmaradt iratok tükrében teljes biztonsággal ki lehet jelenteni, hogy ártatlan emberek tízezreit hurcolták meg a sztálinista Rákosi-rendszer alatt, hogy a kommunista terror működtetésével a rendszert fenn tudják tartani. A rendszer által kiszemelt áldozatok ugyanakkor nem voltak a rendszer ellenségei.³⁵ Megtörésük azt a célt szolgálta, hogy a megfélemlített társadalomból engedelmes alattvalók seregét formálják.

³³ BFL XXV. 4. f. A 002152/54 számú per iratai. B. III. 002152/1954-7. Budapesti Fővárosi Bíróság ítélete Faddy Otmár és társai büntetőperében. 2–19. pp.

³⁴ „A főper(ek)től eltérően viszont – ahol kétharmad-egyharmad arányban klerikus volt a vádlottak többsége – a mellékperekben már több volt a »világi reakciós«, mint a pap vagy a különböző habitusú szerzetes.” Gyarmati György idézett mű. 257. p.

³⁵ „Akit abban az időben ellenállónak (vagy ellenségnek) tartottak, nem biztos, hogy valójában az volt.” Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba*, L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2011. 84. p.

GÁBOR ROKOLYA

RETRIBUTION AGAINST CIVIL LAW NOTARIES (1945–1956)

(Summary)

In 1945 the civil law notaries, deputy and trainee notaries had to undergo a kind of due diligence or scrutiny before the competent verification committee. Only those notaries were allowed to practise their profession who have passed such examination. After the political change of 1949 and following the nationalization of the notarial profession, there were endeavours to eliminate persons from society who held rightist pro-Horthy views, thus those notaries as well, who were not allowed to pursue their practice as state employees. To this end apart from the available legal instruments the State Security Authority (SSA), which was formed in 1948 by the gradual restructuring of the Political Police Department that had operated within the Ministry of Home Affairs was also deployed. Notaries against whom there was not sufficient evidence for conviction could have been deported subject to a decree issued by the Minister of Home Affairs in the Horthy era. The most severe type of retribution against notaries were the so called show trials. In these cases the notaries as defendants were ancillary figures in the lawsuits targeted against particular groups of society (churches, military, ethnicities) and launched by the SSA. Agents of the SSA permeated through the whole society. The show trials were constructed based on agents' reports, which had a dual purpose: they served to intimidate and deter members of society, and to ruin the life of prominent persons who were respectable and exemplary figures in their own societal sphere. In the light of preserved documents it is clear that tens of thousands of innocent people were dragged through the mire during the Stalinist Rákosi regime, so that the system could be maintained through communist terror. However, the victims selected by the regime were not enemies of the system. Their bringing to heels was meant to mould the terrorized population into masses of obedient subjects.

STIPTA ISTVÁN*

A pénzügyi közigazgatási bíróság archontológiája **

I. Alapvetés, módszertan, a tanulmány célja

A közigazgatási jogvédelem hazai múltja, hivatásrendi és aktuális dogmatikai kérdései 2017/164/KRE-AJK című pályázatban vállaltuk, hogy elkészítjük a magyar pénzügyi közigazgatási bíróság bíráinak életút-elemzését, hivatali karrier-vizsgálatát. A vállalkozás a választott kutatási területet és a módszertani követelményeket tekintve előzmény nélküli, hiszen a hazai jogtörténeti irodalomban ilyen jellegű összefoglalás nem történt. Általában hiányoznak a jogi hivatásrend egyes ágait érintő kutatások, és a – közjegyzői kart kivéve – nem folytak ebben a tárgykörbe vágó alapkutatások sem.¹ A korabeli magyarországi bírói kar összetételéről, a kiválasztásuk szakmai és egyéb kritériumainak érvényesüléséről, az előmenetelük társadalmi hátteréről sem találunk megalapozott történeti műveket.

A jelen áttekintés az 1884-ben megalakult pénzügyi közigazgatási bíróság huszonkét bírájának szakmai életútját és hivatali előmenetelét vizsgálja. Ez a testület volt Magyarországon az első olyan jogvédelmi fórum, amely az állami szervek döntéseivel, vagy mulasztásaival szemben jogorvoslati lehetőséget biztosított. Megalakítása szemléleti áttörést jelentett a hazai közgondolkodásban, hiszen első alkalommal érvényesült az állami szférában a bíróság felülvizsgálati jogosultsága a közigazgatási döntésekkel szemben. Ez a testület – hatékony működése révén – igazolta létjogosultságát és fontos érveket szolgáltatott a közigazgatási jogvédelem szervezeti korszerűsítéséhez és hatáskörének kiterjesztéséhez. Említeni kell, hogy napjainkban is adósok vagyunk a testület reális értékelésével, hiszen például az Alkotmánybíróság 17/2015 (VI. 5.) AB határozata a közigazgatási bíráskodásnak az 1896. évi XXVI. törvénycikkkel létrehozott intézményét minősítette a történeti alkotmányunk vívmányának. Ezzel szemben hangsúlyozni kell,

* egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem

** A tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Károli Gáspár Református Egyetem együttműködésével készült.

¹ ROKOLYA GÁBOR-BARTÓK IBOLYA: *Magyar közjegyzői archontológia 1858-2015*. Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2016. 317 p.; A bíróságokról egy előtanulmány: STIPTA ISTVÁN: A pénzügyi közigazgatási bíróság bíráinak rekrutációja (1884-1896). In: Ünnepi kötet Dr. Zakar András egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis. *Acta Juridica et Politica*. Tomus LXXX. Szeged, 2017. 279-290. pp.

hogy a közigazgatási bíráskodás első hazai intézménye, a hazai jogvédelem terén áttörést jelentő pénzügyi közigazgatási bíróság volt.

A tanulmány alapvetően az archontológia módszerét, más hivatásterületek vizsgálata nyomán is bevált történeti segédtudomány metodológiáját követi.² E kutatások – ahogyan említettem – elkerülték a modern kori magyar igazságszolgáltatás bírósági szféráját. Ezért vállaltuk, hogy összeállítjuk az első magyar jogvédelmi fórum bírójának életút-elemzését, amelyet egyben előzmény nélküli módszertani kísérletnek is szánunk a hiányzó hazai a bírósági archontológiák készítéséhez. Hazánk első jogvédelmi fóruma fele részben magas közigazgatási állásokat betöltő, fele részben bírói hivatalra képesítéssel rendelkező tagokból állt. Ez a paritásos rendszer garantálta a közigazgatási szakértelmet és megjelenítette a bírósági szintű jogvédelem szempontjait is. A bíróság az 1880-as évek közepétől egyre növekvő népszerűsége tett szert, tekintélye elismert volt a szaktudomány és a jogkereső közönség körében egyaránt. Ennek egyik oka a bíróság személyi összetétele volt. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a hivatásos bírák kinevezésük előtt milyen szakmai tevékenységet végeztek, milyen személyi, hivatali, társadalmi kapcsolatokkal rendelkeztek. A pályázat keretében végzett kutatás hozzájárulhat a bírósági (esetleg az igazságszolgáltatási) archontológia hazai módszertanának megalapozásához is.

A tanulmány célja – egyezően a hivatali karrier-vizsgálatok általános követelményeivel – egyrészt az, hogy megállapítsuk a pénzügyi közigazgatási szférában ítélkezők pontos személyi körét. Ezúttal – a címnek megfelelően – az ítélőbírák körére fókuszálunk, noha az egyéb közreműködő szereplőknek is komoly szerep jutott a korabeli bírósági jogszolgáltatásban. A másik – a vállalat szempontjából fontosabb – feladatunk a korabeli bírák szakmai előképzettségének, gyakorlati tapasztalatainak, társadalmi-politikai beágyazottságának, vallásának, lokális kötődésének feltárása és elemzése. Tartalmi értelemben ez jelentő munkánk fő értelmét, hiszen így lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy a korabeli bíróság mennyiben volt a hivatás elvont szempontjai szerint összeállított testület, vagy milyen egyéb kapcsolati tényezők játszottak szerepet tagjainak kiválasztásában.

A huszonnégy kiemelt státusú állami alkalmazott rekrutációjának elemzése adalékkul szolgálhat a dualizmus időszakának elit-kutatásaihoz és a Tisza Kálmán-i időszak személyzeti politikájának értékeléséhez is. Ezzel kapcsolatos kutatói hipotézisünk, hogy a pénzügyi közigazgatási bíróság tagjainak kiválasztásakor nem érvényesült az adott korszak közigazgatási szférájára általánosan jellemző kontraszelekciós gyakorlat, hiszen ebben az esetben törvényben rögzített, magas szintű szakismeretet igénylő tevékenységről volt szó. Ennek ellenére igazolható, hogy egyes bírák kiválasztásánál a politika-kapcsolati tényezőknek is szerepük volt.

A tanulmány a rendelkezésre álló levéltári forrásokra, a korabeli hivatalos kiadványokra, a releváns hivatástörténeti adatokat feldolgozó másodlagos forrásokra épül. A bírák személyes körülményeiről, családi, vagyoni, vallási viszonyairól a korabeli sajtó töre-

² EMBER GYÖZÖ: *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*. Budapest, 1940. ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I-II. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 5.) História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1996. 565+266 p. FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A XVIII. századi magyar archontológia*. Levéltári Közlemények, 61. (1990) 1–2. sz. 3–21. pp.; A Szepesti Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században (1967), a Tiszticímterek története Magyarországon (1977); Magyarország főméltóságai (1988), a Mária Terézia magyar hivatalnokai (1989) és a Magyarország főispánjai (1994). SZÉKELY VERA: *Az archontológia művelésének kérdései*. Levéltári Szemle, 29. (1979) 3. sz. 489–497. pp.

dékes, de rendkívül hasznos adatait is felhasználtuk. Ha az adott személy tevékenysége, ítélezési karrierje szempontjából fontos volt, hivatkoztunk pénzügyi közigazgatási bíróság működésének levéltári és publicisztikai forrásaira is. A kutatói figyelem kiterjedt a bíróság irányítására hivatott elnökök vezetői tevékenységének elemzésére és rövid összegzésére is. Arra azonban már az adatgyűjtésnél figyelemmel kellett lennünk, hogy az archontológia nem egy adott szervezet tevékenységének elemzését, hanem a közreműködő személyek rekrutációjának, hivatali helyzetének, képzettségének nyomon követését jelenti.

A kutatás célját figyelembe véve ki kellett terjesztenünk vizsgálati körünket a prozopográfia területére is. Ez utóbbi a tisztviselő társadalmi hátterének elemzésére, vagyoni helyzetük, helyi kötődésük, világnézetük vizsgálatára is nagy hangsúlyt fektet. A jelen kutatás továbbfejlesztésének egyik lehetséges iránya e szempontok erőteljesebb érvényesítése lehet. Az állami alkalmazottak tevékenységére is kiterjedő, nagyobb tárgyi hatókörű kutatásoknak és feldolgozásoknak a közigazgatás terén már rendelkezésünkre állnak módszertani és tartalmi iránymutatást nyújtó, kiváló tudományos művek.³ Ennek megfelelően a bírák személyi körülményeinek (születés, elhalálozás helye, ideje, családi háttér, iskolai tanulmányok, hivatali pályáiv, társadalmi-közéleti szerepvállalás, szakirodalmi ambíció, kitüntetések, rang- és címadományozás) feltárása és feldolgozása is a kutatási célok között szerepelt.

A tanulmányban – a hivatástörténeti elemzések szokott megoldásait átvéve – a nevek írásmódjának meghatározásánál a forrás szerinti szövegű közlést választottam. Ennek alapja a hivatalos közlönyben megjelent kinevezéskori névváltozat, esetleges előnevekkel együtt. A családneveknél megtartottam az archaikus, eredeti írásmódot. A rangok, a címek és a kitüntetések feltüntetésénél az adományozó okirat pontos megnevezését követem.

A tanulmány tehát az első magyar közigazgatási bíróság ítélő-bíráinak személyi összetételét és kiválasztásuk szempontjait tekinti át. A szakmai előmenetel vizsgálata mellett figyelemmel kíséri a közigazgatási jogvédelem hazai úttörőinek társadalmi státusát, politikai-közéleti tevékenységét, életkori jellemzőit és szakirodalmi tevékenységét. Nem tartalmaz teljes archontológiai és prozopográfiai elemzést, csupán azt követi nyomon, hogy a dualizmus korának Tisza Kálmán-i időszakában milyen előmeneteli és kapcsolati tényezők kellettek ahhoz, hogy valaki a Kúria bíráival azonos jogállású testület tagja lehessen. A pénzügyi közigazgatási bíróság huszonzét bírójának feltáratlan életútja további kutatások tanulságos tárgya lehet. Mivel a pénzügyi közigazgatási bíróság megalakításáról szóló törvény meghatározta a bírák kiválasztásának általános kritériumait, ezért – ahhoz, hogy e kritériumok érvényesülését figyelemmel kísérhessük – röviden át kell tekintenünk az ide vágó normatív rendelkezéseket.

³ HÉJJA JULIANNA ERIKA: *Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950*. Főispánok és alispánok. Közlemények Békés megye és környéke történetéből 8. Békés Megyei Levéltár Gyula, 2002. HÉJJA JULIANNA ERIKA: *Békés megye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848*. Gyula [Békés Megyei Levéltár]. 2009. 576 p. Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11. Sorozatszerk.: Erdész Ádám. (541. p.), BÁN PÉTER (szerk.) *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000*. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14. Heves Megyei Levéltár. Eger, 2011.

II. A pénzügyi közigazgatási bírák alkalmazásának törvényi feltételei

A pénzügyi közigazgatási bíróság létrehozataláról szóló 1883. évi XLIII. tc. 3.§-a szerint a testület felét a bírói hivatal viselésére képesítettek közül, másik részét a pénzügyminisztérium fogalmazási szakánál – törvény által előírt – minősítéssel rendelkező személyekből kellett kiválasztani. A törvény 3.§-ának első mondata szerint „Az elnököt és ítélőbírákat a pénzügyminiszternek előterjesztésére és ellenjegyzése mellett Ő Felsége a király nevezi ki.” A képviselőház igazságügyi bizottsága – utalva a pénzügyi közigazgatási bíróság igazságügyi funkciójára és törvénykezési karakterére – javasolta, hogy a bíróság elnöke és bírái a pénzügyminiszter és az igazságügy-miniszter közös előterjesztésére kapják kinevezésüket. A pénzügyi bizottság azonban nem támogatta a javaslatot, arra hivatkozva, hogy a miniszteri felelősség a törvényhozásban egyedül a végrehajtó miniszterrel szemben érvényesíthető.⁴ Ez azt jelentette, hogy a leendő bírák személyének kiválasztásakor a pénzügyminiszter által képviselt államháztartási érdek komoly szerepet kapott.

A bírák kinevezésére vonatkozó együttes miniszteri előterjesztésnek (tehát a judikatúra igazságügyi miniszter általi képviseletének) volt egy komoly közjogi akadálya is. A horvát-magyar kiegyezés szerint a pénzügyminiszter közös volt, az igazságügyet azonban horvát autonóm ügynek, belső önkormányzattal rendelkező végrehajtási ágazatnak tekintették. Amikor a közel kétfélmillió horvát lakosság nevében Vuchetich István képviselő egy horvát bírót kért,⁵ a pénzügyminiszter azt válaszolta, hogy a (személyi előterjesztést tárgyaló) minisztertanácsban bármelyik miniszter érvényesítheti majd álláspontját. A képviselőház döntése nyomán a személyi javaslatokat az államháztartási érdekeket képviselő pénzügyminiszter terjesztette az uralkodó elé.⁶ Szapáry Gyula az előszentesítést kérő feliratában egyébként biztosította az uralkodót, hogy javaslata garantálja az állam érdekeit, hiszen az „elnök és bírák kinevezése iránt megteendő pénzügyminiszteri javaslat csak oly egyénre fog figyelembe venni, kikről meg van győződve, hogy azok kellően megbízhatók, és az állam igazságos érdekei iránt érzékkel bírnak.”⁷

A törvény 3. §-nak szolgálati szabályokat, így a későbbi bírák kvalifikációját is érintő további rendelkezéseiről is érdemi vita alakult ki a képviselőházban. A nézetkülönbségek hátterében jelentős részben a korabeli közzolgálati jog rendezetlensége állt. A

⁴ Az igazságügyi bizottságnak jelentése a „pénzügyi közigazgatási bíróságról” szóló törvényjavaslatra. Az 1881. szeptember 24-re hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XIV. köt. 529. sz. 1883. március 12. Pesti Könyvnyomda. Budapest, 1883. 179. p.; Az 1883:XLIII. tc. a pénzügyi közigazgatási bíróságról. Jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázattal ellátta dr. Moder Tibor. Budapest, 1883. 6. p. (Kommentár a 3. §-hoz); Az állandó pénzügyi bizottság jelentése a „pénzügyi közigazgatási bíróságról” szóló törvényjavaslat tárgyában. Az 1881. szeptember 24-re hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Irományok XIV. köt. 528. sz. 1883. március 12. Pesti Könyvnyomda. Budapest, 1883. 165. p.

⁵ Az 1881. szeptember 24-re hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Nyomtatványok. Képviselőház. Napló. Szerk.: P. Szathmáry Károly. Budapest, 1883. XII. köt. (a továbbiakban: Képviselőházi vita) 345. p.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár-Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL-OL) K-255. 1881-1-172. sz.; Törvényjavaslat a pénzügyi közigazgatási bíróságról. Az 1878. évi október 17-re hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XXI. köt. 907. sz. iromány. Pesti Könyvnyomda. Budapest, 1881. (a továbbiakban: Első javaslat 1881.) 300-305. p.; Törvényjavaslat a pénzügyi közigazgatási bíróságról. Az 1881. évi szeptember 24-re hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Irományok, VI. köt. 152. sz. iromány. Pesti Könyvnyomda. Budapest, 1882. (a továbbiakban: Második javaslat 1882.) 224–225. pp.; *Ellenőr* XIV. évf. 69. sz.

⁷ MNL-OL. K-255. 1881-1-2106. sz. 1881. okt.15-i irat.

közigazgatási bírákra vonatkozó követelményrendszer megállapítása egyébként sem volt egyszerű, hiszen ebben az esetben a klasszikus igazságszolgáltatás elvárásait, és a pénzügyi szakmai ismeretek szempontjait, ide vonatkozó tapasztalatok nélkül kellett összhangba hozni. Hegedűs Sándor szerint az igazságszolgáltatás olyan területére kell személyeket kvalifikálni, „ahol többnyire nem is jogi, hanem nehéz pénzügyi kérdésekről van szó.”⁸ Ezen belül is egyensúlyt kellett teremteni az elméleti és gyakorlati tudáskövetelmények között. A törvényszöveg megfogalmazása során hangsúlyt kapott az a szempont is, hogy a magasabb kvalifikáció a személyi függetlenség biztosabb garanciáját kínálja. A pénzügyminiszter első javaslatában a bírák kiválasztásánál előnyben kívánta részesíteni azokat, akik az „adókvetítő vagy felszólamlási bizottságokban több éven át” működtek. Előterjesztését a pénzügyi és igazságügyi bizottság nem támogatta, és a képviselőház sem fogadta el.

A végleges törvényszöveg szerint az ítélő bírák felét a „*bírói hivatal viselésére képesített*” egyének közül kellett kinevezni. A törvény az 1869. évi. IV. tc. 6. és 7. §-ára hivatkozott. Eszerint – ebbe a személyi körbe tartozó – közigazgatási bíró olyan magyar állampolgár lehetett, aki betöltötte a 26-ik évét, feddhetetlen jellemű, nem állt csőd vagy gondnokság alatt, magyarul beszélt, továbbá meghatározott elméleti és gyakorlati képzettséggel rendelkezett. A jogi szaktudás terén további elvárás volt a köz- és váltóügyvédi vizsga és három éves joggyakorlat. A kötelező joggyakorlatot egy évig valamely bíróságnál, további két évig valamely bíróságnál vagy ügyvéd mellett kellett teljesíteni. A testület másik felét „*az elnökre nézve a fentebbi pontban meghatározott második minősítésnek megfelelni képes egyének sorából hozandók javaslatba, illetőleg nevezendők ki.*” Erre a személyi körre nem volt számottevő kvalifikációs előírás, hiszen ezen az alapon a „*szakirodalom vagy a gyakorlat terén kiemelkedő személyek*” jöhettek számításba.

III. A bírói létszám, a bírák kinevezése, a személyi változások áttekintése

A törvény végleges, a 2.§ (5) bekezdésben rögzített szövege szerint „*Az alkalmazandó ítélőbírák létszámát a szükség mérvéhez képest egyelőre a minisztertanács állapítja meg, a pénzügyminiszter pedig a bírói létszámnak törvényhozási megállapítása iránt a jelen törvény hatályba léptétől számított két év elteltével fog előterjesztést tenni.*” A bírák létszáma tehát a várható ügyforgalomtól függött. Ebben a tekintetben az előterjesztő nehéz helyzetben volt, hiszen legfeljebb azokból az adatokból indulhatott ki, amelyek minisztériumában a korábban miniszteri hatáskörben véglegesen eldöntött ügyek számáról rendelkezésére álltak. Az átmeneti két évre azért is szükség volt, mert nem lehetett előre kiszámítani, hogy a független fórum pusztá léte milyen mértékben ösztönzi a jogkereső feleket kérelmeik beadására. Ebben a tekintetben a bíróság mérlege pozitív, hiszen a beérkezett ügyiratok száma 1884-től évente folyamatosan emelkedett, négy év

⁸ Képviselőházi vita 1883. 349. p.

múlva a duplájára nőtt.⁹ Az 1884. évi költségvetési tervezet egyelőre hat pénzügyi köz-igazgatási bíróval számolt.

A bírák kinevezésére vonatkozó – uralkodóhoz címzett – pénzügyminisztériumi előterjesztés 1883. december 17-én készült el. A tervezetet a pénzügyminisztérium fiatal munkatársa, a későbbi miniszterelnök, *Wekerle Sándor* osztálytanácsos állította össze. Az elemző hivatali irat hangsúlyozta, hogy a bíróság ítélő-személyzetére vonatkozó javaslat „az állami érdek komoly mérlegelése után történt.” Ez a forrás alátámasztja azt a korabeli, csaknem általános vélekedést, hogy a leendő bíróság nem lehet alkalmas az egyéni jogok védelmére, mert tagjai jelentős részben korábbi pénzügyi főtisztviselők lesznek. A pénzügyminisztériumi előterjesztés is igyekezett megnyugtatót a kinevező uralkodót, hogy az uralkodói kinevezésre ajánlott személyek – az indokolás szerint – „feladatuknak [...] sikeresen meg tudnak felelni.”¹⁰

Az uralkodó négy nap múlva jóváhagyta *Szapáry Gyula* pénzügyminiszter előterjesztését. Ennek megfelelően a törvényben meghatározott pénzügyi jogviták eldöntésében 1884. január 1-től *Marinovich Marcell* pénzügyminiszteri tanácsos, *dr. Kogler János* miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott pénzügyminiszteri osztálytanácsos, *Hegedűs Ferenc* pénzügyminiszteri osztálytanácsos, *dr. Székely József* budapesti ítélőtáblai bíró, *Taray Andor* nyugalmozott törvényszéki bíró és *Beniczky Gyula* nógrádi országgyűlési képviselő működött közre. A bíróság elnöke a pénzügyminisztérium nagy tekintélyű államtitkári helyettese, *Madarassy Pál* lett.¹¹

A bírósághoz az első évben összesen 8174 érdemi döntést igénylő ügyirat érkezett.¹² Ebből egyenes adóval kapcsolatban 4208, illetéküggyel összefüggésben 3966 beadványt iktattak. Az adóügyek nagy számát az okozta, hogy 1884 a három évre szóló adókimet első éve volt, így a fellebbezések is ebben az évben születtek.

A frissen kinevezett bírák 1884. február 27-én tartották első ülésüket, melyet ebben az évben még 98 ügydöntő tanácskozás követett. A pénzügyi közigazgatási bíróság minden harmadik napon tanácskozott. A bíróság elnöke a bírák által elintézhető ügyek számát heti húszra tette. *Madarassy* a várható ügyforgalomra tekintettel már az első évben a bírák és a segédszemélyzet „arányos szaporítását” kérte a pénzügyminisztertől.

A bíróság elnökének többszöri határozott kérésére a személyzet létszámának növelése érdekében felségfolyamodvány készült.¹³ Ebben a pénzügyminiszter kifejtette, hogy az alkalmazott bírák létszámát azon az alapon számolták ki, hogy korábban a pénzügyminisztériumban milyen nagyságrendben fordultak elő adó-és illetékügyi vitás kérdések. Az 1884. évi bírósági ügyforgalom adatai azonban radikális változást tükröztek. Kiderült, hogy az érdekeikben és jogaikban sértettek a vártól jóval nagyobb számban kértek jogorvoslatot. A hat bíró hiába készített elő egyenként 740 ügyet kollektív dön-

⁹ A beérkezett ügyek száma: 1884: 8.174, 1885: 11.700, 1886: 12.777, 1887:14.466. Források: MNL-OL. K-255. 1885-1-1451; *Jogtudományi Közlöny* (a továbbiakban: JK) 1885. 5. sz. 37-38. p.; JK. 1886. 5. sz. 37-38. p.; MNL-OL. K-255. 1886-1-503; *Magyar Közigazgatás* (a továbbiakban: MK) 1887. évi 7. sz. (1887. február 17.) 6. p.; JK. 1887. 5. sz. 37-38. p.; MNL-OL K-255. 1887-1-48.

¹⁰ MNL-OL. K 255-1883-1-2017. sz.; végleges változata: MNL-OL. K 255 1883-1-2062.

¹¹ *Budapesti Közlöny* (a továbbiakban: BK), 1883. december (17. évf., 295. sz.) 1. p.; Magyarország tisztí cím- és névtára (a továbbiakban: Tisztí címtár) 4. évf., 1884. I. Rész. M. kir. pénzügyministerium 129-130. pp.

¹² MNL-OL. K 255 1885-1-173.

¹³ MNL-OL. K 255 1885-1-173.

tésre, az összes panasz közel fele (4057) az első évben elintézetlen maradt. A pénzügyminiszteri előterjesztés ezért a bírák számát hárommal, a segéd személyzet létszámát két fogalmazóval javasolta növelni. A javaslat szerint a bíróságnak egy elnökből, kilenc ítélőbírből, egy elnöki titkárból, hat fogalmazóból, két fogalmazósegédből, egy segédhivatali igazgatóból, három írnokból, hat napidíjasból, négy rendes és három kisegítő, összesen tehát hét szolgából kellene állnia. A pénzügyminisztériumi előterjesztés készítője helyesen mutatott rá, hogy a személyzetszaporítás a felek érdekeit és a kincstár ügyeit egyaránt szolgálja, hiszen az ügyfelek jogorvoslatai miatt az állam később juthat az őt jogosan megillető bevételhez.

A *Wekerle Sándor* pénzügyminiszteri osztálytanácsos által készített előterjesztést a minisztertanács ezúttal is elfogadta.¹⁴ Az uralkodó 1885. január 18-i leiratában¹⁵ engedélyt adott arra, hogy a létszámot a fentiek szerint emeljék, és az ezzel járó költségszaporulatot az 1885. évi költségvetésbe pótlólag felvegyék. Megtörténtek a bírói kinevezések is. *Ferencz József* 1885. március 7-én báró *Pongrácz Emilt*, *Detrich Mártont* és *Boné Gézát* közigazgatási bírósági bírákká nevezte ki.¹⁶ *Pongrácz* és *Detrich* korábban a pénzügyminisztérium osztálytanácsosai voltak, *Boné* a Fejér megyei alispáni pozícióját cserélte fel bírói tisztre. A következő év elején még egy kényszerű változás történt: a fiatalon elhunyt *Pongrácz Emil* helyére 1886. február 22-én *Exner Nándor* pénzügyminiszteri osztálytanácsos és fővárosi adófelügyelő kapott ítélőbírói tisztségre szóló uralkodói kinevezést.

A pénzügyi közigazgatási bíróság folyamatosan emelkedő ügyiratszama és egyre szaporodó hátraléka miatt már törvényi szintű változtatásra volt szükség. Az 1886. évi XI. tc. módosította a bíróságot létrehozó törvény bírói létszámra vonatkozó rendelkezését. Eszerint a pénzügyminiszternek 1888. július 1-ig kellett javaslatot tennie a bírói létszám törvényi megállapítására. A törvény addig a pénzügyi közigazgatási bíróság 1886-i költségvetésébe felvett létszámán felül további három ítélőbíró alkalmazását tette lehetővé. Ennek megfelelően az uralkodó 1886. május 5-én *Pfriem László* pénzügyminiszteri osztálytanácsost, *Teleszky Ferenc* budapesti ítélőtáblai pótbírót és *Szilassy Aladár* budapesti ügyvédet bízta meg pénzügyi közigazgatási bíráskodással.¹⁷

1887-től tehát *Madarassy Pál* elnökletével *Marinovich Marcell*, *Kogler János*, *Székelly József*, *Hegedűs Ferenc*, *Taray Andor*, *Beniczky Gyula*, *Detrich Márton*, *Boné Géza*, *Exner Nándor*, *Pfriem László*, *Teleszky Ferenc* és *Szilassy Aladár* ítélkezett.¹⁸ 1888-ban *Marinovich* saját kérelemre nyugállományba vonult, helyére még ebben az évben *Raić György* pénzügyminiszteri osztálytanácsos került.¹⁹ 1891-ben *Detrich Márton* meghalt, székét *Vöröss Sándor* pénzügyminiszteri osztálytanácsos foglalta el, de a szakmai paritás biztosítása érdekében *Reviczky Ambrus* budapesti törvényszéki bíró szám-feletti ítélő-bírói kinevezést kapott. 1892 fontos változást hozott a testület életében: *Madarassy Pál* helyett *Ludvig János* pénzügyminiszteri tanácsos lett a bíróság elnöke. Ebben az évben *Hegedűs*

¹⁴ Minisztertanácsi döntés: 1885.01.21. 3. napirend: A pénzügyi közigazgatási bíróság személyzetének szaporítása.

¹⁵ MNL-OL. K 255 1885-1-235.

¹⁶ MNL-OL. K 255 1885-1-619. BK. 1885. március (19. évf.) 57. sz. 1. p.

¹⁷ *Pénzügyi Közlöny* (a továbbiakban: PK), 1886-05-12. 18. sz. 230. p.

¹⁸ Tiszti címtár 6. évf., 1887. Magyarország. M. kir. pénzügyminisztérium 163–164. pp.

¹⁹ *Budapesti Közlöny* (a továbbiakban: BK) 1888. november (22. évf., 272. sz.) 1888-11-23. 1. p.; Tiszti címtár 7. évf., 1888. Magyarország M. kir. pénzügyminisztérium 210–211. pp.; Tiszti címtár 8. évf., 1889. Magyarország M. kir. pénzügyi minisztérium. 211–212. pp.

Ferenc is nyugdíjaztatását kérte.²⁰ A bírói testület – az elnökkel együtt – tíz tagú volt.²¹ 1893-ban *Raič György* is nyugdíjaztatását kérte, helyére *Keömley Nándor* királyi tanácsosi címmel felruházott zágrábi pénzügy-igazgatóhelyettes lépett. *Beniczky Gyula* 1894 augusztusában meghalt, helyére *Zubkovics Arzén* pénzügyminiszteri osztálytanácsos került az ítéldbírók közé. Noha az ügyforgalom nem indokolta, 1895-ben *Hammer Károly* és dr. *Fellegi Viktor* pénzügyminiszteri osztálytanácsosok is bírói kinevezést kaptak.²²

A pénzügyi közigazgatási bíróság működésének utolsó évében radikális személyi változások történtek, melyek már a készülő általános hatáskörű közigazgatási bírászkodásra történő átállás közvetlen előzményei voltak. A pénzügyi közigazgatási bíróság létszáma 1896-ban 13-ra emelkedett. *Ludvig János* elnök irányításával az önálló bírósági státus megszűnésének évében *Kogler János*, *Székely József*, *Boné Géza*, *Exner Nándor*, *Pfriem László*, *Teleszky Ferenc*, *Szilassy Aladár*, *Vöröss Sándor*, *Reviczky Ambrus*, *Zubkovics Arzén*, *Hammer Károly* és *Fellegi Viktor* ítélkezett.²³ Az 1884-ben ítélkező hét bírónak 8.174 ügyet kellett elbírálnia, az 1896-ban ítélkező 13 bíró éves penzuma (a hátralékkal számolva) 17.510 volt.²⁴

A pénzügyi közigazgatási bíróság 1884-ben kinevezett hét tagja közül ketten (*Kogler János* és *Székely József*) töltötték ki a teljes tizenhárom évet. Pénzügyi ítéldbírói tevékenységüket négyen saját kérésükre szüntették meg, hárman halálozás miatt estek ki.

IV. A bírák korábbi szakmai tapasztalatai, pénzügyi jártasságuk

1. A bírói gyakorlattal és képesítéssel rendelkező ítéldbírák

Ebbe a személyi csoportba egyrészt a tényleges bírói gyakorlatot szerzett, egykori kinevezett bírák, másrészt a bírói képesítéssel rendelkező pénzügyi közigazgatási bírák tartoztak. A törvény szerint a testület bíráinak fele a bírói kvalifikációval rendelkező szakemberekből állt, de ez nem jelentette azt, hogy a testület felét valóban korábban ténylegesen bíróságon ítélkező személyek tették volna ki. A pénzügyi közigazgatási bíróság tevékenységének tizenhárom éve alatt bírói kinevezést kapott személyek közül ebbe a kategóriába tartozott *Székely József*, aki kinevezése előtt közvetlenül a budapesti királyi tábla bírója volt. Életútja a vizsgált üzyszak szempontjából töretlen, hiszen a jogi tanulmányai befejezése után doktori szigorlatot, köz- és váltóügyvédi vizsgát tett. Szakmai pályája 1865-ben a fővárosi királyi táblánál kezdődött, majd 1866 és 1869 között a

²⁰ PK. 1892-12-01. 28. sz. 1247. p.; Tiszti címtár 9. évf., 1890.I. Magyarország Pénzügyi m. kir. ministerium 181–182. pp.; Tiszti címtár 11. évf., 1891.I. Magyarország Pénzügyi m. kir. ministerium 186. p.

²¹ BK. 1893. július (27. évf., 162. sz.) 1893-07-18. 1. p.; Tiszti címtár 12. évf., 1893. I. Magyarország. Pénzügyi m. kir. ministerium 186. p.

²² PK. 1894-04-21. 12. sz. 224. p.; PK. 1895-02-20. 5. sz. 65. p.; PK. 1895-08-20. 22. sz. 450. p.; Tiszti címtár 13. évf., 1894. I. Magyarország. Pénzügyi m. kir. ministerium 192. p.; Tiszti címtár 14. évf., 1895.I. Magyarország. Pénzügyi m. kir. ministerium 192. p.

²³ Tiszti címtár 15. évf., 1896. I. Magyarország. Pénzügyi m. kir. ministerium 191. p.

²⁴ MNL-OL. K 255 1885-1-1451. sz.; Aliquis: Pénzügyi közigazgatási igazságszolgáltatásunk. Magyar Igazságügy. 1886. (Szemle) 82-83. p.; FRAENKEL SÁNDOR: A pénzügyi közig. bíróság működése 1885. évről. JK. 1886 (XXI. évf.) *Törvénykezési szemle*. 5. sz. (1886. január 29.) 37. p.

marosvásárhelyi református jogakadémia tanára volt. Ezt követően a marosvásárhelyi királyi táblánál királyi ügyész, 1872-ben főügyész-helyettes lett. Innen kerül 1877-ben budapesti királyi táblához, ahol jövedéki kihágási ügyekben döntött. E tárgykörben országos szaktekintély volt.

A tényleges törvénykezési gyakorlattal rendelkezőkhöz tartozott *Taray Andor* nyugalmazott törvényszéki bíró is, aki fiatalon ügyvédi képesítést szerzett, majd szülővárosában, Pécsen aljegyzőjeként kezdte nyilvános pályáját, később 1850-ig a város főjegyzője volt. Ezt követően rövid ideig a Baranya-Tolna megyei törvényszékhez ülnökké nevezték ki, ahol a törvényszék 1861-es feloszlata és nyugdíjaztatásáig szolgált. 1865 és 1870 között a pécsi püspökség uradalmának kormányzója volt.²⁵ Nem tartozott azon kinevezettek közé, akik a klasszikus ítélkezési területen hosszabb ideig tartó gyakorlatot szereztek. Kiválasztásában szerepet játszott – később említendő – közjogi-politikai tevékenysége is.

Teleszky Ferenc jogi tanulmányai után Bihar vármegye szalontai járásában közigazgatási ügyekben bíraskodott, majd 1876-ban a békés-gyulai törvényszék bírójának nevezték ki. Innen a fővárosba települt és a budapesti ítélőtáblai pótbírói székéből került a pénzügyi közigazgatási bírák közé. Személyében szintén az adott ügyszakban tapasztalatot szerzett jogász került az pénzügyi közigazgatási bírósághoz.²⁶ *Reviczky Ambrus* is a klasszikus igazságszolgáltatásban dolgozott, kinevezése előtt budapesti törvényszéki bíró volt. Vele kapcsolatban egyértelműen igazolható, hogy a polgári ügyszakban, különösen a pénzügyi judikatúra területén kevés ítélkezési tapasztalata volt. Neve közvetlenül a pénzügyi közigazgatási bíróság megalakítása előtt vált országosan ismertté, azzal, hogy Mailáth György országbíró gyilkosainak 1883-as perében ítélkezett. Wekerle Sándorhoz régi, szoros barátság fűzte.²⁷

Hozzá hasonlóan *Beniczky Gyula* bírói képesítéssel, de korábbi pénzügyi ítélkezési gyakorlat nélkül került a testületbe. Nógrád megyében 1848-ban szolgabíró, 1861-ben főszolgabíró lett. Az 1865-ös alkotmányos időszakról kezdve országgyűlési képviselő volt, egy ciklust kivéve folyamatosan részt vett a képviselőház munkájában. Tisza Kálmánt már a balközép párt tagjaként is szolgált, később is a miniszterelnök bizalmasa maradt.²⁸ *Boné Géza* sem bíraskodott korábban. A budapesti jogi tanulmányai végeztével Fejér megyében előbb megyei al-, majd főjegyzői és alispáni tisztséget töltött be. Neki is volt bírói képesítése, de mindvégig a gyakorlati közigazgatás területi szintjein dolgozott.²⁹ *Szilassy Aladár* budapesti ügyvéd volt, a törvény előírta feltételekkel rendelkezett, de bírói gyakorlata neki sem volt.

²⁵ SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. (a továbbiakban: SZINNYEI) 13. köt. 1296. p. BK. 1883. december (17. évf., 295. sz.) 1883-12-25. 1. p.

²⁶ BOROVSKY AMBRUS: *Magyarország vármegyéi és városai*. Bihar vármegye és Nagyvárad (Magyarország vármegyéi és városai, 1901) Bihar vármegye önkormányzata és közigazgatása a legújabb időkben. A vármegye tevékenysége a kiegészítés után. 585. p.; BK. 1876. május (10. évf., 112. sz.) 1876-05-16. 1. p.

²⁷ Fővárosi Lapok (a továbbiakban: FL) 1883. szeptember (229. sz.) 1467. p.; *Budapesti Hírlap* (a továbbiakban: BH) 1910. december (30. évf., 297. sz.) 1910-12-15. 10. p.

²⁸ BK. 1883. december (17. évf. 295. sz.) 1883-12-25. 2. p.; *Pesti Hírlap* (a továbbiakban: PH), 1894. augusztus (16. évf., 215. sz.) 1894-08-03. 4. p. A hivatali életrajzokra: MNL-OL. K-255. 1883-1-2026., 2017. számok.

²⁹ SZILASSY ALADÁR: *Az örök földesúr*. Necrolog. Protestáns Szemle. 1925. 25. p.

2. A közigazgatási gyakorlattal és képesítéssel rendelkező ítélő-bírák

A pénzügyi közigazgatási jogvédelemben résztvevők másik csoportjába a pénzügyminisztérium fogalmazási szakánál megkívánt minősítéssel, tehát pénzügyi-szakmai tapasztalattal rendelkező bírák tartoztak. A bíróság elnökei (*Madarassy Pál*, *Ludvig János*) is ebbe a személyi körbe tartoztak. Mindketten az állami pénzügyi apparátus magas szintű vezetői voltak, és kinevezésükkor közel három évtizedes szakmai múlt állt mögöttük.

Madarassy Pál ügyvédi oklevelét 1847-ben szerezte meg. 1847-ben Heves megyei alügyész lett, s még ez évben fogalmazó-gyakornok az udvari kamaránál, majd fogalmazói segéd az első földművelési, ipar- és kereskedelmi minisztériumban. Később a pénzügyminisztérium elnöki osztályán szolgált egészen a világosi fegyverletételig. A neoabszolutizmus időszakában végig állásban volt, 1867-ig a magyarországi pénzügyigazgatóságoknál alkalmazták. A második pénzügyminisztériumban osztálytanácsos, Lónyay Menyhért pénzügyministersége alatt már az elnöki osztályt vezette. 1868-ban miniszteri tanácsos lett és a közvetett adózási főosztály élére kapott kinevezést. 1871-ben államtitkári teendőkkel bízták meg, 1875-től államtitkári helyettes volt egészen 1883. december 31-ig.³⁰ Szapáry Gyula uralkodóhoz írt előterjesztése szerint „a pénzügyi közigazgatási bíróság sikeres működését leginkább az által hiszem biztosítani, ha a bíróság élére, annak elnökéül oly férfit sikerül megnyernem, ki egyrészt a legalaposabb ismeretével bír a pénzügyi közigazgatás minden ágazatának s másrészt egyéni tulajdonai és jelleménél fogva aziránt is biztosítékot nyújt, hogy a felek méltányos érdekeit az állami érdekekkel s a pénzügyi közigazgatás kívánalmaival helyes egyensúlyba képes hozni.”³¹

Ludvig János jogi tanulmányainak befejeztével, 1854-ben, húsz éves korában lépett pénzügyi szolgálatba. Pályája első éveiben Temesváron, Lúgoson, Nagybecskerekben, majd Kassán szolgált és korán a fogyasztási adók kiváló ismerője lett. *Lónyay* 1870-ben a pénzügyminisztériumba titkárnak nevezte ki. 1873-ban királyi tanácsos és szegedi pénzügyigazgató, majd öt évvel később miniszteri osztálytanácsos és fővárosi adófelügyelő. Mint a fogyasztási és adótörvények előadója, a petróleum-, szesz- és cukoradók behozatalát megelőző közös tárgyalásokon a magyar kormányt is képviselte.³² Szemlélete eltért a *Madarassy* által követett jogvédelmi iránytól. „Ő, mint a pénzügyi bíróság elnöke is első sorban hivatalnok s maga a megtestesült fiskalizmus. Ő, aki életének javát a pénzügyminisztérium büroiban töltötte, csak egy érdeket ismer: az államkincstár érdekét. Az, hogy elvégre az állampolgároknak is vannak érdekeik, az ő szemében másodrangú dolog.”³³

A pénzügyi közigazgatási bírák jelentős része a pénzügyminisztériumból került át, és korábban is olyan ügyekkel foglalkozott, melyek elbírálása 1884 után a pénzügyi közigazgatási bíróság hatáskörébe került. Ide sorolható *Kogler János* miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott pénzügyminiszteri osztálytanácsos, akik bírónak történő alkalmazásakor minisztériumi főtisztviselőkként dolgozott. *Kogler* bejárta a pénzügyi igaz-

³⁰ 1892-1896. évi országgyűlés STURM ALBERT (szerk.): *Országgyűlési almanach 1892-1897*. Budapest, 1892. Főrendiház XI. Ő Felsége által élethossziglan kinevezett főrendiházi tagok. Madarassy Pál 153–154. pp.

³¹ MNL-OL. K-27 (1883. 11. 20.) 19R/24. 19. p.

³² SZÉKELY VERA: *A központi államigazgatás tisztségviselői a dualizmus korában*. 3. rész: Magyar Királyi Pénzügyminisztérium (Forrástudományi segédletek 1. Budapest, 1985) (a továbbiakban: SZÉKELY) 32. p. BH. 1892. április (12. évf., 118. sz.) 6. p.; PH. 1892. április (14. évf., 118. sz.) 1892-04-28. 1-2. p.

³³ BH. 1893. január (13. évf., 23. sz.) 1-2. p.

gátás valamennyi korabeli stációját. 1869-ben jogakadémiai tanárként pénzügyminiszteri titkári kinevezést kapott, két év múlva a pénzügyi statisztikai ügyosztály vezetője lett. 1871-1875 között az adókievetés felügyeletét látta el, 1880-tól a közvetett adók főosztályának irányítója volt.³⁴

Hegedűs Ferenc jogi tanulmányait a kassai jogakadémián végezte. Hivatali pályáját 1852-ben fogalmazói gyakornokként a budai gyámi és királyi országos pénzügyigazgatóságnál kezdte. Kinevezése után fogalmazó, majd 1859-ben pénzügyi kerületi biztos, ezt követően 1865-ben az óbudai koronauradalom tisztartója lett. Innen került át 1870-ben a pénzügyminisztériumba, ahol 1874-től királyi tanácsosi rangban miniszteri titkárként alkalmazták. Ezt követően – kikerülve a központi adminisztrációból – pénzügyigazgatói kinevezést kapott. Előbb a beszercebányai, majd a nagyszombati pénzügyigazgatóságot vezette, ezután osztálytanácsosként a főváros adófelügyelője lett. A pénzügyminisztériumba 1878-ban visszatérve kezdetben a kamarai és koronauradalmak ügyeit intézte, majd az illetékügyi és az egyenes adók ügyének osztályát irányította. Azon kevesek közé tartozott, aki a korban szokásos adónemek kivetésében, és az adómentességi ügyekben egyaránt járatos volt. Rendkívül hasznos tagja lett a testületnek, hiszen a közigazgatási bíróság ügyforgalmának 70%-át éppen ezek az ügyek képezték.³⁵

Gróf Pongrácz Emil szintén számottevőnek mondható közigazgatási-szakmai gyakorlattal rendelkezett. Pesten és Bécsben folytatott jogi tanulmányokat, majd 1868-ban állami szolgálatba lépve pénzügyminiszteri titkár, 1878. januártól osztálytanácsos lett. Foglalkozott a házadó és a kereseti adók ügyeivel, dolgozott a minisztérium adóbehajtási osztályán, majd a dohányjövedéki és lottó-részlegében. Az 1884. évi kinevezésekor a dohányjövedéki, a lottó- és a lőpor-monopólium ügyeit irányító osztályt vezette. Mint a főrendiház született tagja a költségvetési viták alkalmával rendszeresen szerepelt. Különösen nagy figyelmet keltett az osztrák-magyar bank-társulat létesítéséről és szabadalmáról (1878) és a hitelműveletek útján fedezendő állami kiadásokról szóló (1879) törvényjavaslatok tárgyalásánál tartott beszédeivel. Felszólalt a pénzügyi közigazgatási bíróságról szóló törvény főrendiházi vitájában is.³⁶

Detrich Márton hivatali karrierjét 1868-ban pénzügyminiszteri fogalmazóként kezdte, ahol birtokrendezéssel, úrbéri ügyekkel, a korona- és kincstári uradalmak pénzügyeivel foglalkozott. Őt is Széll Kálmán juttatta nagyobb hivatalhoz, 1870-től miniszteri titkár, munkaköre kibővült a kincstári ügyészségek szervezésével és a jogügyek minisztériumi koordinálásával. 1880-tól miniszteri osztálytanácsos, a jogügyek, a budapesti kincstári jogügyi igazgatóság irányítója, a jogügyi képviselők vezetője volt.³⁷ *Pfriem László* pénzügyminiszteri osztálytanácsos volt. 1880 és 1886 között a pénzügyminiszté-

³⁴ BK. 1869. január (3. évf., 24. sz.) 1869-01-30. 1. p.; BK. 1869. október (3. évf., 241. sz.) 1869-10-21. 241. sz. 34. p.; SZÉKELY 32. p.; SZÉKELY: Miniszteri fogalmazói kar 12. p.; 1878. február (12. évf., 27. sz.) 1878-02-01. 1. p.

³⁵ BH. 1856. január (13. sz.) 1856-01-16. 1. p.; BK. 1875. február (9. évf., 34. sz.) 1875-02-12. 1. p.; BK. 1887. január (21. évf., 19. sz.) 1887-01-25. 1. p.; BK. 1889. július (23. évf., 160. sz.) 1889-07-12. 3. p.; SZÉKELY 32. p.

³⁶ SZÉKELY 21., 29., 33., 53. pp.; Magyar írók élete. Báró Pongrácz Emil. *Figyelő* 18. évf. (1885) 232–233. pp.; Az 1881. évi szeptember 24-ére hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának Naplója. I. köt. 1881. szeptember 26–1883. május 28. 1881–77. 1881-I 526–527. pp.

³⁷ SZÉKELY 21., 32., 54. pp.; Magyarország tisztai cím- és névtára. 2. évf., 1875. Magyar kir. pénzügyminisztérium. 68. p.; Magyarország tisztai cím- és névtára. 4. évf., 1884. I. Rész M. kir. pénzügyminisztérium 127. p.

rium olyan részlegeit irányította, ahol díjak, bélyeg és jogilletékek kivetésével és a benyújtott panaszok intézésével foglalkoztak. Kinevezése előtt a díjak, bélyeg és jogilletékek ügyeit intéző minisztériumi osztály vezetője volt.³⁸

Raić György 1869-től dolgozott a pénzügyminisztérium horvát osztályán. Fokozatosan haladt a ranglétrán, bírói kinevezése előtt már zágrábi kataszteri igazgató volt. 1873-ban, Kerkápoly Károly minisztersége idején hivatali előjárója Madarassy államtitkári helyettes, és Marikovich osztálytanácsos volt, közvetlen munkatársai (Kogler, Pongrácz, Hegedüs, Priem) későbbi bírótársai lettek.³⁹ *Vöröss Sándor* is pénzügyminiszteri osztálytanácsosi címmel rendelkezett, de tulajdonképpen belső ember volt, hiszen a pénzügyi közigazgatási bíróság megalakulásától kinevezéséig ő szervezte és vezette annak hivatalát. Korábban Vas megyei királyi adófelügyelő volt, jogi tanulmányait a pesti egyetemen végezte, majd köz- és váltóügyvédi vizsgát tett. Pénzügyi szolgálatát 1868-ban kezdte, a győri pénzügyigazgatóság fogalmazó-gyakornoka lett. Később kataszteri titkár, majd a szombathelyi illetékkiszabási hivatal vezetője lett. Alkalmazása előtt 1881-ben Vas megye területén adófelügyelői megbízást kapott.⁴⁰

Voltak olyan bírák, akik a pénzügyi igazgatás területi vagy alágazati szintjéről kerültek az ítélőbírói székbe. Ide sorolható *Exner Nándor*, aki 1868-tól az ország különböző vidékén adófelügyelői állásban volt, majd 1876-tól a debreceni adóigazgatás vezetője lett. Bírói alkalmazása előtt a főváros megbecsült adófelügyelője volt.⁴¹ *Hammer Károly* is egész életét a pénzügyi igazgatásban töltötte. Fiskális szolgálatát 1868-ban, fogalmazói díjnyokként kezdte. Ekkor az új pénzügyminisztérium magyarországi és erdélyi kamarai, fiskális és koronauradalmak részlegén dolgozott, majd az 1875-től létesített királyi illeték-kiszabási hivataloknál töltött el huzamosabb időt. Kinevezése előtt a minisztérium fogyasztási adókkal összefüggő felügyeleti jogkörét látta el.⁴² *Dr. Fellegi Viktor* is 1869-től, a magyar pénzügyi adminisztráció újjászervezése óta folyamatosan a pénzügyi közigazgatás központi szerveinél állt alkalmazásban. Kinevezésekor a pénzügyminisztérium adókiivetéssel és megállapítással foglalkozó ügyosztályának vezetője, de korábban hosszú ideig irányította az adók végrehajtását ellenőrző főhatósági részleget.⁴³

A pénzügyi judikatúrában alkalmazni kellett olyan bírákat is, akik a horvátországi ügyekben járatosak voltak. Egyikük volt *Marinovich Marcell*, aki kiváló eredménnyel elvégzett jogi tanulmányok után az 1843/1844-i országgyűlésen joggyakornok és jurátus volt, majd ügyvédi vizsgát tett. A bécsi udvari kamaránál 1844-ben vállalt állást, és szolgálatát igénybe vette az alkotmányos magyar pénzügyi kormányzat is. 1868-ban pénzügyminisztériumi osztálytanácsos, majd 1878-ban miniszteri tanácsos lett. Ebben a minőségében kezdetben a közvetett adók főosztályát, majd a jogi és horvát osztályokat

³⁸ Székely 21. p.; Tiszti címtár 5. évf., 1886. Magyarország. M. kir. pénzügyminisztérium 161. p.; BK. 1880. április (14. évf., 91. sz.) 1880-04-21. 1. p.; PK. 1888-11-09. 38. szám 1264. p.; PK. 1895-09-01. 23. sz. 461. p.

³⁹ BK. 1869. január (3. évf., 8. sz.) 1869-01-12. 1. p.; SZÉKELY 55. p.; BK. 1870. január (4. évf., 8. sz.) 1870-01-12. 1. p.; BK. 1884. február (18. évf., 30. sz.) 1884-02-06. 1. p.

⁴⁰ MNL-OL. K 255-1883-1-2016. Ő állította össze a pénzügyi közigazgatási bíróság döntvényeinek kötetét. A m. kir. pénzügyi közigazgatási bíróság döntvényei és elvi jelentőségű határozatai, az 1884., 1885. és 1886. években. Három kötet. Budapest, 1885-87.

⁴¹ BK. 1880. február (14. évf. 47. sz.) 1880-02-27. 1. p.

⁴² SZÉKELY 76. p.; BK. 1870. március (4. évf., 55. sz.) 1870-03-09. 1. p.

⁴³ SZÉKELY 22., 75. p.; Tiszti címtár 14. évf., 1895.I. Magyarország. Pénzügyi m. kir. minisztérium 188. p. BK. 1880. március (14. évf., 72. sz.) 1880-03-28. 1. p.

vezette. Közel negyven éves gyakorlatot szerzett a pénzügyi adminisztráció terén. A bírói kinevezési iratokból egyértelműen kitűnik, hogy nyelvismeretének és speciális társországi tárgyismeretének döntő szerepe volt a kinevezésében.⁴⁴ Hozzá hasonlóan *Keömley Nándor* is már 1869-ben a pénzügyminisztérium horvát osztályán dolgozott. Kinevezésekor a zágrábi pénzügyigazgató helyettese volt. Nehezen kideríthető okból először *Skerletz Károly* kinevezését tervezték, de végül *Keömley* kapott bírói megbízást.⁴⁵ *Zubkovics Arzén* is egész hivatali pályáját a pénzügyminisztériumban töltötte. 1874-ben osztották be a minisztérium horvát ügyekkel foglalkozó 15. ügyosztályára. A kinevezése előtt három évvel került át a 10. ügyosztályra, ahol a dohány és lottójövedéki ügyekkel, továbbá az adóvégrehajtások elvi felügyeletévek foglalkozott.⁴⁶

Ha tehát az ítélőbírói kinevezések szakmai hátterét vizsgáljuk, megállapítható, hogy a pénzügyi közigazgatási bíróság minden tagja jelentős pénzügy-szakmai tapasztalatokkal rendelkezett. Az első évben kinevezett testület két első osztályú bírása (*Marinovich, Kogler*) közvetlenül a pénzügyminisztériumból került ki, egy további bíró (*Hegedűs*) korábban szintén a pénzügyminisztériumban dolgozott. Később, amikor valamely pénzügyi kérdésben jártas bíró lemondott, vagy meghalt, a helyettesítésére konzekvens módon a minisztériumi apparátusból jelöltek utódokat.

Megállapítható az is, hogy az elnöki időszakok a személyválasztás terén is érezhetően különböztek egymástól. *Madarassy* lényegében egykori beosztottait ajánlotta a bírói helyekre, míg *Ludvig* idején már az általános közigazgatási bíróság leendő elnöke, *Wekerle Sándor* személyzeti szempontjai érvényesültek. Az utolsó két év a személyek kiválasztás terén is az általános hatáskörű közigazgatási bíróság megszervezésének – előre számítható – személyzeti igényeit vették figyelembe.

V. A bírák szakirodalmi, tudományos tevékenysége

A testület tagjainak kiválasztásakor, amint arra utalunk, szerepe volt a tudományos élet terén elért eredményeknek is. A bírák közül *Kogler János* korábban elmélyült, elméleti-tudományos munkássággal rendelkezett. Tudományos igényű tevékenységének egy része éppen a bontakozó pénzügytan területére esett. Ő volt az első hazai szerző, aki elvi szempontok szerint elemezte a korabeli, főleg német nyelven megjelent pénzügyi tárgyú jogi normákat. Az 1865-ben megjelent összeállítás ugyan eredetileg tankönyvnek készült, de már megjelenésekor nagy tekintélye volt, és a későbbi szaktudományi feldolgozások is gyakran hivatkoztak rá. Mivel a közigazgatási bíróság megalakulása idején a pénzügyi anyagi jogi szabályok, főleg az illetékekre vonatkozó normák hiányoztak törvénytárunkból, *Kogler* szaktudományos fejtegetései a bírótársak számára is sokáig használhatóak voltak. Ő volt az egyik szerkesztője a legnépszerűbb közigazgatási esetgyűjteménynek, 1877

⁴⁴ Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1866. Beamtenschematismus von Ungarn. 9. p.; PH. 1847. január-június (869. sz.) 1847-04-25. 1. p.; SZÉKELY: Miniszteri fogalmazói kar 12. p.

⁴⁵ SZÉKELY: *Pénzügyi jövedéki, műszaki és egyéb szaktisztviselők*. 102. p.; MNL-OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1893.03.03.-i ülés. MNL-OL. K27_Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944. (8. ülés); PK. 1890-04-12. 11. sz. 292. p.

⁴⁶ SZÉKELY: *Miniszteri fogalmazói kar*. 35. p.; PK. 1894-04-21. 12. sz. 224. p.

és 1880 között ő gondozta, elemezte és kommentálta a Közigazgatási Döntvénytár pénzügyi jellegű döntéseit. A félévitalos gyűjteményes munka, a minisztertanács engedélyével a közigazgatást érintő elvi fontossággal bíró kormányrendeleteket és konkrét esetekre szóló rendelkezéseket is tartalmazott. Nem elhanyagolhatóak Kogler korai, a kassai jogakadémiai időszakában megjelentetett államelméleti munkái sem.⁴⁷

Székelly József szintén komoly szakirodalmi munkássággal rendelkezett. 1866-tól a marosvásárhelyi jogakadémián három évig tanította az osztrák polgári magánjogot, a pertant és a hűbérjogot. Ezt követően királyi ügyész lett, 1871-től királyi főügyész-helyettesi, majd a budapesti táblabírói kinevezést kapott. Nevéhez kötődik egy új szaktudományi részterület, a jövedéki büntetőjog meghonosítása.⁴⁸

Madarassy Pál, a bírói testület első elnöke már 1850-ben összeállította, kommentálta és publikálta a rendkívül szerteágazó osztrák (nálunk is hatályba léptetett) illetéknormákat.⁴⁹ Mivel a kiegyezés után nem született új illetékügyi szabályozás, számos tanulmányban értelmezte a továbbélő osztrák szabályokat és több, a hazai törvényi szabályozásra vonatkozó javaslatot készített.⁵⁰ A korabeli politizáló közvéleményben pozitív visszhangot váltott ki merész cikksorozata a közigazgatási bíráskodás átalakításának szükségességéről, hiszen bírósági elnökként javaslataiban a fennálló helyzetet és felügyeleti gyakorlatot is élesen bírálta.⁵¹ Taray Andor is számos közjogi tárgyú művet jelentett meg, melyek érintették az alkotmányos berendezkedésünk kiegyezés utáni alapkérdéseit. Fiatal korában ma is gyakran idézett művet írt Deák Ferenc európai horizontú politikai-közjogi nézeteiről, a felsőház szervezeti és hatásköri átalakításának szükségességéről, és igazságügyünk radikális változtatást igénylő helyzetéről. Concha Győző, a korszak szenvedélyes kritikusa nagy elismeréssel szólt az alkotmányozás alapelveiről írt munkájáról. Az alkotmányosság elvéről szólva említi, hogy az „természetes erőket tűnik föl még az újabb irodalomban is Taray nemes irányú munkájában (Vázlatok az alkotmányozási elméletek köréből). Így van ez a világ irodalmában is nagyrészt.” Schwarcz Gyula

⁴⁷ Kogler munkái: *Theses ex universa juris prudentia et scientiis politicis*. Budae, 1860.; *Az austriai pénzügyi törvényisme: vázlatban előadva és saját hallgatóinak szükségleteihez alkalmazva* Dr. Kogler Nep. János jogakadémiai tanár által. Kassán, [S. n.] 1865. 278. p.; *Általános vagy elméleti államtan*. Heckenast. Pest, 1868. Vö. ABAFI LAJOS: *Közigazgatási Döntvény-tár*. IV. köt. 1877-1879. Figyelő 6. (1879).

⁴⁸ SZÉKELY JÓZSEF művei: *Vélemény a marosvásárhelyi jogászegylet által kitűzött ezen kérdésre: Az írhoni börtönrendszer minő föltételek mellett volna hazánkban alkalmazható*. Marosvásárhely, 1874.; *Reductio és epuratio*. Marosvásárhely, 1875.; *Milyen legyen az új bünvádi eljárás? Vélemény és indítvány*. Marosvásárhely, 1875 és 1876.; *Büntető eljárás a jövedelmi kihágások tárgyában*. Budapest, 1877., 1878.; *A jövedéki kihágások büntető jogtana*. Budapest, 1881.; *Fiscalismus és jogszolgáltatás*. Budapest, 1882.; *A jövedéki büntető eljárásról tekintettel a monarchia mindkét felére*. Budapest, 1882.; *Das Gefälls-Strafverfahren in den beiden Hälften der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Budapest, 1882.; *Javaslat a jövedéki büntető eljárás egyöntetűsége és ideiglenes szabályozása tárgyában*. Budapest, 1883. JK. 1917-03-18. 11. sz. 105. p.

⁴⁹ *Lexicon der Stempel- und Gebühren-Gesetze vom 9. Februar und 2. August 1850*. Lauffer und Stolp. Pest, 1858. 520 p.

⁵⁰ *A bélyeg-illetékügy és pénzügyi eljárás reformja*. A jog. 8. évf. 37. sz. (1889.) 311–314. pp.; *Jogvédelem az illetékkiszabások ellen*. A jog. 8. évf. 51. sz. (1889.) 428–430. pp.; *A bélyeg és illetékek iránti törvények és szabályok lexikona*. Athenaeum, Budapest, 1883. 546 p.; *Bélyeg- és jogilletéki reformjavaslatok*. Ügyvédek lapja. 6. évf. 33. sz. (1889.) 5-6. p.; *Bélyeg- és jogilletéki reformjavaslatok*. Államny. Budapest, 1889. I. k., Általános jelentés: törvényjavaslat a bélyegadóóról. 639 p.; II. k., Törvényjavaslat a jogilletékről. 625 p.

⁵¹ Szervezzünk elsőfokú pénzügyi bíróságokat. *Ügyvédek lapja*. 6. évf. 51.sz. (1889.) 2. p.; *Első folyamodású pénzügyi bíróságokról (A jogorvoslatok rendszere)*. A jog. 8. évf. 8. sz. (1889.) 63–66. pp. Szépirodalmi munkásságáról: Heves vármegye. *Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest, 1910. 388. p.

egyenesen az Akadémiai tagságra érdemes személyek között említette nevét: „mért melőzni oly derék állambölcsészeti író, mint Taray Andor.”⁵² Ezek mellett a pénzügyi közigazgatási bíróság bíróját a hazai bankjog egyik úttörőjeként tarthatjuk számon.⁵³

Pongrácz Emil neve szintén ismert volt a hazai pénzügyi publicisztikában, sőt a szélesebb irodalmi körökben is. A literátus gróf adatgazdag tanulmányban emlékezett meg Lónyay Menyhért pénzügyminiszter tevékenységéről és társszerzője volt annak a feldolgozásnak, amely a magyar pénzügyi kormányzat kiegyezés utáni öt éves időszakát objektív szempontok szerint elemezte. Ma már alig ismert, de fontos tanulmányt írt a hazai pénzügyi szaknyelv kialakulásáról és aktuális állapotáról. A hivatali stílusunk egyik első kritikusa volt, szerinte „szomorú igazság, hogy a kerek világon nincs művelt nép, mely anyanyelvén oly gyarlón írna, mint a magyar”.⁵⁴ A meglehetősen ritka hazai illetékjogi szakirodalom egyik alapműve szintén egy pénzügyi közigazgatási bíró, Hegedűs Ferenc tollából jelent meg. A tanulmány egyik fontos megállapítása szerint a jogalap nélkül beszedett illetéket az államnak minden esetben hivatalból vissza kell fizetnie.⁵⁵

Vöröss Sándor „A pénzügyi közigazgatási bíróság döntvényei és elvi jelentőségű határozatai” címmel adta ki a bíróság legfontosabb döntéseit. E döntvények és elvi jelentőségű határozatok 1885-től kezdve a Pénzügyi Közlöny külön mellékleteként jelentek meg. A sorozatnak komoly jogfejlesztő hatása volt. Beniczky Gyula is publikált egy figyelemre méltó cikket a közigazgatási bíróság segédszemélyzetének karrierlehetőségeiről.⁵⁶ Boné Géza a törvényhatóságok 1870. évi átszervezésekor szerzett, széles körű közigazgatási tapasztalatait összegezte ma is számon tartott tanulmányában.⁵⁷

VI. A bírák társadalmi státusa, családi és réteghelyzete

1. Az öröklött, vagy szerzett nemesi címmel rendelkező bírák

A pénzügyi közigazgatási bíróság egyetlen főrangú tagja Pongrácz Emil „szentmiklósi és óvári” báró, császári és királyi kamarás volt, aki születési jogen tagja volt a törvény-

⁵² CONCHA GYÖZÖ: *Politika*. I. köt. 2. kiad. Budapest, 1907. 83. p.; JK. 1899-05-05. 18. sz. 138. p.

⁵³ Taray Andor: *Magyarország európai hatása és Deák Ferencz*. Budapest, 1869.; *Die europäische Mission Ungarns und Franz Deák: aus dem Ungarischen „Die europäische Mission Ungarns und Franz Deák“*. Gebrüder Rosenberg. Pest, 1870.; *Kiderítése egy parlamenti felsőház szükségének, elemei minősítésének, alkatrészei összeállításának és hatásköre korlátainak*. Pest, 1870.; *Vázlatok az alkotmányozási elmélet köréből*. Pest, 1873. *A bankügyről*. Pest, 1874.; *Parlamenti felsőház*. Budapest, 1874. *Eszmék az igazságszolgáltatási politika köréből*. Budapest, 1881. SZINNYEI 13. köt. 1296. p.

⁵⁴ PONGRÁCZ EMIL legfontosabb munkái: *A nemzet vagyonáról*. Lónyay Menyhért pénzügyminiszter emlékirata nyomán. Pest, 1869. *A m. kir. pénzügyminiszterium öt évi működése 1867-71*. Budapest, 1873. (Lukács Bélával); *A financia magyarság*. Nyelvészeti tanulmány. *Magyar Nyelvőr* 4. évf. 1875. 123. p.

⁵⁵ HEGEDŰS FERENCZ: *Illetékvisszatérítés az államkincstár alaptalan gazdagodása esetében*. Közgazdasági Szemle 1902. 28. köt. I. 924-926. pp.

⁵⁶ BK. 1885. június (19. évf., 129. sz.) 1885-06-09. 3. p.; BENICZKY GYULA: *A pénzügyi közigazgatási bíróság segédszemélyzete*. JK. 1884-11-14. 46. sz. 365. p.

⁵⁷ Fejérmegye szervezete, az 1870. XLII. t.-cz. 91. §. értelmében kidolgozva. Székesfejérvár, 1871. ERDŐS FERENC: *Fejér vármegye alispáni hivatalának szervezete és ügyrendje*. Levéltári Közlemények, 58. (1987) 1-2. 84. p.; SZINNYEI I. kötet 1209. p.

hozás Főrendi Házának is. Említettük, hogy kinevezése előtt számottevő pénzügyi közgazgatási ismeretekkel és hivatali tapasztalattal rendelkezett. A Főrendi Házban a költségvetési viták aktív résztvevője volt, és szellemes hozzászólással méltatta a pénzügyi közgazgatási bíróságról szóló törvényjavaslatot is. Pongrácz Emil felszólalását meghallgatta az előkelők tanácskozásain rendre jelen lévő Tisza Kálmán is, és hallhatta, hogy Pongrácz szerint a kormány javaslata olyan garanciákat foglal magában, „melyeknél többet nem adhat az állam egyes polgárainak saját céljának kockáztatása nélkül.”⁵⁸ Lehet, hogy ez a felszólalás adott ötletet a gróf bírói kinevezéséhez. Nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy Pongrácz már korábban értesült leendő kinevezéséről, hiszen hozzászólása a korábbi beszédeihez képest érzékelhetően lelkesebb, szakszerűbb és lojálisabb volt. A bárói rangú közgazgatási bíró társadalmi pozícióját jelzi, hogy temetésén jelen volt Szapáry Gyula gróf pénzügyminiszter és Tanárky Gedeon államtitkár is.⁵⁹

A pénzügyi közgazgatási bíróság első elnöke Madarassy Pál gojzesti és mezőmadarasi előnévvel szintén nemesi címmel rendelkezett. Édesapja hivatali és tudományos pályán tevékenykedett, az egri jogakadémia tanára és Heves vármegye főjegyzője, később a Helytartótanács tanácsosa végül királyi tábla bírója volt. Édesanyja, Weisz Francziska polgárszülők gyermeke volt.⁶⁰ A leendő elnök 1879-ben megkapta a Szent István-rend kiskeresztjét, 1898-ban valóságos belső titkos tanácsos lett. Mint a főrendiházi tag, közreműködött az igazoló-, a naplóbíró-, a pénzügyi- és a föllirati bizottság, továbbá a királyi és országos közgazgatási és fegyelmi bíróság munkájában is. Madarassy hivatalos elismerése elnöki időszakában visszafogott volt, hiszen amikor 1892-ben saját kérelmére állandó nyugdíjba helyezték, az uralkodó „sok évi hű, kitűnő s érdemdús szolgálatait” csupán „teljes elismerését” nyilvánította ki.⁶¹

A bíróság kinevezéskor már nemesi címmel rendelkező tag volt benicei és micsinyei Beniczky Gyula, aki lánya házasságkötése révén a tekintélyes Vay család grófi ágával került rokoni kapcsolatba. Fia, Beniczky Árpád országgyűlési képviselő, veje gróf Vay Tihamér főrendiházi tag volt.⁶² Beniczky megyei hivatali karriert futott nógrádi közép-nemes volt, aki a Tisza Kálmán által képviselt politikai irányzatot követte. Hasonló társadalmi háttérrel érkezett a székelyföldi előkelő családból származó, de korán árvaságra került Székely József is, aki mint „szegény sorsú egyházi árva” a kolozsvári liceum támogatása révén tanulhatott tovább. Egykori iskolájának tehetséges hallgatót támogatva „fillérekből gyűlt vagyonából” alapítványt hozott létre.⁶³ A király Székely József közgazgatási bírósági tanácselnöknek, nyugdíjazása alkalmából sok évi közszolgálata alatt szerzett érdemei elismerésül, a Ferenc József-rend középkeresztjét a csillaggal adományozta.⁶⁴

Öröklött nemesi címmel rendelkezett benedekfalvi Detrich Márton is. Detrich 1882-ben pénzügyminiszteri osztálytanácsosként, „sokévi közszolgálata közben szerzett kivá-

⁵⁸ Főrendi Házi Napló 1881. I. köt. 1881. szeptember 26–1883. május 28. 1881–77 (1881-I- 524–525. p.

⁵⁹ BH. 1886. február (6. évf., 45. sz.) 1886-02-14. 5. p.

⁶⁰ SZINNYEI 8. köt. 224–226. p.; Élet- és jellemrajzok. Az államtitkárok. (Madarassy Pál; Hieronymi Károly; Tanárky Gedeon; b. Fejérváry Géza tábornok; Prónay József; Matlekovics Sándor arcképeivel) Vasárnapi Ujság (a továbbiakban: VU) 27. évf. 1880. 39. sz. 638–639. pp.

⁶¹ PK. (1892-04-29) 9. sz. 665. p.

⁶² PH. 1894. augusztus (16. évf., 215. sz.) 1894-08-03. 4. p.

⁶³ A Kolozsvári evang. reform. Kollégium Értesítője az 1885/86-ik évről. Kolozsvár, 1886. 26. p.

⁶⁴ PH. 1913. április (35. évf., 82. sz.) 1913-04-06. 11. p.

ló érdemei elismerésül” III. osztályú vaskorona-rendet díjmentesen kapott az uralkodótól.⁶⁵ Hasonló társadalmi pozícionáltságot vélelmezhetünk Keömley Nándor esetében is, aki Zágrábból származó, raykai előnevű magyar nemesi család tagja volt.⁶⁶

Szilasi és pilisi Szilassy Aladár törzsökös magyar nemesi família leszármazottja volt, akiről temetésén Ravasz László, a Dunamelléki református egyházkerület püspöke úgy emlékezett meg, hogy e család „egyike azoknak a sajnosan ritka családoknak, mely a közel ötszáz éves királyi adomány révén, tudomásunk szerint Hollós Mátyás által neki juttatott birtokot, ma is magáénak mondhatja.”⁶⁷ Említést érdemel, hogy Szilassy 1909-ben – mint közigazgatási bírósági másodelnök – a főrendek közé került.⁶⁸

Revisnyei Reviczky Ambrus szintén előkelő ősökkel büszkélkedhetett. Amikor 1906-ban képviselőjelölt lett, arra hivatkozott, hogy „16 nemes őse van, amiért is császári kamarás lett.” Felesége, Kopácsy Mária néhai Kopácsy hercegprímás unokahúga volt.⁶⁹ Reviczky a pénzügyi közigazgatási bíróság működésének utolsó évében kapta a díjmentes kamarási méltóságot. Nyugdíjazásának évében 1909-ben az uralkodó „sok évi közszolgálat alatt szerzett érdemei elismerésül”, a Lipót-rend lovagkeresztjével is kitüntette.⁷⁰

Boné Géza „fülpösi” előnévvel szintén egy régi magyar nemesi család leszármazottja volt. Az uralkodó e családnév épségben tartása mellett „saját és törvényes utódai részére” a „gárdonyi” előnevet adományozta számára.⁷¹ Felesége Literáti Foghtü Vilma előkelő és vagyonos alföldi családból származott. A korabeli társadalmi rangot kifejező címadományozások között figyelemre méltó, hogy a bírák között három császári és királyi kamarás volt. Ezek egyike Boné Géza még bírói kinevezése előtt, 1880-ban, fehérmegeyi főjegyzőként kapta e címet. Ő egyébként pénzügy-miniszteri osztálytanácsosként, „hosszú, hű és sikeres szolgálatai” elismerésül, a III. osztályú vaskorona-rendet kapott, majd 1878-ban a „közügyek előmozdítása körül tett jeles szolgálatai elismerésül” a Ferenc József rend lovagkeresztjével is kitüntették. Már bíró volt, amikor Vilmos német császár, mint a Johannita lovagrend evangélikus ágának védője, a Johannita-rend díszlovagjává nevezte ki. A cím viselésére Ferenc József engedélyt adott.⁷²

A korabeli rangrend szempontjából külön kategóriát képeztek azok a bírák, akik szolgálatuk elismeréseképpen kaptak az uralkodótól nemesi címet. E körbe tartozott Fellegi Viktor, aki anyai ágon rokonságban volt az 1849. évben Krasznahorka-Váralja

⁶⁵ VU. 1891. (XXXVIII. évf.) 34. sz. 558. p.; PH. 1891. augusztus (13. évf.) 1891-08-20. 227. sz. 7. p.; BK. 1882. augusztus (16. évf.) 1882-08-31. 199. sz. 1. p. FL. 1882. szeptember 1882-09-01. 200. sz. 1248. p.

⁶⁶ BH. 1894. november (14. évf., 307. sz.) 1894-11-06. 9. p.; *Pesti Napló* (a továbbiakban: PN) 1894. november (45. évf., 307. sz.) 1894-11-06. 2. p.

⁶⁷ *Köztelek* 1924. 97-98. sz. 1924-12-14. 1221. p.

⁶⁸ BK. 1909. december (43. évf., 293. sz.) 1909-12-24. 1. p.; 1901–1905. évi országgyűlés STURM ALBERT, szerk.: *Országgyűlési almanach 1901-1906*. Budapest, 1901. Főrendiház XI. Ő Felsége által élethossziglan kinevezett főrendiházi tagok. 164. p.

⁶⁹ *Népszava*, 1906. július (34. évf., 167. sz.) 1906-07-17. 2. p.; BH. 1897. augusztus (17. évf., 238. sz.) 1897-08-27. 6. p.

⁷⁰ BK. 1896. április (30. évf., 98. sz.) 1896-04-28. 8. p.; *Pápai lapok* 23. évf., 1896-05-03.; BK. 1909. július (43. évf., 146. sz.) 1909-07-01. 1. p.

⁷¹ MNL-OL A 57-68 – 0698. K 19 – Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára – Királyi könyvek – 68. köt. 650. p.

⁷² Nekrológ. Boné Géza. *Dunántúli Protestáns Lap* 13. évf. 1902. VI. 808-809. p.; BK. 1878. július (12. évf., 166. sz.) 1878-07-19. 5203. p.; FL. 1880. január (16. sz.) 1880-01-21. 79. p.; BH. 1890. április (10. évf., 112. sz.) 1890-04-24. 5. p.; BH. 1890. szeptember (10. évf., 268. sz.) 1890-09-29. 5. p.

mellett az oroszok által kegyetlenül lemészárolt, a helyi nemzetőrséget vezénylő Hokky István pappal. Ferenc József „sok évi hű és buzgó szolgálata elismeréséül” részére a magyar nemességet „kútvölgyi” előnévvel díjmentesen adományozta.⁷³ Hammer Károly polgári származású tisztviselő szintén ilyen módon kapott nemesi címet. A hivatalos közlöny tanúsága szerint a király a miniszterelnök előterjesztésére 1913-ban az akkori közigazgatási bírósági tanácselnöknek és törvényes utódainak, nyugalomba helyezése alkalmából, „sok évi szolgálata alatt úgy a közigazgatási, mint a bírói működése terén” szerzett érdemei elismeréséül, „székelyhidi” előnévvel a magyar nemességet díjmentesen adományozta. Ugyanilyen tiszteleti címet kapott „sok évi hű és sikeres szolgálata” jutalmául Raić György is, miután maga kérte nyugdíjaztatását. Ő a magyar nemességet „lonjai” előnévvel díjmentesen nyerte el.⁷⁴ Zubkovics Arzén közigazgatási bírósági ítélelőbíró és törvényes utódai is magyar nemességben részesültek, amit az uralkodó a bíró 1913-i nyugalomba helyezése alkalmából, „sok évi buzgó szolgálata elismeréséül”, „Újszentiványi” előnévvel adományozott.⁷⁵

A király által élethossziglan kinevezett főrendiházi tagok és a főrendiház által élethossziglan megválasztott ötven főrendiházi tag között Madarassy Pál és Ludvigh János is helyet kapott.⁷⁶ Ludvigh János főrendi házi tagságához széles körben elterjedt, különös anekdota kötődik. A visszaemlékezések szerint az audencia szokott rendjében Wekerle Sándor miniszterelnök tette meg a királynak az előterjesztést. A magyar minisztertanács három jelöltjét ajánlotta, az első két név hallatán az uralkodó egyetértően reagált. Wekerle harmadikként említette régi pénzügyminisztériumi munkatársa, Ludvigh nevét, de csak a családnéve jutott eszébe. A király közbevágott, mondván, hogy a „kedves Ludvigh ellen sincs kifogása, mert hiszen az igen derék ember s az ő külön-vonatait szokta vezetni”. Wekerle előtt világossá vált, hogy az uralkodó Ludvigh János helyett Ludvigh Gyulát, az államvasutak elnökét értette, de nem jelezte a tévedést. Így történt, hogy főrendiházi taggá nem Ludvigh Jánost, hanem Gyulát nevezték ki, az érintett nem kis meglepetésére, mert akkor szó sem volt arról, hogy ilyen kitüntetésben részesül. Később azonban helyrehozták a hibát és az általános hatáskörű közigazgatási bíróság másod-elnökeként felsőházi tag lett. A király – feltételezték a kortársak – később sem tudta meg, hogy akkor nem az lett főrendiházi tag, akit a kormány kívánt kineveztetni.⁷⁷ Ő egyébként 1881-ben pénzügy-miniszteri osztálytanácsosként, „hosszú, hű és sikeres szolgálatait” elismeréséül, a III. osztályú vaskorona-rendet is megkapta, még bírósági elnökként 1887-ben – a pénzügyigazgatás terén szerzett kiváló érdemek elismeréséül – a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntették ki. Ritka kivételként a törvények előkészítéséért is magas kitüntetést kapott: pénzügyminiszteri tanácsosként a cukor- és szeszadóról szó-

⁷³ PH. 1894. január (16. évf., 18. sz.) 1894-01-18. 9. p. BK. 1904. augusztus (38. évf., 184. sz.) 1904-08-11. 1. p.; BH. 1904. augusztus (24. évf., 223. sz.) 1904-08-12. 8. p.; MNL-OL A 57-71-0320. K 19. Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára - Királyi könyvek 71. köt. 282. p. Fellegi de Kútvölgy Viktor közigazgatási bírósági bíró.

⁷⁴ MNL-OL A 57-69-0383/a. K 19 – Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára – Királyi könyvek – 69. köt. 416. p.

⁷⁵ BK. 1913. március (47. évf., 67. sz.) 1913-03-21. 1. p.

⁷⁶ BK. 1901. október (35. évf., 251. sz.) 1901-10-31. 11. p.

⁷⁷ Ludvigh, a miniszterelnök és a király. PH. 1907. május (29. évf., 106. sz.) 1907-05-04. 8. p.; BK. 1897. január (31. évf., 15. sz.) 1897-01-20. 1. p.

ló törvények előkészítése körül szerzett kiválóbb érdemek elismeréséül 1888-ban a Szent István-rend kiskeresztjét kapta meg.⁷⁸

2. Polgárok, honoráciorok

A pénzügyi közigazgatási bíróság további ítélőbírái a polgári, értelmiségi, hivatalnoki társadalmi rétegekből származtak. A magyarosított nevű Taray Andor a pécsi polgári eredetű Reéh, Erreth, Mayer családokkal volt rokonságban. Amikor politikai pályára lépett, szavazóbázisát az állami, vármegyei és városi alkalmazottak és a szorosabb értelemben vett polgárok, ún. honoráciorok, kereskedők, iparosok képezték.⁷⁹ Amikor 1895-ben saját kérelmére nyugdíjazták, „buzgó és sikeres szolgálata elismeréséül” a Lipót-rend lovagkeresztjét kapta meg.⁸⁰

Kogler János is polgári családból származott; hivatali előmenetele társadalmi kapcsolataitól függetlenül alakult. A miniszteri tanácsosi címet és jelleget 1882-ben díjmentesen kapta. Amikor saját kérelmére nyugalomba vonult, a második osztályú vaskorona-rendet kapta az uralkodótól.⁸¹ Hivatali ideje alatt a honorácior ösöktől származó Pfriem László sem szerzett nemesi címet. Amikor 1905-ben a közigazgatási bírósági szolgálatát letette, a király a Lipót-rend-lovagkeresztjével tüntette ki. Vagyoni helyzetére jellemző, hogy Irén nevű nagykorú árvája részére – tekintettel igazolt vagyontalanságára, munkas és keresetképtelenségére – évi 1.468 pengő kegydíjat engedélyeztek. Róla azt lehetett tudni, hogy József főherceg egykori iskolatársa volt, akivel 1847-ben a kegyesrendiek budai gimnáziumát együtt végezték. Az osztály rendszeres találkozóiról a napilapok is tudósítottak.⁸² Teleszky Ferenc társadalmi pozíciója sem hatott közre bírói előmeneteléhez. Pályája végén az is felmerült, hogy az uralkodótól belső titkos tanácsosi méltóságot kap, de a minisztertanács javaslatával szemben nyugdíjazásakor „sok évi közszolgálata alatt szerzett kiváló érdemeiért díjmentesen a II. osztályú vaskorona-rendet kapta.”⁸³

A társadalmi hierarchia középső fokozatainak egyikén helyezkedett el Marinovich Marcell is, aki 1888-ban, nyugdíjaztatásának évében Lipót-rendet kapott.⁸⁴ Vele azonos pozíciót vélelmezhetünk Hegedűs Ferenc esetében is, aki 1892-ben saját kérelmére történt nyugalmaztatása alkalmából, „sok évi hű szolgálatai elismeréséül”, a Lipót-rend lovagke-

⁷⁸ BK. 1881. augusztus (15. évf., 188. sz.) 1881-08-19. 2. p.; BK. 1887. február (21. évf., 43. sz.) 1887-02-23. 1. p.; BK. 1888. szeptember (22. évf., 220. sz.) 1888-09-22. 1. p.

⁷⁹ Pécs város politikai arculata és országgyűlési választásai a dualizmus korában. *Tanulmányok Pécs történetéből* 20. (Szerk.: KAPOSI ZOLTÁN és VONYÓ JÓZSEF) Pécs Története Alapítvány. Pécs, 2009. 259-279. p.

⁸⁰ BK. 1895. augusztus (29. évf., 190. sz.) 1895-08-20. 1. p.; PK. 1895-08-20. 22. sz. 450. p.

⁸¹ BK. 1882. április (16. évf., 83. sz.) 1882-04-12. 2. p.; PN. 1905. június (56. évf., 156. sz.) 1905-06-07. 10. p.; BK. 1905. június (39. évf., 129. sz.) 1905-06-06. 1. p.

⁸² Zárszámadás, 1926-1927. Jelentés az 1926-1927. évi zárszámadásról 202. p.; BK. 1905. június (39. évf., 129. sz.) 1905-06-06. 1. p.; PN. 1905. június (56. évf., 156. sz.) 1905-06-07. 10. p.; BH. 1887. október (7. évf., 273. sz.) 1887-10-04. 8. p.

⁸³ MNL-OL. K27-1913.09.03. Napirend tárgya: (16. ülés) 6. Javaslat a belső titkos tanácsosi méltóság adományozására Teleszky Ferenc közigazgatási bírósági tanácselnök részére nyugdíjazása alkalmából (ME), BK. 1913. október (47. évf., 251. sz.) 1913-10-31. 1. sz.

⁸⁴ *Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1880-1881* (1. évf.) 4. rész – Hatóságok, intézetek, iskolák, egyesületek stb. 494. p. Magyarország tiszti cím- és névtára - 27. évf., 1908. Felsőcsászári és királyi ház és udvartartása. Cs. és kir. főhercegek és főhercegnők udvartartásai 25. p.

resztjét díjmentesen kapta.⁸⁵ Exner Nándor és Vöröss Sándor szintén azok közé tartoztak, akik nem örökölték rendi kori címet, méltóságot. Közigazgatási bírói tevékenységük ideje alatt és nyugalomba vonulásuk alkalmával sem kaptak uralkodói elismerést.⁸⁶

VII. A bírák életkori, vallási viszonyai és földrajzi-topográfiai kötődése

1. A bírák kinevezési életkora

Ha a pénzügyi közigazgatási bíróság ítélkezési periódusában (1884-1896) kinevezettek kinevezéskori életkorát tekintjük, általában megállapítható, hogy valamennyien komoly élettapasztalat birtokában és hosszú szakmai életút után nyertek alkalmazást. A kinevezéskori életkort tekintve Taray Andor és Marinovich Marcell (62) állt az élen, őket követte az elnökké kinevezett Ludvig János és a horvát ügyekben járatos Keömley Nándor (58). Madarassy Pál az elnöki kinevezésekor 56 éves volt, a bíróvá lett munkatársainak zöme tőle fiatalabb, egykori pénzügyminisztériumi beosztottja volt.

Az első kinevezési ciklusban általában idősebb kerültek a testületbe. Ebben az évben (1884) Taray Andor 62, Marinovich Marcell 62, Beniczky Gyula 57, Hegedűs Ferenc 56, Madarassy Pál 56, Kogler János 49, Székely József 44 éves volt. Ez a helyzet összefüggésben volt azzal, hogy a bíróság olyan hatásköröket gyakorolt, melyek korábban a pénzügyminisztérium megfelelő osztályaihoz tartoztak. Tarayt és Beniczkyt kivéve ezen osztályok – általában idősebb – vezető beosztású munkatársai kaptak bírói kinevezést.⁸⁷ A bíróság összetételének életkori adatait vizsgálva megállapítható, hogy Madarassy Pál elnöksége idején már szerepet kaptak a pénzügyi területen tevékenykedő, a pénzügyminisztérium, vagy a területi pénzügyi igazgatás alsóbb szintjein tevékenykedő szakemberek is. Így került a testületbe 1885-ben 54 évesen Detrich Márton és a következő évben a szintén 54 éves Pfriem László, továbbá az 51. életévét éppen betöltő Exner Nándor. Később is érvényesült az a tendencia, hogy a megüresedett bírói helyekre a hasonló munkakört ellátó pénzügyi kormányzati részlegekből választottak bírákat. Ebben a tekintetben tehát az életkornak és az eltöltött hivatali időnek kevesebb szerepe volt. E körbe tartozik Raić György, aki 1888-ban 57 évesen lett közigazgatási bíró, Keömley Nándor, aki az 1893-as kinevezésekor 58 éves volt, Vöröss Sándor, akit 1893-ban 56 évesen neveztek ki, Fellegi Viktor, aki 1895-ben 55 éves korában kapott bírói széket. Ide sorolhatjuk Hammer Károlyt és Zubkovics Arzént is, akik 1895-ben 58, illetve 49 évesen lettek pénzügyi közigazgatási bírák.

A bíróság pénzügyi apparátuson kívüli tagjai általában fiatalabbak voltak. Pongrácz Emil 1885-ben 43 évesen, Teleszky Ferenc egy évvel később szintén ebben a korban kapott kinevezést. Boné Géza 1885-ben 45 évesen lett pénzügyi közigazgatási bíró. Reviczky Ambrus 1893-as kinevezésekor 58 éves volt. A legfiatalabb korban kinevezett bíró Szilassy Aladár (39) volt, akire 1886-ban a szakmai paritás biztosítása érdekében

⁸⁵ BK. 1892. november (26. évf., 270. sz.) 1892-11-25. 1. p.; PK. 1892-12-01. 28. sz. 1247. p.

⁸⁶ BH. 1897. október (17. évf., 291. sz.) 1897-10-19.; PN. 1898. október (49. évf., 281. sz.) 1898-10-11. 6. p.

⁸⁷ A hivatali életrajzokra: MNL-OL. K-255. 1883-1-2026., 2017. számok.

volt szükség. Nyilvánvaló, hogy Ludvig János 1893-as kinevezésében és vezetői megbízásában életkorának (58) nem volt meghatározó szerepe.

Az ítélő-bírák döntő többsége tehát az 1840-es évek elején született, közülük többen az 1848-as minisztériumi apparátusban dolgoztak, majd néhányan (*Marinovich, Pfriem, Hegedűs, Madarassy, Ludvig*) a neoabszolutizmus idején is hivatalt viseltek. A bírói kinevezéseknél egyébként nem számított hátrálynak, hogy *Madarassy* Kossuth Lajos minisztériumában volt kezdő szakember és az sem, hogy *Detrich* és *Hegedűs* egykoron önkéntes nemzetőrként szolgált.⁸⁸

2. A bírák vallás szerinti megoszlása

A bírói testület kinevezésére vonatkozó hivatalos előterjesztésekben nem szerepeltek a javasolt személyek vallására utaló adatok. A személyi iratokból, a nyilvános közéleti aktivitásból, a hírlapi tudósításokból és – nem utolsósorban – a gyászjelentésekből azonban pontosan követhető a bírák konfesszionális helyzete. A protestáns testületi tagok között elsőként kell említenünk Szilassy Aladárt, aki a tolnai református egyházmegye és a budapesti református egyház gondnoka, és a budapesti református ifjúsági egyesület elnöke volt.⁸⁹ Később a dunamelléki református egyházkerületben Kerkápoly Károly, Ballagi Mór és Szilágyi Dezső világi konventtagok mellett őt is az egyik világi jegyzővé választották.⁹⁰

Szilassy nevéhez kötődik a hazai Keresztény Ifjúsági Egyesület megalakítása. 1883-ban először jelent meg magyar földön a Keresztény Ifjúsági Egyesületek Világszövetségének svájci kiküldöttje, hogy az angol Williams által alapított mozgalmat, amely a névleges keresztyénség helyébe a gyakorlati keresztyénséget kívánja állítani, Magyarországon is népszerűsítse. A magyar ágazat egyik első vezére Szilassy Aladár volt. E szervezet keretei között alakult meg Magyarország első cserkészcsapata. A református emlékezet úgy tartja számon, hogy ő volt az első cserkészcsapat tényleges szervezője is. Ravasz László „A halál árnyékában” című könyvében (melyet egészébe Szilassy emlékének szentelt) azt írta, hogy „világi létére az ő hangtalan egyénisége volt Magyarország egyik legkülönb református lelkipásztora és legeredményesebb igehirdetője.”⁹¹

Boné Géza szintén református hitet követett, aki hosszú ideig viselte a Dunántúli Református Egyházkerület mezőföldi egyházmegyéjének gondnoki tisztségét. Említendő, hogy ebben az időben Tisza Kálmán ugyanott világi főgondnok volt. Nekrológiájának szerzője is kiemelte, hogy vegyes házasságból származása, Székesfehérvár közismert erős római katolikus felekezetiessége, továbbá a katolikus főgimnáziumi iskolázottsága

⁸⁸ „...Süvegemen nemzetiszín rózsá...” ’48-49-es nógrádi nemzetőrök, honvédek, gerillák. *Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból* 21. Önkéntes nemzetőrök. Salgótarján, 1999. 39. p. A losonci rendőrségbe 1848. március 24-én hitet tettek között volt Detrich Márton.

⁸⁹ SZILASSY ALADÁR közéleti művei: *A keresztyén munka s ebben az ifjúság szerepe*. Budapest, 1892.; *A keresztyén ifjúsági egyesületekről*. Beszéd, elmondta Kolozsvárott a ref. theologiai fakultás aulájában 1896. febr. 22. tartott vallási összejövetelen. Budapest, 1896; *Az ifjúság keresztyén gondozása*. Felolv. 1904. szept. 15. a prot. irod. társaság díszközgyűlésén. Budapest, 1904. SZINNYEI 13. köt. 927. p.

⁹⁰ FL. 1885. november (283. sz.) 1885-11-19. 1886. p.; BH. 1933. december (53. évf., 279. sz. 1933-12-08. 9. sz.

⁹¹ BH. 1920. október (40. évf., 235. sz.) 1920-10-05. 3. p.; BH. 1927. július (47. évf., 155. sz.) 1927-07-12. 1. p. RAVASZ LÁSZLÓ: *A lélek szolgálata*. Gyászbeszéd Szilassy Aladár felett. Budapest, 1924. [1925.] Bethlen ny. 4. p.

ellenére hűségesen szolgálta egyházát.⁹² Székely József is református vallású volt. Detrich Márton és Beniczky Gyula evangélikus vallást követte, az utóbbi egyházi tisztséget is vállalt, nógrádi esperességi felügyelő volt.

A római katolikus hitfelekezet tagja volt Kogler János, aki alkalmanként mérsékelt egyházi szerepet is vállalt.⁹³ Ezt a vallást követte Madarassy Pál, Ludvig János, Pongrácz Emil báró és Reviczky Ambrus is.⁹⁴ A görög-keleti felekezet követője volt Raić György és Zubkovics Arzén. Utóbbi fia harmincöt éves korában a budai görög-keleti szerbek püspöke lett. Az új püspök nagybátyja, Stojkovics Arzén szerb püspök volt, akit a szerbek két ízben is megválasztottak pátriárkának.⁹⁵

3. A bírák regionális-földrajzi kötődése

A közigazgatási bírák pontos lokális kapcsolatait nehéz megállapítani. A következőkben csupán azt vizsgáljuk, hogy közülük kik voltak azok, akik kizárólag Budapesthez kötődtek, továbbá azt, hogy a többieknek a bírói kinevezés előtt milyen regionális vagy helyi közéleti tevékenységük volt.

A huszonkét bíró közül mindössze hárman (Fellegi Viktor, Pfriem László és Zubkovics Arzén) voltak olyanok, akik minden irányú – a későbbi ítélkezés szempontjából releváns – szakmai gyakorlatukat a fővárosban szerezték.⁹⁶ A többi bíró rövidebb-hosszabb ideig vidéki beosztásokban dolgozott, és az akkori ország különböző területein látott el pénzügyi igazgatási vagy jogalkalmazással összefüggő feladatokat. Beniczky Gyula Nógrád megyei birtokos volt, politikai-közéleti tevékenysége Heves megyéhez és Fülekhez kötődött. Boné Géza székesfehérvári lakos volt, Detrich Márton Liptó-Benedekfalván született, és az ország számos területén szerzett pénzügyi jártasságot. Kogler János jelentős ideig Kassán tevékenykedett, Székely József pénzügyi hivatalnoki karrierjét Kolozsvárron és Marosvásárhelyt kezdte meg, később lett királyi táblabíró Budapesten.⁹⁷ Exner Nándor hosszú ideig a debreceni pénzügyigazgatóságon dolgozott, Hammer Károly huzamosabb időt töltött el a kolozsvári jószágigazgatóság kerületében.⁹⁸ Hegedűs Ferenc, mielőtt osztálytanácsosként a főváros adófelügyelője lett, a besztercebányai, majd a nagyszebeni pénzügyigazgatóságot vezette. Keömley Nándor kinevezése előtt zágrábi pénzügyi igazgatóhelyettes volt. Ludvig János mielőtt a fővárosba került, Temesváron, Lúgoson, Nagybecskerekén, majd Kassán szolgált. Madarassy egy ideig Heves megyei alügyész volt. Marinovich Marcell szolgált a temesvári és eszéki pénzügyi kerületben, Pongrácz Emil Mohorán született, iskoláit Vácon, Esztergomban, Egerben és Rozsnyón végezte. Raić György zágrábi kataszteri igazgató volt. Reviczky Ambrus sokáig Veszp-

⁹² *Dunántúli Protestáns Lap*. 13. évf. 1902. VI. Nekrológ. Boné Géza. 808–809. pp.

⁹³ Katolikusok értekezletei. PN. 1897. június (48. évf., 168. sz.) 1897-06. 2. p.

⁹⁴ PH. 1907. május (29. évf., 106. sz.) 1907-05-04. 9. p.; BH. 1886. február (6. évf., 45. sz.) 1886-02-14. 5. p.; BH. 1910. december (30. évf., 297. sz.) 1910-12-15. 10. p.

⁹⁵ FL. 1888. november (327. sz.) 1888-11-26. 2403. p.; BH. 1913. február (33. évf., 38. sz.) 1913-02-13. 11. p.

⁹⁶ BH. 1904. december (24. évf., 346. sz.) 1904-12-15. 10. p.; PH. 1904. december (26. évf., 347. sz.) 1904-12-16. 17. p.; BH. 1887. október (7. évf., 273. sz.) 1887-10-04. 8. p.

⁹⁷ PH. 1917. március (69. sz.) 1917-03-10. 7. p.

⁹⁸ VU. 1918. 65. évf. 38. sz. 511. p.; VU. 1917. 522. p.

rémében élt, itt indult az országgyűlési választásokon is. Szilassy Aladár korábban Tolna megyében praktizált.

Taray Andor egykor polgármestere, majd országos képviselője volt Pécs városának. Teleszky Ferenc Békés megyében kezdte pályáját, hosszú ideig a gyulai törvényszéken bíráskodott. Vöröss Sándor Vas megye királyi adófelügyelője volt.⁹⁹

VIII. A bírói testület összetétele és a nemzetiségi kérdés

A bírák kiválasztásában nem érzékelhető egyenes szándék a testület magyar jellegének biztosítására. Kétségtelen, hogy Horvátország sajátos viszonyaira ebből a szempontból is figyelemmel kellett lenni, hiszen a horvát képviselők már a törvény országgyűlési vitáján felvetették a horvát nemzetiségű bírák választásának szükségességét. A képviselőház 1883. május 4.-i, 240. országos ülésén *Vuchetich István* horvát képviselő azt kérte, hogy legalább egy horvát nemzetiségű bíró legyen a pénzügyi közigazgatási bíróság tagjai között. Erre – szerinte – azért van szükség, mert horvát területen kb. két millióan élnek, és innen várhatóan sok kérelem érkezik majd a bírósághoz. Utalt arra is, hogy a horvát-magyar kiegyezésről szóló 1868. évi XXX. tc. 58. §-a szerint a horvát-szlavón előterjesztésekre a létesítendő bíróságnak is horvát nyelven kell válaszolnia. Indítványozta, hogy a Horvátországból érkező beadványokról horvát nyelvű bírói ítéletek szülessenek.

Szapáry Gyula pénzügyminiszter válaszában egyértelművé tette, hogy a bíróságnak nem lesz horvát nemzetiségű tagja. Az ítélő személyzet kiválasztásánál azt tekinti irányadó szempontnak, hogy a bírák szakmai és emberi kvalitásai megfelelőek legyenek, a származásuk a kinevezésnél nem számít. A hivatalos nyelvre nézve közölte: a bíróság azon határozatait, melyeket Horvátországra nézve hoz „mint minden egyéb közös ügyben, a magyar mellett horvát nyelven is kiadatnak.” Azt azonban szükségesnek látta, hogy a bíróság nem ítélő személyzetének kiválasztásakor gondoskodni kell olyan „egyénről”, aki horvátul is tud.¹⁰⁰

A bírák kinevezésére vonatkozó együttes miniszteri előterjesztésnek komoly közjogi akadály is volt. A horvát-magyar kiegyezés szerint ugyanis a pénzügyminiszter közös volt, az igazságügyet azonban horvát autonóm ügynek, önálló belső önkormányzattal rendelkező végrehajtási ágazatnak tekintették. A képviselőházi vitában a pénzügyminiszter arra is utalt, hogy a (bírákra vonatkozó személyi előterjesztést tárgyaló) minisztertanácsban bármelyik miniszter érvényesítheti álláspontját. A minisztertanács személyi javaslatait az államháztartási érdekeket képviselő pénzügyminiszter terjesztette az uralkodó elé.¹⁰¹ Szapáry Gyula az előszentesítést kérő két feliratában biztosította az uralkodót, hogy javaslatai garantálják az állam érdekeit, hiszen az „elnök és bírák kine-

⁹⁹ BH. 1900. október (20. évf., 297. sz.) 6. p.; HÉJJA JULIANNA ERIKA: *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848*. Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11 (Gyula, 2009). Békés vármegye tisztviselői, szegődmenyes alkalmazottai és szolgaszemélyzete 1715–1848. Prozopográfiai adattár 271. p.; BK. 1882. május (16. évf., 104. sz.) 1882-05-06. 25. p.

¹⁰⁰ Az 1881. évi szeptember 24-re hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. I. Képviselőházi Napló XII. köt. 345–346. pp.

¹⁰¹ MNL-OL K-255. 1881-1-172. sz.; Első javaslat 1881. 300–305. pp.; Második javaslat 1882. 224–225. pp.; Ellenőr XIV. évf. 69. sz. 1882. febr. 8.

vezése iránt megteendő pénzügyminiszteri javaslat csak oly egyéneket fog figyelembe venni, kikről meg van győződve, hogy azok kellően megbízhatók, és az állam igazságos érdekei iránt érzékkel bírnak.”¹⁰²

A pénzügyi közigazgatási bíróság hivatalosan 1884. január 1-én alakult meg. Az első teljes tanácsülésről készült jegyzőkönyv¹⁰³ szerint az ítélő fórum első elvi problémája a hivatalos beadványok és okiratok fordításának kérdése volt. Az első két hónapban meglepően nagy mennyiségű „tót, orosz, román szerb és olasz” nyelvű beadvány érkezett a közigazgatási bírósághoz, melyek a polgári törvénykezési rendtartás (1868. évi XLIV. tc.) 554. §-a szerint csak akkor voltak teljes bizonyító erejűek, ha hitelesített fordításuk a bíróság rendelkezésére állt. Márpedig a közigazgatási bíróság számára fontos volt, hogy a „vitás ügyekben használt fordítások is teljes hitelességgel bírnak.”¹⁰⁴

A pénzügyi közigazgatási bíróság elnöke még ezen a napon írásban kérte a pénzügyminisztert, hogy a fordításhoz és hitelesítéshez igénybe vehesse a miniszterelnöki fordító osztály segítségét, ha ez nem lehetséges, a költségeket a bíróság utólag elszámolhassa. A pénzügyminisztériumban készült – Wekerle Sándor által már másnapra összeállított – válasz szerint a pénzügyi közigazgatási bírósághoz beadott idegen nyelvű dokumentumokat nem kell feltétlenül hitelesíttetni. A bíróságot létrehozó törvény ugyanis tételesen felsorolta a polgári törvénykezési rendtartás azon §-ait, melyeket a pénzügyi jogszolgáltatás során alkalmazni kellett. Ezek között nem szerepelt a hitelesítésről szóló 554. §. A pénzügyminisztériumi állásfoglalás szerint ennek ellenére magára a bíróságra kell bízni, hogy mikor tartja elégségesnek az egyszerű fordítást, s mely esetben véli annyira fontosnak az ügyet vagy az iratot, hogy hiteles fordítást kívánjon. Ezen utóbbi esetben – a pénzügyminisztérium szerint – tolmácsot kell alkalmazni, mert a miniszterelnökségi osztály tolmácsai nem készíthetnek hiteles fordításokat.

A fiskális szemléletet tükröző minisztériumi állásfoglalás szerint azonban „teljesen elégséges lenne, ha a nem magyar nyelven érkező beadványok és iratok tartalma a bíróság vagy a segédszemélyzet által tolmácsoltatnék”, és csak fontosabb esetekben kerülne sor egyszerű fordításra. Hiteles fordítást pedig csupán kivételes esetben kellene kérni, akkor, ha „a többi tárgyiratok egyáltalán nem szolgáltatnak alapot az ügy elbírálására”. A miniszteri személyzeti táblázat tanúsága szerint a bíróság egyes tagjai a németen kívül a „horvát, olasz és tót” nyelvek birtokában vannak. A fordítást a pénzügyminisztérium fordító osztálya a horvát és szerb nyelvek esetében vállalhatja, a többi nyelven felmerülő igényeket a miniszterelnökség sajtóosztálya teljesíthetné. A pénzügyminiszter kérte a bíróság elnökét, hogy „hiteles fordításokat ne kívánjon, hanem fontos esetekben is, amennyire lehet, a miniszterelnökségi fordító osztály fordításával érje be”. Ha elengedhetetlen, természetesen igénybe lehet venni a külön tolmácsokat, az igazságügyminisztérium 1873. október 22-i 62942. számú rendelete értelmében.¹⁰⁵

Már az első időszakban rendkívül fontos volt a pénzügyi közigazgatási bíróság *jogfejlesztő* szerepe. A testület teljes tanácsülésben hozott döntvényei törvényt pótoltak és törvényi erővel bírtak. A bíróság nagy súlyt fektetett arra, hogy a döntéseket meg is je-

¹⁰² MNL-OL. K-255. 1881-1-2106. sz. 1881. okt.15-i irat.

¹⁰³ MNL-OL. K 225 1884-1-10.

¹⁰⁴ MNL-OL. K 255 1884-1-461.

¹⁰⁵ MNL-OL. K 255 1884-1-461. 5–6. pp.

lentesse. Különösen fontos volt ez Horvát-Szlavónia esetében, amely területre a bíróság területi illetékessége kiterjedt. A bíróság teljes tanácsban hozott döntvényeit horvát nyelvre is lefordították és azt – pénzügyminiszteri megbízásból – a fordító Kóczyán Samu magánmunkálataként megjelentették. A horvát bánt is megkeresték a döntvények hivatalos közzététele érdekében.¹⁰⁶

A bíróság személyi összetételét vizsgálva megállapítható, hogy négy bíró rendelkezett speciális horvátországi ismeretekkel. *Raić György* 1869-től dolgozott a pénzügyminisztérium horvát osztályán, *Marinovich Marcell* 1878-ban miniszteri tanácsosként a pénzügyminisztérium a jogi és horvát osztályait vezette. Amint utaltunk rá, kinevezésében fontos szerepe volt nyelvismeretének és speciális társországi tárgyszeretetének.¹⁰⁷ Hozzájuk hasonlóan *Keömléy Nándor* is már 1869-ben a pénzügyminisztérium horvát osztályán dolgozott. Kinevezésekor a zágrábi pénzügyigazgató helyettese volt. *Zubkovic Arzen* is egész hivatali pályáját a pénzügyminisztériumban töltötte. 1874-ben osztották be a minisztérium horvát ügyekkel foglalkozó 15. ügyosztályára. Ő egyébként az asszimilációs irányú szerb politika híve volt. Már 1868-ban elítélte az újvidéki „Zastava” politikai rögeszméit, a budapesti egyetemen tanuló szerb ifjúság fő feladatának a szerb nyelv és a szerb szépirodalom művelését tekintette. Zubkovic egy ilyen ifjúsági egyesület titkára volt.¹⁰⁸ A hazai asszimiláció egyik példájaként említhető Taray Andor esete is, aki a Chachinovich családnevét magyarosította. Ügyét, mivel a hivatalos belügyminiszteri rendelet a Tarai névváltozatot engedélyezte, politikai ellenfelei egy nemzeti identitását feladó szervilis személy névhamisítási eseteként tartották számon.¹⁰⁹

IX. A bírák közéleti szerepvállalása, társadalmi aktivitása

Az 1883. évi XLIII. tc. 4. §-a szerint a pénzügyi közigazgatási bíróság elnökére és bíráira kiterjedtek a bírói hatalomról szóló törvény szolgálati pragmatikára vonatkozó rendelkezései, azzal a módosítással, hogy az igazságügy-miniszternek biztosított hatáskör a pénzügyi közigazgatási bíróság esetében a pénzügyminisztert illette. Eszerint az alakuló közigazgatási bíróság bírása sem lehetett országgyűlési képviselő, gyakorló ügyvéd, ügynök, továbbá nem viselhetett más, akár állami (polgári, katonai és fizetések egyházi), törvényhatósági vagy községi hivatalt vagy szolgálatot. A bíró nem lehetett tanár vagy tanító, nem folytathatott kereskedést vagy ipari tevékenységet, és egyéb olyan foglalkozást, amely hivatala függetlenségével nem fért össze, vagy amely őt bírói kötelességei teljesítésében gátoltathatta. A pénzügyi közigazgatási bíró sem lehetett politikai folyóirat tulajdonosa, kiadója vagy szerkesztője.

¹⁰⁶ MNL-OL. K 255 1886-1-2299. sz.

¹⁰⁷ *Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1866*. Beamtschematismus von Ungarn. 9. p.; PH. 1847. január-június (869. sz.) 1847-04-25. 1. p. SZÉKELY Miniszteri fogalmazói kar 12. p.

¹⁰⁸ PN. 1868. október (19. évf., 5459. sz.) 1868-10-24. 2. p.

¹⁰⁹ NAGY IMRE GÁBOR: *Névmagyarosítási törekvések a dualizmus kori Pécsen és Baranyában 1867–1895*. *Baranyai történetírás*. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1990/1991. (Pécs, 1992) Tanulmányok a nemzetiségtörténet köréből. 306. p.; 1872. február (6. évf., 48. sz.) 1872-02-29. 1. p. A névhamisításról lásd NÉMETH BÉLA: *Adalékok Taray Andor életéből*. In: Pécsi Napló, 1900. dec. 25. 4–5. pp.

A bíró ugyan tagja lehetett a törvényhatósági vagy községi képviselő-testületeknek, de azoktól megbízatást vagy kiküldetést nem fogadhatott el. A közigazgatási bíróság bírójára sem lehetett tagja valamely politikai vagy munkás-egyletnek, illetőleg gyülekezetnek; nem vehetett részt azok gyűléseiben, nem támogathatta az ilyen egylet vagy gyülekezet határozatát vagy kérvényét. A személyi függetlenség garanciájaként a törvényesen kinevezett közigazgatási bírót (a törvényben meghatározott eseteken és módon kívül) nem lehetett hivatalából elmozdítani. A bíró, miután 70-ik évét betöltötte, nyugdíjba vonult, kivéve, ha a pénzügyminiszter hivatalának folytatására felszólította, és ő a további szolgálatot vállalta. A bírót hetvenedik évének betöltése előtt csak akkor lehetett nyugdíjazni, ha testi vagy szellemi fogyatkozás miatt hivatalos kötelességei teljesítésére véglegesen képtelenné vált, vagy ha az általa betöltött bírói állást a törvény megszüntette (1869. évi IV. tc. 17. §).

A fenti rendelkezések tehát nem zárták ki azt, hogy a bírák – hivatásukkal összeférő – közéleti aktivitást folytassanak. A bírák közül legélénkebb közéleti tevékenységet Reviczky Ambrus végzett, aki aktívan közreműködött az Országos Kaszinó megalakításában. Ennek előzményei 1882-ig nyúlnak vissza, amikor a régi képviselőház első emeleti dísztermében Wekerle Sándor, a későbbi háromszoros miniszterelnök, Reviczky Ambrus és Perczel Gyula megbeszélést hívott össze.¹¹⁰ A jelentős befolyással rendelkező társaskör igazgatóságában az arisztokráciát gróf Zichy Jenő, a köznemességet a szervezésben kiemelkedő érdemeket szerzett Reviczky Ambrus, a polgárságot pedig Wekerle Sándor képviselte. A 1883-ban elfogadott alapszabály szerint alakított igazgatóság tagja lett Reviczky is. Ez a társadalmi szerepvállalás szerepet játszhatott Reviczky bírói kinevezésében.

Taray Andor közvetlenül a pénzügyi közigazgatási bíróság megalakulása előtt fontos állami feladatot kapott. A sichelburg-marienthali határigazítási kérdésben 1883-ban alakított országos bizottság tagjaként és a testület jegyzőjeként a horvátországi képviselőkkel kellett egyeztetnie és javaslatot készítenie. Taray a kialakított eljárásrend szerint létrehívott, a határviszonyokat a helyszínen tanulmányozó albizottságnak is tagja volt.¹¹¹ Ez a közreműködés országosan is ismertté tette a nevét. A sichelburgi (zsummeráki) terület hovatarozása több mint száz éve vitatott volt. A tizennégy négyszögmérföldnyi terület közigazgatási szempontból a horvát bán hatósága alatt állt, de minthogy Krajna is jogot formált rá, a politikai képviseltetése átmenetileg függőben maradt. A horvát-magyar kiegyezés után így az a különös helyzet alakult ki, hogy a horvát tartományi kormány építette meg az ottani utakat, működtette az oktatási intézményeit, de ezen a területen nem tartottak választásokat, a kerület nem küldött képviselőt a közjogi testületekbe. Terület lakosai a tizenhatodik században Boszniából kimenekült úgynevezett uszkókok voltak, akik a görög keleti vallásukat a görög katolikussal cserélték föl.

A magyar kormány már hajlandó lett volna kompromisszumot kötni a kérdésben, amikor Taray – alapos levéltári kutatások nyomán – kimutatta, hogy a krajnaiak által követelt sichelburgi (zsummeráki) vár és kerülete birtokjogi és nemzetközi jogi szempontból egyaránt Krajna birtokában van, így követelésük jogalap nélküli. Az időközben nyug-

¹¹⁰ GÁBOR ISTVÁN: *A magyar zeneművészek háza*. Budapest, 1971. (9. évf.) 5. sz. 23. p.; NOVÁK BÉLA: *Fővárosi kaszinók. Társasélet Pesten és Budán*. Budapesti Negyed 46. (2004. tél) 100. p.; FL. 1883. január (25. sz.) 1883-01-30. 163. p.

¹¹¹ BH. 1883. június (3. évf., 159. sz.) 1883-06-10. 3. p.

díjazott közigazgatási bíró alapos tanulmányáért tízezer korona tiszteletdíjat kapott. Halálakor, mint a zsummeráki kérdés szakértőjeként és megoldójaként tisztelegtek előtte.¹¹²

Beniczky Gyula bírói megbízatása előtt tagja volt az országos kataszteri bizottságnak, ahol folyamatosan bírálta a vonatkozó törvény vontatott végrehajtását és a megalakított kataszteri szervezetek működését. A testület osztályértekezlete elfogadta Beniczky azon indítványát, hogy a kataszteri munkálatokat szakszerűen meg kell vizsgálni, és – amennyiben szükséges – törvényi változtatással gyorsítani kell.¹¹³

Detrich Márton bírói kinevezése előtt a római és görög katolikus főpapok halála után a javadalmi törzsvagyonnak a hagyatéki tömegből való elkülönítésére alakított vegyes bizottság – pénzügyminisztert képviselő – tagja volt, és bíróként a magyar társalkodó kör örökös tiszteletbeli tagjaként fejtett ki élénk tevékenységet.¹¹⁴ Kogler János bírói megbízása előtt az Országos Statisztikai Tanács aktív tagja volt, és ebben feladatkörében számos beadvánnyal segítette a hivatalos statisztika szervezésének ügyét. Amikor pénzügyi közigazgatási bíró lett, e feladatkörét a pénzügyminiszter báró Andreanszky István osztálytanácsosnak adta át.¹¹⁵ Ludvig János még miniszteri tanácsosi beosztásában az „Adria” magyar tengeri hajózási részvénytársaságban a pénzügyminisztériumot képviselte, Marinovich Marcell ellenőrző tanácsi tag volt a Magyarországi Tisztviselők Önszegélyező Egyletében, majd a Magyar Turista Egyesület 1892-es, Eötvös Loránd elnökölte megalakításában is vett részt.¹¹⁶ Teleszky Ferenc és Szilassy Aladár közigazgatási bírósági tanácselnökök a hatásköri bíróság tagjai voltak, Vöröss Sándor a Magyar Agrár- és Járadékbank Részvénytársaság igazgatósági tagja lett 1895 júniusában.¹¹⁷

X. A bírói testület tagjainak hatalmi pozícionáltsága, politikai kapcsolatai

A bírák – alkalmazásuk előtti – politikai-közületi tevékenységét tekintve Beniczky Gyula aktivitása emelhető ki, aki 1865-től országgyűlési képviselő volt, és pénzügyi közigazgatási bírói kinevezéséig – egy ciklust kivéve – folyamatosan részt vett a képviselőház munkájában. Tisza Kálmánt már a balközép párt tagjaként szolgálta, később is a miniszterelnök bizalmasa maradt. Képviselőként a költségvetési bizottság tagja volt, többször felszólalt az adóügyi javaslatok vitájában.¹¹⁸

¹¹² Főrendiházi irományok, 1896. XXIII. köt. 986-1002. sz. Irományszám: 1896-987. 194. p.; BH. 1900. október (20. évf., 298. sz.) 6. p.

¹¹³ Békésmegyei közlöny, 1880 (7. évf.) január-június 70. sz. 1880-04-13. 1. p.

¹¹⁴ BK. 1884. január (18. évf., 6. sz.) 1884-01-08. 1. p.; BK. 1885. január (19. évf., 11. sz.) 1885-01-15. 2. p.; FL. 1889. január (26. sz.) 1889-01-26. 191. p.

¹¹⁵ BK. 1870. július (4. évf., 156. sz.) 1870-07-12. 3043. p.; BK. 1884. január (18. évf., 20. sz.) 1884-01-24. 1. p.

¹¹⁶ BH. 1891. május (11. évf., 119. sz.) 1891-05-01. 10. p.; BK. 1869. október (3. évf., 241. sz.) 1869-10-21. 3550. p.; Magyar Turista-Közlöny. A Fin de Siècle című szépirodalmi hetilap melléklete. (Szerk.: Kövér Géza és Kahn József) I. évf., 1892. 25. p.

¹¹⁷ BK. 1908. június (42. évf., 136. sz.) 1908-06-14. 1. p.; Magyarország tiszti cím- és névtára. 30. évf., 1911. I. Magyarország M. kir. igazságügyi ministerium 457. p.

¹¹⁸ PÁLMÁNY BÉLA: *A magyar törvényhozás levéltárának rövid története és mai tagolódása*. Levéltári Közlemények, 68. (1997) 1-2. 229. p.; BK. 1867. november (1. évf. 197. sz.) 2286. p.; BK. 1868. július (2. évf., 153. sz.) 1940. p.; FL. 1865. november (267. sz.) 1865-11-21. 1059. p.

1867-ben a költségvetési bizottság nevében Beniczky tett előterjesztést, amelyben Tisza Kálmán indítványát támogatta. Az ülészakon nagy vitát kiváltó megyei kérdésben is Tisza álláspontját képviselte, mondván, hogy áldozni kell a megyei autonómiából, ha nálunk valóságos parlament lesz, a minisztérium nemcsak felelős, hanem – a királyét kivéve – minden idegen befolyástól független lesz, ha országunk képes lesz megszerezni a nemzeti önállás legfőbb biztosítékát, a magyar hadsereget.¹¹⁹

A későbbi közigazgatási bírónak van egy – napjainkig ható – jelentős intézkedése is. 1868-ban a költségvetési bizottság Beniczky indítványára javasolta a Ház hivatalának újjászervezését, továbbá „a képviselőház iratai, naplói, jegyzőkönyvei és egyéb okmányai folytonos, pontos és szigorú felügyeletét”. Azt is kívánatosnak tartotta, hogy a törvényhozás hivatalnokai begyakorolt, képesített, megbízható egyének legyenek, mindez pedig csak állandó hivatalnokok által eszközölhető.¹²⁰ A pétervásári kerületben 1870-ben szintén képviselő lett, röviddel ezután eredményesen szervezte kerületi, később a Tisza Kálmánt hatalomra juttató országos pártfűziót.¹²¹ Bírói tevékenysége röviddel kinevezése után a képviselőházban szőnyegre került, amikor Barla József képviselő nyilvánossá tette mulasztását, miszerint nyolc hónapja nem referált egy ügyet, ráadásul hazavitte a hivatalos ügyiratokat. Thaly Kálmán szerint a baj oka nem a pénzügyi közigazgatási bíróság túlterhelése, hanem a szakképzettség hiánya és az, hogy „protectióból nevezik ki az embereket.”¹²²

Taray Andor is a bíróság egyik politikusi körből verbuválódott tagja volt, aki országgyűlési képviselőként, 1872-től három ülészakon képviselte Pécs szabad királyi város választópolgárait. 1872-ben, annak ellenére, hogy a 48-as ellenzéket a tekintélyes Irányi képviselte, a kormánypárt részére mandátumot szerzett. 1875-ben a Tisza Kálmán-féle Szabadelvű Párt képviselője lett, és megtartotta képviselői pozícióját 1878-ban is. Pártállása az országos politikának megfelelően változott, kétségtelenül a kormányfő politikai irányzatát követte. A képviselőház könyvtári bizottsága élén állt, s 1878-ban az ő kezdeményezésére kezdődtek el a parlamenti cserekapcsolatok.¹²³

Boné Géza is szorosan kötődött Tisza Kálmánhoz. A Dunántúli Református Egyházkerület mezőföldi egyházmegyéjének gondnokaként a generális világi főgondnoksága alatt tevékenykedett. Boné jó kapcsolatot ápolt Szögyéni Marich Lászlóval is; az egyik visszaemlékezésben az olvasható, hogy (saját érdemei mellett) egykori hivatali felletése, „nemes jóakarata és pártfogása” tette lehetővé közigazgatási bírói kinevezé-

¹¹⁹ BK. 1867. november (1. évf. 197. sz.) 1867-11-06. 2286. p.

¹²⁰ PÁLMÁNY BÉLA: *A magyar törvényhozás levéltárának rövid története és mai tagolódása*. Levéltári Közlemények, 68. (1997) 1-2. 229. p.

¹²¹ FL. 1870. május (110. sz. 1870-05-22. 90. p.; BK. 1872. június (6. évf. 141. sz.) 1872-06-22. 1. p.; PRAZNOVSZKY MIHÁLY: *Nógrád Megye Sajtótörténete 1846–1919*. Múzeumi Értekező 2. Salgótarján, 1985. 16. p.; FL. 1880. április (99. sz.) 1880-04-30. 496. p.

¹²² Képviselőházi Napló 1884-87. VIII. köt. (165. országos ülés január 21. 1886.) 97–98. pp.

¹²³ Pécs város politikai arculata és országgyűlési választásai a dualizmus korában. Tanulmányok Pécs történetéből 20. Szerkesztette: Kaposi Zoltán és Vonyó József. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2009. 259–279. pp.; BH. 1896. október (16. évf., 280. sz.) 1896-10-11. 7. p.

sét.¹²⁴ Boné udvari kamarás volt, így a gyakori uralkodói kihallgatásokon ő referált a királynak a közigazgatási bíróság működéséről.¹²⁵

Reviczky Ambrus függetlenségi párti jelöltként részt vett az 1906-i veszprémi képviselőházi választásokon. A Népszava tudósítója szerint „Reviczky Kossuth táviratával korteskedett, mely őt hivatalos jelöltnek nevezte ki és azzal, hogy ő is Zemplénben született, mint Rákóczi és Kossuth Lajos, továbbá, hogy ő Wekerle Sándorral, Kossuth Ferencsel, Ludvig Lajos vasúti elnök-igazgatóval rokonságban van, s ami fő, 16 nemes őse van, amiért is császári kamarás lett.”¹²⁶ Nyugdíjazása után Exner Nándor is politizált; 1906-ban a pozsonyvárosi 48-as függetlenségi kör elnöke lett.¹²⁷

XI. A bíróság elnökei, vezetői attitűdök

1. Kormányzati kritériumok a vezetők kiválasztásánál

Az uralkodóhoz felterjesztett pénzügyminiszteri ajánlás szerint „ritka szellemi tulajdonainál” és harminchat éves szakmai gyakorlatánál fogva Madarassy Pál volt legalkalmasabb erre a tisztségre. Egyértelművé tette kiválasztás szempontjait az a szövegrész, amelyben a miniszter a bíróság elnökének közjogi befolyására utalt. Eszerint „a pénzügyi közigazgatási bíróság sikeres működését leginkább az által hiszem biztosítani, ha a bíróság élére, annak elnökéül oly férfit sikerül megnyernem, ki egyrészt a legalaposabb ismeretével bír a pénzügyi közigazgatás minden ágazatának s másrészt egyéni tulajdonai és jelleménél fogva aziránt is biztosítékot nyújt, hogy a felek méltányos érdekeit az állami érdekekkel s a pénzügyi közigazgatás kívánalmaival helyes egyensúlyba képes hozni.” Szapáry Gyula pénzügyminiszter tehát egykori kiváló munkatársában látta a finansziális érdekek egyik biztosítékát.¹²⁸ A pénzügyi közigazgatási bíróság működésének adatai azonban azt igazolják, hogy az első elnök az állami érdekek biztosítása mellett nagy jelentőséget tulajdonított a jogos állampolgári érdekek kincstárral szembeni védelmének is.

A korabeli közéletben nagy visszhangot váltott ki az a bátorság, amellyel a pénzügyi közigazgatási bíróság elnökeként, 1888 októberében négy törvényjavaslatot dolgozott ki és nyújtott be a Wekerle Sándor pénzügyminiszternek. A reformok a bélyegadó és a jogil-

¹²⁴ Nekrológ. Boné Géza. *Dunántúli Protestáns Lap* 13. évf. 1902. VI. 808-809. p.; BH. 1890. augusztus (10. évf., 228. sz.) 1890-08-19. 4. p.

¹²⁵ BH. 1899. november (19. évf., 312. sz.) 1899-11-10. 6. p.; BH. 1900. november (20. évf., 320. sz.) 1900-11-21. 8. p.

¹²⁶ *Népszava*, 1906. június (34. évf., 149. sz.) 1906-06-26. 4. p.; *Népszava*, 1906. július (34. évf., 167. sz.) 1906-07-17. 2. p.; BH. 1910. december (30. évf., 297. sz.) 1910-12-15. 10. p.

¹²⁷ BH. 1906. november (26. évf. 304. sz.) 1. p.

¹²⁸ Az előterjesztés – Wekerle Sándor osztálytanácsos által fogalmazott, és Szapáry Gyula pénzügyminiszter által változtatás nélkül jóváhagyott – tervezete: MNL-OL.) K-255. 1883-1-1891., tisztázott változata MNL-OL. K-255. 1883-1-1925. A Budapesten keltezett 1883. nov. 29-i uralkodói kinevezés a MNL-OL. K-255. 1883-1926. számon található.

leték megállapításának jogi feltételeiről, a készpénzben fizetendő bélyegadó és jogilleték kezeléséről végül az első folyamodású pénzügyi bíróságok létesítéséről szoltak.¹²⁹

A bélyegadó és a jogilleték reformját célzó javaslatok indokolásában meglepő élességgel bírálta a vonatkozó hatályos szabályozást. Ezek szerint súlyos kifogás alá estek a gyakorlati alkalmazhatóság, az egységesség és az érthetőség szempontjából. Nem véletlen, írta, hogy ezekre a normákra tömeges panasz van, pedig ezek a szabályok képezik a pénzügyi adminisztráció és a közigazgatási bíraskodás alapját. A pénzügyi ítélkezés azért ingatag, mert ezek a szabályok a „szükséges jogelvi egyöntetűséget nélkülözik, az ország más törvényeivel összhangzásban nincsenek”. Ezért az állampolgárok is „számos sérelmet szenvednek.” A pénzügyi közigazgatási bíróság bírójaként naponta tapasztalja ezt az ellentmondást. A javasolt átalakítás az adózóknak és kincstárnak egyaránt érdeke lenne. „Mert világos, megérthető, könnyen kezelhető törvény, mely – az állam pénzügyi érdekeinek szemmel tartása mellett – az adózók terhét igazságosan, arányosan és méltányosan felosztja, a felelősséget szabatosan körülírja, nemcsak egyenes módon fokozza az állam jövedelmét, hanem a törvény végrehajtását is egyszerűsíti.”¹³⁰

Sokat elárul a vonatkozó illetékügyi szabályozás helyzetéről, hogy a magyar országgyűlés 1867-től 1887 végéig hozott 974 törvénye között huszonnégy olyan volt, amely a bélyeg- és jogilleték tárgykörében született, nyolcvanhat pedig olyan, amely érintette a bélyeg és jogilletékek kérdését. A magyarországi illetékügyi szabályok lassan eltávolodtak a korábban közös osztrák normáktól, a díjjegyzékek és díjszabások is jelentősen módosultak, és a szaporodó szétszórt normák a gyakorlati jogalkalmazás számára követhetetlenekké váltak. A jogszolgáltatási anomáliák mindennaposak és kínosan észlelhetők lettek, és gyakran súlyos anyagi károkat okoztak. Hogy mindez az összhang és következetesség rovására ment, „bizonyítja a mai tűrhetetlen állapot, amely közéletünknek ezt a speciális baját szülte; amelynek a jogász-világ a „lelet-mizériák” nevet adta és melynek szaklapjainkban nyitott rovata a panaszok kiapadhatatlan tárházát szolgáltatja.”¹³¹

Madarassy szerint ezekkel a reformokkal nem kell megvárni a polgári törvénykönyv kodifikációját. Az elhúzódhat, ezt a feladatot pedig sürgősen meg kell oldani. Amíg az államnak erre a bevételre szüksége van, a bélyegadó vagy jogilleték tárgyai és megállapításuk elvi alapjai nem változnak. A változtatásra azonban kényszerítő szükség van, hiszen a „szövevényes bélyeg- és illetéki törvényeinkben odáig jutottunk, hogy a laikus, de az ügyvéd is, aki azzal mindig foglalkozni kénytelen, csak nehezen bírja magát tájékoztatni.” A szabályok ellentmondásait a pénzügyi közigazgatási bíróság kénytelen volt az „eszközök legutolsója, döntvények által megoldásra juttatni, hogy judikatúrája egységes voltát megőrizhesse és a pénzügyi adminisztrációnak határozati joggal felruházott szerveit még nagyobb zavarokba ne sodorja.”¹³²

¹²⁹ A törvényjavaslatok: MADARASSY PÁL: *Bélyeg- és jogilletéki reformjavaslatok*. Államnyomda. Budapest, 1889. I. k., Általános jelentés: törvényjavaslat a bélyegadóról. 639 p. II. k. Törvényjavaslat a jogilletékről. 625 p. Vö: RÓKA JÓZSEF: *A Madarassy-féle törvényjavaslatok*. 1. [r.] Ügyvédek lapja. 6. évf. 38. sz. (1889) 2. p.

¹³⁰ MADARASSY PÁL: *Bélyeg- és jogilletéki reformjavaslatok*. Ügyvédek lapja. 6. évf. 33. sz. (1889.) (a továbbiakban: MADARASSY 1889) 5–6. pp.; LUKÁCS BÉLA: *A magyar pénzügyi igazgatás története*. PN. 24. évf. 98. sz. 1873. április 29.

¹³¹ MADARASSY 1889. 5. p.; Margitai József (szerk.): *Állami pénzügyigazgatás*. Budapest, 1901. 25. p.

¹³² MADARASSY 1889. 5. p.; LUKÁCS BÉLA: *A magyar pénzügyi igazgatás története*. Jogügyi képviseltetés. PN. 24. évf. 100. sz. 1873. május 1.

Az érdemi reform nem nélkülözhetette az adózók jogainak és az elévülés kérdéseinek tételes megállapítását. „Az általános jogelvek mellőzése, milyennel a mostani törvények mellett gyakran találkozhatunk, továbbá fenn nem tartható, hiszen az állam és adózó fél között felmerült vitás kérdések elintézését jogi lelkiismeret hatása alatt működő bírákra bíztuk.” Madarassy élesen bírálta a tárgybeli 1873. évi IX. tc.-t, amely sem jóhiszeműséget, sem véletlenséget, sem elháríthatatlan akadályokat, sem az értelmezés sokféleségének lehetőségét nem vette számba, a peres eljárásban felmerült bélyeghiányok miatt kiszabott felemelt illetéket, tehát vagyoni kárt, sem mérsékelni, sem elengedni nem engedélyezte. A jogállami követelményekkel ellentétben állónak minősítette az 1881. évi XXVI. tc. 18. §-át is, amely az állami jogszervezet egy „tekintélyes és tiszteletreméltó osztályát”, az ügyvéd kart illetéksorbitás miatt még elzárással is fenyegette. Álláspontja szerint fejlett jogérzékkel bíró államban, súlyos következmények nélkül ezek a viszonyok nem tarthatók fenn. „Súlyosítja e bajokat a bélyeg és jogilletéki törvények és szabályok összeállításához tartozó díjjegyzék rendszertelen, laza, és ellentmondó intézkedésektől hemzsegő szerkezete.”¹³³

A szakmabeli kortársak elismeréssel fogadták a tárgybeli törvényjavaslatokat. Egyöntetű volt az álláspont, hogy a három tervezet elfogadásával a vonatkozó jogi normák szabatosabbá és alkalmazhatóbbá válnának. Megszűnnének a zaklató jellegű rendszabályok, mellőzni lehetne a leletjuttatást, a beadványok bélyegilletékeinek kezelésében kellő méltányosság érvényesülne, az ügyvédek és közjegyzők elleni túlságos és igazságtalan szigor is enyhülne. A fizetési kötelezettségek sorrendje szabályozottá válna, az eddigi szabályok elavult és gyakorlati értékkel nem bíró intézkedéseit törölni lehetne és az illetékkezelésben az „igazságosságot és méltányosságot a szükséges szigorral és szabáttal lehetne párosítani.”¹³⁴

2. Új közigazgatási bíróságok létesítésének terve

Az első folyamodású pénzügyi közigazgatási bíróságok föllállításáról szóló negyedik Madarassy-tervezet szintén kedvező visszhangot váltott ki a korabeli jogászok között. „Ritkán hallottunk még bírói székről sújtóbb ítéletet az államélet egyik legfontosabb intézménye felett.”-írta Fraenkel Sándor a Jogtudományi Közlönyben.¹³⁵ A tervezet akkor jelent meg, amikor Tisza Kálmán bejelentette a közigazgatási rendszer hazai reformjának régen várt napirendre vételét. Amikor a miniszterelnök értesült Madarassy tervezetéről, a pénzügyi közigazgatás átszervezésének országgyűlési előterjesztését a következő év januárjára halasztotta, mert pénzügyminiszterével, Wekerle Sándorral tanulmányozni kívánta az újabb javaslatot.¹³⁶

¹³³ MADARASSY 1889. 6. p.; MARISKA VILMOS: *A magyar pénzügyi törvényisme kézikönyve*. Harmadik, teljesen átdolgozott kiadás. Franklin Társulat. Budapest, 1882. 28. p, 29. p, 30. p, 32. p.

¹³⁴ RÓKA JÓZSEF: *A Madarassy-féle törvényjavaslatok*. 1. [r.] Ügyvédek lapja. 6. évf. 38. sz. (1889.) 3. p.;

¹³⁵ MADARASSY PÁL: *A bélyeg- és illetékügy reformja*. JK. 1888. 50. sz. (1888-12-14) 415. p.; Vö: MARTONYI JÁNOS: *A közigazgatási bíráskodás bevezetése, szervezete és hatékonysága Magyarországon (1867–1949)*. Acta Jur. et Pol. Tom. XX. Fasc. 2. Szeged, 1973. 5. p.

¹³⁶ BH. 1889. december (9. évf., 355. sz. 1889. 12. 5.; BH. 1888. november (8. évf. 321. sz. 1888-11-20.) 3. p. A BH. 1889. december (9. évf., 355. sz. 1889. 12. 5.) száma ismertette, hogy az *Ügyvédek Lapja* VII. évfolya-

A közigazgatási bíróság elnökének előterjesztése a pénzügyi jogvédelem gyökeres szervezeti átalakítását célozta. Az 1883. évi XLIII. tc. 1. §-a a bélyegadó és jogilletéki vitás ügyek elbírálására második és utolsó fellebbezési fórumként a pénzügyi közigazgatási bíróságot rendelte. A jogvédelmi testületet 1884-ben hat bíróval állították fel, a rendkívüli ügyszám-növekedés miatt az érdemi ítélkező-személyzet létszámát 1885-ben kilencre, 1886-ban pedig már 12-re kellett bővíteni. A bíróság működésének első öt évében a közigazgatási döntések elleni fellebbezések háromszorosára növekedtek; 1884-ben 3966, 1885-ben 8781, 1886-ban 10262, 1887-ben 10113 és 1888-ban 10604 jogorvoslati kérelem született. Ez a fejlemény ellentétben állt a feltevessel, hogy a bíróság elvi határozatai és döntvényei irányt mutatnak a jogalkalmazásnak, érdemben segítik, javítják a bizonytalan hivatali ügyintézt.

A bírósági statisztikák igazolták, hogy a nagymértékű ügyszám-növekedést nem az egyenes adókkal összefüggő jogviták eredményezték.¹³⁷ A bíróság működése alatti, 1889-ig terjedő időszak két adóciklusában ugyanis a beérkezett egyenes adókkal összefüggő ügyek mennyisége csaknem azonos (az 1884/1886-os kivetési időszakban 4206, az 1887/1889-es periódusban 4353) volt. A közigazgatási bíróság ügyforgalmának jelentős részét a bélyeg- és jogilletéki ügyekben előforduló fellebbezések tették ki. Madarassy a jogviták nagy számát főleg az ügyféli bizalmatlanságnak tulajdonította, hiszen az adózó fél az illetékkiszabási hivataltól kapott fizetési meghagyást annál a pénzügyigazgatóságnál fellebbezhette meg, amellyel szemben hagyományos ellenérzést táplált. Nem véletlenül, hiszen a felülvizsgáló szerv is az adóigazgatás szervezeti egysége volt, amely irányította az első fokú (kivető) hatóságot. Az adózók abból indultak ki, hogy a sérelmesnek tartott kiszabást éppen az a pénzügyigazgatóság, vagy annak egy közege végezte, amelyhez ügyét fellebbeznie kell, és amely szerv szintén a pénzügyminisztérium felügyelete alatt áll, így elhatározásának teljes szabadságával nem rendelkezik. Az illetékek kiszabása királyi adóhivatalok feladata volt, az ügyeket intézők viszont nem rendelkeztek jogi minősítéssel. A bizalmatlanság általános jelként a felek még a javukra szóló pénzügyigazgatósági határozatokat is a közigazgatási bíróság elé vitték, mert attól összecszerűen kedvezőbb ítéletet reméltek.¹³⁸

Madarassy előterjesztése szerint a pénzügyi közigazgatási bíraskodást általánossá kellene tenni, és szervezetét is radikálisan át kellene alakítani. A pénzügyi közterhekkel összefüggő jogvitákat nyolc székhelyen szervezett első fokú társasbírói fórum elé javasolta utalni. Ez felelne meg a jogállamiság követelményeinek, hiszen így független testület garantálhatná az egyének jogos érdekeinek védelmét. A javaslat szerint az első folyamodású pénzügyi bíróság egy elnökből, a szükséges számú ítélőbíróból, és a megfelelő segéd-és kezelő személyzetből állna, és a királyi törvényszékek elnökeivel, bíráival illetve segéd-személyzetével egyenlő ranggal és jelleggel működne. Az ítélő

mában Madarassy Pál: Szervezzünk elsőfokú közigazgatási bíróságokat címmel rendkívüli figyelemre érdemes cikket írt.

¹³⁷ MNL-OL. K 255 1885-1-1451. sz.; MNL-OL. K255 1886-1-2299. sz.; FRAENKEL SÁNDOR: A pénzügyi közig. bíróság működése 1885. évről. JK. 1886 (XXI. évf.) *Törvénykezési szemle*. 5. sz. (1886. január 29.) 37. p.; MNL-OL. K 255 1886-1-503. sz.; MNL-OL. K 255 1887-1-48. sz.; MNL-OL. K 255 1888-1-47. sz.; MNL-OL. K 255 1889-1-79. sz.; MNL-OL. K 255. 1891-1-58. sz.

¹³⁸ MADARASSY PÁL: *Első folyamodású pénzügyi bíróságokról (A jogorvoslatok rendszere)*. A jog. 8. évf. 8. sz. (1889.) 63. p.

bírák felét a bírói hivatal viselésére képesítettek közül, másik felét a pénzügyi szakértőkből kellene kinevezni.

A tervezet az első folyamodású pénzügyi bíróságok személyzeti összlétszámát nyolc elnökkel, 54 ítélőbíróval és 54 fogalmazóval kívánta bővíteni. Ennek a szervezeti megoldásnak az az előnyt is tulajdonította, hogy ezzel a pénzügyi jogszolgáltatásban új nemzedék nevelkedne, akik az első folyamodású és a másodfokú pénzügyi bíróság szakavatott személyi utánpótlását képeznék. A létesítendő új bíróságok elnökei vagy bírói hivatal viselésére képesített (1869. évi IV. t.-c. 6. és 7. §-ai) vagy olyan szakemberek lehetnének, akik azzal az elméleti és gyakorlati képzettséggel rendelkeznek, melyet az 1883. évi I. tc. a pénzügyminisztérium központi fogalmazói személyzete számára megállapított.

Madarassy jól tudta, hogy tervezetének ellenzői a létszámszaporítás pénzügyi következményeivel érvelnek. Ezért utalt arra, hogy a létesítendő első folyamodású pénzügyi bíróságok felállítása mindössze 28.000 forinttal növelné a kiadásokat, hiszen azok személyzete részben a pénzügyi adminisztrációból, részben az illetékügyekkel foglalkozó pénzügyigazgatósági hivatalnokokból állna. Úgy vélte, hogy az adózó népben bizalmat ébresztő pénzügyi jogszolgáltatás alig kerülne többbe, mint a meglévő, „amely az adózó nagyközönséget, a nemzetet, már 20 év letelte után sem tudta – minden jóakaratú törekvés dacára – annyira meggyőzni, hogy az nyugodt lélekkel adja oda az államnak – törvény alapján követelt adói fejében – nehezen megkeresett filléreit.”¹³⁹

A javaslat szerint a fellebbezéseket elbíráló másodfokú pénzügyi közigazgatási bíróságnál is érvényesíteni kellene a társas-bíráskodás elvét, ezért e fórumon öt bíróból álló tanácsoknak kellene jogerős döntéseket hozni.¹⁴⁰ „Minél hamarabb megteesszük e lépést, annál hamarabb közeledünk a mindnyájunk szeme előtt lebegő eszménykép: a jogállamnak e téren is megvalósítása felé.”¹⁴¹

A jogtudományi közélet lelkesedéssel üdvözölte az új szellemű tervezetet, melynek „nagy szerzője negyven évet meghaladó s folyton a pénzügyi közigazgatás terén eltöltött államszolgálatában szerzett tapasztalatok befolyása alatt kitűnő adminisztrátori képességgel, fényes bírói talentummal, független őszinteséggel s az adózó magyar népet képező nemzete és hazája iránti forró szeretettel írta meg reform-javaslatait.”¹⁴²

Madarassy tervezeteit Wekerle Sándor pénzügyminiszter vezető pénzügyi tisztviselőkből és a bírói karból választott szakfőbírókból álló bizottságnak adta át. Tisza Kálmán rövidesen bekövetkező bukása azonban elodázta a pénzügyi igazgatás és a közigazgatási bíráskodás reformját. Madarassy Pál szervezeti elképzelései ennek ellenére nem voltak hatástalanok. A vitás közigazgatási ügyekben végső fórumként eljáró közigazgatási bíróság koncepciója megjelent az 1891. évi XXXIII. tc-ben, amely az adminisztratív judikatúra általánossá tételét irányozta elő. A „Lex Szapariana” kötelezte a kormányt, hogy a közigazgatási törvényjavaslatokkal egy időben a közigazgatási bíróságokról szóló javaslatot is terjessze elő. Hieronymi Károly belügyminiszter 1893. ok-

¹³⁹ A bélyeg-illetékügy és pénzügyi eljárás reformja. *A jog.* 8. évf. 37. sz. (1889.) 311. p.

¹⁴⁰ Uo. 312. p.

¹⁴¹ MADARASSY PÁL: *Jogvédelem az illetékkiszabások ellen.* *A jog.* 8. évf. 51. sz. (1889.) 430. p.

¹⁴² *A jog.* 8. évf. 37. sz. (1889.) 313-314. p. Vö: VU. 27. évf. 1880. 39. sz. 638–639. pp.

tóber 28-án teljesítette a kérést, és érdemben döntő, kétfokozatú különbírószági rendszert ajánlott a képviselőháznak.¹⁴³

3. Madarassy Pál elnöki időszaka

Madarassy a bíróság működését részletesen elemezte, és folyamatosan kérte a felettes minisztériumtól a szükséges változtatásokra. Már az első évben szóvá tette, hogy rendkívül sok feladatot jelent a közigazgatási bíróságnak az ingatlanforgalom utáni illetékek megállapításával kapcsolatos jogviták elbírálása. Kifogásolta, hogy az ingatlanok értékelésére a korabeli törvények nem tartalmaztak egységes rendelkezést. Javasolta a törvényes adóérték alapulvételét, amely ellen csak az adó téves megállapítása esetén kelle-ne jogorvoslatot engedni.¹⁴⁴

A pénzügyi közigazgatási bíróság szaporodó hátralékait kifogásoló miniszteri leiratra is alapos elemzéssel válaszolt.¹⁴⁵ A növekvő restancia legfontosabb okát a fellebbezések számának növekedésében látta. A bíróságnak nyolc előadóbírája volt, az elnök számítása szerint – heti teljesítményként húsz ügy elintézését alapul véve – az évi várható átlagos 12.000 ügy lezárásához viszont 13 előadó bíróra lenne szükség. A segédszemélyzet számának növelésével, újabb fogalmazók és fogalmazósegédek alkalmazásával a tetemes hátralék nem számolható fel. A fogalmazók által elintézett ügyeket az 1883. évi XLIII. tc. értelmében csak az ítélőbíró adhatta elő, a hármas tanácsban neki kellett a határozati javaslatot előterjeszteni. A pénzügyi közigazgatási bíróság bírúinak feladata egyébként szakmailag lényegesen nehezebb volt, mint a többi felsőfokú bíróságok ítélezése. Ezen bíróság „elbírálása alá nem a judicatura gyakorlatára szakszerűen kiképzett első fokú fórumok szolgáltatják az anyagot, hanem a bírói gyakorlatban és formákban tökéletesen járatlan, jogi fogalmakkal kismértékben bíró adminisztratív alsóbb közegek.” A pénzügyi közigazgatási bíróságnak a vitás ügy tényállását magának kellett megállapítania, és a bíró elé „csak elvételre kerül oly módon indokolt végzés, hogy ő annak segélyével saját bírói véleményét gyorsabban megállapíthassa.”

A bíróság elnöke határozottan elutasította azt a javaslatot, hogy a kisebb súlyú ügyeket egyesbírói eljárás alá vonják. Az 1883. évi XLIII. tc. 12. §-a ugyanis minden bírói elbírálás alá kerül ügyet háromtagú tanács elé rendelt. A bírói ítékezésnél nem az összeg, hanem az elv a meghatározó, a jogvédelem teljességéhez minden félnek egyforma joga van. Az egyes bírói rendszer egyébként is nehezen vezethető be, hiszen az elvi fontosságú és kisebb jelentőségű ügyek között nem lehet elvi alapon különbséget tenni. A végső fokon döntő bírói fórumoknál sem volt indokolt egyesbírói rendszer alkalmazása. A tevékenység javításának legfontosabb tényezője a bírói létszám növelése. A bíróság elnöke szerint évi 43.082 forint többlet-költség szükséges ahhoz, hogy a közigazgatási bíróság el tudja látni fontos hivatását.

¹⁴³ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Irományok. XIII. köt. 734. sz., XIV. köt. 510. sz., XV. köt. 226. sz., XXIII. köt. 734. sz., XXXIV. köt. 1178. sz. Budapest, 1892.

¹⁴⁴ MNL-OL. K 255. 1885-1-1451. sz.

¹⁴⁵ MNL-OL. K 255. 1886-1-503. sz.

A bíróság kétéves működésének további fontos tapasztalata volt, hogy egyértelművé tette a rendes ítélő fórumok és a pénzügyi bíráskodás személyi feltételeinek különbségét. Madarassy szerint „míg a királyi bírónak a gyakorlati és elméleti ismeretek bírása mellett csak jogásznak kell lenni, addig a pénzügyi bíróságnál nem elég a törvényes bírói képesség, hanem pénzügyi elméleti és gyakorlati adminisztratív szakismeretekkel is bírnia kell.” Ilyen bírót a közigazgatási tisztviselők közül és a hagyományos bírói karból is rendkívül nehéz találni. Ezért szükségesnek látta, hogy a bíróság maga képezhesse ki a megfelelő bírakat. Ezt úgy képzelte el, hogy a bírák mellé pótbírákat, a segédszemélyzet köré pedig pénzügyminiszteri titkári rangú és fizetésű tisztviselőket alkalmaznának. Ezeket – elkülönítve a pénzügyminisztérium fogalmazói státusáról – „tanácsjegyző” titulussal lehetne alkalmazni. Így ez a személyi kör bízhatna abban, hogy a bíróságon belül idővel előrelépési lehetőséget kap.

A szaklapok elismeréssel szóltak a pénzügyi közigazgatási bíróság tevékenységéről. A korabeli közigazgatással rendkívül kritikus Jogtudományi Közlöny szakírója is elismerte, hogy az első nyolc év alatt ez a „kitűnően vezetett bíróság sok dicsőre adott okot és alkalmat. Határozatai jobbra a valódi jogtudományi magaslat színvonalán állnak, döntvényei valóban döntések és nem egyszer élt a bíróság törvény adta hatalmával, amikor adott esetekben az egyes kormányrendeletek törvényszerűsége és kötelező volta iránt is nyilatkozott - tagadólag.”¹⁴⁶

A pénzügyi közigazgatási bíróságot létrehozó 1883. évi XLIII. tc.-től a korabeli közvélemény a pénzügyi hatóságok visszaéléseinek, és egyoldalú kincstári szemléletének megváltoztatását várták. A közvélemény nem is csalódott várakozásában. A Madarassy által irányított testület sohasem volt a rideg pénzügyi érdekek képviselője, hiszen e felsőbíróság hatékonyan védte a polgárok érdekeit is. A pénzügyi közigazgatási bíróság ítéleteiről általános volt az a vélemény, hogy bennük nem a rideg fiskalizmus, hanem az állampolgárok javát szolgáló szabadelvűség nyilatkozott meg.

Már a korabeli sajtó is szóba hozta, hogy Madarassy megengedő irányultságát a pénzügyminisztériumban nem nézték jó szemmel, de a független bírósággal és elnökének osztatlan szakmai tekintélyével szemben tehetetlenül álltak. Kiszivárgott hírek szerint meglepéssel vették tudomásul, hogy elfogadta az osztrák-magyar bank megüresedett alkormányzói állását és eltávozott a pénzügyi bíróság éléről.¹⁴⁷

4. Ludvig János, mint bírósági elnök

Madarassy után 1892-ben Ludvig János miniszteri tanácsost nevezték ki a pénzügyi közigazgatási bíróság elnökének. Hamarosan kiderült, hogy a személyi változás nyomán alapvetően módosult a bírói testület szellemisége. A bírák közötti ügyfelosztás megváltozott, csökkent az elvi tartalmú, iránymutató döntések száma, a korábban rendszeresen kiadott határozattár megjelenése is akadozott. Folyamatosan emelkedett a bíróság mű-

¹⁴⁶ JK. 1892 (XXVI. évf.) 5. sz. Fraenkel Sándor véleményét idézi: PILISY LAJOS: *A pénzügyi Közigazgatási Bíróság 1884–1896*. In: *A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve (1897–1949)*. Kiadja a Magyar Közigazgatási Bíróság. Budapest, 1947. 21. p.

¹⁴⁷ BK. 1892. április (26. évf., 96. sz. 1892-04-27) 1. p.; BH. 1892. április (12. évf., 98. sz.) 12. p.

kódásával kapcsolatos állampolgári panaszok száma, és a bíróság új elnökét is egyre több nyilvános kritika érte. A nagy tekintélyű Budapesti Hírlap egyenesen arról írt, hogy az új elnök csak egy érdeket ismer: az államkincstár érdekét. „Magyarországon, úgy látszik, újra megkezdődik a pénzügyi hatóságok mindenhatóságának kora s a pénzügyi bíróság is annak az elvnek hódol, hogy az államkincstár érdekei mindenekfelett valók, még akkor is, ha az egyesek végső romlása lesz a következés.”¹⁴⁸

*

A pénzügyi közigazgatási bíróság ítélőbírának kiválasztása az adott korszak politikai elitjének értékrendjét, hatalmi-kapcsolati szempontjait követte. Ennek a folyamatnak minden eleme ma már nehezen rekonstruálható, hiszen a döntések java része informális fórumokon született és nem dokumentált. Az elemzés nyomán az bizonyosnak látszik, hogy az első magyarországi közigazgatási jogvédelmi fórum összeállításában főként pénzügyi-szakmai szempontok érvényesültek. A hatalom tartott a közigazgatási szervek döntései fölött kontroll lehetőségétől, féltette a kormányzati, adott esetben a bevételekhez fűződő államháztartási érdekeket. A kormány a pénzügyi közigazgatási bíróság törvényhozás általi kikényszerítése után a bírák kijelölése révén törekedett az állam fiskális érdekeinek védelmére. Ennek egyik eszköze a pénzügyi közigazgatási főtisztviselők bírói alkalmazása volt. Az áttekintés alapján megállapíthatjuk, hogy az első magyar közigazgatási jogvédelmi fórum – az általánosan elterjedt megítéléssel ellentétben – nem közigazgatási tisztviselők és bírákból, hanem olyan személyekből állt, akik e két hivatásra képesítettek voltak. Az viszont egyértelműen megállapítható, hogy a pénzügyi közigazgatási bírák kivétel nélkül hosszú ideig tartó tárgybeli munkatapasztalattal rendelkeztek.

A tanulmányban rámutattunk, hogy a bíróság egyes tagjainak kinevezésénél kétségtelenül érvényesültek politikai-kapcsolati szempontok. A testület négy tagja esetében egyértelműen igazolható volt a kormánypárti elkötelezettség, főleg a korszak nagy hatalmú miniszterelnökéhez való szoros bizalmi viszony. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy a bírói kar a Tisza Kálmán-i hivatalépítés korszakunkban általános rendje szerint képződött. A pénzügyi jogviták eldöntéséhez ugyanis komoly szakértelemre, a hatalmas mennyiségű panasz elbírálásához komoly energiára volt szükség. Ez a testület nem kínált egyetlen kedvezményezett számára sem felhőtlen hivatali karriert, vagy könnyen elérhető anyagi előnyt. Az archontológiai elemzés nem igazolta azt sem, hogy a pénzügyi közigazgatási bírák kiválasztásában szerepet játszottak volna felekezeti vagy nemzetiségi szempontok. A testület tagjainak életkori sajátosságai sem utalnak tudatos szelekcióra. A karrierút topográfiai kereteit vizsgálva sem érhető tetten szándékos preferencia a vidék, vagy a főváros javára. A bíróság elnökeinek kiválasztásában viszont a fiskális szempontoknak, az államháztartási érdekek védelmének döntő szerepe volt. A pénzügyi közigazgatási bírák társadalmi kapcsolatainak részletesebb elemzése alaposabb prozopográfiai előkutatást igényel. A kiválasztott bírák szakmai alkalmasságának megítéléséhez és ítélező tevékenységük tartalmi értékeléséhez is további tudományos vizsgálatokra van szükség.

¹⁴⁸ A pénzügyi közigazgatási bíróság a lejtőn. BH. 1893. január (13. évf., 23. sz.) 1893-01-23. 1-2. p.

ISTVÁN STIPTA

DIE ARCHONTOLOGIE DES FINANZVERWALTUNGSGERICHTES

(Zusammenfassung)

Die Studie beschäftigt sich mit der persönlichen Zusammensetzung der Spruchrichter des ersten ungarischen Verwaltungsgerichts und der Aspekte ihrer Auswahl. Neben der Untersuchung des beruflichen Fortschrittes beobachtet der Aufsatz ihren gesellschaftlichen Status, ihre politische Tätigkeit im öffentlichen Leben, ihren Charakter der Lebensphase und ihre Tätigkeit in der Fachliteratur. Die archontologische Analyse bestätigte nicht, dass Religions- oder Nationalitätsaspekte bei der Auswahl der Richter der Finanzverwaltungsgerichte eine Rolle spielten. Die Studie enthält keine völlige archontologische oder prosopographische Analyse, weist jedoch darauf hin, welche Aspekte und Beziehungsfaktoren notwendig waren, so dass jemand im Zeitalter des Dualismus während der Epoche von Kálmán Tisza aktiv im Verwaltungsrechtsschutz beteiligen konnte. Es benötigt tiefer prosopographische Vorforschung, die gesellschaftlichen Beziehungen der Richter der Finanzverwaltungsgerichte ausführlicher zu analysieren.